

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૪૫૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સંસ્કાર સાર જ્ઞાન વિચાર

વિપય ૬-૧૪

સંસાર સાર અને બ્રહ્મવિચાર.

રચનાર તથા છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

કૃપાવશુજી નિવાસી

અમદાવાદ હલ્લાના માલુ કેટ પ્રાસિકચુટર

અંબાલાલ દામોદર બેશી.

આવૃત્તિ પહેલી.

પ્રત ૧૦૦૦.

સ વત ૧૯૭૦

ઇ. સ. ૧૯૧૮

હોટના પાકા પુઠાના
સોનેરી નામવાળાના.

કી. રૂ. ૧-૮-૦

કાગળના પાકા પુઠાના.

કી. રૂ. ૧-૪-૦

પોસ્ટેજ માફ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુણ પ્રિન્ટર-સંગ્રહ

૫૪૫૫ ૪૩૩

આ પુસ્તકની માલીકી પ્રસિદ્ધ કર્તાએ સન, ૧૮૬૭ ના
૨૫ મા આક્ટ મુજબ રજીસ્ટર કરાવેલી છે.

અમદાવાદ,

રીપ્રીન્ટરના પુલ નીચે શ્રી જેન વિદ્યાવિનય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
શા. સુન્દરીલાલ અમથાસાએ છાપ્યું.

અર્પણ પત્રિકા.

સર્વે શુદ્ધર માંચક વર્ગ આ લઘુ ગ્રંથ-ખાળ વ્રહ્મ, રંકથી
રાજ્ય સુધીનાં-ભાઈ બેનોના કર કમલમાં અર્પણ કરું છું.

જે આ ગ્રંથ

લેશે તેમણે અગિકાર કર્યો,

વાંચશે તેમણે સત્કાર કર્યો.

વાંચી મનન કરશે તેમણે લાભ પ્રાપ્ત કર્યો.

અને મનન કરી સદ્વર્તન કરશે તેમણે આ જીવનો ઉદ્ધાર
કર્યો એમ માની કૃતાર્થ થઈશ.

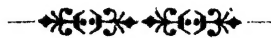
કું છું સર્વના ચરણરજ પુલ્ય

અંબાલાલ દામોદર જોષી.

કચડવંજવાસી.

અંથ. કર્તાની પ્રસ્તાવના.

જગત શબ્દનો રૂઢાર્થ એટલે લોકોમાં સામાન્ય રીતે સમજાતો અર્થ સંસાર-દુનિયાં ને આ બધું દેખાય છે તે છે. કીડીથી કુંજર સુધી પ્રાણી માત્ર અને તૃણથી મેંડ લગી જૈતન્યવાળી, અર્થ જૈતન્યવાળી અને જૈતન્ય વગરની જડ વસ્તુઓ ને ને નજરે દેખાય છે તથા અન્ય ઇંદ્રિયોથી જેનું જ્ઞાન થાય છે તે સર્વનો સમાવેશ જગત શબ્દમાં થાય છે. પરંતુ એનો મૂળ અર્થ સંસ્કૃત ધાતુ ગમ્ એટલે જવું એ ઉપરથી કરતાં ને જાય છે તે એવો થાય છે. જે જાય છે તે—એટલાનો વિસ્તારથી વિવેચન કરતાં એવો અર્થ કરી શકાય કે જે હમેશાં ટકતું નથી પણ જે રૂપ દેખાય છે તે જતું રહે છે. આત્માનું કરે છે એકની એક સ્થિતિમાં રહેતું નથી ક્ષણે ક્ષણે તેમાં ફેરફાર થયાંજ કરે છે. મનુષ્યનાં બનાવેલાં યંત્રો આત્મા કરે છે પરંતુ તે અસૂક સુદૃઢ વિરામ પામે છે. આ અનાદિ, અનંત અને અપરિમિત કાળચક્રમાં ફરતું જગત—યંત્ર કદી અટકી પડતું નથી, પણ સતત આત્માનું કરે છે. જે પેહેલા ક્ષણમાં હોય છે તે બીજા ક્ષણમાં રૂપાંતર થઈ જાય છે. તેની તે સ્થિતિમાં નહિ રહેતાં ને પ્રથમ ક્ષણમાં હતું તે બીજા ક્ષણમાં અણું જેટલો બે માલુમ પડતો પણ વિકાર પામી ફેરફારને વશ થાય છે. જે ગયું છે, જાય છે અને જવાનું છે તેને તત્વગાની ઋષિઓ મિથ્યા અથવા નાશવંત કહે છે. જેને નામ રૂપ છે તેનો નાશ છેજ. જેનો નાશ કોઈ કાળે પણ નહીં થવાનોજ છે તેને અમર કહેવું અગર અમર રાખવાની ઇચ્છા કરવી અથવા અમર થાવ એવી આશિષ દેવી એ અતિશયોકિતનો અલંકાર માત્ર છે. અખંડ, અજર અને અમર, વગેરે જાતનાં વિશેષણોથી યુક્ત એવું એકજ તત્વ સર્વત્ર વ્યાપી રહેલું છે. જુદા જુદા દેશોમાં તે જુદે જુદે નામે પ્રસિદ્ધ છે. આર્ય ધર્મના હીંદુ વેદાંતીઓ તેને અદ્વૈત બ્રહ્મ સંગ્રાથી ઓળખાવે છે. એ એક સિવાય બીજું કંઈ પણ અમર હોઈ શકેજ નહીં. કોઈનું નામ અમર રહેજ નહિ, કેમકે નામ માત્રનો નાશ છે. વસ્તુ માત્રનો લાંબો અથવા ટુંકો આવરદા હોય છે. જે નામના ગુણોની મજબુતી વધારે તે લાંબુ આયુષ્ય ભોગવે છે, અને જેના ગુણો નિર્બળ હોય છે તે ટુંકું આવરદા ભોગવી નષ્ટ થાય છે.

એ નિયમાનુસાર આ મારી અદ્ય કૃતિનું કેટલું આયુષ્ય થશે એનો વિચાર કરવાની મારે જરૂર નથી. અદ્ય આયુષ્ય થશે એવી શંકા રાખી માણસ જાત પાછું પગલું ભરે તો દુનિયામાં નવી ઉત્પત્તિ થતી બંધજ થાય. વિચારશીળ માણસે મજબુત ગુણોના પરમાણુઓની બનાવટ કરી લાંબા આયુષ્યની આશાનો વિચાર કરવો એ ઉચિત છે, પણ અતિ વિચાર કરી સ્તબ્ધ રહેલું એ સંસારીને માટે અયોગ્ય કહેવાય, કહેવત છે કે “જણે તેટલાં કાંઈ જીવે નહીં” તેથી એમ નથી કે એક પણ નજ જીવે. વખતે બચપણમાં નિરોગી જણાતું આગળ વધતાં પુષ્ટિ લઈ સશક્ત પણ નિવડે છે. સુધીના નહિ કળી શકાય એવા નિયમોનું નિયમન કે નિર્ણય કાણુ કરી શકે તેમ છે? એનો અકથ્ય મહીમા છે. માટે આપણે આપણી યથાશક્તિથી જનસમુહની સેવા બળવવામાં પોતાનું કર્તવ્ય કરતા અટકવું એ મનુષ્યપણાને છાજતું નથી. એમ સમજી મારા ઉદ્દગારોને કવિતાના રૂપમાં બહાર પાડવાની હોંમત ધરી છે. જગતનો પર્યાય શબ્દ સંસાર એમ મેં આરંભમાં કહેલું છે. કેમકે સૃષ્ટિ ધાતુનો અર્થ પણ તેવો જ છે. સરખું હાલવું, ચાલવું, જવું એવો જ છે. જે જાય છે તે સમ્ ઉપસર્ગ બેળવતાં સારી રીતે જાય તે સંસાર, અને સારી રીતે પસાર કરવાને શું જરૂરનું છે તેનું સંક્ષેપમાં વર્ણન જેમાં સમાયલું છે તે સંસાર સાર.

આ મારા કવિતા રૂપે કાઢેલા સંસારના અવલોકન તથા અનુભવના ઉદ્દગાર પ્રૌઢ વયના બુદ્ધિવાન વિદ્વાનોને ઉપયોગી થઈ પડે એમ હું માનતો નથી, પરંતુ થતા જીવાન પણ કેળવણી પામેલા વાંચક વર્ગને સંસારના ઉમરામાં પેસતા પડેલાં આ પુસ્તકનું ધ્યાન પુર્વક વાંચન, અગર શ્રવણ અને પછી તેનું વિચાર પુર્વક મનન ધણું ઉપયોગી થઈ પડશે એવી મને ખાત્રી ભરેલી આશા છે.

સંસારના દરેક નાનામાં નાના વ્યવહાર કાર્યમાં પણ તેમાંનાં વચનો જે પ્રસંગે જે યોગ્ય હોય તે તે ઠેકાણે ધ્યાનમાં રાખી તે પ્રમાણે વર્તન કરવાની શ્રદ્ધાપુર્વક કાળજી રાખશે તો બેશક વાંચનારની જીંદગી સફળ રીતે પમાર થવાની હું ઉમેદ રાખુ છું.

“થે બકાંહો ને મે સુણાં હો” એવા ત્વરાથી વહેતી નદીના વેગની માફક જે વાંચી જવું તે વાંચવું કહેવાતું નથી. તે માત્ર ઉપલક્ષ આંખ

ફરવી કહેવાય. પરંતુ જે આધેહું પચીને સમ ધાતુ પેદા કરીને શરીરના શ્વાસ સુધી લોહીને પ્રસારાવે છે તેજ ખરૂં આહું કહેવાય છે, તેવી રીતે જે વાંચવાથી મગજને યાદ શક્તિના સ્થાનપર જેની સંપૂર્ણ રીતે છાપ બેસી જાય અને નિશ્ચયાત્મક શુદ્ધિને સન્માર્ગે દોરવવા સતેજ કરે તે વાંચેહું સાર્થક ગણાય છે.

જેમ અમુક ચીજ ખાવાથી અને માફક આવશે કે કેમ? તે તેના ગુણદોષ લોકોમાં મનાતા હોય તે સાંભળીને અગર તેના સ્હેજ સ્વાદ લઇ પોતે જાતે કસોટી કાઢી ડાહ્યા માણસ તે ચીજ ખાવાની બાબતમાં વર્તન કરે, તેમ વાંચતા પહેલાં પણ તે વાંચવાની વસ્તુ વાંચવા યોગ્ય છે કે કેમ? તે આપણને સર્જાઈે લઈ જવાનું સાધન થઇ પડશે કે કેમ? તે આપણા અંગીભૂત સદ્ગુણોને પુષ્ટી આપશે કે કેમ? અગર કાંઈ પણ પ્રકારે તે વાંચનીય પુસ્તક આપણને ઉપયોગી થઇ પડશે કે કેમ? એ વિચાર દરેક ડાહ્યા માણસે અવશ્ય કરવો જોઈએ.

વાંચીને અનુભવ પામેલા શાળા માણસ પાસેથી સાંભળ્યું હોય અગર પોતે જાતે એક બે પાનાં વાંચી કસોટી કાઢી હોય તો તે ઉપરથી તે વાંચવા યોગ્ય છે કે નહિ? તે નિર્ણય ઉપર આવી શકાય છે.

તેમજ અંધકર્તા લેખક તરીકે પ્રખ્યાતી પામેલ હોય તો ઉપલી બે રીત સિવાય ત્રીજી પણ તે અંધકર્તાની ખ્યાતી અંધનું ઉપયોગી પાણું સુચવવાનું પુરતું સાધન ગણાય એવી છે.

હું અપ્રસિદ્ધ માણસ છું. તેથી આ ત્રીજી રીત આ પુસ્તકના ઉપયોગીપણાનો નિશ્ચય કરવામાં કામની નથી; તે માટે વાંચક વર્ગને હું પહેલી બે રીતમાંથી તેમને અનુકુળ પડતી એક રીત વાપરવાની વિનંતી પુર્વક સુચના કરું છું.

અંધકર્તા રૂપે બહાર પડવાની ધણી વર્ષથી આકાંક્ષા મારા મનમાં રમ્યા કરતી હતી. આજથી ત્રીસ વરસ ઉપરાંત વલસાડ ઇંગ્લેન્ડ નિશાળમાં પ્રથમ મદદનીશ શિક્ષક તરીકે નોકરીમાં હતો, ત્યારે મર્તુદ્ધરીના નીતિશત્રુનું સમશ્લોકી બાપાંતર કરી છપાવ્યું હતું. ત્યાર પછી આજ સુધીમાં ચાર પાંચ અંધનો આરંભ કર્યો તેમાં ત્રણેક તો પૂર્ણ કર્યા. પરંતુ આ મહાસાગરકી સંસારના ક્ષાર જળમાં હું એક બીંદુ માત્ર મધ નાંખી, શું મીઠાશ

લાવી શકીશ એવી મારી પોતાની નિર્બળતાની વારંવાર શંકાઓ કરી તે અંથોને છાપામાં મૂકવા ઉચિત ધાર્યું નહિ.

એવટે “ કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય અને ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય ” એ કહેવતનું દલીકરણ મન સાથ કરી મારે પણ યથાશક્તિ મારા ભાગનો કાંકરો સંસાર સરોવરની આસપાસ અંધરૂપી પાળ બાંધવા તથા તેમાં ઉપદેશરૂપી મીઠા જળનું ટીપું રેડવા મનુષ્ય જાત તરીકે તેમાં વળી બ્રાહ્મણ તરીકે મારું કર્તવ્ય છે એમ સમજી મારી પ્રવૃત્તિવાળી જીંદગીના પાછલા ભાગમાં બનાવેલી કવિતાનો સંગ્રહ છપાવવા મેં ઉચિત ધાર્યું.

. ગુજરાતી ભાષાના સર્વ વાંચક વર્ગ—ભાઈઓ, તથા ભગિનીઓ આગળ આ મારી અલ્પ બુદ્ધિના પરિશ્રમનું રજા ધર છું. જેમની રૂચિને માફક આવે તેમણે ઉદર ભરાતા લગી ખાવું. અને જેમને એસ્વાદ લાગે તેમણે જેમ તાવ ઉપર બે સ્વાદ કડવું એસડ આંખ મીચીને બળાતકારે પી જવાથી શયદો કરે છે, તેમ એકવાર કડવું મોં કરીને પણ બે આસ લેવાની અજમાયસ કરવી. નિરભિમાન અને નમ્ર વિનયપૂર્વક ખાત્રીથી કહું છું કે જરૂર આ રજા તમને અમૃત સરીખું નહિ તો સાધારણ શેલડીના રસની મીઠાશ જોડેલું પણ મધુર લાગ્યા વિના રહેશે નહિ અને કોઈ રીતે ગેરફાયદોતો નહિજ કરે.

ઉપર કહેલા ભર્તૃહરીના નીતિશતકની ખીજ આવૃત્તિ માટે ધણી સન્નનોની માગણી થયા છતાં મારું ચિત્ત એ વ્યવસાયમાં નહિ દોરાવાથી તેપર હું દુર્ભાગ્યે લક્ષ આપી શક્યો નહિ.

તેમજ હાલ મારી પાસે એજ નામાંકિત ભર્તૃહરીના શૃંગારશતકનું શ્લોક બદ્ધ બાષાંતર કરેલું તૈયાર છે પણ આ પુસ્તકની સર્વ ગુજરાતી ભાઈ બહેનો કેવી અને કેટલી આગતા સ્વાગતા કરે છે તે જ્ઞેયા પછી એ શૃંગારશતકને છાપામાં મોકલવાનો વિચાર કરીશ.

સાર્વજનિક સરોવરના જળનો હું પણ લાભ લેઉ છું. તેથી મારો ધર્મ છે કે એ સરોવરની પાળ નિરંતર અપ્રુટ સ્થિતિમાં કાયમ રહે તેટલા માટે મારે પણ મારા ભાગની સેવા બજાવવી. એ પાળ પૂર્વ કાલના સુઘ અને વિચારશીલ લોકોએ મન્યુત બળથી બાંધી છે તે કાળચક્રના પ્ર-

બળ સપાટામાં પણ તૂટે નહિ તેટલા માટે એના રક્ષણાર્થે મજબુત કરવા ઉત્તરોત્તર પોત પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ સર્વ જાતના ગ્રંથ કર્તાશ્વ કારીગર સેવા બળવતા આવ્યા છે તે માફક મુગ્ધ અદ્વય મતિની શક્તિ પ્રમાણે મારી સેવા કનિષ્ઠ નહિ તો તે કનિષ્ઠતર અગર કનિષ્ઠતમ રીતે પણ કાંઈ કામની છે એમ સમજી આ ગ્રંથને પ્રસિદ્ધિમાં મૂકે છું.

“લોકેતુરુચિર્મિત્તા” સી લોકની રૂચી જૂદી જૂદી હોય છે “આકૃતિ તેટલી પ્રકૃતિ” જેને જેવું ગમશે તેવો તેઓનો ઉપયોગ કરશે ત્યાં અંતે મારી પ્રાર્થના છે કે દોષો તરફ ક્ષમાદૃષ્ટી રાખી સજ્જન વાંચકો હંસવત્ પયપાન કરી પુણ્ય બની સંતુષ્ટ ચિત્તે શુભ આશિષના ઉદ્ગારોની ઓરાઓ મારા તરફ નાંખવા ઇશ્વર એમના સદય હૃદયમાં પ્રેરણા કરો.

આ ગ્રંથ મારી તરફથી જાહેરમાં મૂકતાં સર્વ સદ્ગુણી વાંચક વર્ગને વિનંતિ કે જે છું કે મેં મારી મતિ પ્રમાણે બને ત્યાં સુધી મુકે જેવામાં કાળજી રાખી છે. તેમ છતાં જે જે દોષો રહેલા પાછળથી મારી દ્રષ્ટિએ આવેલા તેનું શુદ્ધિપત્ર પાછળ આપ્યું છે તે પ્રમાણે પ્રથમ સુધારી લેવા કૃપા કરશો, અને રહી ગયેલા દોષ દરગુજર કરશો.

આ કાર્યમાં મારા જે જે સન્નિમિત્તાએ મને મદદ કરી છે એમને! સદાને માટે આભારી છું.

લી. સેવક,

અંબાલાલ દામોદર જોષી.

પ્રકાશક.

રાજ્યભક્તિ તથા બ્રીટિશ રાજ્યની ખુબી.

લાવણી.

- જીવસનું લેઈ જર્ણ, ધર્મ-હું ચર્ણ, હુંબાડી કર્ણ, સુણો નરનારી,
બીટન ફેરા ઉપકાર હિંદપર બારી. ટેક. ૧
- વિદ્યાદેવી જ્ઞાનદા, હરે આપદા, વહું સર્વદા, વિમલ મન રાખે,
જેથી સેવકજન સત્ય વચન મુખ બાખે. ૨
- પૂર્વે આ હિંદુસ્તાન, હતું અગવાન, ધર્મનું જ્ઞાન, ધણું ચરચાતું,
રવિકુળ વૃષના નામથી ઝાળખાવાતું. ૩
- ઋષિલોક થયા તે મહોર, વેદનો તોર, હતો બરજેર, જ્ઞાનની અવધિ,
તત્વજ્ઞાને બરપુર, બરેલો જલધિ
હતી આર્થ પ્રભા સુધરેલ, અવનિપર પહેલ, જ્ઞાન દિપ તેલ, ધણું ઉપજાવ્યું,
જેણે અજવાળું ધણા કાળ નીભાવ્યું. ૫
- *દર્શન, સૂત્રો ને, સ્મૃતિ, અનુષ્ઠાન કૃતિ, ગીતા ભગવતિ, પુરાણે મતિ, અતિ દોષગી,
મૃત સંજીવન લઈ ગતિ શુકની શાવી. ૬
- આબાદાની તે સમે, ધરોધર રમે, પ્રભુને ગમે, નિયમથી ચાલે,
સંપૂર્ણ સત્ય નય વિનય વટે બહુ મ્હાલે. ૭
- ધર્માચરણે રહ્યો ચુસ્ત, બન્યા નહિ સુસ્ત, વિચારો પુખ્ત, કર્યા વનવાસે,
જેના તપબળથી રાક્ષસગણ પશુ ત્રાસે. ૮
- સ્ત્રીજાતિ પશુ તેટલી, બહેલી બલી, પ્રેમ પુતળી, પતિદૃઢ પાળે,
પતિરૂપ બની બાળક ધન પશુ સંભાળે. ૯
- મુખ સ્વર્ગસમું ફેલાય, સ્તવન નિત ગાય, પ્રજા ખુશો થાય, અભયપદ પામે,
ધરણી દરિયાપર ત્યાં રાંમને નામે. ૧૦

કુલ.

એવો એ સુંદર કાળ, સતયુગ તણો હેવાલ,
વાંચી ઉપજે છે બહાલ, ખચવીસ લગી દર બાળ,
કરેતો વિદ્યાનો ખ્યાલ, જાણે નહિ ધર જાંજળ,

૧. સુર્યવંશી રાજ્ય ભરત ઉપરથી ભારત વર્ષ

૨. દક્ષિણ સાંખ્ય. ન્યાય વિગેરે.

ધર્મિષ્ઠ હતા બૂપાળ, રૈયત પોતાના બાળ,
 મણિને ભેતા સંભાળ,
 સંસારિક નીતિ રીતિ રસમ સુખકારી,
 ખિટન કેરા કપકાર હિન્દપર બારી. ૧

તે સમયે યાન પ્રકાશ, હતો ચોપાસ, તિમિરનો ત્રાસ, લેશ નહિ સાહે,
 સૌ ધર્મપરાયણ રહી જીવન શુદ્ધ માળે. ૧૧
 શરૂ થતાં કળીનો કેર, થયું અંધેર, સગામાં વેર, ઝેર બહુ વ્યાપ્યું,
 કુસંપે નિજ ઘર દર ઘર મધ્યે સ્થાપ્યું. ૨
 એવા મત્સરથી દેખ, ધરીને કશેશ, કરે હમેશ, એક બીજાથી,
 આસુરો બુદ્ધિમાં સલાહ સંપ સુખ ક્યાંથી? ૩
 વિદ્યા બળ ધટતું મયું, તિમિર ધન થયું, સત્ય ના રહ્યું, ધર્મ નહિ પાળે,
 દુઃખ દુઃખના કુંભર દિન દિન વધતા શહે. ૪
 મહોપતિ ન વિદ્યા બણે, ન ગુરૂને ગણે, પ્રભને છણે, ન્યાય નહિ આણે,
 વિષવાંધ થઈને મોજ શોખમાં મહાણે. ૫
 પરધર્મો થયા નરેશ, તેથી આ દેશ, વિષે બહુ ક્ષેશ, રેભા પથરાઈ,
 નહિ સલામતી જરૂર બેઠેલણી સચવાઈ. ૬
 ના જંપ જીવને વળે, જ્ઞાન્તિ ના મળે, અહરનિશ બળે, લટકતા બચથી,
 ના મળે પાદજાહ લગી દાદ શુભ નમથી. ૭

જૂલ.

કેદા મોગલ, પેશવા, નરપતિ હિન્દના હવા,
 તે સમે દેશની હવા, દુર્ગંધ બરેલી થવા,
 લાગી વિષ વિષ ઓકવા, રૈયતને સુખ ચાખવા ન આવી તારી,
 તેવામાં ખિટન તણી થઇ કિલકારી. ૮

ઇંગ્લેન્ડ તણી કંપની, બલા બાગ્યની, બહાદુર બની, મચી વ્યાપારે,
 વહાણે ચઢી આવી હિન્દ દેશમાં ત્યારે. ૧
 ભોંકા સાથે સહવાસ, થતાં ચોપાસ, કર્યો મન ક્યાસ, ઉલટ મન આણી,
 પીડાર્તો પ્રભની સ્થિતિ લીધી ઝટ જાણી. ૨

રાજ્યોમાં કંકાસ, પ્રજાને ત્રાસ, સત્યનો નાશ, દોઢો સો કામે,
 વિદ્યા બળ નીતિ શ્રીય લગાડયાં કામે. ૪
 બ્યાં બેઠાએ જેવું જેમ, કર્યું તે તેમ, પ્રજાનો પ્રેમ, મેળવ્યો બ્યારે,
 કરવા લાગી કંપની રાજ્ય શુભ ત્યારે. ૫
 ભૂટારા ઠગ ફાંસીયા, ધાડુ, ચાંચીઆ, ચૂમ થઈ ગયા, પ્રજાના વેરી,
 હડવા લાગી કમજા સધન અંધેરી. ૫
 કંપની બડી બહાદુર, સ્વભાવે શૂર, દક્ષતા પૂર, રાજ્ય કરનારી,
 વધતાં વધતાં વર્ષા અમ કુશળતા ભારી. ૬
 બાંધ્યા સારા કાયદા, ટળી આપદા, ન્યાયથી સદા, પ્રજાને પાળે,
 આપે અદલ ઇનસાફ પ્રમાણિક ચાલે. ૭
 મહારાણી ગરિબ નિવાજ, ગૃહી શિરતાજ, હિન્દનું રાજ, લીધું નિજ હાથે,
 હિન્દવાસીનો દિનમણી, ખીલ્યો સો વાતે, ૮
 કેળવણી સૌ જાતની, બલી ભાતની, ઉંચા ધાટની, દીધી નરનારી,
 હોશિયાર જનોને હોદા આપ્યા ભારી. ૯
 હિન્દ કે મુસલમાન, વધાર્યું માન, અભયપદ દાન, સર્વને આપ્યું,
 દુષ્ટોનો કરિ સંહાર કષ્ટ સર્વ કાઢ્યું. ૧૦

કુલ.

ધર્મના નામથી લેજ, ના મળે દુઃખ કે કલેજ,
 પક્ષપાત વિના હમેજ, રાખે છે પ્યાર નરેજ,
 ધારી ઉચ્ચો ઉદ્દેજ, આબ્યા પોતે આ દેજ,
 દીધો-રૂઠો ઉપદેજ, “ ના ધરો પરસ્પર દ્રેષ
 ક્રાંતમ પાડ્યો ઉજેજ, હરખ્યાં સોનાં મન મેજ.
 ભૂપતિ બ્યોજ લીન્દેજ,—દયા ગીરિધારી
 ખીટન કેરા ઉપકાર હિંદપર ભારી. ૩

યુજસતે ગામે ગામ, બવાયું નામ, પુન્યનું ધામ, કહું તો ચાલે;
 કવિવર એ દલપતરામ શિખામણ ચાલે. ૧
 સાતમી હોપકૃત વિષે, કવિતા દોસે, ‘સવે એકત્રીસે, ‘ભુજ’ગી મોયા,

૧ “જેર ગયાં ને વેર ગયાં વળી કાળા કેર ગયા કરનાર” વિગરે
 ૨ ‘શુભે સંવતે આઠણી પંદરામાં’ વિગરે.

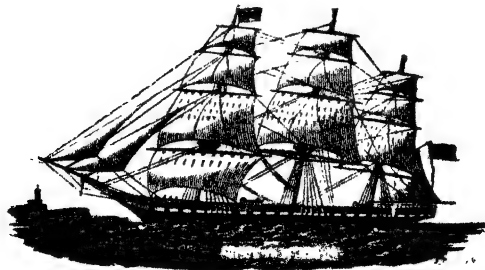

આ રાજ્ય થતાં સુખ સ્તંભ ડેડા રોપાયા. ૨.
 એ વાંચે સમજણ પડે, માહોતી જડે, હિન્દ શા વડે, થયું સુખા આજે,
 નકીથી બ્રિટિશ રાજ્ય સીંહસમ ગાજે. ૩
 સુખની થઇ રેલમ રેલ, અગિરથ રેલ, પત્રની મેલ, તાર સંદેશ,
 મોટર, સાઇકલ, ને ટ્રામ, જનજે જળ ખાસાં. ૪
 સડકો થઇ ગામે ગામ, હીવા દર ઠામ, સુણી નૃપ નામ, ચોર ઠગ નાસે,
 છીનાળો, કુચાલો, ખૂન ઘટયાં, બચ તાસે. ૫
 ગામે ગામે નિશાળ, ગરીબ કંગાળ, તણાં પણ ખાળ, બળે છે હોંસે,
 વિદ્યાર્થી આગળ જતાં વધુ સુખ જોશે. ૬
 ઇંગ્રેજ અમલદાર, અતિ ઉદાર, કરે ઉપકાર, સત્યતા ખેલી,
 સ્વતંત્રપણની મળ રહી છે રેલી.

કુલ.

સહો અદારમીની વાત, વાંચીને દેશી બ્રાત,
 સરખાવ આજની સાથ, કર રાજ્ય-બક્તિ શુભ ગાટ,
 ટળશે તારા જિયાટ, આપણો બ્યોર્ન સામ્રાટ,
 મુશ્કરી અંજનો ઘાટ, ગણી દેવ સમો સાક્ષાત,
 રહ્યો વશદાર દિન રાત, ધરી પ્રેમભાવ પૂરપાટ,
 શોખાવ હિન્દ નિજ માત, મુશ્કર ધારે રળિયાત,
 હીલ એક થતાં નૃપ સાથ અચળ સુખ વારી,
 બ્રિટન તારા રાજ્યની બદ્દે બલિહારી. ૪

૩ ટપાલ ખાતું. ૪ પાણીના નળ.

નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જોઈ અને શહેનશાહ બાનુ
પ્રિન્સેસ મેરા હિંદમાં પધાર્યા તે પ્રસંગે
રચેલી કાવતા.

સવેયા.

૧ ૧ ૯ ૧*
ધન્ય મેદની શશિ ખંડ જૂનિ, બરાય દીક્ષિમાં દરબાર,
ડીસેમ્બરની હાલ્લ તારીખ, સાથે શોભે મંગળવાર;
પાંચમ જોઈ ભરત જૂનિના, શહેનશાહ યાશે આ વાર,
બાખે બારતવાસી વીરા, શહેનશાહનો જયજયકાર. ૧
આજ અનુષ્ઠન દિન દીસે છે, ઉમંગ ઉરમાં લેશ ન માય,
જાણે પામ્યા રિક્ક સિક્ક પૂરી, એ કરતાં અધિકાજ જણાય;
વિવાધી વિશેષ હરખ સૌ, માને હિંદતણું નરનાર, બાખે ૨
મામે ગામે ગુણવતાં જન, ભેગાં ભળીને બાખે આજ,
મહાપ્રભુ પાસે મુખથી માજે, અમર તપો અવિચળ આ રાજ;
દીલમાં ઇચ્છે દુશ્મન નૃપના, તે સધળાનો થાય સંહાર. બાખે ૩
દીક્ષિનો દરબાર દિસે છે, જાણે ઇંદ્રપુરી સાક્ષાત,
વર્ણુન તેનું કરવા કાળે, રજા નથી કવિ કો પ્રખ્યાત;
હોત કવિશ્વર દલપત નર્મદ, તો વર્ણુન ઉચ્ચરે આ વાર. બાખે ૪
સભાસદો શોભે છે સધળા, જાણે ઇંદ્રપુરીના દેવ,
લક્ષ્મીનાં લાખો જન જાણે, પાંડવ સૈન્ય આવ્યું તતખેવ;
પાંડવ પાસે આવ્યાતા નૃપ, તેમ આવ્યા છે આજે હાર. બાખે ૫
તોપ તણું ત્યાં જોળા છુટે, ફૂટે જવાળામુખી જેમ,
મંદુકના પછુ ખેશ અવાજે, ગાળે ધન ગાળે છે તેમ;
આતશબાજ ખેલ તમાસા, યાય વળી ત્યાં અપરંપાર, બાખે ૬
વિધ વિધનાં વાળાં ત્યાં વાજે, તે સાંભળવાને ચિત્ત ચ્હાય,
બાન જૂલી ખાવા ખીવાનું, જોયા ભોક બલાજ બરાય,
બારે બીડ થવાથી બારે, ગગન સુધી ગાળે પોકાર, બાખે ૭

* ઇ. સ. ૧૯૧૧

૧ આ વખતે ફાદાફૂલજેરના અવાજ હરખ.

તેવી રીતે હિંદુ ભુમિના, લોકો સધળા મામેમાય,
 આનંદ ઓચ્છવ કરે અતિશે, ખેલ તમાસા ઠામે ઠામ;
 આતશબાજી ને દીપમાળા, કરી દીપાવે છે નિજ દાર,   બાખે૦ ૮
 હિંદતણાં શહેરોમાં સધળે, સુંદર સભા ભરીને આજ,
 આધકારી ઢંઢેરો વાંચે, સુષ્પી હરખે સકળ સમાજ;
 મદા સુષ્પી રહો કુટુંબ સાથે, પ્રજા કરે મુખથી પોકાર,   બાખે૦ ૯
 બલુનારાં બાળક ઝો બાવે, કવિતા ને સુંદર ગીત ગાય,
 મેવા ને મીઠાઈ મળવાથી, રાજી રાજી થઈને જાય:
 મુખથી માગે પ્રભુની પાસે, વંશતજો વધજો વિસ્તાર,   બાખે૦ ૧૦
 મહાજન માગે જોઈ મેરીને, દાધાધુખ્ય દેજો જગદીશ્વ,
 રાખ્ય વધારી અરી સંહારી, તન મન સુષ્પી રાખો દીનનીશ્વ;
 મહાસુખ આપે સર્વ પ્રજાને, એવા વિભુ આપો વિચાર,   બાખે૦ ૧૧

લી. મ. ન. બ.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ ધર્મવિચાર તત્વગ્નાન	૧	૨૮ ન્યાય	૧૦૯
૨ ધર્મ તત્વગ્નાન	૩	૨૯ કાળ	૧૧૫
૩ સમતા	૬	૩૦ સત્સંગ	૧૨૨
૪ ગ્નાત	૯	૩૧ લક્ષ્મિ	૧૨૬
૫ ધર્મ	૧૬	૩૨ વશીકરણ	૧૩૦
૬ ધર્મ રિપુ	૨૩	૩૩ શરીર રક્ષણ	૧૩૫
૭ સ્વચ્છતા	૩૦	૩૪ ઉદ્ધારતા	૧૪૧
૮ કેદ	૩૩	૩૫ હાંમત	૧૪૩
૯ સ્થિતિ	૪૦	૩૬ જીવાન અને શિખામણ	૧૪૫
૧૦ દેશ સ્થિતિ	૪૪	૩૭ જીવાન પુરુષને શિખામણ	૧૪૮
૧૧ જાત	૪૬	૩૮ પુણ્ય પાપ	૧૫૧
૧૨ શિખામણ	૪૮	૩૯ પંચતત્વ	૧૫૪
૧૩ શ્રુતિ, સ્મૃતિ, પુરાણ	૫૦	૪૦ પંચકોશ	૧૫૭
૧૪ જાત પ્રમાણે જાત	૫૩	૪૧ એકાકિત	૧૫૯
૧૫ બ્રહ્મ	૫૫	૪૨ શાસ્ત્ર	૧૬૨
૧૬ મંત્રોષ	૫૯	૪૩ ગુરુ	૧૬૬
૧૭ ભક્તિ	૬૧	૪૪ મંસાર	૧૭૧
૧૮ પ્રેમ	૬૫	૪૫ જ્ઞાન	૧૭૪
૧૯ સત્ય	૬૮	૪૬ વિદ્યા	૧૭૯
૨૦ ચોરી	૭૧	૪૭ સાધન ચતુષ્ટય	૧૮૨
૨૧ મરભક્ષ	૭૪	૪૭ ધર્મ સંપત્તિ	૧૮૫
૨૨ ભક્ષમનસાધ	૭૮	૪૮ એકરૂપતા	૧૮૭
૨૩ મૃત્યુ	૮૧	૪૯ નશીબ	૧૯૧
૨૪ જીંદગી	૮૫	૫૦ બ્રહ્મ જ્ઞાન	૧૯૫
૨૫ ચાર આશ્રમ	૯૦	૫૧ બળ	૨૦૨
૨૬ મૂર્તિ પૂજા	૯૫	૫૨ મિત્રમંડળ	૨૦૬
૨૭ ઉદ્યોગ	૧૦૩	૫૩ અંતઃકરણ ચતુષ્ટય	૨૧૧

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૫૪ કારીગરોને ઉત્તેજન	૨૧૩	૫૮ બ્રહ્મ વિષે સવાલ	૨૨૬
૫૫ માયા	૨૧૬	૫૯ મિત્ર મંડળ પાંડવાજીક	૨૨૭
૫૬ સર્વત્ર ઐક્ય	૨૨૨	૬૦ મધુરીત્વભાજાનું બાધાન્તર	૨૨૯
૫૭ પરચુરણ સાંસારિક	૨૨૫	૬૧ ચર્પટપંજરિકા	૨૩૭

દ્વિપક.

૧ ગ્રાતા પ્રત્યે	૬ પદ ૩
૨ હૃદયર સ્તુતિ	૭ પદ ૪
૩ શ્રીમંત પ્રત્યે	૮ પદ ૫
૪ પદ ૧	૯ પદ ૬
૫ પદ ૨	૧૦ શિશુને શિખામણ

સંસાર સાર અને બ્રહ્મવિચાર.

શ્લોક.

શાન્તિ દયા ક્ષમોસ્તેયં, શૌચંચૈદ્રિય નિગ્રહઃ
ધી વિદ્યા સત્યમ ક્રોધં, દશ વિધં ધર્મ લક્ષણમ્.

ધર્મવિચાર તત્વજ્ઞાન.

લાવણી.

ચાલો જોઈએ તત્વ શોધીને, પેદા ઝાંથી જગત થયું,
કોણ ખલકનો કર્તા છે, એ સદાષ્ઠી નવ જાય લહું. ૨૬.
શંકરસ્વામી, વલ્લભસ્વામી, સહજનંદ વળી સ્વામી,
ગુરૂ ગૌરખ, રામાનંદી, રામાનુજ ને વળી પરનામી;
શ્રી ચૈતન્ય અને નિર્વાણી, કપીર નાનકને પંથે;
જૈન તણા તિર્થંકર મુનિયે, બોધ કર્યો આવક અંથે.
લિંગાયત અને વામ મારગી, હઠયોગી નાગા બાવા,
ધશ્વર ઓળખવાને બહાને, કરે ધરમના બહુ દાવા,
શ્રવેતાંબર દિગંબર સાધુ સન્યાસી સેવક જતી;
દેવી ઉપાસક અધોરપથી, વેદાંતીની જુદી મતિ,
ભક્તિમારગ સખી બાવને, દાસ ઉપાસક બહુ રીતે,
સમાધાન મેળવવા મનમાં, આરાધે ધશ્વર પ્રિતે.

સાખી.

જોગી જંગમ વળી ધુણી લગાવે ખાખી,
તપ કરે ઉભા કોઇ પગ કર અહર રાખી;
કાંચળિયા પંથે મજા વિષયની ચાખી,
ક્રીમેસન સૂફી જ્યુએ જુદાઇ દાખી.

ભાખી બેભલ કુરાન પુરાણે મતિ ભલી નહિ, બાન થયું,
કાણ ખલકનો કર્તા છે એમ સપ્રાધથી નવ જાય લહું. ૧
પુર્વે ગ્રીકા ધણા દેવની પૂજા કરતા પ્રેમ ધરી,
આર્ય લોકની ધર્મ મતિ મળુ શરૂઆતમાં એજ ખરી;
શોધકમુદ્ધિ વિચાર કરતી દિનપર દિન વધી સુધરી,
ખિલતી મન-શક્તિ તેઓની ઓલાદમાં આવી ઉતરી;
ખેડાતાં ખેડાતાં એ પછી પાક ઉપર ચઢવા લાગી,
એજ ધ્યાનમાં લીન બનેલાં મુનિઓએ જોયું જગી.
પ્રાણીમાત્રના શરીર મધ્યે પ્રાણવાયુ જે હાલે છે;
ખરેખર એ મૂલ તત્વ છે જેથી કાયા ચાલે છે.
પ્રથમ શોધનાં પૃથ્વી પાણી અગ્નિ એ ત્રણ તત્વ હતાં;
વાયુ શોધ થઇ તે વારે ^૧સહાયકારિએ બની જતાં.

સાખી.

૩ધિઓની અકલ્પ વધી અધિક થઇ જ્યારે,
શોધી કાઢયું આકાશ ^૨વાયુ મૂળ ત્યારે;
એમ પંચ તત્વથી ભર્યું સકળ સંસારે,
સિદ્ધાંત સાખ્ય ને ન્યાય શાસ્ત્ર એ ધારે;
^૩અહતપણું આકાશ વિષે લહિ વ્યાસમુનિએ પ્રલ્લ કહ્યું;
કાણ ખલકનો કર્તા છે એમ સપ્રાધથી નવ જાય લહું. ૨
સ્વતઃ સિદ્ધ એમ અનંતકાટી પરમાણુ આકાશ વિષે,
કાળ અનાદિ થકી રહ્યાં બની બધી સ્ત્રીજનાં બીજ વિષે;
મૂઠ્ઠમ હોય તે સ્થૂળ થાય છે, સ્થૂળ મૂઠ્ઠમ ડેપ બની જતું,
૩૫ રંગ બદલાય એમ પણ નવું કાંઇ નથી નીપજતું;
જન્મ મરણ જે જણાય છે તે ઓછી અકલ્પને લીધે;
એતો એકનું એક સત્ય છે તે કેવળજ્ઞાની સીધે,
નિર્વિકારી અમર અનાદિ હંમેશાં એ છે ને છે;
સતચિદ્ આનંદ કરી કલ્પના માની આત્મ પિછાને છે.
મધ ૩૫ રસ શબ્દ સ્પર્શ એ પલટાતા સૌ સ્ત્રીજતણા,
અસંખ્ય રૂપાંતર એ થાએ ચમત્કારમાં નથી મળા.

૧. મદદગાર, પેટામાં સમાયેલાં, તાઆ નીચેનાં. ૨. વાયુ જેમાંથી
હા થયો તે. ૩ મહેટાપણું.

સાખી.

રૂપાંતર થયું તે મરણ થયું કહેવાયું;
ખલ્લાઈ થયું જે રૂપ ગણ્યું તે 'જાયું'
એમ વિકારવાળું મિથ્યા સર્વ ગણાયું;
જે શેષ રહે છે સદા, સત્ય તે ગાયું.

ફરશાર રૂપમાં થાય ત્યાં કોણ થયું ને કોણ ગયું,
કોણ ખલકનો કર્તા છે એમ સશકથી નવ જાય લહું. ૩

જગત્ પ્રલયનું સ્થૂળ રૂપ છે પ્રલય સમે તે જતું રહે;
પ્રલયાંતે બાકી રહે તેને મુનિ અવિનાશી પ્રલ્હ કહે.
પેદા કરવાનું નથી કાંઈ વળી નથી કોઈ કરનારો;
એની મેળે બન્યાં જાય છે અનુભવથી સમજે યારો.
અવણુ મનન તે નિદિધ્યાસ અભ્યાસ કરે નિર્મળ ચિત્તે,
નિર્વાસન મન થાતાં સધળું સમજશે રૂડી રીતે.
નિજ રૂપ સધળે વ્યાપી રહ્યું છે એમ અનુભવ થશે ખરો;
જીવ ટળીને શિવ થવાનો રસ્તો મળશે છે અધરો.
પરં સંપત્તિ ચાર સાધનો મેળવવા મન કેળવશે;
૯૬ ચિત્તે પુરુષાર્થ સાધતાં જીવન મુક્તપણું જરૂરશે.

સાખી.

અંબાલાસે નિજ મર્તિ અદ્ય અજમાવી,
દુસ્તર માયાની ગતિ કહણુ છે ગાવી;
ભૂત વર્તમાન ને અકળ છે ભાવિ,
અનુભવ વિણ બીજે કોણ શકે સમજાવી.
ધ્વજા મનથી ટળે સમજી પહોં મેળવવું જીજ્ઞ રહ્યું,
કોણ ખલકનો કર્તા છે એમ સશકથી નવ જાય લહું. ૪

ધર્મ તત્વજ્ઞાન વિષે.

લાવણી.

સૌ ધર્મતણું મૂળ બીજ, હશે શું ચીજ, કરી તજવીજ, ખોળતાં ખતે,
“ નેતી નેતી ” મુનિ વહે વેદને અતે.

જૂદી જૂદી રીતથી, ચલાવી મતિ; કરી, બહુ કૃતિ, રૂપિ લોકોએ,
પ્રત્યક્ષ જણાવું સત્ય ન શોધ્યું કોયે. ૧
કલ્પના તર્કથી કરી, સાંખ્યથી ભરી, ન્યાય ચીતરી, યોગ પણ સાધ્યો,
જૈમિની વ્યાસને હિરો હાથ નવ લાધ્યો. ૨
વર્ણુ છે ચારે વેદ, પવન જળ બેદ, ગગન જૂતેજ, તત્વ એ પાંચે,
પૂતળું પ્રાણમય બન્યું દિશે કોઈ સાંચે. ૩
રવિ ચંદ્ર અનળ નહિ પહાડ, શિલા વન ઝાડ, લગવી લાડ, પૂજતા પહેલાં,
ભોળા ભાવિક બહુ હતા અસહ્યો જન ઘેલા. ૪

ઝૂલ.

મૂસા પહેલે નંબર,
ઈસાજી ધૂરંધર,
મહમદ વળી પેગંબર,
તિર્થંકર દિગંબર,
ગુરુ ગોરખ મહંદર,
લામા યુધની અંદર,
જરતોસ્ત અને શંકર.

એમ અનેક ધર્મે બોધ કર્યો બહુ ખંતે,
નેતી નેતી મુનિ વહે વેદને અંતે, ૧

એમાં નર્થો જૂદાપણું, તત્ત્વ સૌ તણું, એક હું ગણું વિચારી જોતાં,
નીકળશે ધોળું દૂધ ગાય સૌ દોતાં. ૧
સીધે રસ્તે ચાલવું, સત્ય બોલવું, ચોર નહિ થવું, પરત્તી તળવી,
એમ કહ્યું બધા ધર્મમાં નીતિ શુભ સળવી. ૨
મ્હોટામાં મ્હોટું વિત્ત, કરો વશ ચિત્ત, ન ઉછળે પિત્ત, કોધ કરનારૂં,
સ્વચ્છતા દયા શાંતિનું અચળ વ્રત સારૂં. ૩
સંતોષ સુખ-તર્કે લતા, સહન શિલતા, ધટિત દીનતા, સદા સંધરવી.
ધર્મો નિંદા ચૂગલી કદા નહિ કરવી. ૪

ઝૂલ.

અતિ દુષ્પ્રદાયક રિપુ કામ,
જુગદું નિહિત છે કામ,
નહિ કેરૂં તણું લો નામ,

સમજો છળ કપટ હરામ,
સૌ ધર્મતણું મુળ દામ,
શુભ વર્તન છે સુખ ધામ,
ત્યાગી મનથી સ્ત્રી દામ,

કરવો સુખમાં વિશ્રામ, અકલ્પ શુભવર્તે,
નેતી નેતી મુનિ વઢે વેદને અંતે. ૨.

એ રીતે નીતિ સાર, સુખે સંસાર-તણો વ્યવહાર, આલવા માટે,
બાંધ્યા છે જુદા પંથ જવા નિજ ધાટે. ૧

અનુકુળ જ્યાં જોવો દેશ, બનાવ્યો વેશ ધરે શિર કેશ, વધૂ કે લેશ, જેમ જે જાવે,
સગવડ શોભા અતુરાધ જુદાધ બતાવે. ૨

અકલ્પજ્યાંશુભવપરાય, જર્મીનખેડાય, નિપજજેઘાય, લોકતેખાય, મળ્યાપ્રમાણે,
ખોરાક જીવનો કરે ધર્મ નહિ જાણે. (અજાણ હોવાથી, અજ્ઞાનથી).
જેને જોવો આહાર, અને તૈયાર, પુરપને નાર-બલાં કે લુડાં,
તે પ્રમાણમાં સત્યમાં અધૂરાં ઊડાં. ૪

ઝૂલો.

તણુ ગુણ વસ્તુમાં જાણુ,
વત્તે ઓછે પરિમાણુ,
પશુ, પક્ષી નર ફળ ધાન,
જેમાં જે ગુણ પ્રધાન,
નિપજવે તેવી સાન,
દરશાવે તેજ નિશાન,
જન પાપ કર્મની ખાણુ,
ભરશે બૂલી નિજ ભાન,
કરશે લોભે અજ્ઞાન,
જેવ જાત તણું નુકસાન,
મેળવવા મ્હોટું માન,
રાખે મનમાં અભિમાન
એ પશુ તુલ્ય નાદાન,

હુંપદને વળગી લઢી મરે રણ-તટે;
નેતી નેતી મુનિ વઢે વેદને અંતે.

હું કંઈ તત્વ વિચાર, શોધવા સાર, પરંતુ પાર, જરા નથી જડતો,
 બ્યાંખ્યો ઉઘાડી છતાં તિમિરમાં પડતો.
 સ્વપ્નામાં નાચું નૃત્ય, કંઈ કંઈ કૃત્ય, હોય શું સત્ય ? જાગૌને જોનાં,
 નર વેશ્યા સંગત કરી રહે ધન ખોતાં.
 માયાનયવેછેનાય, બતાવેસાય, મિસાલેકાય, આવતાંઆંચ,
 બળઝટફૂટી, પટને વળગેલી ગળી ન થાતી છૂટી.
 મન માઈ વારંવાર, કરી લલકાર, તોડવા તાર, મથે છે બારે,
 રંગએ માયા મરે નહિ સંસારે.

જૂલ.

વેશ્યા એ માયા બાણ,
 રંગ એ ભવની ખાણ,
 દૂબાવે નરનું વહાણ,
 મારે પટમાં ધરિ પહાણ,
 નહિ જણાય એનાં બાણ,
 વાળે છે કચ્ચર ઘાણ,
 આપે લે ફરી ફરી પ્રાણ,
 નહિ થાવા દે નિર્વાણ-જ્ઞાનને પંથે,
 નેતી નેતી મુનિ વદે વેદને અંતે.

૪

સમતા વિષે.

લાવણી.

પ્રદ્ધિશાળી નરજાત, બધા નિજ બ્રાત, સાંભળો વાત, ભેદ છે છાનો,
 રાદગુણમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ એક સમતાનો.
 સમતામાં ભારે ભેદ, વખાણું વેદ, ટળે સૌ ખેદ-શાંત મન થાશે,
 વિષયોથી રાગ દ્વેષ દૂર ખસી જશે.
 વૃત્તિ સરખી સૌ સાથ, શત્રુ કે બ્રાત, જીવ જડ જાત, એક મન બાણે,
 વિરક્તા એવા જ્ઞાનિઓ અચળ મુખ માણે.
 માયાથી મારાપણું, વધે છે ઘણું, બ્યાન તે-તણું, કંઈ, મન ધરજો,
 માયા મૂકી ચિત્તમાં જ્ઞાન રસ ભરજો.

સાખી.

મારૂં તારૂં એ બેઠ બેઠમાં નાંખે,
મારૂં કરવા કામના ચિત્તમાં રાખે.
છઞ્છથી લાગે લોભ દોષ નહિ દેખે,
ના મળતાં પ્રકટે કોધ અસત સુખ બાખે.

ઝૂલ.

પછી કોધ મોહ વશ કરે,
ચિત્ત બાન બૂલી નર શરે,
બુદ્ધિ નિજ હામ ન કરે,

એમ કરતાં થાય વિનાશ નહીં મન માનો,
સદ્ગુણમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ એક સમતાનો.

૧

વસ્તુ પોતાની જાય, શોક મન થાય, ચિત્ત ચોળાય, બને કદી રોવું,
ખીજની લેતાં ચીજ વિચારી જોવું.
આપણને દે કોઇ ગાળ, કોઇની જ્વાળ, પાપ તત્કાળ, ચિત્તમાં લાગે,
સામાને કશું પાણુ એમ ઉર વાગે.
સંતતી આપણી મરે, ચિત્ત નવ ઠરે, આંખ જળ ખરે, શોક સંતાપે,
ખીજનાને મારતાં વિચારે આપે.
ખીજો નારિ હરિ જાય, અગર અન્યાય, કારે ધન ખાય, છજે રહી જાતો,
તમને તે કેવું ગમે ચિત્ત પરમાણો.
પોતાને પોતાતણું, વહાલું ઘણું, તેમ નિજપણું, ખીજને હાંચે,
ડાહ્યા નર સધળું સમાન નગરે જોયે.

સાખી.

દર બાબતમાં રાખવું સદા મન મ્હોટું,
આદરવું નહિ ચિત્તથી કૃત્ય કાંઈ ખોટું,
રાખીને નીચી નજર ન કરવું કોટું,
જીવન તારૂં જાણે જળનું પરપોટું.

ઝૂલ.

પરધન તું પત્યર જાણ,
પર નારિ માત સમાન,

જેવો પોતાનો જન,

તેવો ખીજનો માન.

સૌ પ્રાણુ વિષે રાખવો બાવ નિજતાનો,

સહયુજીમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ એક સમતાનો. ૨

મમતા સમતાની શોક, લડે ધરિ નોક, કરાવે શોક, જીવ 'મરતાને,
પામર પ્રાણી વશ રહે હુલ મમતાને.

સમજી સાવધ નર વડો, સુધડ જીવડો, જાગતો ખડો-રહે રગડામાં,
નિર્ભય મ્હાલે ન ધવામ જરી ઝઘડામાં.

મમતાનો લાગે પાસ, રહે ઉદાસ, મુકાવે આશ, સલ મળવાની,
ફોકટ ફાંશાં મારતો ફરે ખર રાની.

જાપી એ જીવ ન હરે, બાથડો બરે, ખુશામત કરે, કરાવે નીચી,
“ મ્હાઈ ” એ મોટો દોષ મુકે જમ વીછી.

સાખી.

સમતા પત્ની છે સતિ આર્તિ સુખદાતા,

વિરલા એનો કર ધરી થાય રળિયાતા;

જીવ રૂપ અને શિવરૂપ સકળ જગત્રાતા,

“ સર્વે દર્વ જલુ બ્રહ્મ ” વેદ મુખ ગાતા.

ઝૂલ.

માયા મમતાની માત,

અભિમાનજ એનો તાત;

પડીપુ સહોદર જાત,

ધધિર સમતાનો બાપ,

પરજ્યાનાં ખોતી પાપ;

મેળવી દે આપે આપ;

એ ખરેખરી શુદ્ધ આપ,

ખેડો ઉતારે પાર જીવ મરતાનો,

સહયુજીમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ એક સમતાનો. ૩

સમતા છે મોક્ષ નિધાન, મેળવે જ્ઞાન, ભૂલાવે જ્ઞાન, નીચ માયાનું,
વળગણુ ફરીથી નહિ થાય કોઈ કાયાનું;

૧ ધણી. ૨ જમલી ગધેડો. ૩ કરડો.

જ્ઞાનિનો મુખ્ય બંડાર, સર્વનો સાર, એક ઔકાર, મને સમ થાતાં,
ત્રિવિધનાં સઘળાં દુઃખ દૂર ખસી જતાં,
મતિન્યતાં શુદ્ધ પવિત્ર, સત્ત્વ કે મિત્ર, બધું એક ચિત્ર—નિર્મળા બાવે,
લવલેશ નહિ મિન મેષ કદા કોઈ કાવે;
અંતર્યામિ આરાધ્ય, થશે ઝટ સાધ્ય, વગાડું વાધ, સુલો શુભ સંજનો,
સમતાથી હું છું દાસ સંત પત્ર રજનો.

સાખી.

પ્રિતી પરદેશી કિંવે પ્રેમથી ધરવી,
પીડિત પામર પર દયા સદા વાપરવી.
અભ્યાસત દુખિયાતણી ચાકરી કરવી,
સમતાની અમૃત ઝરી હૃદયમાં ભરવી.

ઝૂલ.

સમતા સાણી ગંભીર,
કરશે નર વરને ધીર;
યોગી યતિ શિવ મુનિ વીર,
સુમતિથી કરી તદખીર;
પાસે રાખે તસવીર.

દિસે જેમાં સુખ-કંદ બહા-લતાનો,
અદ્વૈતમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ એક સમતાનો.

૪

જ્ઞાતિ વિશે.

લાવણી.

મજ્જનાયકને શીશ નમાવી, વર મારું દે શુદ્ધ મતિ,
જ્ઞાત વિશે લખવાની ઇચ્છા, પૂર્ણ કરે ચારદા સતી;
જ્ઞાત થઈ જેમાંથી પેદા માતા તે જાતી કહેવાય,
જાતતણી ઓલાદ જ્ઞાત સૌ એમાં નહિ રાંકા લેવાય.
તે માટે એ જાત માતનું વર્ણન પહેલે ચે.અ દિસે,
માનવ સૃષ્ટીની રચનામાં ભેદ પ્રથમ શા વિશ્વ વિષે;
અવયવ જોતાં નર ને નારી બે જાતિ વિધિયે સરજ,

ફ શુદ્ધ બુદ્ધિના પ્રભાવથી.

જણાય એથી અદ્ભુત ત્રીણુ એ પણ કુદરતની મરજી. (નપુંસક.)
 નર નારીના ચિન્હ વગર જે જનમે તે ત્રીણુ અદ્ભુત,
 એ ત્રીજાના ભેદ પડ્યા એ પવાઈ ને હિજડો મળ્યૂત;
 પવાઈ નારી ચિન્હ વગરની હિજડાને નર ચિન્હ નહીં,
 એ વિણુ શરીરની રચનામાં ચોથો ભેદ ન હિસે અહીં. ડું(આ હુનીઆમાં)
 શરીરના રંગના સખખથી, હવા પરત્વે જાત બની,
 મ્લેચ્છ યવન જંગલ ને પારશ વિદ્યાયતી ને આર્ય ધની;
 થંડી મધ્યે ગૌર વરણુને કાળા ઉષ્ણુ કડીબધે;
 ડુંમધ્યમ મધ્યે ગહુંવરણુને રતાશ પર્વતને સ્કંધે,
 એવી રીતે વરણુ ઉપરથી જાત થઇ કુદરત બળથી,
 આર્યજનોએ ધંધાપરથી જાત બાંધી નિજ અક્ષથી;
 વેદ વિશે આધાર બતાવી સખજ કરિને મનાવવા,
 કષ્ટ સહન કીધું બ્રહ્માએ નિજ કાયાથી બનાવવા.

સાખી.

મુખમાંથી પેદા થયા વેદના ગાતા, બાહુથી ક્ષત્રી બન્યા દેશના ત્રાતા,
 નીકળ્યા ઝંધાથી વૈશ્ય દ્રવ્યના દાતા, પગમાંથી પેદા થયા શુદ્ર કહેવાતા;
 ત્રણ વરણુની શુદ્ર બિચારા સેવા કરતા મનગમતી,
 માત વિશે લખવાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે શારદા સતી ૧

નીતિથી વ્યવહાર ચલવવા જનમંડળનો સરલપણે,
 ખરા જરૂરી ધંધા સોંપ્યા ચાર વરણુને ઋષિ જને;
 જેની જેવી નજર પહોંચે અક્ષ જે જનમથી મળી,
 તેજ પ્રમાણે ધંધો પકડે ચાર વરણુ રહે હજીમળી;
 ઋષી વખતમાં ચાર વરણુની કન્યા બ્રાહ્મણુને ખપતી,
 ક્ષત્રી ત્રણ વરણુની પરણે, એ વરણુની ધાન્યપતી (વૈશ્ય).
 જાંચ વરણુની કન્યા નીચી વર્ણોમાં ના કદી જતી,
 સતયુગના ધર્મિજનોની વિપરિત યુદ્ધી નહિ થતી;
 ધીમે ધીમે સુખ સંપત્તિ અહંકાર વધતો ચાલ્યો,
 ત્રેતા ને દ્વાપરમાં ક્ષત્રી વૈશ્ય વિશે તે બહુ દાલ્યો;
 પોતાનાથી જાંચ વરણુની કન્યા કળ બળને છળથી,
 ધરણ્યા તેથી થઈ સંતતી એવા કમીજન બળથી;

અનુભોમ ને પ્રતીભોમ બે મિશ્ર જાતના વર્ગ બને,
 દરેકમાંથી ખટ ખટ જાતી એ પરમાણે બાર ગણે
 મૂળ ચારમાં બાર ઉમેરી સોળ જાતની વાત કહી,
 વિભાગ પડતાં દરેકમાંથી-ચારે-ચોસટ બની રહી;
 એ રીતે વધતી ગઈ વસ્તી મોહજળમાં જેમ ફર્યા,
 આયોવત્ત મુકીને આર્યો દૂર પ્રદેશે જઈ વસ્યા;
 જાત જાત નિજ ટોળાં લઈને જુદે ગામ ગામે ફરતી,
 જ્યાં સારો ઉદ્યોગ મળે ત્યાં વાસ કરી જીવર ભરતી;
 એ રીતે વિખરાઈ જઈને થોડા થોડા થઈ ગયા,
 કન્યા કોને લેવી દેવી વિચાર તેના ધણાં થયા;
 એક જોત્ર ને નિકટ સગામાં સાત્ર વિષે છે મના કરી,
 છૂટક ત્રૂટક વસેલ જનને અડચણ આ આવી અધરી;
 બનતા સૂકી મૂળ દેશનો જાણીતો જે મળિ આવે;
 “જાત ભાઈ તે” એમ કરીને કન્યા તેને દે ભાવે.
 એવી રીતે જુદાં જોત્રનો જથ્થો એક થયો બ્યારે,
 જાત ઉપરથી જાતી એવું નામ પડ્યું તેનું ત્યારે;
 એ પ્રમાણે અનેક હામે અનેક જથ્થાની જાતી,
 ગામ વણજ કે ઇંછિ દેવનાં નામ ધર્યાંથી પરખાતી.

સાખી.

જથ્થાથી જૂદા પડી ગયા પરદેશે, વેપાર હવાને સ્થળથી જૂદે વેશે,
 જાતીઓ વધતી મઈ વિના અદેશે જોળખતાં વળિ વહિવચકને સદેશે;
 અસંખ્ય ગામે બહુ કાળે કરિ અસંખ્ય જાતી ગઈ વધતી,
 જાત વિશે લખવાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે શારદા સતી. ૨
 જઈ વસ્યા જે નગરે આર્યો તે સ્થળના અસલી વતની,
 ઉચ્ચ રસમ ને રિવાજવાળા હોવાથી એકતા બની;
 ખાતું પીતું એક બીજાની સાથે પહેલા શરૂ કરી,
 ધણાં વરસ વીત્યા પછી તેઓની લેવા માંડી દીકરી.
 લેતાં દેવી પડી પછીથી એ પ્રમાણે જાત થઈ,
 એ રીતે પણ અનેક હામે અનેક જાતો બની ગઈ;
 ઉદ્દાચી દીશાથી આવ્યા થયા તેમના બે ડુંવાડા,

શ્રી માળવના શ્રીમાળી ને મેવાડથી છે મેવાડા;
 મોઢેરા દેવીના આશ્રય તણે હતા ને કુળધારી,
 ત્યાંથી છૂટા પડતી વખતે મોઢ નામ સંઘ ધારી.
 નગર વિશે રહેતાંતા તેથી નામર એવું નામ પડ્યું,
 “ નગર વિશે દેવતા વસે ” એ કહેતાં ડાંચાપણું જડ્યું;
 ભૂચુ નામથી થયા ભાર્ગવો એડ ઉપરથી ખેડાવાળ,
 દક્ષિણ ઉપરથી દક્ષિણે આનાવલા ને ઉનેવાલ.
 દધીય પુત્રો દધીય ઝંપિના, નિલેકનાં સંકટ કાખ્યાં;
 ઇંદરાયની વિનતી પરથી, પ્રાણુ તણ અસ્થિ આખ્યાં.
 વાલમ, સન્નેદરા, મોતાળા, રોઢવાળ, મધ્યા, ચળિઆ,
 વટાદરા, શ્રીગોડ, ઉદમ્બર, કાષ્ટીઆ નીચા કળિઆ;
 બ્રહ્મ તપોધન વ્યાસ અને વળિ તર્ગાળા તેથી ઉતરે,
 અત્યજના ગુરુદેવ ગરીડા બીજ પણ બહુ હશે ખરે.
 સારસ્વત ગિરનારા કંઠોલિઆ અને વળિ પુષ્કરણ,
 સાંચોરા, સુઈ જોર ગુગળી ખડાઅતા સમ હશે ઘણા.
 મ્હોટાં જથ્થા પાંચ સાત છે બાકીના છે છુટક છુટક,
 મ્હોટાના વિસ્તાર થવાથી પડ્યા વિભાગે તુટક તુટક;
 જૈન જુલમથી જનોઈ પુર્વે દીજતણાં છીનવી લીધાં,
 પતીતને પાવન કીધા પણ જનોઈ પાછાં નહિ દીધાં.
 જે સાતીના દીજ હતા તે સાતીના વણિક થયા,
 વર્ણો મૂળ જે વૈશ્ય હતા તે ગોર સાતની સાત રહ્યા;
 ક્ષત્રી મધ્યે રાજવંશિ ને બ્રહ્મક્ષત્રિ એ ભાગ વડા,
 પહેલાના દરા બાર ભાગ છે બીજના એ નાનકડા;
 મિશ્રપણથી ગરાસિઆ ને રજપૂતોની સાત ઘણી,
 બંધાપરથી અસખ્ય સાતો કળિયુગ મધ્યે રહી બની;
 જાટ, શીખ, ખાચર ને કાઠી, વળી મરેઠો બળગાતો,
 ભવાણા, ભાટિયા, ખાતરી, ખતરી ક્ષત્રીની સાતો.

સાખી.

નિકળી ને બ્રહ્મ થએલાં બાવા બાવી, ગૂઢજ એમાં ભેગાં થઈ સાત બનાવી;
 “ અકમોશી ” વેશ્યાથી છે નિપજવી, સાતીઓ હીંદુતણી જૂજ બતલાવી;
 ઉતર ને દક્ષિણ વિશે હશે બહુ આવી, એ સાતો ફસપનું બીજ લે આવી,

હૃદયાર જવાથી નિજ માતા લજવાવી, થોડી જાતે શ્રેષ્ઠતા સદા ન્હિજાવી;
જાતો તે મ્હોટા સાગરસમ મન ભાવી, જાતો તે ખાબોચિયાં મલિનતા લાવી,
ટૂકા જગ્યાએ મન મૂક્યાં અકળાવી, મનગમતાં જોડાં શક્યાં નહીં પરણાવી;
જ્ઞાતિની હૃદ છોડવા શક્યા નહિ શાવી, છતમાં એકે જે ત્રણ પરણી રઝળાવી,
ના મળે અછતમાં કેર મુક્યો વરતાવી, વિદ્વાન કુવારાં મરે જાત વટલાવી.
નાના વિભાગ પડતાં આવી અપાર હાની ઉપજતી,
જ્ઞાત વિશે લખવાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે શારદા સતી.

૩

કંસારા ને સુથાર, સોની, લુબ્ધાર બોલું ધડનારા,
ગોલા ધાંચી તંબોળિ ને કણુખી હળ ફેરવનારા;
અમાર ને કાઢિઆ મૂડમર, ભરડા બોજક બજુસાલી;
બાડણુંજ ને સલાટ કડિઆ કલાલ સથવારા હાલી,
એ વૈશ્યોના વિભાગ સારા ખીજ પણુ છે વસવાયા;
ધોખી માળી હજમ દરજ પ્રજાપતી, ફૂદાસીજાયા.
“ નાર કાર ” નીચી જાતો ભિન્ન કોળિ ને ઠાકરજ,
ખળણિઆ વાધરી બોધે ને માછી મોચી ને નરડા;
ભરવાડા આઢીર, રબારી, ચામડીઆ ડકમર દુખળા,
ભંગી ઢેડા કસાઈ જેના સ્પર્શે વળગે યુરી બલા;
ત્રણ જાતીના મિશ્રણથી બહુ જાતી પેદા થઇ સહી,
મિશ્રણના મિશ્રણથી તેની સખ્યા-સીમા નહી રહી.
દેશ કાળ ને જનમંડળનાં રીતભાતને સ્વભાવથી,
મદાચાર ને શુદ્ધયણાનું રક્ષણ કરવા સુભાવથી;
ડાહ્યા પુરુષોએ એ જાતી સદ્યુદ્ધિથી પ્રકટ કરી,
હૃદ મૂકીને અતિ થવાથી મૂળ ધારણા ગઈ મરી.
જ્ઞાતપટલ યુદ્ધિખળવાળા ન્યાય આપતા તકરારે,
પક્ષપાતની વાત ન જાણે કરે ચુકાદો સત ધારે;
જેરવાજખી પક્ષ રાખીને ગરીબને નહિ દબાવતા;
રંક રાવની એક ભાવથી રાઠ લઢાઇ પતાવતા.
જર જોર કે જમીન સાર જે વચ્ચે તકરાર પડે,
જ્ઞાતપટલ છનસાર આપતાં રાજદ્વારે નહિ ચ્હડે;
એ રીતે જાતીનું બંધન બહુ પ્રકારે સુખકારી,

રાજા સાથે વધી પડતાં મ્હાજન જોર કરે ભારી.
 અસલ એમ એ થોડી માતો સદ્ગુણથી શ્રેષ્ઠ હતી,
 અભણપણથી મૂર્ખ હવે છે તેથી નીતિભ્રષ્ટ થતી;
 ચોરી છીનાળી ને દારૂ માતતણા ડરને મારે,
 અધારે રહિ ક્રચિત બનતાં નીતિ જળવાતી ત્યારે;
 રોટીનો વ્યવહાર હોય ત્યાં બેટીનો જો જોડાયે,
 અગર એક માતના વિભાગો સમજીને ભેગા થાયે.
 ખટ મોઢા ખટ નાગર જેવા વણીક વીસા દશા બહુ,
 જુજ કારણથી જુદા પડેલા સમજી ભેગા થાય સહુ;
 ન્હાની ન્હાની બે તણ માતો મળી એકઠી થઈ જાયે,
 શાસ્ત્ર વિરોધ નથી કાંઈ એમાં, ધર્મ કર્મ બે સચવાયે.
 શાસ્ત્રાધારે ઉદાર મનથી વડા ગુરૂ વિચાર કરે,
 સ્વામીનારણુ, વૈષ્ણવ, શંકર, એ આચાર્યો ચિત્ત ધરે;
 માત પટલ, વિદ્યાનજનોની સભા ભરીને સમજાવે,
 જનમંડળને નડતાં સંકટ ઐક્ય કરીને અટકાવે;
 ખીચડી કરવા નહિ ઇચ્છિયું કેવળ જુદા લો ચોખ્ખા-
 સર્વ જાતના કરી એકઠા, માત બનાવી રહો ચોખ્ખા;
 અન્ય ધાન્યની ભેળવણીથી શુદ્ધપણું સચવાય નહિ,
 માતિ બંધન તૂટી જાતાં થાય ખરાબી વડી અહીં;
 માત રિવાજે આર્ય પ્રજાનું નામ હયાત હજૂ ચાલે,
 એ જો હોત નહિ તો હીંદુ બન્યા હોત સૌ બેહાલે;
 ચાર વર્ણને સુવર્ણ સમજો ચોસટ રૂપા રૂપ થઈ,
 એથી વધતા માત કાટમાં અનેક ધાતુ ભળી ગઈ;
 કાટ ચઢ્યો કેટલીક ઉપર પાસ ખટાશતણો લાગ્યો,
 અભણપણથી વેર ઝેર ને કુસંપનો કાંટો વાગ્યો;
 ધસાઈ ગઈ કેટલીક માતો હલકી ધાતુ બની કાણી,
 સંભાળી વાપરવા કેરી અકલ રહી નહિ શા'ણી;
 કાટ ચઢ્યો સાચ કરાને કાણું ધિમડી સાંધો,
 જનમંડળનું શ્રેય થવાને ડાહ્યા જન નહિ વાંધો;
 માન વધારો, ચાક્ર સુધારો, ધારો ધારો સ્મૃતિ-નિતણો,
 કરો ધટાડો બહુ માતનો સખ હજારો સઘ મણો;

અકલ્પવંતા મહાજનોએ જ્ઞાત-ધાટ બાંધ્યા સારા,
 (પણ) એક ચંદ્રની બરાબરી શું કરી શકે અણુહદ તારા ?
 ધાટ ઉપર જે કીચડ કાઢવં પસરાયો છે કૂધારે,
 દૂર કરે સજ્જન ગુણવંતા જ્ઞાત-ધાટને સૂધારે;
 ખટ મ્હોડા ખટ નાગર એવા વિભાગ જે દર જ્ઞાત મહી,
 વિભાગોમાં માંહોમાંહે કન્યા દેવી બને સહી;
 એ રીતે વિસ્તાર પામતાં જ્ઞાત થશે સાગર સરખી,
 લાયક વર ખોળી પરણાવે મા બાપો હેતે હરખી;
 રોગી, ન્હાનો, માલ વગરનો, વ્યસની કે દૂરાચારી,
 એવાને ટુંકી જ્ઞાતીમાં કન્યા હાલ મળે સારી;
 ના ધલાળે એવાને પણ દેવા કેરી ધરજ પડે,
 “ કુંવારપણુ કન્યાનું ટાળો ” એવું હીન્દુ ધર્મ વહે;
 એવાની જે થાય સંતતી તેથી પણ નખળી નીવડે,
 અધમ બન્યા ગુજરાતી હીન્દુ ધણા વરસને જ્ઞાત-સડે.
 દક્ષણિઓ કે પૂરવીઆમાં વિભાગ એવા નથી ધણા,
 તેથી ગુજરાતીથી સારા બાંધા છે તે વિપ્રતણા;
 ખ્રીસ્તી ને મૂસલમાનોમાં જ્ઞાત જાત પણ જણાય છે,
 ઘણે પ્રસંગે મિલાવડામાં નીચા જાંચા ગણાય છે;
 સ્વાભાવીકપણે નીચાનો સંગ સજ્જનો નહિ કરે,
 અમીર મનવાળાનાં ચિત્તો ખવાસ સાથે નહિ ઠરે;
 બેઠકમાં કે બોજન સમયે બેઠ દિસે ખુશી રીતે,
 નામ વગરની જ્ઞાતો, એવી કરી અભીમાની ચિત્તે;
 પણ તેઓના ધર્મ પ્રમાણે સમાન સૌ માનવ પ્રાણી,
 માંહોમાંહે લમ થવાથી મનાઇ કીધી નથી જાણી;
 ખ્રીસ્તી નારી પસંદ પડતો વર પોતે શોધી લે છે,
 મૂસલમાનો પસંદ પડતો, વર શોધી કન્યા દે છે;
 પઠાણુ સૈયદ આરબ મોગલ શેખ મલેક ગમે તે હોય,
 ખાતો રણતો જુએ પરંતુ નીચી જાંચી જ્ઞાત ન જોય;
 ગુજરાતી આર્યોમાં આજે અનેક જ્ઞાતો પડવાથી,
 સાંકડે પડતાં જીવ બળે છે લાયક વર નહિ જડવાથી.

સાખી.

ઓ યુગ્મશતી દિગ્ગજનો તમારે માટે, આ કરી કવિતા ખરી બળતરા સાથે,
 વેચે છે કોઈક કન્યા પૈસા સાટે, જુદા વરથી નાખૂથ થઇ સ્ત્રી શટે;
 કળિયા બાળકની વડુ વડી શું ખાટે? સસરાની ઢાનત રહે ન નીતિ ઘાટે.
 વડેલી પાછી વળે ન સારી વાટે, સાસુ ન થતા દે સંપ જાંપ બલિ ભાટે;
 લલવાડ મારનો ત્રાસ પામતી રાતે, છે અનેક એવાં દુઃખ કળેડા-ખાટે.
 દોરીને આપો માય જાય જમ-હાટે, દુઃખી થઇ બોલે “લખ્યો લેખ લલાટે”
 સમજો સમજી જન યુગ્મશતી ભવિષ્યમાં શી થશે ગતી ?
 સાત વિશે લખવાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે સારદા સતી. ૪

ધર્મ વિષે.

લાવણી.

ધર્મતણા ધુરંધર ઇશ્વર વર્ણન કરવા ધર્મતણું,
 ઇચ્છા આદરિ છે મેં આજે, રહે નહિ કાંઈ ઉણાપણું.
 ને માટે હું કરું પ્રાર્થના, લક્ષ્ય ઉપર લો જમખાપા;
 સાધુસમ આ મહન વિષયમાં, પડતાં તરવા લો ત્રાપાં,
 શુદ્ધ તત્ત્વ માયા સંસર્ગે, સખત્ર બ્રહ્મ ઇશ્વર કહેવાય;
 તેનાં તણુ ગુણના મિશ્રણથી, પ્રતિબિમ્બ અગણિત દેખાય,
 બહુ થવાની ઇચ્છા સ્ફુરતાં, અસંખ્ય ઘટ જે પેદા થાય,
 તટસ્થ સાક્ષી રૂપ બ્રહ્મ ચૈતન્ય રહે તે જીવ ગણાય;
 અગણિત નાના જીવ અનાદી, વેદાંતી વદતા વાણી,
 વિશ્વ વિશે એ બ્રાહ્મ થઇને, રજા વિવિધ વેષે પ્રાણી;
 જનમ મરણનાં અનેક ચક્રર, અનેક યુગમાં જીવ ફરે;
 કેવળ જ્ઞાનતણી પ્રાપ્તિથી નિજનંદ ધર જમ ઠરે;
 જ્ઞાન નહિ થાયે ત્યાં સુધી, ધરવાનું છે સંસારે;
 જૂઠા જૂઠા ઘટમાં પેશી, નીકળવું વારે વારે;
 ફરેક ઘટમાં રહી પોતે, પોતાનું શ્રેય થવા ધારે,
 ચઢી ચઢીને ઠેઠ જવાનું, જીવ સ્વભાવે વિચારે;
 નીચે ઉતરવાની ઇચ્છા, સિદ્ધ સ્વભાવે નથી થતી;
 પણ જેવાં કર્મ જીવનાં, તે પ્રમાણે જાય મતી,

સચ્ચિત્ત ને પ્રારબ્ધ કર્મ જે, પૂર્વ પુર્વ જનમે કીધાં;
તે આ જનમે ભોગવવાને, સાથે કરી સોંપી દીધાં,
તે કર્માનુસાર જીવને, થાય વાસના યુરી ભઝી;
તોપણ તેની ઉચે ચઢવા, યુદ્ધિ કુરી ખિલે કળી;
નીચે, નહિ ખેંચાણે, જવાયે, કર્મ ગતીના જોર વડે,
તે માટે તે કર્મો સાથે, યુદ્ધિ નિજ બળ ધરી લહે;
યુદ્ધિને બળ દેના સાર, જીવ ઉપર અંકુશ ધરે,
નિયમમાં રાખવા જીવને, ભીતરથી જે સ્ટાય કરે;
એવો મૂળ સ્વભાવ પ્રકૃતિ-સાથે જે પેદા થાતો.
બ્રહ્મ અંશ-દર્શન તે સદ્ગુણ, ધર્મ નામ છે યશમાતો;
જપ તપ વ્રત ને પૂજા ભક્તિ, કયા દેવની સાંભળવી;
એ સૌ મન શુદ્ધિનાં સાધન, ભવ ભયથી મુક્તિ મળવી. ૫
જુ ધારણ કરવું એ ધાતુ, ઉપરથી એ નામ નક્કી,
યોગ્ય રથજે ધારણ કરિ રાખે, ખસવા ના દે સત્યચક્રી.

સાખી.

જે તમોગૂણથી ધર્મ અંગને લાગે, તે જીવ-ધર્મ પ્રાણિને ગર્ભમાં જાગે,
નિદ્રા, ભોજન, મૈથુન કરે ભય લાગે, એ ચાર ધર્મ વળગશે જન્મની *આગે;
રાજસથી વળગે ધર્મ, કર્મને રાગે, સત્વનો મનોનિગ્રહ કર્મને ત્યાગે,
વિસ્તાર્યો માનવધર્મ મન મહાભાગે, આચારાદી લખિ પૂરો કર્યો ત્રણ ભાગે;
જૈમિનિએ કીધાં ધર્મસૂત્ર અનુરાગે, પંડીત પઢીને તેહ બ્રહ્મ-પદ માગે,
સૌ વાતે સૌ માનવ ફેરે, એક ધર્મ ના કદી ભણું;
ધર્મિય આદરિ છે મેં આજે, રહે નહીં કાંઈ ઉણાપણું ૧
જેનો જે સંસ્કાર હોય તેવા ગુણ-યુત માયા બેસે,
અકળ નિયમને અવસરી તે તેની કાયામાં પેસે;
કર્મ પ્રમાણે જીવ ધર્મની થાય બાંધણી ગર્ભ વિશે,
એવા એ પરતંત્ર ધર્મની માતા મૂળ પ્રકૃતિ દિસે;
શુદ્ધ કર્મથી શુદ્ધ થયેલો જે અધિકારી જીવ હશે,
બ્રહ્મ જીવણવાની જીજ્ઞાસા એવા મુમુક્ષુને થશે;
સારું મારું સાચું જૂઠું જોળખવાનો વિવેક જે,
બચપણથી તે સર્વ પ્રાણિમાં જાણે પેદા કર્યો જુવજે

એ ઓળખવા કેરી શક્તિ, જીવ વિશે જે જણાય છે,
 તેનું મુળ તો સ્વયંપ્રકાશી પરંપરાથી ગણાય છે.
 વિવેકશક્તિ વિશે વધારો, કરતાં કરતાં પ્રૌઢ થતી;
 ત્યારે અસત્ય વસ્તુથી, તે સત્ય બ્રહ્મને ઓળખતી.
 એ શક્તિને વધારવી, એ સર્વ ધર્મથી ધર્મ વડો;
 બીજા હલકા ધર્મ વિષયમાં, દુનિયામાં જાડે ઝંઘડો.
 જનમીને કર્તવ્ય કર્મ જે, કરવાનું તે ધર્મ કલ્હો;
 ઋષીજને એ ધર્મતણી, મહિમા અનુભવથી સત્ય લલ્હો.
 સંસારે વ્યવહાર ચલવવા, શા'ણાએ કાયદા કર્યા;
 વળી આચરણુ રૂઠું ધરવા મુનિયે નીતિ અંથ ભર્યા.
 એ અનુસારે વર્તન કરવું, એ પણ માનવ-ધર્મ ગણાય;
 જુદા દેશની જુદી હવામાં, જૂદા નીતી ધર્મ રથપાય.
 સત્ય બોલવું ચોરી જારી, એવી કેટલી બાબતમાં;
 ધણી ભણેલી પ્રગ્નતણા વિચાર મળે એકજ મતમાં.
 ખાવે પીવે દેહ સંબંધી વિચાર જુદા પ્રગ્નતણા;
 જૂદા પડી જવાથી તેણે, નીચમ બાંધ્યા જૂદા ઘણા.
 જેને જે અનુકૂળ જણાયે, તેનો તે સ્વીકાર કરે;
 જેની જેથી થાય ખરાબી તે તેનો ધિકાર ધરે.
 કેટલાક મિથ્યા અભિમાને, દ્રેષ બિજનપર ધરવાથી;
 તેનાથી આચાર જલડો, કરે કુમતી વાપરનાથી.
 દરેક દેહતણું બંધારણુ, મુગથી જૂદું હોવાથી;
 દેહ ધર્મ પણ જૂદો વળગે, સ્વાર્થ દષ્ટિએ જોવાથી.
 જેને જે માણક આવે તે, તે આધાર ધરી ચાલે;
 એમાં એનો દોષ ન ગણવો, ભસે ધર્મ તે તે પાળે.
 “ દેહ રખો છે ધર્મ ” એમ ગુજરાતે કહેવત ચાલે છે;
 અવિચારે વ્રત કરનારાંને, બોધ ભલો એ ચાલે છે.
 સમજ વગરનાં વગર કારણે, કષ્ટ દેહને જે આપે;
 ધર્મ તણને વર્તે તેને, અધર્મ નાંખે છે પાપે.
 દેહ ધર્મથી મનો-ધર્મનો પ્રકાર જૂદો સહજ પડે;
 મન તુરંગી અનુપમ વેગી, પળમાં કોટી ઘાટ ધડે.
 સાશ માઠા ક્ષણે ક્ષણે એ, સંકલ્પને વિકલ્પ રમે;

એની આગા-વશ દશ ઇંદ્રી, હુકમ પાળવા તત મયે.
એ મનપર અકૂશ રાખવા, ધર્મ બનાવ્યો ઋષીજને;
વેદ વિહીત તે સ્મૃતી પુરાણે, લખ્યો તેમણે તપોવને.
પ્રથમ ધર્મ આચાર કહ્યો છે, બિજા પછી આચરવના.
આ લૌકે ને ઇશ્વર પ્રત્યે, ધર્મ રૂડા એ ધરવાના;
મનની શુદ્ધી મનનો નિગ્રહ મનને શાંત કરી દેવું;
સમતા રાખી સુખ દુખ મધ્યે, સાધુ રૂપ થઈ રહેવું.
વર્ણાશ્રમનો ધર્મ બતાવ્યો, સંપીને રહેવા મારે;
નીતિને વ્યવહાર ધર્મ એ, જવા સહજ સારી વારે.

સાખી.

ઊંડા અનુભવથી ધર્મ રચ્યા, મનગમતા, વર્તી આનંદે રહે ઋષીજન રમતા,
આદ્ય વિષયથી દૂર કરી “હું મમતા,” નિવૃત્ત થઈ મેળવતા મનની સમતા.
અતે સત ચિદ્ આનંદ લહર અનુભવતા, સર્વ ધર્મથી ધર્મ વડો એ—
ખરેખાત હું એજ ગાણું, ઇચ્છા આદરે છે મે આજે રહે નહીં કોઈ ઉણાપણું. ૨

લાવણી.

ખરો ધર્મ કર્તવ્યકર્મનો વર્ણાશ્રમ ધર્મે દાખ્યો;
અનુનને હૃદાસ થતો, શ્રીકૃષ્ણે અટકાવી રાખ્યો.
ભગવદ્ગીતા ગાઈ સુણાવી, અમુલ્ય અમૃત રસ વાણી;
એથી ચઢતી ધર્મ ગૂટિકા, બીજી કોઈ નથી જાણી.
વેદ ધર્મનું દોહન કરીને, માખણુ એ પેદા કીધું;
આર્ય-જનોને ભવ તરવાને, સાધન શ્રી વ્યાસે દીધું.
જ્ઞાન, કર્મ ને ભક્તિ મારગ, સારી રીતે સમજાવ્યાં;
ઈ એક સ્થળે લઈ જનાર સઘળા-સંતતણું મન હરખાવ્યાં.
ભિષ્મપિતાએ મરતી વખતે, બાણ બિછાને પોઢીને;
ધર્મરાયને ધર્મ સુણાવ્યો, ખરેખર ચિત્ત ચ્હોડીને.
આગળ પડતા અદાર ઋષિઓ, ધર્મશાસ્ત્રના છે કર્તા;
મનુએ પહેલ કરી-પારાશર-કલિયુગ ધર્મ લખી ભર્તા.
જનમથકી માંડીને મરતા લગી, જીંદગી ભોગવવા;
રેણી કરણી કથી રાખવી, ભવસાગરમાં સુખિ થવા.

નીતિ રીતી કયી ધારવી, શરીર સુખ જળવવાને;
 બીજાં સાથે સંપી રહિને, ધન સંપત મેળવવાને.
 મોત પછી પરલોક વિશે, ચઢતી સ્થિતિમાં જઈ કરે;
 દર જનમે ચઢિયાતા થાવા, પુણ્ય ઓધ એકઠા કરે.
 એવું કયા નિયમમાં રે'તાં, આપો આપે બની રહે;
 લખી ગયા જે નિયમ ઝાપી-જન, તેને માનવ-ધર્મ કહે.
 એ નિયમ દઢ રીતે પાળે, પ્રીત ધરીને સંભાળે;
 એના મારગથકી જરા પણ, આડા અવળા ના ચાલે.
 એવા માણસ આ દુનિયામાં, પુરણ મોજ મંજા મહાલે;
 સંપત્તી સંતતી મૂકિને, જતાં સ્વર્ગમાં સુખ ભાળે.
 ખિરતી, મુસલમાન-સિયા, સુન્ની કે જરતોસ્તી છુદ્દા;
 હિન્દુ, જ્યુ, ઇસરાયલ, જેને સૌનો મારગ છે સૂચા.
 ધર્મ-કર્મ કરવાને માટે ઇશ્વર પાસેથી આવ્યો;
 સાખ પુરે છે સૌના શાસ્ત્રો, નથી માણસે નિપજવ્યો.

સાખી.

જન પોતે પોતાતણો ધર્મ સૌ પાળે, વણુ વિચારે પારકો હાથ નવ ઝાલે;
 સૌ ધર્મ કર્મનો મર્મ સમજી લે ખ્યાલે, તત્વાર્થ વિશે એકતા જ્ઞાનથી ભાળે.
 શિલસક, સંત, ઓલિયા મગ્ર થે મહાલે, અજ્ઞાનપણથી ભેદ ચિત્તમાં સાલે;
 જ્ઞાનીનો ના બદલાય રંગ કો કાળે, ધર્મ આચરી વાવું જેવું,—
 તેવું જનમાંતરે લણું, ઇચ્છા આદરે છે મેં આજે રહે નહોં કાંઈ ઉણાપણું. ૩

લાવણી.

ધર્મતણો મુળ અર્થ બગડતાં, જુદા રૂપમાં દેખાયો;
 તેમ તત્વમાં ઘટી જવાથી, શેષ રહ્યો એકજ પાયો.
 જેને જેવો ફાવે તેવો, અર્થ ધર્મનો જુદો કરે;
 જુજવા મતના અર્થ બનાવી, જન તેવો આચાર ધરે.
 ધર્મ પ્રયોજક ઇશ્વર આંશી, જુદા દેશમાં જુદા થયા;
 કેમ ધર્મ પ્રકટ્યો તેના તે, પ્રકાર જુદા કહી ગયા.
 વેદ ધર્મ બ્રહ્માના મુખથી, ખીરતી જીજ્ઞસને મહોરે;
 મુસલમાની મહમદ વચને, એમ બધા જુગતી જોડે.
 દેશ હવા પેદાશ જમિનની, જે રચણ મધ્યે જેમ હતી;
 ખાવા પીવા અને પહેરવા, ઇશ્વર આજ્ઞા તેમ થતી.

જે સ્થળમાં જે માણસ આવે, તેવો ત્યાં આચાર કહ્યો;
 એ પરમાણુ બહુ પ્રજામાં, ધર્મ બહુવિધ બની રહ્યો.
 ધર્મપ્રયોજક નહીં થયા બધાં, ત્યાં જંગલના રહેવાસી;
 અગ્નિ જળ પૃથ્વીની પૂજા, પ્રેમ ધરી કરતા ખાસી.
 સાદા ભોળા સહજ ગુજરો, કરે બિચારો નિરોધાપે;
 વિદ્યારટ્ટતી નહીં ઋદ્ધ્યમાં, કાયા ઢાંકે ને પોષે.
 રહેતા મ્હોટા મ્હોટા ન ઇચ્છે, મોજ શોખનો ખ્યાલ નહીં;
 સ્વરૂપ સાધને દીન ગુજરે, શુદ્ધ હવામાં પડી રહી.
 ભોજનનદાતા પૃથ્વીમાતા, પ્રકાશ કર્તા સરગદેવ;
 અગ્ની જળ ઉપયોગી જાણી, પડી તેમને બજવા ટેવ.
 ઉત્તમ રચના માનવ મનની, યુદ્ધિ જેમ ગઈ વધતી;
 જ્ઞાનતાણું યજ્ઞ આખી જોવા, ઇચ્છા આપો આપ થતી.
 સ્વાદ આખતાં લોભ વધ્યોતે, મોહપાશથી વિંટાયા;
 મોજ શોખનાં સાધન સાઈ, વિવિધ કળા કરવા ધાયા.
 નવા નવા હુન્નરો શોધવા, મગ્ની રહ્યા મૂરખ ડાહ્યા;
 માની લીધેલા સુખ માટે, તરસાવે જીવને માયા.
 માયા માર બહુ ખવડાવે, તેને ઝોછી કરવાને;
 નિયમ ઘટયા ડાહ્યા પુરુષોએ, પુણ્ય થોડું સંધરવાને.
 સધળી બાબતમાં શુભ રેંજી, ચલાવવા માટે ધારા;
 ધણા કાળનો અનુભવ પામી, ઋષિઓએ કીધા સારા.
 એ સધળાને ગ્રંથ વિશે ભરી એક રૂપ દૈવી કીધું;
 ભય પ્રીતી પેદા કરનાઈ, ધર્મ નામ તેને દીધું.
 જુદા દેશના જુદા વેશ છે, મનો લાગણી પણ જુદી;
 કોઈ પ્રજા છે શાંત સત્વની, કોઈ રમેથી આપખુદી.
 તામસથી અજ્ઞાન ભરેલી, પ્રજા કોઈ ભોળા મનની;
 મિત્ર ગુણોની ઘણી પ્રજા-જન બની સિલા લીલા વનની.
 આદમ બાવા મુસલમાનના, આદિનાથ છે જૈનતણા;
 આદિ પુરુષ ઇશ્વર આર્યોના, એમ થયા છે ધર્મ ધણા.
 વેદાંતી શિલસુર ઓલોયા, એ સધળાની એકજ વાત;
 મિથ્યા માની આ દુનિયાને, માયાને મારે છે લાત.
 વિદ્યા ખરી નહીં ભણવાથી, ખરો ધર્મ નહિ જળવાયો;

અનેક પથે જુદા પડીને, ઘાથો કુસંપનો પાયો.
 ધર્મતણો ક્ષમ થાતાં દિનદિન, પાપતણો વિસ્તાર વધે;
 અનેક સંકટ સહે પ્રજા પણ, સુખનું સાધન નહીં સધે.
 પંથાથી ગુણવંતા સંતો, કંટાળીને ડુંભુની થયા;
 કપીર સરખા મહા સંતકો, ઐક્ય થવા પદ ગાઇ ગયા.
 આત્માયો અર્ધા માની કો, ધર્મ સનાતનને કાપે;
 ડાળી એક પકડીને તેને, ઝાડતણી ઉપમા આપે.
 તેથી આખા ઝાડતણાં ફળ, કઠી માખવાં નહીં જડે;
 એવા ડુંકી બુદ્ધિ વાળા, કળિયુગ મધ્યે બહુ નડે.
 માંહોમાંહે લઢિ મરવાના, સાધન પેદા થતાં સડે;
 એવી રીતે ખુવાર થૈને, પ્રજા પાયમાલિમાં પડે.
 દીર્ઘ દ્રષ્ટિને ઉદાર દીલના, પૂર્વ કાળમાં ઝપી થયા,
 એક બીજને નહીં તોડતાં, મત પોતાના કહી ગયા.
 બીજનું સનમાન રાખીને, નમ્રપણે મત બતલાવે;
 એક બિજને પુછી આપે, એવું સિદ્ધ કરી લાવે.
 વિરોધ આવે તોપણ તેનું, રહસ્ય સમજ સુધારતા;
 વિવાદ કરતાં પ્રતીપક્ષિનું, માન પ્રતિષ્ઠા વધારતા.
 એવો કાળ હતો જે વારે, ત્યારે ધર્મ રહ્યો ડામે;
 હાલ વખતમાં એકજ ધરમાં, લઢાઈ ધર્મતણે નામે.
 તો પછી દેશતણી થી કહેવી, કયા ધરમની કળકળતી:
 કુસંપ વિષનું પાન કર્યાથી, પ્રજા રહી દુઃખમાં બળતી.
 ધર્મ ઘટે ત્યાં કર્મ નઠારાં, સહેજ સ્વભાવે બની રહે;
 દુષ્ટ કર્મથી જળ પણ તેવાં, પાપી અનુભવ કરી લહે.
 ખરા ધર્મનું રક્ષણ કરતાં, “હુ” “તુ” “તે” સૌ નથ જૂદા
 એકપણાનો ભાવ લાવતાં, દયા સરવપર કરે ખુદા.
 પ્રાણી માત્રતણો પરમેશ્વર, એક બીજને ના હોય કદી;
 ખોટો ધર્મ કહેવો તેને, જેણે બેની વાત વદી.
 એક પિતાનાં સર્વ છોકરાં, એવું જો મનથકી ગણે;
 મ્હેચ્છ, પારસી, મવન, હાંડુઓ, એક બિજને નહીં હણે.
 બહેરો કે આંતરો ગણે નહીં, રાજ્ય ચલવનારો રાજ;

સૌ બાળક પોતાનાં ગણિને, અને સ્વભાવે રઝુ રાગ.
એક પિતાના ચાર છોકરા, જુદા “ટેસ” પર ચાલે છે;
નોકર પાદર્શી વેપારીને ખેડુત બની તે મ્હાલે છે.
તેથી એક બીજા પર પ્રીતી, ઓછી એના કદી કરે;
સમજ વગરના મુખ હોય તે, “ઠાળે જોરે” ફેર ધરે.

સાખી.

ધર્મનું તત્ત્વ હું અલ્પમતી ઉચ્ચારું. સૌ ધર્મતણું મુળ એક ઇશ મન ધારું;
અહિં, એક બીજાને નડે નહીં તે સારું, અધ કરતાં તમને ધર્મ નામથી વારું.
મીઠું જળ પણુ રોગિને લાગશે ખારું, ઇશ્વરને ઘેરે નથી જરા અધારું;
ત્યાં રંક રાય કે નથી “બીજાનું મ્હારું” ત્યાં સિંહ બદારીનો ન્યાય થાય છે ચાર.
શમ દમ રાખી સમાન ભાવે, સૌથી સમજે સગાપણું;
તોજ તમારા ધર્મ પુણ્યમાં, રહે નહિ કાંઈ ઉણાપણું.

૪

૫૬ ત્રિપુ વિષે.

લાવણી.

ઓ શુદ્ધ-સત્ત્વ માયાના માલિક ઇશ્વર, વંદું વિશ્વપતી;
૫૬ શત્રુનું બચાન કરવા, શિષ્ય આપજો શુદ્ધ મતી.
ઇશ્વર સાથે માયા ભળતાં, દૃશ્ય જગત આ ખડું થયું;
બ્રહ્મ સ્વયંભુ એકપણાથી, અનેકપણમાં બની ગયું,
અસંખ્ય કોટી જીવ અનાદી, બીજરૂપ જે મૂળ હતા;
ગર્ભસ્થાનના વિષે પેશીને, પૃથ્વી ઉપર પ્રકટ થતા.
વેદાંતી નિજ ખરા જ્ઞાનથી, મિથ્યા સઘળું એ લેખે;
કેવળ જ્ઞાંત થયેલા જીવો, માયાનાં એ રૂપ દેખે.
પ્રયત્ન કરતાં ધીમે ધીમે જીવની ચઢતી દશા થશે;
સ્વભાવસ્થા દૂર થવાની, જ્ઞાંતી સઘળી ઉડી જશે.
ચઢતી દશા થવાને સાર, શાસ્ત્ર બોધ આપે સારો;
તેમાંથી ચુજરાતી મધ્યે કડે જરા અહિં ઉતારો.
તામસ ગુણથી અહંપણાની, જે ઉત્પત્તી કહેવાતી;
સંતતિ તેની ૫૬ શત્રુને, નામે પામી છે ખ્યાતી.
બીજ વિષય-વાસનાતણું, વળગેલાં છે દર પ્રાણીને;

જનમ વખત શિક્ષખ ખેંચીને, લાવે હિસાબ તાણીને.
 સારાં માઠાં કર્મ પ્રમાણે, ખીજ વિષય-વાસના દિસે;
 શરીરના વધવાની સાથે, ખીલે અંતઃકરણ વિશે.
 અંતઃકરણ ચતુષ્થ મધ્યે, અહંકાર જે અધમ ગણ્યો;
 રાજસ-તામસ-વાળી માયા-તણા ઘણા ભાગનો બન્યો.

સાખી.

વિષયોનું ધરતાં ધ્યાન આસક્તી લાગે, પામવા પછી તે વસ્તુ ફક્ત મન જાગે;
 ધ્રુવેલું મળતાં લોભ વધારે માગે, ના મળે ચિત્ત ભ્રમણે કોધની આગે.
 પછિ ચિત્ત ભ્રમણુ થૈ મોહતણું શર વાગે, ચિત્તભ્રમથી બુદ્ધિઆઈ વિકળ થઈ ભાગે
 બુદ્ધિ બગડતાં તિનાશ પામે, એમ ખરાખી બને અતી;
 ૫૨ શત્રુનું બ્યાન કરવા શિદ્ધ આપજો શુદ્ધ મતી. ૧

કામ કોધને લોભ મોહ એ, ચાર એમ પ્રકરે વેરી;
 ચિત્ત વિશે પેદા કરનારા, અસર ખુરી કારી જેરી.
 બહુ મળવાથી અભીમાન થૈ છાક વધે તે મદ જાણે;
 ખીજનું સુખ જોઈ બળે તે, અવગણુ મત્સર ઉર આણે.
 એ પણ કદા દુસ્મન એ છે, માણસ જાતતણા ભારે;
 દુષ્ટ વાસના લઈ જનમેલી, નીચ પ્રકૃતિ એ ધારે.
 કામ એટલે કોઈ વાતની, મળવાની ઇચ્છા કરવી;
 સોને માથે ચઢતી ઇચ્છા, મૈથુન સંબંધી ધરવી.
 એથી એ પેદા કરતાનું, કામદેવ એ નામ પડ્યું,
 નર નારીના શરીર સાથે કુદરતથી એ ખીજ જડ્યું.
 ખાતાં પીતાં શરીર વધતાં અકુર એ ખીજના નિકળે;
 અમૂક વરસે પકવ થવાથી, ભરાય છે ઘટ શ્વેત જળે.
 મસ્તી ઉપર ચઢે માનવી, ચગડોળે ચિત્તકું મહડે;
 માત્ર કામના આંખે દેખે, અવર કામ ના નજર પડે.
 કામી કેવળ કામદેવના, કામણથી આંધળો બને;
 રમણ કરે નહિ રામ નામનું, ચિંતન *રમણનું* ધરે મને;
 પાપ ભરેલી થાય વાસના, નહિ કરવાનું કામ કરે;
 પસ્તાવો પામે પૂરો પણ, પાછો જૈ તે કામ હરે.

* કામદેવ. ફક્ત કામ એટલે ઇચ્છા.

પરવા રાખે નહિ ધન દેરી, સગાઈને પણ નવ લેખે;
 મ્હોટો ચચળ ચિત્ત ઝડપથી, નજરે જ્યાં નારી દખે;
 કશ્વર ઊર સ્વપ્ને નહિ રાખે, નહીં આબરની પરવા;
 માથા સાટે જરકરમમાં, જાય પરાયે ઘર ફરવા.
 નજર નિર્દય-નઠોર નિર્દોષ નીતી હીણુ કરે નરને;
 ધિક્ક ધિક્ક એવા પુરુષોને જે વશ ના રાખે સ્મરને.
 અસંખ્ય અનરથ એ ઉપજાવે, અનલગી જન લાખી ગયા;
 કેટલાક પરતાવે પામી, સમજી સાધુ યતી થયા.
 કેટલાક રોગે સપડાયા, મરદપણું ખોઈ ખેડા;
 ગરથ ગુમાવી થયા રોકડા, પરધર્મે કોઈ જઈ પેઠા.
 વિપય વાસના થતાં વધારે, કેદ વ્યસન વળગે અગે;
 દારૂ અશીણુ આકૃતી કે, ભાંગીપીચે ચઢવા રંગે.
 નાત જાતનું જ્ઞાન રહે નહિ, માન ખુએ જનમંડળમાં;
 વિર્ય વગર ખાલી થઈ જતાં, ખપે ખરેખર વ્યંડલમાં.
 રોગે ટૂંકી થાય હૃદયગી, અકાળ મૃત્યુ આવિ અડે;
 ઇલાજ કરતાં બચે કદી તો, રોગ પિડાથી સદા સડે.
 ભણ્યો ગણ્યો પંડીત હોય કે, કુલીનતાથી હોય વડો;
 વાતે તોડી હલકા પાડે, વજન ખુએ ના રહે ઘડો.
 પોતાના ઘર મધ્યે પણ એ, હાંકારો ના કરી શકે;
 ઊરે, રખે બાળક કે બેરી, મ્હોંપર એનું છિદ્ર બકે.
 સારી વાત તણી શીખામણ, એનાથી દેવાય નહીં;
 હૈયાં છોકર દેખે તેવું શીખે એ પણ બને તહીં.
 નારી મહારી ફળેત કરશે, એવો ઊર મન સદા ધરે;
 મૂંગે મ્હોડે કરે અખાડા, નારી જરી વિષે ફરે.
 ધંધો ધારી કશું ન સજે, ચિત્ત બિજામાં નહિં કરે;
 એવી રીતે કામીજનની, બાજી બગડી ના સુધરે.
 તે માટે વિચાર રૂંડો કરી, કામતણે વશ નહિ થાયું;
 કામ કદી બહુ અકળાવે તો, નિજ નારી પાસે જાવું;
 એજ એકલી ઇલાજ સાચો, મનને શાંત કરી લેવું;
 શાસ્ત્ર વચનનું પ્રમાણુ રાખી, જ્ઞાન ઝગતુ-સમયે દેવું.
 ૫૬ શત્રુમાં કામ રિપૂ છે, સર્વ થકી જાણે મ્હોલો;

મધ્યાપર્યાશી ચાલે ત્યાં લગી, નરને બનાવો દે ધેલો.
વિવેકની હદ મૂકીને ડગ, ભરવાથી નુકશાન થશે;
તે માટે ઉછરતા જવાનો, સમજી સદમારગે જશે

સાખી.

કામે વશ કીધા પ્રહ્લા જગના કર્તા, મોહીનીથી મોહાયા લક્ષ્મીભત્તા;
ભીલડિએ મોહ્યા યતી વિશ્વના હતા, બહુ કંટણુ કામની લગામ હાથે ધરતાં.

કામ દેવને કબજે રાખે, અવશ્ય તે પામે ચઢતી;
૫૯ શત્રુનું બયાન કરવા, શિદ્ધ આપજો શુદ્ધ મતી. ૨

મનવાંછિત મળવામાં લાગે, વાર અગર તે નહીં મળે;
તો તામસ વૃત્તીનો માણસ થાય અધીરો, જીવ બળે;
તામસ વૃત્તી પિત્ત ઉછળે, પિત્ત ઉછળતાં ક્રોધ ચ્હડે;
ગરમ મિળસ કરી ખિન્નવાશે, ગાળાગાળી કરી લહે.
માલતાણું નુકશાન થાય કે ધાર્યું કામ નહીં સંધરે;
મરજી માફક નહીં થાય તો, હલકો માણસ ક્રોધ ધરે.
ચાકર કે ધરનાં માણસને, કરવા સોંપેલું બગડે;
તેજ મીઠનજી ઉતાવળિયો, ક્રોધ કરી બબડે રગડે.
રહેજ વાત કે વિવાદ કરતાં, વહે ક્રોધ જે આજુબમનું;
કમ અકલના ક્રોધતણું પુર કોઈ પ્રકારે નથિ શમનું.
ન્યાય, સત્ય કે નીતિવટથી, અવળું થતું જીએ નજરે;
દુર્વાસા કે ભૂશુ સરીખા, પંડિત ચિત્તે ક્રોધ ભરે.
ઉત્તમ નરને ક્રોધ ચઢીને, જે જેતામાં શમી જતો;
મધ્યમ નરના ક્રોધતણો આવરદા ત્રણ દી રાત થતો.
કનીષ્ઠ માણસના મનમાંથી ક્રોધ કદાપી નહીં શમે;
વગર કારણે અધમ પુરૂષનો, ક્રોધ નિરંતર રહી દમે.
કહેતા કહેતી કેરી વાતો, સાંભળીને નર ક્રોધ કરે;
સારાસાર વિચાર ન કરતાં, ચ્હાડી ચૂંગલી ચિત્ત ધરે.
મતલબિયા ખુશામતિયા જન બીજની નીંદા ઉચરે;
ટૂલણુજી તે સત્ય માનીને, ક્રોધે તેનું પુરૂં કરે.
કાન હોય પણ સ્નાન વગરના, ભાન જીલી ક્રોધી બનતા;
પાકી તજવીજ ક્યાં વિના નર, બને પોતાનું હિત હણતા.

સાહસ એ છે પુત્ર ક્રોધનો, પસ્તાવો બહુ કરાવતો;
સાહસ શત્રુ ધણાં બચાવે, કામ કરાવી મરાવતો.
વાત સાંભળી વિચાર કરવો, કોણ જાત છે કહેનારો;
શી મતલબથી આવ્યો છે એ સુખ યા દુઃખનો દેનારો.
શાંતી સાગર સરખું મહોતું, પેટ રાખીને સાંભળવું;
ઝખક વીજળી સમાન હલકું, હૈયું કરિ નવ ઉછળવું.
શા'ણા કહે છે શત્રુ કરતાં, ક્રોધ વધુ નુકસાન કરે;
શત્રુ નજરે જણાય છે પણ, ક્રોધ રાક્ષસી રૂપ ધરે.
શત્રુ દૂર વસે ને જ્યારે, આવે ત્યારે ખમર પડે;
ક્રોધ રહે મસ્તકમાં છૂપો, ઝોચીતો આવીને નડે.
તે માટે એ ક્રોધ શત્રુનું, મૂળ ઉગવા નહિ દેવું;
જાગેજાનું છેદન કરવું, મુની વચન માથે લેવું.

સાખી.

ગુણસહન શીલતાતણો ક્રોધ દૂર રાખે, ક્રોધનો જનમ ના થાય શાંતીરસ આપે;
ધીરા આગળ નિઝરૂપ ક્રોધ નહિ દાખે, ગમ ખાનારો ક્રોધને ઠોર કરિ નાંખે.

ક્રોધ કરે નર અને ખાનરો, સાન શુદ્ધિ ના રહે રતી; ૧

૫૨ શત્રુનું બયાન કરવા, શિદ્ધ આપળે શુદ્ધ મતી. ૩

મનવાંછિત મળતાં ફળ આપી, સ્વાદ મધુર દાઢે વળગે;
ફરી ફરી મળવાની ઇચ્છા, એતન થૈ જવાળા સળગે.
આગ અતી એ પ્રકટે, તેને લોભ કલ્લો છે સંતજને;
લોભે મમ થએલો માણસ, પાપી પૂરો દુષ્ટ અને.
લોભે લક્ષણ મહાપુરૂષનાં, ઘટે અને બુદ્ધિ અગરે;
લોભશત્રુ કાયામાં પેશી, ચિત્ત વૃત્તિને બહુ રગરે.
લોભીજન લાલચુ અને ને, ભીખ માગતાં નહિ લજવામ;
નીચામાં નીચાની પાસે, લોભીને સ્વારથ લઈ જાય.
સ્વારથ સાઈ અને આંધળો, અક્રમ સારી મારી જાય;
સવાદિયો બ્રાહ્મણ પણ લોભે, શીરા સાઈ આવક થાય.
અંતઃકરણતણી આંખોપર, અંધારી ઝોઢાવે લોભ;
મળે મળે તેથી પણ વધતું, મળવા મન પામે છે લોભ,
ધનને લોભે પાપી પ્રાણી, મિત્ર સગાના પ્રાણ હરે;

રાજ્યગાદી કે કારભારને માટે કાળાં કર્મ કરે.
 કામ ઉપર ના લગામ રહે તે, સ્વભાવને જન લોભ કહે;
 લોભ નહિ થોભે રસ્તામાં, ઘસડાતો પૂરમાં વહે.
 લોભી માણસ મોહ પામિને, વિવેકની હદ છોડી દે;
 લોભી ઘરડા કે નિચ કુળને, પૈસા ખાતર ડૂછોડી દે.
 મોહ પામતાં વિચાર યુદ્ધિ, પશુ સરીખી બની જતી;
 માનવની મતિ બ્રહ્મ નષ્ટ થે, પામે અતે વિકળ ગતી.
 તામસ ગુણનું પૂર્ણ જ્વરને, મોહ અવરથા ખરેખરી:
 ચિત્ત વિષે ભ્રમ પેદા થૈને, અકાળ મોતે જાય મરી.
 જે લેવાને હક્ક થાય કે, હોય યોગ્યતા લેવાની;
 તે મેળવવા ઇચ્છા કરવી. અયોગ્ય તે નહિ કહેવાની.
 અમુક વસ્તુ મેળવવાની, ઇચ્છા તું કરતા પહેલો;
 તેને માટે પાત્ર થવાને, યોગ્ય ગુણો મેળવ વહેલો.
 દરેક જણ પોતાની ચઢતી, થવા પ્રયત્ન કરે મનથી:
 પગલે પગલે ચઢે નીસરણી, એમાં કાંઈ દોષ નથી.
 કૂદી કે જીડીને ચઢવા, વિચાર જે માનવી કરે;
 ઉછળી આવેલો નીચે પડતાં, હજી ભોગવે અગર મરે.
 પાત્ર થઈને ઇચ્છા કરવી તેને લોભ નથી કહેતા;
 એ જે વચ્ચે ભેદ બતાવ્યો, સજ્જન તે સમજ લેતા.

સાખી.

અત લોભ જગતમાં પાપ મૂળ ગણાયે, પાપથી આદમી ગુન્હેગાર બની જાયે;
 એ પાપ પ્રગટ થૈ ગુન્હેગાર પકડાયે પકડાતાં શક્ષા પાત્ર ન્યાયથી થાયે.
 શક્ષાથી લાગે હાથ પછી પરતાયે, કલંક લાગ્યા પછી ફેરેતી અને
 ખુવારી બહુ થતી, પડ રીપૂનું બચાવ, કરવા શઘ આપજો શુદ્ધ મતી. ૪

જે જે સુખનાં સાધન છે તે, ભર પટે સાંપડવાથી;
 હલકું મન ઉમરાઈ જાયને, થાય પાતળું પણ વાથી.
 ચતાં પાતળું ચઢે વાવટે, ગર્વ કરે ખોટી રીતે;
 “મારા સમાન છે નહિ બીજો” એવો ખ્યાલ ધરે ચિત્તે.
 તુચ્છ ગણે બીજા લોકોને, મનમાં મ્હોટમ બહુ માને;
 પૃથ્વીથી બે આંગળ અક્કર, જાણે ચાલે અભિમાને.

ડોહાસાને કે નીચ કુળનાને છોકરી પરણાવે.

એઃઆંગળતું અંતર જાણે, એને સ્વગ થકી ખાકી;
 મોલ ચાલમાં જણાય જાણે, છતમાં રહ્યો બહુ છાકી.
 એવી સ્થીતી મનની થાતાં, નમ્રપણું નધિ સમજાતું;
 મદ શત્રૂનો માર લાગતાં માની-મન રહે છલકાતું.
 ધન દોલતને સ્થાવર મિલકત, એ મદ કેરી મદત કરે;
 જવાની કેર જોર અને વળિ, કુળતું મ્હોટાપણું ખરે.
 સગાં સહોદર છેયાં છોકર, કુટમ્બ કપીલો વીરતારી;
 ચઢતી કળા અને ચઢતા ગ્રહ, મદને સ્હાય કરે ભારી.
 અર્ધ જ્ઞાનને ઊંધી વિધા, એ મદનાં હથીઆર અને;
 જેની પડતી હોય થવાની, મદ જાશે તે મરદ કને.
 છતનો છાક બતાવે કોઈક, ફૂલજીજી થોડી છતમાં;
 ગરિબ હરામી અણુછત મધ્યે, મદ ધરિ પેસે આશ્વતમાં.
 મદ કેરો પીતરાઈ બાઈ જે, પ્રસિદ્ધ છે મત્સર નામે;
 અદેખાઈ છે બહેન જેની, વસેજી તે હલકે હામે.
 પોતાની હોય મુશ્કસ હાલત, ગરીબમાં ગોથાં ખાતી;
 બાઈ, પડોશી, સગે, ન્યાતિલો રિયતિ જેનિ છે ચઢિઆતી.
 ગોઈ તે નહિ ખમાય ચિત્તે, થાય બળતરા બહુ બાતી;
 એ અવગુણને મત્સર ગુણે, અદેખાઈ પણ કહેવાતી.
 બીજાનું સુખ જોઈ નિરર્થક, ઝેર આંખમાં જે ઉપજે;
 નીચ તુકમની એજ નિશાની, એવાને સુખ સદા તજે.
 પોતાના દુઃખમાં મરેલો, -કરે વધારો મત્સરથી;
 પડ શત્રૂનો સેવક પૂરો, -જુરો બહુ ખર પથ્થરથી.
 પડ શત્રૂને જડ મુગથી ઊખેડીને જે ચિત રહે;
 પવીત્ર પથે પ્રવાસ કરતાં, સુખનો અનુભવ ખરો લહે.
 લોભથકી ક્રોધ ને રોહ બે, ક્રમથકી પાંચે નીપજે;
 ક્રોધ થકી પેદાશ મોહની, મદ મત્સરને નીચ ભજે.
 નીચ જાંચ સઘળાને સરખો, કામ રિપૂ પીગા આપે;
 કામ વાસના કાઢી નાંખે, બચે બધા પડતાં પાપે.

સાખી.

પડ શત્રૂને જીતવા ચિત કર ચાડે, જીતીને હણવાથકી થશે સુખ સાડે;
 ચાડ ચિત થાતાં જતું રહે અંધાડે, અજવાળે આંખે પડે અભિપદ ચાડે.

છટ્ટ દેવને જો સંભારૂં, -તો ખતલાવે મોક્ષ મતી;
૫૨ શત્રુનું ખયાન કરવા, શિઘ્ર આપજો શુદ્ધ મતી.

૫

સ્વચ્છતા વિષે.

લાવણી.

ઓ વૈદકના ઉપરી, સુધનવંતરી, સ્તવન તુજ કરી કહું કરમાતા;
સ્વચ્છતા દેવતા સકળ સુખોની માતા, -ટેક.
હો ઐદરતમાં એક, નિભે છે ટેક, આજ હાગિ છેક તમારો સારો;
નર્થો થયો ત્રિલોકે બોલો રોગ હણનારો.
આ દેહતણું કલ્યાણ, અગદની ખાણ, કરી નિર્માણ, વિધીના દેવે;
પણ જ્ઞાન વિના શા રોગ ઉપર શું સેવે ?
એ જાણ થવાને કાળ; દેવની દાઝ, ધરી મહારાજ-વિજય એ સારી;
આપને પ્રકટ કરી ત્રિલોક સૃષ્ટી તારી.
ભૂપણ આયુર્વેદનું આપને ગાળું, સકલજન તણું, બહું કરવાને;
દીધા વૈદક ભંડાર વિશ્વ દરમ્યાને.
રૂપિઓએ કીધા અંથ, ધરીને ખંત, ચાણવા અંત, રોગ સધળાનો;
તે દરેકમાં ત્રણ ભાગ, વિગત ઉર આણો.
પહેલે કરવું નીદાન, શરિતું સ્થાન, જ્યારે ઉત્થાન, પામતો આધી;
પછી વિચાર કરો ઉપચારનો કરવી યાદી.
એ બેથી પહેલી વાત, વડી વિખ્યાત, કહી સાક્ષાત અગમચેતીની;
જેથી ઉત્પત્તિ અટકે છે વ્યાધિની.
અટકાવ થવાને કાળ, ઘણા ઇલાજ કહે રૂપિરાજ અંથને પાને;
વળી આપીછે બહુ શીખ ધર્મને બહાને.
તે મધ્યેની સ્વચ્છતા, તણી કહું કથા, સુણો જન સત્તા ઉલટ ઉર આણી.
નીરાગી રાખે દેહ સ્વચ્છતા રાણી.

ઝૂલ.

જ્યાં સ્વચ્છપણનો વાસ,
ત્યાં રોગ ન આવે પાસ;
તો કરી શકે શું ત્રાસ ?
સ્વચ્છતા રહે જ્યાં ખાસ;

ત્યા લક્ષ્મીનો રહે નિવાસ,
શ્રી શોભા કરે વિદાસ;
એનો ઉજવળ પ્રકાશ,
રાખે છે ખુશ મિત્રાશ,
એ શરીર સંપત્તિની સુધારસ દાતા;
સ્વચ્છતા દેવતા સકળ મુખોની માતા.

૧

કચરો કાદવ કે મેલ, તેલ દીવેલ, ધામની રેલ, અગર દુરગંધી;
ઉતરેલો કો'યલી કટાયલી ચિજ ગંદી.
સડો ગયેલ રસ પાંગળે, અગર ઉખ વળે, લવણ જળ ભળે થાય જે એ'હી
મળ મૂત્ર થૂંક લિંટ લાળ, વાળ લિખ એહી.
એ અશુચિ સર્વ ગણાય, સ્પર્શ જે થાય, ખોંગાડે કાય રોગને લાવે;
તેથી તેથી દુર થવા શાસ્ત્ર દર્શાવે.
દિલ યોગી કરે નહિ સ્નાન, લુછે નહિ વાન, ન રાખે ભાન મેલ દુર કરવા;
જાહી મ્હોડું નવ ધૂએ દંતમળ હરવા.
ધોએલાં વસ્ત્ર નવ ધરે, મલિન થઇ રહે, સાર નવ કરે, પાઘડી જોડા;
તે કરતાં સારા પાઘ વિના જન યોડા.
એ'હું જૂ'હું નવ ગણે, ચર્મ રસ છણે, ધર્મને હણે, કુધારો ધારી;
નહિ યોગ્ય રીતે ઋતુ ધર્મ પાળતી નારી.
ચોખ્ખું નવ રાખે ધામ, સુવાતું દામ, રહે દિન જનમ વગર વાળેલું;
ખીછાતું આદર સાથ રાખતા મેલું.
ફૂવડ સરખી ધર નાર, ફૂવડ ભરતાર, નહિં તહેવાર, સ્વચ્છતા દેખે;
એવાંને સજ્જન માણસમાં નવ લેખે.

ઝૂલ.

ચોકળાં રાખો ધર દાર,
વાળો અંગણુ ધર પહાર;
વાસણુ કુસણુ પરિવાર,
જળ અન્ન સ્વચ્છ સુખકાર;
દેવસ્થાને દરબાર,
ધરવો નિર્મળ શણગાર;
મળ મૂત્ર સ્થળો બહુ વાર,

રાખવાં ધોઈ દેવાર;
 દુર્ગંધ ન થાય લગાર,
 એવો પાળે આચાર;
 તેા થાય નહિ બિમાર,
 સૌ આભુપણુનો સાર;
 સ્વચ્છતા સુગંધી હાર.

એ ને ધારણુ કરનાર થાય બળ વ્રાતા;
 સ્વચ્છતા દેવતા સકળ સુખોની માતા.

૨

જો સ્વચ્છપણુ' રાખશે, સુખી નર થશે, રોગ દેખશે નહિ કો કાળે;
 આનંદ વિષે હૃદયી મોજમાં ગાળે.
 કસરત દુધ દાયક બહેન, કરાવે ચેન, દિવસ ને રેન, નિરોગી રાખે;
 સ્વચ્છતા શર્કરા બળે સ્વાદ બહુ ચાખે.
 નિર્મળ રાખે સ્ત્રી દેહ, વધે વર-રમેહ, નહિ સંદેહ બીજાં પણુ ચ્હાશે;
 નિર્મળ છાતીમાં નિર્મળ પ્રિતી થાશે.
 લાગે કકડીને ભૂખ, તેજ રહે દુખ, ન જનમે દુઃખ પવિત્રપણુથી;
 સોજતમાં રે'તા ખુશી થાય સૌ સાથી.

ઝૂલ.

નહાવણુ ધોવણુ બાળતું,
 માખાપે સંભાળવું;
 નિર્મળ વસ્ત્રે ઢાંકવું;
 નિર્મળ સ્થળમાં રાખવું,
 નિર્મળ મ્હોડે ભાખવું;
 ચિત્તે પણ નિર્મળ થવું.

નિર્મળતાથી યશ મળી થશે વિખ્યાતા;
 સ્વચ્છતા દેવતા સકળ સુખોની મતા.

૩

નિમળ કાયા રાખતાં, સ્વચ્છ મન થતાં, કપટ દૂર જતાં પાપ પણ નાસે;
 અન્યાય કર્મના વસે શુદ્ધ-મન પાસે.
 નિર્મળ જે હોયે ચિત્ત, પ્રભુપર પ્રિત, કરે બહુ રીત ગીત ગુણુ ગાઈ;
 મનની નિર્મળતા શુદ્ધ ભક્તિની માઈ.

નિર્મળ મન યોખી ખાપ, રાખતાં સાધ, પાપની છાપ-નહિં પડવા દે;
નિર્મળ મન ભેમાં કરે પુણ્ય યશ જાહે.
જો શુદ્ધ ચિત્ત લઈ ધરે, પાપથી કરે, સુનીતિ ધરે, અતીતિ અટકે;
રાગોના દુઃખનો દંશ કહી નવ ખટકે.
નિર્મળ ચિત્તે વૈરાગ્ય, થતાં સત યાગ, ખીલતાં લાગ, મળે બહુ સારો;
સરકર્મ શ્રીજ વાવતાં સફળ જનમારો.

ગૂંહ.

સત્યે મન નિર્મળ થાય,
ત્રીવિધ પિડાની દહાય;
નિર્મળ મનથી હોલાય,
સુખનાં સાધન સચવાય;
આરોગ્યપણાની માય,
સ્વચ્છતા દેવી કહેવાય.
એથી એનો મહિમાય, સંતજન આતા;
સ્વચ્છતા દેવતા સફળ સુખોની દાતા.

૪

કેફ વિષે.

લાવણી.

આઘશકિત જગદંબા માયા, નમી પડું હું તવ ચરણે;
હેતે હાથ ધરી જાહાડી, વર આપો આબો શરણે.
શુદ્ધ ભાવથી સહાય કરશો, યોગીશ્વરની આઘ સતી;
કેફ વિષય વર્ણન કરવાને, ઇચ્છે આજે અલ્પ મતિ.
પુણું જોતનો પ્રકાશ કુંકો, અંતર અજવાળું થાવા;
સરસ્વતીને દ્રશ્યો કે, તે મુજને લાગે માવા.
નવેદને નામે જે તમને, વામ માર્ગિઓ ભેટ ધરે;
બોળા ભાવિક સેવકને હાગિ, હસામિ વિપ્રો પેટ ભરે. ૧
પરંપરાથી પુરુષ પ્રકૃતિ, શિવશકિત ધ્વજર માયા;
આગ્રહુને વિશ્લેષ સ્વભાવો, સરસ સ્ફૂર્તિના ગાયા. ૨
વિષ્ણુ શિવ ને દેવીબક્તો, ઉપાસનાના માર્ગ થયા;
દેવી કેફે મહાત્મ્ય પાડિત, પુરાણ મધ્યે લખી ગયા. ૩

વિશ્વતણી ઉત્પત્તિ તેમણે, દેવીમાંથી પ્રકટ કરી;
 દેવીમાંથી દેવ થયા સૌ, આઘશક્તિ એ તો જન્મરી;
 તેથી તે સૌ દેવો કરતાં, ઉત્તમ ઉચાસના ભાયક;
 એના કરતાં વિશ્વતણો, નર્મી ચઢિયાતો કોઈ નાયક. ૪
 એમ માનનારા લોકોનો, શક્તિ-મારગ કહેવાયો;
 એમાંથી બહુ પંથ નીકળ્યા, પણ એ ગણવો મુળ પાયો.
 એ મધ્યે છે વામ-મારગી શાખા, એ એક પંથતણી;
 મુળ વિશ્વનું એમાં લેખી, વિશ્વયોનિ, એ શક્તિ ગણી. ૫
 વામ-મારગી મધ્યે જે કોઈ, બ્રહ્મ થયો દુરાચરણી;
 પતીત થઈને અધમ ક્રિયાથી, દુષ્ટ ધણી કીધી કરણી;
 યોનિ શબ્દના સરળ અર્થને, મચડીને જુદો કીધો.
 સ્ત્રીયોનીની પૂજા કરવા, અવળો અર્થ ગૃહી લીધો. ૬
 કંકુ ચોખા ગંધ પુષ્પથી, અમર્યોનિની પૂજા કરે;
 ફળ મૂળ ને વર્ણો વિવિધ જાતનાં, ભોજનથી નૈવેદ્ય ધરે.
 એજ ક્રિયામાં સોમવહિલે, આધારે મદિરા પેહી;
 નવેદ્યમાં દારૂની શીશી, સૌથી પહેલી ધે ખેડી. ૭
 માતાને મદિરા ને મરથો, ચઢાવવાની ચાલ પડી;
 ભિક્ષ કોળી રાક્ષસની રીતે, વિપ્ર ક્ષત્રિને હાય ચડી.
 વિપ્ર ક્ષત્રિ જે કામી પુરૂષો, રતિસુખની વૃદ્ધિ મ્હાતા;
 ભાંગ આકુતી અપીણ માઝમ, મસ્ત થવા પીતા ખાતા. ૮
 નિશો કર્યાંથી જોર વધે છે, અકલહિણા એમ ગણી;
 શંકરની છુટ્ટી વિજ્યાને, પાવા લાગ્યા રોજ છણી.
 પૂરેપૂરું જ્ઞાન જૂલવા, ભાંગ-નિશો કમતર લેખી;
 મદિરા પીવી સશસ્ત્ર ગણુવા, દેવીની ભક્તિ દેખી. ૯
 દારૂ પીને મસ્ત બને ત્યાં, જાજ શરમનું જ્ઞાન નહિ;
 બ્યભિચારનો દોષ ન લાજે, દેવો તંત્રમાં શીખ કહી.
 સગાં સંબંધી જીહેન દીકરી, સાથે કુર્કમ કરવાને;
 શરમ લાગતી દૂર થવાને, લાગ્યા દારૂ પીવાને. ૧૦

સાખી.

પાપી મુશ્કેલીઓ બધી જાતને ખોળી.

દારૂથી સૌને બનાવી દીધા કોળી,

કાંઠાળીયા પચે કરી એકઠી ચોળી,
પરનારી સાથે ગમન, નહિં છીનાળી.
મળી ભાંડ રાંડ બની સાંઠ રમે છે હોળી,
દાર પીધે લાજ સરમની જરા લાગણી નથી થતી;
કેક વિષય વર્ણન કરવાને, ઇચ્છું આજે અલ્પભતિ ૧

વહ્નિક, આઠાણુ દેવીભક્તો કરતાં વ્યસન બહુ બીતા,
મધ્ય રાત્રિએ જાનામાના પૂજા કરી દાર પીતા;
રમે લોકમાં જાણુ થશે એ એમ મને ચિન્તા ધરતા.
લોકિક મર્ષાદાથી ડરીને ઝાઝૂ વ્યસન નહિં કરતા. ૧
ભાંગ અર્ધોણુ:માંજે વાપરતાં આશંકા મન બહુ થતી;
તેથી તે એકાંત શોધતા પકડાવાની બીક હતી;
દાકતરખાનુ' દરેક ગામે નીકળવાથી છૂટ થઇ,
દવા નામથી દાર પીતાં શંકા મનથી ટળી ગઇ. ૨
સ્વાદ આખતાં ધીમે ધીમે વધતાં વધતાં વધી ગયા,
ઝોધું પાત્ર બણેલા અડધું છકેલ યુદ્ધિ બહુ થયા;
હંડ દેશના રહેવાસીને ટેવ પડેલી તે જોઇ,
ગરમ મુલકમાં વસનારાએ વડિલોની અક્કલ ખોઇ. ૩
ઇચ્છે બહુતર સાર્થક “અયાંડીપોઈ” વિષે કાધુ,
સુધારવાને બ્હાને આવું દુષ્ટ વ્યસન હોરી લીધુ;
દેખી શીખ્યાં ધરનાં બાળક તથા અબણુ બાળક જેવા,
જેતાં જેતાં (દેખાદેખી) મૂર્ખજનોને પડી ગઈ યુરી હેવા.
કોઇ પિયે લત લાગી તેથી—નહીં પિયે તો એચેની,
કોઇક પરનારીને પાતા, આખરૂં લેવાને તેની;
કોઇક પિયે રતિસુખ માણુવા, કોઇ રોગને મટાડવા,
કોઇ થાકને ઉતારવાને, કોઇ ચિન્તા ધટાડવા. ૪
કોઇ પિયે છે ચોરી કરવા, કોઇ વધારે ખાવાને.
ધણુ પિયે છે દેખાદેખી મજા મારવાને બ્હાને;
એ મધ્યેનું એક કાર્ય પણ નિશી ક્યાંથી નહિં સરે,
એભાનીમાં સર્વ જાતનાં દુઃખો કેક ચઢે વિસરે. ૬
નિશી હુતરી જાય એટલે અમણુ જોરે દુઃખ નડે,

ચિત નહિં લાગે ધધામાં ખુવાર થઈ પૈસો બચડે;
 કરજ કરે કે ઠગ્યાજી, વિશ્વાસઘાતના બેલ રમે,
 જીઓ રમે કે બીજી અનીતિ કરવા ઉપર ચિત્ત બમે. ૭
 પૈસો ખૂટે તે મેળવવા પાપ કર્મથી લલચાશે,
 પરજીલીનું શીલવ્રત પણ વ્યસનીથી નહિ જળવાશે;
 ધાર્યું પાર પડે નહિ ત્યારે ક્રોધ કરી સ્ત્રી સાથ લહે,
 વાંક વગરનાં સ્ત્રી બાળકપર હરેક બહાને માર પડે. ૮
 વફાદારીથી કામ શેઠનું કરે નહિ જ્યાં નોકર હોય,
 નિશા-બાબનો નહિં ભરોંસો નોકરીમાં રાખે નહિ કોય;
 માર્યો માર્યો ફરે બહાવરો ચિત્ત કથામાં ના ચોટે,
 હડકાયા કુતરાના જેવો જહાં તહાં રજીલે ચોટે. ૯

સાખી.

સધળાં વ્યસનોથી થાય એમ બેહાલ,
 ભંગીને ન મળે ભાંગ પડે નહિ તાલ.
 ખાતા ખાખી બહુ ગંજેરીના માલ,
 આળસુ અફીણી સુસ્ત રહે ચિરકાલ.
 ટુંકામાં આખો સાર વ્યસન-હેવાલ.
 કુલીન ઘરના પુત્રો રોકો વ્રતિ વ્યસન તરફ વળતી,
 કેદ વિધનું વર્ણન કરવા, ઇચ્છું આજે અદ્યપમતિ. ૨

કેદતણી ગોળીઓ બનાવે કે માઝમનો પાક કરે,
 મામી પુરપો નિશાબાજ થઈ ઇશકબાઈમાં મસ્ત ફરે;
 નીચ હેતુ મનમાં રાખીને વ્યસન કરે છે અર્ધ ઘડા.
 વિધવભોગમાં લહેજત આપે સમજે એવું મૂર્ખ વડા. ૧
 કેદ કરીને નીચ વર્ણના ભોક્ષા માહિમાંસિ લહે,
 એક બીજાનાં ખૂન કરીને પકડાતાં શંસીએ ચઢે;
 સગો સગાને લાકડો લોહું મારી વ્યથા કરે ભારે,
 પછી બહુ પરતાવો કરતા કેદ કુતરે છે ન્યારે. ૨
 કેદ કરતા પરવશ જીવો રસ્તામાં પડી આથડતા,
 ભાથું તુટું બિભત્સ મુખમાં જે આવે તે બંડબડતા;
 પશુ કરતાં પણ નમળી હાલત માનશક્તિની સાથ ખરે,

ધીમે ધીમે બળે કહેવું આયુષ આણું થઈ મરે. ૩
 દાર પીતા ધણા દુર્જનો ભર જવાનીમાં મરી ગયા;
 ધણા થયા ઉદોગ વિનાના દ્રવ્ય વગરના દુઃખી થયા;
 બૂમો પાડે રોજ રોગની દુઃખાવો દિલમાં દાખે,
 એવા નરની નારી બિચારી સુખનો સ્વાદ નહિ આપે. ૪
 નાની સરખી વાત કહું જો હૈયામાં ચાનક લાગે,
 નિષ્ફળ થાય નહિ કો કાળે રામબાણુ સમ, જો વાગે;
 રાજ એક હતો બહુ સારો મહિરાનો તે દેવ કરે,
 દેવીબક્તો વિષ રાજ્યમાં વધી જવાથી શોક ધરે. ૫
 ઉપાય તેનો કરવા ખાટે પાંડિતોની સભા ભરી,
 ખુદ્ધિવંત પ્રધાને તેના યુક્તિ એક રચી જબરી;
 લાખ રૂપયા દાર સીસો ગુણિકા ગાય અને તલવાર,
 એવી રીતે પાંચ વસ્તુઓ ઓરડીમાં રાખી તૈયાર. ૬
 સભા વિષે જાઓ થઈ બોલ્યો ગાય મારી જે આલણુ ખાય,
 અગર ગુણિકા ગમન કરે કે શીશીનો દાર પી જાય;
 ત્રણમાંથી જે એક કરે તે લાખ રૂપયાનો હકદાર,
 રાજ બક્ષિસ કરે ખુશીથી સંશય એમાં નહિ લગાર. ૭
 વાત હમે તે ગુપ્ત રાખ્યું નામ પ્રકટ તેનું નહિ થાય,
 ઠગ્યા જેની હોય વિષ તે રાતે ઓરડી મધ્યે જાય;
 એમ કહીને ટુટી ગયા સૌ સભા વિસર્જન થે ત્યારે,
 પાંડિત એક હતો બહુ લોભી ઘેર જઈ તે વિચારે. ૮
 વેદ્યા-ગમન અને તે સાથે ગર્ભ રજાનો ડર રે' છે,
 ગાય મારીને માંસ બક્ષણે પાપ એવડું વળજે છે;
 સીસામાંથી દાર પાંતાં વાત વધારે નહિ જણાય,
 નિશો ઉતરી જશે સવારે પાપ પછી એ નહિ જણાય. ૯
 એમ વિચારી લોભી આલણુ રાતે ઓરડીમાં પેઠો,
 દારનો સીસો કર ઝાલી વિચાર કરવાને બેઠો;
 “આલણુ કેરી ઉચ્ચ જાત હું નહિ કરવાનું કામ કરું,
 શાસ્ત્રથી જાણીને પરમેશ્વરથી નહિ ડરું. ૧૦
 કાયા બહુ થશે એમો હું વિચાર ચિત્ત ન કેમ ધરું ?
 લાલચ લાખતણી કરતાં બહુ ભીખ માર્ગોને પેટ ભરું;”

- શુદ્ધ વિચાર ઉપર ઝટ હાયા આયા કરી ફરી વળી,
અવળે રસ્તે ચઢ્યો અભાગી દુર્બુદ્ધિની ખીલી કળી. ૧૧
- “ સોમવલ્લિ રસ-પાન હમારા ધરડા પૂર્વે કરી ગયા,
પશુ યાગનો ભાગ પાછોને પાપી કોઇ નહી થયા.
પરાશરે આ કળીયુગમાં મના કરી તે ભલે કરી,
જરા દાર પીવાથી શું હું પાપી થઈ જઈશ મરી? ૧૨
દાર નિશામાં એક રાતરે વહી જશે જાણે સ્વપ્નું,
જનમારાનું દળદર જશે લાખે લક્ષર્થોવંત યનું;
નિર્ધન થૈ હું ફરું જગતમાં રોજ યાચના કરવાની,
દાર પીતાં સુધરે બાજી ચિંતા ટળશે રળવાની ” ૧૩

સાખી.

આ તુરંગમાં નિજ ભાન પ્રથમતો ભૂલ્યો,
પીધા પછી પડ્યો દુષ્ટમતિનો ખૂલ્યો;
નિશો ચઢતાં બેભાન તમોગુણુ ફૂલ્યો.
શુદ્ધી તેની તદન ગછને ફેર પશુસમ થઈ ગાત,
કેદ વિપયનું વર્ણન કરવા છાછું આજે અલ્પમતિ. ૩

નીશામાં ચકચૂર બન્યો તે બ્રાહ્મણપણું ગયો ભૂલી,
રાક્ષસવૃત્તિ તમોગુણુની રજે રજે પ્રસરી ફૂલી;
જઠરાગ્નિની જવાળા કરી ચઢી ગઇ મસ્તક ગરમી,
કર તણવાર લઇને દોડ્યો માય તરફ તે દુકર્મી. ૧
માય વધેરી માંસ-ભક્ષણુ જઠરાગ્નિને તૃપ્ત કર્યો,
કાળરૂપ વિકાળ સરીખો કાળ મારતો વેગ ભર્યો;
પેટ પડ્યો ખોરાક એટલે કામાગ્નિ સંદીપ થયો,
આંખ મીચતો મ્હોં અચકોડી દોડી વેસ્યા પાસ ગયો. ૨
તેની હારે બળાત્કારે કર્મ કરીને નર્મ પડ્યો,
મુડદા મારક-ભોથી ઊઘ્યો જલ્યો દિવસ પ્હોર ચઢ્યો;
પ્રધાનજીએ તહાં જઈ તળવીજ કરી જ્યારે જોયું,
પાપ કર્યો તણુ શરત ન પાળી ઇન્દ્રામ લાખતણું જોયું. ૩
ભાન આવતાં સમણું જોઇ પરત્તાવા લાખ્યો મનમાં,
“ ચાર પાપના કલકલાળો શું મ્હોં દેખાડું જનમાં? ”

સાખ મધ ને લાખ શુભાખ્યા આહાણુ કેરી દેહ ટળી,
આ જીવ્યાથી મરણુ બહુ કહો આત્મઘાતથી સિમા વળી.૪
વાંચીને આ વાત સજ્જનો મનન કરી ચિત્તમાં ધરશે,
કેદ નામથી અળગા રહેશે કેરી સંજે નહિ દરશે;
ધરડા અનુભવિ શા'ણુ પુર્વજ વેદ શાસ્ત્રના અધિકારી;
સોમ રસાદિક દારૂ પીવા મૂંઝની બંધ કરી બહારી. ૫
અનર્થ એથી ધણા નીપજે નહિ શાયદો એક દિશે,
“ મગજ તેજ રહે ” એ કહેવું મૂર્ખતણી કલ્પના વિષે;
દેશ આપણો ગરમ હવાનો એમાં સીતલતા થોડી,
થંડ દેશમાં દારૂ સરખા પદાર્થપર પ્રીતી બેડી. ૬
એ લોકોનો પરિચય થાતાં સોખતની અસર લાગી,
દેખાદેખી પીવા લાગ્યા અલ્પ ભણેલા દુભાંગી;
ગરમ દેશના બંધારણને રહા પણુ માણક ના આવે,
તો પછો દારૂનું શું કહેવું? શરીરમાં વ્યાધિ લાવે. ૭
આહાણુ ક્ષત્રિ અને વાણિયા મિજબાનીનું મીપ ધરી,
એકાંતે બદફેલી રમવા ગ્લાસ ઉડાવે ભરી ભરી;
વ્યસન કરી નિર્મૂળ થયા મદુવંશતણુ ન્હાના મ્હોટા,
દારૂડિયાએ નિજ બેટી વહુના વાળ્યા ગરબગોટા. ૮
આર્ય ભાઈ બેનને છતર જન, શિખામણુ મન ભો સારી,
શરીર સંપતિ અને સંતતિ ત્રણુની કેદ કરે ખવારી;
પેગંબર મહમદ સાહેબે અરબસ્તાન ગરમ ધારી,
તુર્કસ્તાન તથા આફ્રિકા-શશખ સઘળે ધિકારી. ૯

સાખી.

શુદ્રોએ કાંધો ઠરાવ તજવા દારૂ,
એ આહાણુ ક્ષત્રિ ભાન ગયું ક્યાં તારૂં ?
વટવંત વણિક પુત્રને નથી એ સાદૂં,
સેવક અધ્યાત્માલનું વચન કર પ્યારૂં.
હરેક વાતે હરગીજ માનો કેદ કરે સુખ નથી રતિ,
કેદ વિષયનું વર્ણન કરવા ઇચ્છું આજે અલ્પમતિ. ૪

દેશાભિમાન વિષે.

લાવણી.

ઓ ભરતવાસી દેવતા, દિસો ઊંઘતા, થાવ જગતાં ઊંઘ ઊરાડો;
 ક્યાં લગી હવે નિજ સંતતિને રંજડો ?
 કરે જોડીને વિનતી, કરે લઘુ મતિ, દેવીઓ સતી તમે પણ જાગો;
 છપનમાં લીધો તમે ભોગનો લાગો.
 આરોગ્યાં બહુ અગિદાન આદમ હેવાન, ક્યાં હેરાન ન રાખ્યું બાકી;
 કાલેરા જવર ને પ્લેગ દેવે ના થાકી.
 આકાશચક્રી વરસાદ-તણો વરસાદ, ન આખ્યો સવાદ આગલી સાહે;
 પરિણામ તેનું આ સાલ, બહુવિધ સાહે.
 વિક્રમ સંવતની પ્લેલ દ્રવ્યની રેલ, કરાવે રહેલ ભરતભૂમિમાં;
 તે દિનથી પડતી થઈ આજ સુધીમાં.
 નીતિ પણ ઉત્તમ હતી, ધધિરી ગતિ, ન પાપે રતી રતીપુર કરતી;
 ચારે વણો નિજ ધર્મ સાચવી ફરતી.
 મર્યાદા ના મૂકતી ન આડી જતી, ન રજ ચૂકતી ન્યાય આચરણે;
 રાજન પણ હા'પણુ ધરી રહે ગુરુ શરણે.

ઝૂલ.

ના લોભ ચિત્તમાં વસે,
 દુર્જનથી આધા ખસે,
 પર રાજ્ય ઉપર નવ ધસે,
 શત્રુને દમપર કસે,
 દૈયતનું મ્હોડું હસે,
 ગુણિજન હરખાતા જશે,
 સૌ મમ પોતિકે રસે,

ક્યારે ફરિ અહીં દેખાશે એવો દા'ડો;

ક્યાં લગી હવે નિજ સંતતિને રંજડો ?

૧

વધ્યું વિદ્યાથી ધન માન, થયો અભિમાન, બન્યા ગુલતાન ચર્મરસ આખી;
 પડતી થાવાની પ્લેલ નિશાની દાખી.

મદ ગર્વે છાકી ગયા, બેતુમા ચયા, કેદમાં વઢા છણ્યાયા કહેશે;
 ફસાંપે કરમઘં ગયા, હણ્યાયા દૂધે.

પદબ્રહ્મ થયા આહાણો, ધર્મ જેમનો વખાણો ધણો બિજા ત્રણ વર્ણ;
 શ્રુતિ શાસ્ત્ર પદન નવ કર્યું સૂણ્યું નહિ કર્યું.
 ખાવાનું ઉત્તમ ગળ્યું, વિના શ્રમ મળ્યું, નહિં મન વળ્યું વેદપર પ્રિતે;
 થોડે થોડે આહાદ બગડિ એ રીતે.
 તંત્રે બતલાવી બહીષ્, રહ્યા ધરિ ભીખ, ન દીધી શીખ, રૂડી રાજને;
 રીયાની રાજા કરે રાંક પરજને.
 વૃષ મરજી સંપાદને હાજી હા ભણે, અંથ પણ બને નવા મનગમતા;
 ક્ષત્રી છોડી ફૂલધર્મ પ્રજને દમતા.
 રાજા પરણી બેચાર પુત્ર પરિવાર, થાય દસબાર જુદી નારીથી;
 ક્યાં પ્રેમ વસે ! બ્યાં જુદાં લોહીં જારીથી.
 ઇર્ષ્યાનો ચતાં પ્રવેશ, બુરા ઉપદેશ, કરાવે કલેશ એક બીજને;
 માંહોમાંહે લહોં મરે નફે ત્રીજને.
 ખૂવાર થયો સૌ દેશ થવાથી કલેશ, પછી પરદેશ બિલટી આવ્યાં;
 હિંદનાં વડાં બહુ રાજ્ય લહી ધૂમ્મવ્યાં.
 મહોટા પાયો મજબૂત, ક્ષત્રિના સત, હતા રજપૂત હારવા લાગ્યા,
 કુસંપ ઘેન તજી એક થવા નવ જાગ્યા.

જૂલો.

વિધાના ગર્વે કરી,
 ઇર્ષ્યા આહાણુમાં ભરી,
 ઝંનો સાથે બાકરી,
 બાંધી હાથી આકરી,
 ખૂબ લદ્યા કૂરતા ધરી,
 પક્ષે વૃષ્ટિ ઉતરી,
 બની ગયા પરસ્પર અરી,
 એકેની ના સુધરી,
 બાજી બહુ ગદ વીખરી,
 નાના પથે પાથરી,
 કુસંપ વાણિ વૈખરી,
 માંહો માંહે વાખરી,
 શક્તિ લદવાની ખરી,
 હાયાં હિન્દુ-હય કરી;

મુસલમાનોને વરી,
હિંદની ચંદ્રમુખ પરી,

ઓ દેવ દયાળુ દાસપણું દૂર કાઢો;

ક્યાં લગી હવે નિજ સંતતિને રંજડો ?

૨

એ પરવૈનું પરિણામ, થયાં મુખ શામ, આર્ય એ નામ નહ થઇ ચાલ્યું;
વિદેશીએ આર્વોને સજડ ધર ધાલ્યું.

તેં આત્મ નહિ ઓળખ્યું, વેદમાં લખ્યું, શ્વિએ ભખ્યું દીર્ઘ જ્ઞાની એ;
નિયતિના નિયમ અનુસાર થઇ હાની એ.

આચાર બ્રહ્ નાપાક, થયા જન રોક, નથી એ વાંક કોઈ હજરતનો;
બળીઓ નિર્બળને ખાય, નિયમ કુદરતનો.

શિવનો શરીરે ધરિ અંશ, ક્ષત્રિનો વંશ, થયો તપ હંસ ભૂપ શિવાજી;
છત્રીયું એણે આર્યની સુધાઈ બાજી.

લીધું તપ નીતીનું જ્ઞાન, હતો બળવાન, લગાવી તાન ઐક્યતા કરવા;
મોગલો કરી વશ આર્ય ધર્મ ઉદ્ધરવા.

પણ પાપ કર્મનું જોર, હતું ભરપૂર, તેથી એ શર, પૂરો નહિ ફાલ્યો;
એના વંશજમાં ગુણ ના એનો આવ્યો.

સરદારો ફૂટી ગયા, સ્વાર્થમાં વહ્યા, પેશવા થયા પાછલા નબળા;
કુસંપ બીજે રોપતી મૂળેથી અબળા.

વિલાયત પણુ હુપડી હિન્દપર પડી, કંપની વડી બહાદુરોની;
કળ બળથી રથાખું રાજ્ય જાગીને જોની.

ઝૂલ.

ઘહાડી ચુગલી ફેલાઈ,
બિચાર નરકની ખાઈ,
વધો ગયાં કપટ છળ ધાઈ,
રજપૂતો અશિલુ પી પાઈ,
ચક્રવૂર બન્યા લપટાઈ,
લહો મુવા બધું પિતરાઈ.
અચાન રહ્યું પથરાઈ,
મોઢે બુદ્ધિ ઢંકાઈ,
સમજો મુજ આર્યો બાઈ,

ખીસે'ટ એનો મહા માઈ,
શીખામણુ દે સુખદાઈ,
જો ધરો મને હરખાઈ,
ફેલાય ખરી સુધરાઈ,
ધર્મે પૂરાઈ જશે ખામીનો ખાડો;
ક્યાં લગી હવે નિજ સંતતિને રંજડો ?

૩

આ આર્યજન્મ મુજ ભાત, સુણો કહું વાત, અસલ હમજાત નિતી બળવાળી;
સાધવી ભરતભૂમિની પ્રજા સંભાળી.
કાયદા ક્યાં બળવંત, ધરીને ખંત, કોઈ જીવ જંત ત્રાસ ના પામે;
સૌ સૌને મારગ જઈ હરે નિજ કામે.
સુવર્ણ કલસ ને થાળ, ક્ષત્રિના બાળ, વાપરે જાલ વસ્ત્ર મુનપુત્રો;
ધર્મી મત્સર દૂર કરે, શાસ્ત્રનાં મુત્રો.
આચાર અને વ્યવહાર, શ્રુતિનો સાર, રચ્યો વિસ્તાર રમૂતિમાં સારો;
ઇતિહાસો માંહી બધો નીતિનો ભારો.
ખીલતાં ધરોધર બાગ, યજ્ઞને યામ-થતાં નિજ ભાગ દેવને મળતો;
સંતુષ્ટ થતાં દેવતા કલેશ નવ કળતો.
એ જતા રથો સુખો દિન, યવનનો દીન જાગતાં દીન-થયાં નરનારી;
આ આર્યભૂમિની ઉચ્ચ દશા પરવારી.
સ્વાતંત્ર્ય ગયું પાતાળ, થયા બેહાલ, આર્યનાં બાળ દુકાળે પેકાં;
મરતાં હમ્યાં તે ભૂરી દશામાં બેકાં.
વ્યાપી રે'તાં અજાન, ધણું અપમાન, ખમે નાદાન કાસ થે રે'છે;
પડતામાં પડતી વધે, અનુભવ કે'છે.
જો હોય સમજ કે સાન, -દેશ અભિમાન, જીલેલું જ્ઞાન શ્રી ચેતાવો;
પરતંત્રપણાનો અંત ખંતથી લાવો.
માફ પોતીકું કહે, પ્રેમરસ વહે ચિત્ત પણુ ચહે, લહું હિત ચણુવા;
નિજ દેશ વતનીને સગી માત મુત ગણુવા.

જૂલો.

એથી થાશે કલ્યાણ,
સૌનું એકજ હિત જાણ,
જેની છે એકજ ખાણ,
માતા આ હિંદુસ્તાન,

હિન્દુ કે મુસ્લમાન,
 પુત્રો છે સર્વ સમાન,
 નહિ ધર્મ વેશ કે વાણુ,
 જૂઠાં હોવાથી હાણુ,
 નહિ ત્રીજો કરો દરમ્યાન.
 એ બાધ એમ નિર્વાણુ,
 કરશે તો ઉગશે બાણુ,
 અંતરમાં પ્રકટે જ્ઞાન,
 નીતિનું સત્ય નિશાન.

એકતા થતાં તોડશે મહા ગિરી પહાડો;
 ક્યાં લગી હવે નિજ સંતતિને રંગડો ?

દેશ સ્થિતી.

લાવણી ૨.

જોતાં દેશ ફરી ફરી, નાનાં મોટાં ગામ;
 પીડાતા બ્રહ્મારથી દીઠા ગરિબજનો મેં તમામ.
 અજબ પરીણામ જન્મ્યું એ.

દેશીજન દુખીયારા, બર્યાં દુઃખતણા બારા, આંખે વહે આંસુ ધારા,

જુખ નથી શમતી-દિનાનાથ સુણો જુખ નથી શમતી.

બીખારી થયા છે શેઠ, કરે રાત દીન વેઠ, પુરૂં બરાય ન પેટ, પિડા બહુ દમતી;
 રહે કંગાલોનાં બાળ, તેની કોણુ લે સંબાળ, થવા લાગ્યા પુરા હાલ, ટળવળી મરતા.

-દિનાનાથ સુણો ટળવળી મરતા,

પુરૂં પેઠા નહીં થાય, અજ ક્યાંથી લાવી ખાય ! હૈયે લાગી રહી હાય, ન રહે સ્થિરતા;
 એવું દીસે ધણે ઘેર, જઈ જુઓ શેરે શેરે, નહીં દીસે જરા ફેર, ક્યા દીસે ધરો.

-દિનાનાથ તમે ક્યા દીસે ધરો.

એવી મતી કેમ થઈ, આબાદાની કહાં ગઈ, ખ્યાલ ઉઠે મન લઈ દરીઆફ કરો;
 એનાં કારણો અનેક, સ્વભૂમિનો રાખી ટેક, અહીં કહું થોડાશેક, ઉરમાં ધરજો.

-પ્રિય દેશી તમે મનમાં ધરજો.

અલ્પમતીમતીમારી, લખીશકું નવિસ્તારી, ચિંતાથતીમતેમારી, શુભઆચરજો.

સાખી.

વિદ્યા હુનર ને કળા, કારીગર વર્ણો લેશ;

એ સૌ બ્રહ્મ થઇ ગયાં, તેથી ગરીબ થયા નિજ દેશ.

ખરાબી એ થઈ મોટી.

૧

વણુકર ને જુહાર, થયા અતીશે ખુવાર, કરી ધંધાને જુહાર, નવરા બેઠા;
લોહા સુતરની વસ્ત, પરદેશની સમસ્ત, આવી કીધો અહીં અસ્ત, હુઃખમાં પેઠા.
નવી તરે'ની સદ્ગાઇ, તેની સાથે સસતાઇ, જોઈ મોહ્યા દેશી ભાઈ, ખરીદે હસ્તે;
મજબુતીનો વિચાર, કોઇ કરે ન લગાર, અધા અજળુ ગુમાર, હીરા શું પરખે ?
બહુ બહુકો જણાય, બહેલાં ફાટી ટુટી જાય, ખર્ચ ત્રણ ધાતું થાય, જુઓ વિચારી;
માત્ર દેખાવામાં સારી, પણ વાપરે નકારી, અનુભવ કરનારી, ધારી ધારી;
સદ્ગાઈ સાથે ટકાવ, બંને ગુણનો જમાવ, દેશી કળાનો પ્રભાવ, કરશે બ્યારે;
પરદેશ જતું ધન, અટકી જશે તદ્દન, થશે દેશીનાં પ્રભુ તનમન ત્યારે;

સાખી.

દૂધપે ધર ધાલીજી, કીધા કલેશ કંકાસ,

સહવિદ્યા ના સંધરી, પરિણામે પડે હવે ત્રાસ, પાસના દમરી દેખે.

ખીજ કુસંપનાં રોપ્યાં, માન વડોલનાં લોપ્યાં, રક્ષપાત્ર દેવી કોપ્યાં, કચરો નાખ્યાં.
સગાં વા'લા મધ્યે વેર, જુદા ધર્મો સાથે ઝેર, ફૂડા પથે કીધો કેર, પશુ સમ રાખ્યાં.
નીનિ વિદ્યા નહીં બણ્યા, કામાદી અરી ન હણ્યા, પરદેશીઓએ છણ્યા, વારંવારે;
ખાધી ક્ષત્રીઓએ હાર, પડ્યો માથે બહુ માર, ધન હુંડાયું અપાર, રવડયા ત્યારે;
કેટ કીધી અણુહદ, નીતિતણી મૂકી હદ, રજપૂત નામર; થવાથી બગડ્યું,
ખાખી વેરાગી લગોટી, પે'રી ભોળી પ્રજા લૂંટી, કોકી કુસંપની ખૂંટી,
હુઃખ આવી ચડ્યું;

વિષો ન થયા બળેલ, છાકી થયા શડ છેલ, રેડી કુમતીની રેલ, નદી ફૂલાવી;
ખીજ વજોને બગાડી, ફેંક્યા ઊંચેથી પછાડી, અંધારામાં હાંકી ગાડી, નાંખ્યા ફૂલાવી.

સાખી.

મન બુદ્ધિ બળ શરિરનું, બની ગયું નિઃસાર;

તેથી વા'લા દેશીઓ, હુઃખ આવી પડે છે અપાર.

એ પણ એક કારણ મોટું.

૨

નાની જીમરની આખા, કરે કામતણા આખા, બદ્દેશ તણી માખા, ધરતી કંઠે;
ડુંકી વયમાંથી બાળ, છોડી દેછને નિશાળ, ખૂરી સોખને બેતાલ, ચઢને વડે.

મૂર્ખ માને બાપ શેઠાં, પુત્ર વય થતાં પે'લાં, કરે વહુ વર ભેળાં, પ્રભ નિપજવે;
કાચું ખીજ ને જમીન, પે'દા કરે રજ લીન, બળ યુદ્ધિ તેજ હીણુ, ક્ષિણુ થઈ જવે
શાસ્ત્ર મુઝ્યાં છે વિસારી, ન બનાવ્યા પ્રહાચારી, વિદ્યા ક્યાંથી શીખે સારી,
અને સંસારી.

બચ્ચાં બે ચારેક થાય, ત્યારે બાપ મરી જાય; ક્યાંથી પુરૂં કરે માય, દુઃખ નીવારી.
જૂખતણી આગ લાગે, ઐરી આબુપણુ માગે, ત્યારે ઉઘમાંથી જાગે, વર બીખારી.
પેટ ભરવાના સાંસા, ઐરી નાંખતી નિસાસા, આવી ધાલે ગળે શંસા, કુટણી નારી;
ધણી આળસુના પાડા, શોધે ગાંજના અખાડા, આંખે પડી જાય ખાડા, કેરકરવાથી
સૂરતો નથી ઉઘાગ, વળગે છે બહુ રોગ, લાગ્યા પરણીના ભોગ, ખર મળવાથી.
પાડે ચોર સાથે પાનું, જઈ શોધે બુઆખાનું, છળ કપટથી છાનું, કરતા કાળું.
એવા અભાગીની નારી, દુષ્ટતણી દુખિયારી, પીડા ભોગવતી ખારી, કરે છીનાળું.
નાના વરતણી નાર, શોધતી રૂંદે છે જર, શક્તીહીણુ ભરતાર, કરતા ચોરી;
તન મન ધને રાંક, થતાં વાળ્યો આડો આંક, કાઢી નારીતણો વાંક, ન શકે રોકી;
એવી અનીતિની નદી, વહી કરે બહુ બદી, હવે હુંકી વાત વદી, કરૂં છું પૂરૂં.
આર્ય વડીલોના ચાલ, બગડી ગયા છે હાલ, સુધરે ન કહે હાલ વધશે, ખૂંડે.

સાખી.

દ્રુ'કામાં હું વીનહું, વધૂ સમજવા કાજ;
દેશો દાઝ દિલે ધરી; સુધારો દર ન્યાત રીવાજ.
મુખી થવા જો મન ઇચ્છો.

જાત વિશે.

લાવણી ૩.

(ગોવાલણુ કહેતીરે હું સુણુ કાના, તેરે ગોકુલમે' નહિ રહેના-એ રામની).

સાંભળો દેશીજન સહ ગુજરાતી, અસલ કેટલી જાતી ?
અસલના આર્યતણી ખ્યાતી, હમણાં શું ગતિ થાતી ?
વેદમાં વરણી કેવળ જાતી ચાર, ધરિ કર્મ ઉપર આધાર;
લગ્નના ધારા બાંધ્યા રચતીમાં સાર, તેથી થઈ ખીજ વાર;
જાત કેવી કહેવી તે જાણુ, લેતાંતા ખીજ પ્રમાણુ;
જાત ના કદી મણ્યાતી ક્ષેત્ર સમાન, પુરૂષથી થતું પિછાન;
લગનના નીયમને અનુસરી, પરણી ધરમાં સંધરી;

અમે તે સાથે નહિ સંચરી, સંતતી વરથી પેંદા કરી.

સાખી.

જ્યારે બંધન ના હતું, શરમતાણું શું કામ ?

જે સાથે નારી રમી, ખુલ્લું બતાવતી તે નામ.

ખીજનું અરૂં નામ ફધ હરખાતી, અસલ કેટલી જતી ?

શાસ્ત્રનું બંધન જ્યારે આવી અડચું, લજ્જાથી ડરવું પડચું,
જૂ લિ જરી રમતાં જો ફળ નીવડચું, કહેતાં તે વિદ્ય નડચું;
કહેવાય ક્ષેત્રનો માલિક તાત, પણ ફળ નહિ તેની જાત;
ખીજની જાતની સાચી વાત, જાણે વ્યભિચારીણી માત;
પછી સમજાતી પરણવા ચાલ, બાંધવો પડ્યો તત્કાલ,
તેથી પણ ખીજ જુદાનો ખ્યાલ, નથિ કરી શકાતો હાલ;
બ્રાહ્મણ યોનીને નમસ્કાર, કહેવત કીધી સંસાર;
ના રહ્યો ખીજ ઓળખ આધાર, બની ગયા વિપ્ર લાચાર;

સાખી.

એ રીતે બહુ જાતનું, મિશ્રણ થયું અપાર;

વિચાર બુદ્ધિ બગડતાં, જૂઠા જૂઠા થયાં આચાર.

એમ થઈ જાત વિષે જાતી, અસલ કેટલી જાતી ? ૨

વળિ આર્ય પ્રજાએ જીત્યા દેશ, ત્યાં જઈ કીધું કમવેશ.

તે હવા પાણીને માફક બેશ, તેવો કીધો ત્યાં વેશ, વતનીની રીતો લીધી વળી.

રે'વા સાથે હળી બળી, લક્ષ્યથી એ બે જાતો સાથે બળી, તેમાંથી બહુ નીકળી,

એ ચાર પાળનું ટુંક તળાવ, ફરતાં ચોડાં શેક નાવ, ધીમેધીમે કરિ બહુ જમાવ;

ફાટી કીધો ફેલાવ, નદી માફક થઈને તે પાણી વહું, અણ્યું કોનું નવ રહું.

ખાડમાં જ્યાં જ્યાં જઈ તે ઠરું, નામ જુદું ત્યાં ધરું.

સાખી.

ગામ નામ આચાર ભેદ, મમત ક્લેશ અભિમાન;

એથી પણ જાતો વધી, ના રહ્યું અસલનું જાન.

થવા માંડી છે એથી ઘાત અસલ કેટલી જાત ? ૩

પડિત પૂરા હોય વિદ્વાન, ધરી દેશતણું અભિમાન.

સાખી નિજ બિજલણું એ જાન, ધરશે આ બાળત ધ્યાન.

હૃદયાર જાતિથી થાયે કલેશ, નહિ સંપ દિસે લવલેશ,
ખોળે ન મળે વર કન્યા લેશ, જોડાય કળેડ હમેશ,
દુંકામાં ફાંફાં મારી મરે, કોહી છાસ ઉકરડે ધરે.
અતિ પાપ થાય તેથી નવ ડરે, દુખસાગર ક્યાંથી તરે.
બહુ જાત વધી તે થોડી કરે, વેદ નિયમ આદરે,
રોટી વ્યવહારે બેટી વરો, નીકળશે સુખનો ઝરો.

સાખી.

દાઝ હોય જો દેશની, શાસ્ત્ર રણે રણધીર;
વેદ શસ્ત્ર કર લખ લઠો, હીમત ધરિ ગંભીર.
પ્રજા સુખમાં યાશે માતી અસલ ફેટલી જાતી.

શિખામણુ વિષે.

લાવણી ૪ થી.

રાહ ઉપર પ્રમાણે.

સમગ્ર સૌ સુણુજો શુભ વાણી, શિખામણુ શાસ્ત્ર દિયે શાણી—ટેક.
પિઓ નિર્મળ વિદ્યા પાણી, નીતિની રીત રૂઢી જાણી.
ભર્તરી રાજની રાણી, નીચ સોઅતમાં કપટાણી,
પછી દુઃખ પડતાં પસ્તાણી, આખરે યદ્ય ધૂળધાણી,
કપાળે લખિ નથિ નીશાની નીચની ઓળખ-એધાણી,
કરણી કરે જગતમાં તે જાણી, જાત લેવી તે પીછાની.

સાખી.

તરે'વાર સંસાર છે આ, અજાણ તરે'ના ખેલ;
પેલે પાર તરી જવું, એતો બહુ મુશ્કેલ.
જુઓ તમે અનુભવથી નાણી, શિખામણુ શાસ્ત્ર દિયે શાણી.
બહુ જાન સાથે કામ પડે, બધા મનગમતા ના નીવડે;
કેટલા કામ કરી બપડે, ડાખી બાર તળે રમડે.
ડામ દમ વારંવાર નડે, દુલખુજ એ છલકાઇ લડે;
ભલા જાન કેંવાતા બોળા, બધા બૂઝાઈતણુ ગોળા;
ખરે સારા એથી બોલા, પ્રથમથી નહિ બોલમબોલા.

સાખી.

કામ કરિ કહિ બતાવવું, નહિ સજ્જનની રીત;
તો પછી કહિને ક્યાવવું, વિષ થકી વિપરીત.
અસુર ખુદિ એ મકરાણી-શિખામણુ શાસ્ત્ર દિયે શાણી. ૨
કેટલા કામ કરે કાચું, બોલવામાં જખર ડાચું,
ચહે પણુ કરિ ન શકે સાચું, મુરખ એ મિત્રથી નહિ રાચું,
દુશ્મન દાનો સારો કહિયે, મુરખની મૈત્રી ના ચહિયે,
મુરખથી દૂર સદા રહિયે, નકામે બાર નહિ વહિયે;

સાખી.

ગરલત કરી મરાવશે (જે) મિત્ર મુરખ જન હોય;
સંકટમાં સપડાવશે કામ ન સુધરે કોય,
મુરખ છે પશુસમા પ્રાણી, શિખામણુ શાસ્ત્ર દિયે શાણી. ૩
કેટલા કપટ કરે રૂંડું, મુખે બોલે રૂંડું રૂંડું,
જળો એ દુર્જનનું મૂંડું, ઝેરી સાપ થકી ભૂંડું,
કહી હા કામ નહીં કરશે, ભરોંસો આપી છેતરશે;
મધૂરું મ્હોડે ઉચ્ચરશે, પેટ વિશે પાળી ધરશે.
એવાથી કામ નહીં સરશે, દેવ પણુ એવાથી ડરશે,
દુર્જનો પાપ બાર ભરશે, અતે નરકે સંચરશે.
નહિ એ ભવસાગર તરશે, પ્રભુ પદથી પાછા ફરશે;
એવા જન દુઃખી થઇ મરશે, ફરીથી રાક્ષસ અવતરશે.

સાખી.

વિશ્વાસે રાખી બગાડે, નીચ જાત પરમાણુ;
વિશ્વાસે ઠગિ ન્યાલ થાય, બીજ ફેર નર જાણુ.
બરે પેટ કુતરાની કાંની, શિખામણુ શાસ્ત્ર દિયે શાણી. ૪
કેટલા મતલબના પૂરા, સાધવા નિજ અરથે શરા,
ખુશામતખોર બહુ છુરા, ફસાવે વાતે નિષ્કૂરા,
માન મુકે મતલબ માટે, ગુલામી કરે ગરજ સાટે,
જીભે દાતાના પગ આટે, રહે નહિ માણુસને ધાટે,
જવું નહિ એવાની વાટે, બાયલા સજે શું ખાટે,
મરદના મસાણુમાં જાવું, હીજડા સાથ નહિ ખાવું,
અધરવું માન નહીં મ્હાવું, ગીત ગુણીજનનું ગાવું.

રાખી.

ઢાના ઢાઝ ગરીબની, જાણી કરે ઉપકાર;
 ગુણુ કરી ખીન્નપરે, જીભ ન કરે ઉચાર.
 સુખે તરી જશે મઝા માણી—શિખામણુ શાસ્ત્ર દિયે શાણી.

૫

શ્રુતિ રમૃતિ ને પુરાણ.

લાવણી ૫ મી.

પૂરાણુ વેદ ને રમૃતિ, આર્યની કૃતિ, કરે જગૃતિ ઉંધ ઉરાડે,
 અજ્ઞાન તિમિરને હણે તેજ દેખાડે.
 એ આર્ય ધર્મનાં મૂળ, અતી અનુકૂળ, એમનું મૂલ કરી ન શકાયે,
 એ ત્રણે એક ધર્શના ગુણુ મશ ગાયે.
 દેખીતાં જૂઠાં પડે, પરસ્પર લઢે, વિવાદે ચઢે, મુરખ અજ્ઞાની,
 સિદ્ધાંત સર્વનો એક સમજશે જ્ઞાની.
 જૂઠા જૂઠા નામથી, જૂઠા બાવથી, મુનીએ મથી, એક ધર્શમાંથી,
 ખેંચી કાઢવા છે ગુણુ જુદી ઉપમાથી.
 બાપા પૂરી ના ભણ્યા, વેદ નવ ગણ્યા, વેંમ ના ચણ્યા, કોટ ને કિશ્ના,
 બહુ પંથ પકડીને કરે પરસ્પર ગિશ્ના.

ઝૂલો.

માંહો માંહે વીવાદ,
 કીધા રાખી જિનમાદ,
 ખીગાર્યો અમૃતરવાદ;
 પોતે પોતાના પાદ,
 ભાંગી કીધા બરબાદ,
 એક્યતા માન મરજદ,
 તોડ્યાં કરિને કટુનાદ,
 સાંભળી ન કોયે દાદ,
 વીરોધે વનચર વધી, અસલને શડે—
 અજ્ઞાન તિમિરને હણે તેજ દેખાડે.

૧

શ્રુતિઓ સૌ પેલાં બની, ધુનિ વેદની, ખરા હેમની, મુનીની માળા;
ચિર ટકે કાટ ના ચઢે દિસે રવિજ્વાળા.
વિશેષણ બહુ વાપરી, સ્તૂતિઓ કરી, ખુબી ઇશિરી, ખરી દરયાવી,
સુધી સ્થનાની બધી વિગત બતલાવી.
એ વેદ સૂત્રની ખાણ, કરે કલ્યાણ, બ્રહ્મ નિર્વાણ-ગણ તે કરશે;
સમજી માનવ ચાલશે સુખે ભવ તરશે.
પણ વેદતણે અભ્યાસ, થવાની આશ, તણે આભાસ, અને નવ લાગે,
શું વેદ બણી ને વા'લ ધરોધર માગે ?
ઉત્તેજન ક્યાં નવ મળે, ન હમડી રળે, રાજ્યમાં મળે, નહીં શ્રાત્રીયો;
શૂર્તોને લ'પટ શું કરે ? હોય સો સ્ત્રીઓ ?

ગૂંહ.

નૃપતી નિપજે નાદાન,
શ્રોત્રિયને દે નહિ દાન;
જનમ'ડળ પણ હેત્તાન,
અગ્નિ અને બેભાન;
ના યોગ્ય કરે સનમાન,
શું કરે મેળવી ગ્લાન ?
શ્રુતિ વિના આર્ય સૌ, પડે પાપને ખાડે,-
અગ્નિ તિમિરને હણે તેજ દેખાડે.

૨

વેદનો લઈ આધાર, સ્મૃતીમાં સાર, ધર્મ આચાર, ચાર આશ્રમના;
વર્ણ્યા તેતો કાયદા ઝૂપી પરિશ્રમના.
મનુ યાગવલ્ક્ય વિગરે, સુધારા ધરે, મંથમાં ભરે, લોકહિત કાળે;
જણે એ ચંદ્ર પ્રકાશ રૂપા સમ રાળે.
નૃપ નીતિતણું બ્યાખ્યાન, ઉંડું ધરી ધ્યાન, કર્યું બહુ બ્યાન, વિગત વીરતારી;
આચારતણી રૂઢિઓ બતાવી સારી.
સંસારે સાતે વાર, કોટી પ્રકાર, તણા વ્યવહાર, થતાં દિન રાતે;
તે સુલેહથી ચાલવા લખ્યું ભલિ ભાતે.
સર્વોત્તમ એ કાવન, નથી કાંઈ વન, મુનીનું પુન્ય, સર્વથી મોટું;
ઉલ્લંઘન તેનું થતાં ધર્મ ગયું મોટું.

ઝૂલ.

માની ન મુનીની શીખ,
ના ગણી ચુરની ખીક,
ભાગવી પડે છે ભીખ,
પ્રાણલો થયા ધિક્કધિક,
ના રહી ક્ષત્રિમાં તીખ,
દેશ્યો વરતે નહિ ઠીક.

દાસો મારીને ઢીક ગયા અદિ તોડે,-
અજ્ઞાન તિમિરને હણે તેજ દેખાડે.

૩

છે પુરાણમાં પણ માલ, અસલી હેવાલ, બતાવે હાલ, તાલ પણ તૂટયો;
કાચી માટીનો બન્યો કોટ તે ફૂટયો.

આપી અધરી ઉપમા, થઇ બે તમા, તેમના સમા, ગયા બદલાઈ;
સાચી ખોટા ખાડમાં પડી ઢંકાઈ.

સાચાનો થોડો ભાગ, અસલ અથાગ, દોરીનો નાગ લખી ઠર દાખ્યો,
અતિશય ઉક્તી વાવરી નિયમ ના રાખ્યો.

પૂરાણ પિત્તળની જાત, મળી બે ધાત, ચઢ્યો બહુ કાટ, નહીં વપરાતાં,
ચક્ષુ તારા તેજથી નથી હરખાતાં.

આટામાં હુણુ સમાય, મધે નહિ માય, કદી બેળાય, લૂણમાં આટો,
વળગાડ્યો ખોટું લખ્યું વે'મનો પાટો.

ઝૂલ.

કર્તાનો મળ ઉદેશ,
સમજાયો નહિ લવલેશ,
દેખિને બયાનક વેશ,
લક્ષુ મતિ ધરે મન કલેશ,
બહુ પંથ થવાથી દેવ,

ફેલાયો સારે દેશ,
બગડ્યો મૂલક આર્થનો ધુર્તની ધાડે,
અજ્ઞાન તિમિરને હણે તેજ દેખાડે.

જાત પ્રમાણે ભાત વિષે.

લાવણી ૬ ફો.

કાથાના કાઢી તાંત, ધરીને ખાંત, ધણો ધીમંત, પાઘ શું વણશે ॥

ખંડી વાવી બાજરી કંઠાંથી લણશે ?

ઊંચામાં ઊંચું ઝાડ, સરવથી તાડ, લડાની લાડ જળે સીંચાવો,
મજાનુત ભરાવી વાડ વળી સચવાવો.

મૂળે ભૂમી ભીતર, શ્રેષ્ઠ ખાતર, પૂરાવી તર, બનાવો દાંડી,
કેરી શ્રીશળ ના દિયે ચખાડે તાડી.

કાંદા ક્યારીની પાસ, સુગંધી વાસ આપતાં ખાસ, ઝાડ બહુ રોપે,
તોપણ કાંદાની જાત, શુણુ નવ લોપે.

સૃષ્ટિમાં સ્ત્રીજ અનેક, નિયમ છે એક, જાતનો ટેક, ધરિ સડે ચાલે,
નહિ તજે ગર્ભમાં મૂળતત્ત્વ જે ધાલે.

ઝૂલ.

માનવ પ્રાણીમાં એમ,

લાચ પાડ્યો તે નેમ,

અવતરે અંશ જે પ્રેમ,

રાખશે નજર તે રે'મ,

ધન્યશે સર્વનું ક્ષેમ,

મૂવણું સદા શુદ્ધ હેમ.

સૌ પ્રાણીને નિજ પ્રાણસમા તે ગણશે—

ખંડી વાવી બાજરી કંઠાંથી લણશે.

ફની લાઇ ઉત્તમ જાત, કઢાવી તાંત, સુતર બનવાવે,

કાપડ બનતાં તે સદાઇ સારી લાવે.

ઉત્તમ કપડાની જાત, ઉપર શુભ ભાત, પડી રંગાટ, ખિલેછે ભારે,
સોનાના નાણુક ઘાટ ધણા ઉતારે.

ઉત્તમ જન વાળ્યો વળે, કદી કો છળે, તોય નવ ટળે, સુજનતા ચદતી,
અંદન તરેને છેદતાં સુગંધી જડતી.

પેંડી સોળે શણુગાર, સુશોભિત નાર, ફરી પવકાર, હીજડા સામી,

વળગીને ભેટી પડી મઝા શું પામી ?
વિદ્યા રૂપ કંઠે હાર, મુખે શુભુગાર, ગાન બંડાર, નીચને જડશે,
કંનત ઉપર શુભ બાત કદી નવ પડશે.

ઝૂલો.

શકરા છાશમાં બળે?
દૂધ સાથે મીઠું મળે ?
સોવાર સિંધુ જળ મળે;
મળિ વસ્ત્ર ધુએ શુભ જળે,
એથી ફળ શું નીકળે,
જાતી ગુણ કદિ નવ ટળે;
ભુટેા ભૂંડાશ ન તજે કંડાને છલુશે-
બંટી વાવી બાજરી કંહાંથી લલુશે.

૨.

તૃકમ તેવી તાસીર, લખી તકદીર, કરે તદબીર, નહિ જાવાની;
સદ્ગુણ પડે ઢાંકતાં રહેછે છાની.
સોબતથી અસર થાય, ખરૂં કહેવાય, નહિ પણ જાય, મૂળથી વળગ્યું;
સંગત સંગતતું હરે, કરે મુળ અગણું.
મુળ જાત બદલવા કાજ, કંડા રિવાજ, દિલે ધરિ દાઝ, ઋષીએ આપ્યા;
ધારા સારા લક્ષના વિચારી રચાપ્યા (પરગોત્રમાં પરણવાના)
સંબંધ લોહિનો હોય, ન પરણે કોય, મળે સુખ તોય, નહિ પરણાવે,
જુદાં એ લોહી લાભ ઘણા ઉપજાવે.

ઝૂલો.

નિર્જળ બળવંતુ થાય,
બિગડેત્ર સુધરતું જાય,
મુળતત્ત્વ મળી જોડાય,
ધીમે ધીમે બદલાય,
પેશી નિકળે બહુ કાય,
વધવટ ત્યારે સમજાય.
જાની એ સમજી શકે, શાસ્ત્ર જે બહુશે;
બંટી વાવી બાજરી કંહાંથી લલુશે.

૩.

કાચો જે હોય રંગ, થતાં જન સંગ, અડકતાં અંગ, ઝડપથી લાગે,
 દુર્જનને છાંયે જતાં ઉપાધી જાગે;
 સાધુ સંગે જે ફરે, અનુભવ કરે, જ્ઞાનથી ભરે, ચીનની પાટી,
 લાગીને પાકો રંગ સુધરે જાતી;
 સૌ માનવ જાતી ભાઈ, તમે હરખાઈ, થવા સરસાઈ, સુધારે જાતી.
 મર્મે વળગેલા તણી નથી જડ જાતી.
 હોયે જે ઉત્તમ જાત, વહે શુભ વાત, ડરી દીન રાત, નીતિએ ચાલે;
 જખમાં નહિ પામે દુઃખ સુખે તે માલે.

ગૂંદો.

નીતી સૌ ચુણુનો સાર,
 નીભે રૂડો સંસાર,
 બદ્ધજાત તણો ભંડાર,
 સંતાડે નીતી નાર,
 નીતી કેરો સ્વીકાર,
 કરતાં તરશો ભવપાર;
 નીતીનો લે આધાર કોટ જે ચણુશે,
 નીતી વાવી સુખ સદા ફળ લણુશે.

૩

પ્રહ્લ વિષે.

લાવણી ૭ મી.

અનંત કોટી યુગ મધ્યે છે, અખંડ અક્ષર અવિનાશી,
 આદિ મધ્ય ને અંત વિશે તું, એકજ છે નિજ ધરવાસી;
 બાકી આ બ્રહ્માંડ વિશે સૌ, તેં પેદા કીધા પ્રાણી,
 મુસાફરીના બળદ બનાવી, ફેરવતો ધાંચી ધાણી;
 અસંખ્ય એવાં ચક્કર કીધાં, ગણતી તેની નથી થતી;
 ફરી ગયા ને ફરવાનું તે, બેની સમજણ નથિ પડતી;
 ક્યાંથી આવ્યા ને ક્યાં જઈશું, આખર ક્યાં વિશ્રામ થશે ?
 પોતાનું કયું મુળ મણીને, કયે ઘેર તે રરી જશે;
 આંખે પાટા બંધાવીને, ધાંચી ધાણી ફેરવતો;

જે રસ્તેથી ગયા શરીને, તે તો પાછો નથી જડતો;

સાખી.

મુસાશરી એ કરવાની છે અધરી, કાંટા કાઢવ મદ મચ્છર ઝાડી જખરી,
વર્ષવાધ સિંહ મન વિકાર વૃત્તી કપરી, આશા તૃષ્ણા મોહની રૂપી ભ્યાં મધરી,
એ સરવે માનવ અરી, ધાલશે શંસી, આદિ મધ્ય ને અંત વિશે તું એકજ
છે નિજ ઘરવાસી. ૧

પૃથ્વી જેવા હશે કેટલા ગોળા ખીજ જગત્પતિ ?
કેવી ને કેટલી જાતનાં પાણી પત્થર વનસ્પતિ ?
વેદ વખતથી આજ લગી બહુ મુનિ શોધ કરતા આવ્યા;
નવું નવું નીકળે હજુ પણ ચોક્કસ કહેવા કો નથિ કાવ્યા,
એકેકે કાએ ઘણા વર્ષ લગી એક ચિત્ત ઘડ શોધ કર્યા;
ઘણા જમાના તણા અનુભવ વેદ સ્મૃતીમાં લખી ભર્યા;
તત્વજ્ઞાનમાં ઉંડા ઉતરી આત્મ જ્ઞાનની ખોજ કરી,
પ્રહ્લજ્ઞાન પાછળ લાગ્યા પણ માર નહી પામ્યા લગરી,
સમજ સમજ સમજ પાડવા મેં નત કીધી મતી મચી,
છેવટ સઘળા એક મતે ખોલ્યા કે એતો એમ નથી.
એવો તું પ્રહ્લાદનિયંતા અકળકળા તુંજ નહીં કળે,
વર્ણન તાર કરી શકું શું, અક્કલ બળ જરિ નહિ મળે;
તુંજ પ્રહ્લાડે અનેક ગોળા તેમાં આ પૃથ્વી ગોળો;
તે પર જડને એતન વાળી, વસ્તુની જાતો ખોળો,
સ્થાવર જંગમ વળી એમના વિભાગ બે ખીજ પાડો,
જમીન જળ ને પર્વત ઉપર રહી કેટલી દેખાડો;

સાખી.

વળી જમીન અંદર રહી કેટલી કેવી ?
બહુ રંગતણી જાતની ખુખી મન લેવી,
અહભૂત લિલા ધમ્મરી કથા શું કહેવી ?
એ ચલાવવાને કરી પ્રથમ મહાદેવી,
માયાછે તેનું નામ બળે તુંજ જેવી,
આધ શક્તિ ગએ વડી માવડી પણ તારી તેતો દાસી.
આદિ મધ્યને અંત વિશે તું એકજ છે નિજ ઘરવાસી. ૨

માનવ કરતાં વધુ અકલ્પના, પ્રાણી બીજા ગોળ વિષે,
હશે પરંતુ આ પૃથ્વીપર, માનવ સૌથી શ્રેષ્ઠ દીસે;
પ્રથમ બીજ એ ક્યાંથી આવ્યું ? ક્યાં મૂકી મોઢું કીધું !
સ્તનપાળી નારી નીપજી તે—પહેલાં પય ક્યાંથી પીધું !
તું તો તારે રહ્યો વેગળો, નર નારી જોડયાં પ્રીતે,
સ્વભાવમાં કાંઈ મળ્યા ન રાખી, ઘાટ ઘડ્યો અદ્ભુત રીતે.
અરસપરસપર પ્રીતિ ઉપજે, મોહ લાગતાં મરી પડે,
શરીરમાં એ સ્વભાવ મૂક્યો, મનમથ નામે બહુ નડે;
પ્રેમ ચીજ કરી અનળ્ય ફાંકડી, રૂપ રંગ આકાર વની,
આકુળ વ્યાકુળ મનની વૃત્તી, કર્શો નાંખે એ મસ્ત બની;
પ્રેમપાશ છે બહુ જાતના, પણ આ સર્વથકી જાળરો,
મન કાયા બંનેને જોડી, પ્રકટ કરે છે શ્વેત ઝરો;
ખરા પ્રેમની ખાતર નારી, ઝડપ કરી ઝીલી લે છે,
સહી કષ્ટ નવ માસ પ્રેમદા, રક્ષણ કરી પોપણ દે છે;
એજ ખુર્ખી એ વડા પ્રેમની, ગાંડો હાથી મદમાતો;
પોતાનું પ્રતિબીંબ બતાવે, તેથી સૌથી ચઢીઆતો.

સાખી.

એ પ્રેમગુણે બંધાઈ જગત આ ચાલે,
એ પ્રેમપાશમાં પડી સુખે સૌ મહાલે;
છૂટી જૂઠાં ના થાય થતાં બેહાલે,
મરદાહ વિનાના પુરૂષને એ સાલે,
મન સાથે મનકું મળે લોહી ઉકાળે,
કાયા કાયા નવ લડે જીવ બહુ બાળે,
મારામારી કરી પડે રડે સુખ આલે,
એ પ્રેમ—આગ; બેટતાં શાંતિ મન વાળે,
અનળ્ય લીલા એ વડા પ્રેમની નિયમ થકી અવળી ભાસી,
આઘ મધ્ય ને અંત વિષે તું, એકજ છે નીંજ ધર વાસી. ૩

પ્રેમ તહાં શો નેમ એમ કહે—વત લોકોમાં પડી રહી,
ઝાઝું કરવું તે થોડાને, એવું પણ બોલાય અહીં;

યોગમાં મીઠાશ રહી છે, એ કહેવત હું રજુ કરું,
 ઝાઝું ઝાડકે ખાય કસોળું, એ પણ માનો ખરેખર.
 મૂખ લગી નવ મીઠી લાગે, જુવો શેલડી મુખ ધરી,
 અર્તિ બધું તજવાની શિક્ષા, મુનિઓએ દીધી જખરી;
 ડાહ્યા માણસ એ પ્રેમ વિષે, હુબકા મારી તરૂં પાર જશે,
 નેત્ર વગરના પ્રેમ વિષે, અંધા પડશે તે દુઃખી થશે;
 ઓ ધર્મિય તુજ અણહદ માયા, હદમાં રહી ભોગવવાને,
 હુકમ કર્યો છે તમે અમેને, એમ મર્તિ મારી માને;
 હદ મૂકી પદ પાર ભરું તો, ગુસ્સે આપ થશે ભારે;
 ગદ્ગદ નહિ કરવા શિખામણ, દો શરણે આવ્યો તારે;
 અનુભવ સુખનો આ ભવમાં લઈ, તરૂં નીકળું આ સંસારે,
 નિજનંદમાં ભળી જવાની, ઇચ્છા કેવળ મન મારે;
 નીતિ, રીતિ પ્રીતે પકડું, મેલ વગર મન લઈ ફરું,
 દોષ માણસને ઇજા ન કરતાં, દર ડગલું ડરૂં ડરૂં ભરું.

સાખી.

એમ ધીમે ધીમે છુટી જશે આ માયા,
 યુદ્ધિ નિર્મળ થઈ મુક્ત થશે આ કાયા;
 પરિપૂર્ણ કૃપાળુ તમે થશો જગરાયા,
 પુણ્યના જોરથી ભળી જશે નિજ છાયા,
 અપ્પાહ્વાસે આ ચાર ચોક ચહિ ગાયા,
 લલુ મર્તિતણી ચુક સુધારશે જન ડાહ્યા.
 સાંભળીને ધરશે ચિત્ત થશે ભરપાયા,
 નક્કી માનો ભગવાન પ્રભૂ હરપાયા,
 જનમ મરણની પીડા ટાળવા; ઉત્તમ નર-કાયા ખાસી;
 આદ્ય મધ્ય ને અંત વિષે તું, એકજ છે નિજ ધરવાસી. ૪

સંતોષ વિષે.

લાવણી.

સૌ સખતણો બંડાર, શોધીએ સાર, કરી વિચાર, સમજથી આવે,
સંતોષ સર્વનું મૂળ મહાસુખ આવે.
મનવાંછિત ફળ નહિ જડે, વિધન કાંઈ નડે, શોકમાં પડે જીવડો બ્યારે,
સંતોષ મિત્રને કરો નિમત્રણ ત્યારે.
જે કાળે જે કાંઈ બને દૂર કે કને, તને કે મને ભોગવી લેવું,
અપ્રિય લાગે જીવને તોય તે સહેવું.
ધારેલું બિડી જાય, વિપરીત થાય, જીવ અકળાય દુઃખમાં પડતાં,
આવે નહિ એના પાર શોકમાં સડતાં.
વિમાસણ કરતાં શોક, થાય છે ફેક, જરા સંતોષ જીવને આવે,
દિલગીરી આધી ટળે સુખમાં મ્હાલે.

ઝૂલ.

સંતોષી જન હરખાય,
હૈયું તેનું મલખાય,
આનંદ બિર ઉભરાય,
સુખ દુઃખતણો આઘાય,
કરણી પ્રમાણે થાય.
વલખાં મારે કટાય,
સંતોષ ધરે મનમાંય, કટ જટ કાપે,
સંતોષ સર્વનું મૂળ મહાસુખ આવે.

૧

સંતોષે વાધે હર્ષ, થાય કિર્કર્ષ, કનકનો સ્પર્શ જેમ શોભાવે,
નર નારીને સંતોષ તેમ દીપાવે.
અણુગમતું કારજ થતાં, મળેલું જતાં, પાંડ પામતાં, ચિત્ત ચોળાએ,
બેભાન બને પહાવશે બહુ મુઝાયે.
જીવ થાય અધીરો અતિ, બમે શુભ મતિ, મૂર્ખની ગતિ, થતી બહુ ભુરી,

૧. જાતે, પોતે.

આશા એવા જીવની પડે નહિ પૂરી.
હમેશાં બાકી રહે, આંસુડાં વહે, બડબડી કહે રામજી રૂઠ્યા,
જનમ્યા તે હહાડા થકી નસીબના ફૂટ્યા.
અનુભ હોય જીવડો, રોગ એ વડો, લગાડે સડો લોહીને બાળે,
કારણ વિણ કાયા વ્યર્થ શોચમાં ગાળે.

ઝૂલ.

ઝૂરી ઝૂરી જીવ મરે,
નહિ કરવા જોવું કરે,
લોભે લલચાતો ફરે,
અવળે રસ્તે સંચરે,
અનિર્તાથી ધન સંધરે.

તૃષ્ણા વધતી જીવ રાત દિવસ સંતાપે;

સંતોષ સર્વનું મૂળ, મહાસુખ આપે. ૨

ઉદ્યોગી આશા ધરે, મળૂરી કરે, મતિ વાપરે જીદા ધંધામાં,
નીતિથી ખતે લહે નસીબની સામાં.

તોયે ધાર્યું નવ મળે, અધૂરું રળે, જીવ કળકળે શાંતિ ના પામે,
ખાનાર વડો પરિવાર હોય નિજ ધામે.

સંતોષ રાખવા ચહે, ધિરજ મન લહે, મિત્રને કહે હવે શું કરવું ?

આપત્તીમાં જીવવા થકી ઠીક મરવું.

એવા એવા વિચાર, થાય બહુ વાર, થતાં જીવાર ધિરજ નથી રહેતી,
હહાપણુની એવે સમે કસોટી થાતી.

સંતોષ ધરે જો ચિત્ત, યથાશે પિત્ત (ક્રોધ) વાત વિપરીત થતી પણ અટકે,

સંતોષે સંકટ વિષે ન કાટો ખટકે.

કુન્ન.

કદી મળી હોય કળેડ,
કરવી નહિ માથાંફાડ,
કાઢો ન કરમની ખોડ,
સંતતિની હોયે ખોટ,
ચઢવો નહિ જરૂરી કોટ,

પૂરો પડશે મન કોડ સખૂરી સ્થાપે,

સંતોષ સર્વનું મૂળ, મહાસુખ આપે.

વખતે જે આવી મળે, ભાગ્યને બળે, ખુશી તે પળે તેટલે થાવું,
સંતોષ ચિત્તમાં ધરી અતિ હરખાવું.
હરિએ જે ધાર્યું હોય, ન ટાળે કોય, કલેશ કરી રોય તોય નવ ટળશે,
પ્રાકૃતનને આ જન્મનું હેંગી ફળ મળશે.
પુરુષાર્થ રૂડો આદરો, નીતિ વાપરો, ધિરજ શુભ ધારો શાંતતા રાખો.
અનુભવથી મુનિઓ કહે મોઢાં ફળ આપો.
દૈવને ન દેવો હોય, ન કરવો રોય, ધરી સંતોષ સદા ખુશ રહેવું,
ધૃષ્ટિને કટવું વેળુ મુખે નવ કહેવું.
નીતિના નિશ્ચય નેમ, તુટે તે કેમ, કર્યું હોય જેમ, તેમ તે પામે;
સંતોષ હૃદય રાખતાં વેદના વામે.

ઝૂલો.

પરમેશ્વર દીન દયાળા,
સે છે જ્ઞાની સંભાળ,
આવે આપત્તી કાળ;
કરવી નહિ હાયવરાળ,
દુઃખ રહે નહિ ચિરકાળ,
મિથ્યા છે માયાજાળ;
સંતોષ સુગંધી માળ,
રાખો હૈયે ધરી વહાલ.

જોલે છે અખાલાસ પ્રભુ પ્રતાપે,
સંતોષ સર્વનું મૂળ મહાસુખ આપે.

૪

ભક્તિ વિષે.

સાવણી.

સંસાર વિષે આધાર, ઉતરવા પાર, હવે શું સાર ? શોધ ને કરવો;
ભક્તિથી ભારે ભાવ, પ્રશ્નપર ધરવો.
જ્ઞેતાં કરીને વિચાર, જુઠુંડા સંસાર, જુઠુંડા આકાર, દેખિયે આંગે;
મિથ્યા મુગજળ વેદાંત, જ્ઞાનિઓ ભાખે.

બ્યાં લગી ન નીપજે જ્ઞાન, રહે અજ્ઞાન, કહે નાદાન, સકળ એ સાચું;
 જોઈને મોહિની રૂપ ભમે મન કાચું.
 એ મોહ વેગથી ટળે, વાસના ગળે, સમજ શુભ મળે, તેટલા માટે;
 શાસ્ત્રોએ દીધી શીખ જવા શુભ વાટે.
 રસ્તા બતકાવ્યા ધણા, ન રાખી મણા, વડીલ આપણા, હતા બહુ ડાહ્યા;
 પગથી પગથીએ ચઢાવવા કર સાધ્યા.
 પ્રવૃત્તિથી ખેંચવા, મોહ દૂર થવા, સુમારગ જવા, જીવ દોરાય;
 એવા સુખદાયક કર્યા, સુલભ ઉપાય.
 તેમાંનો મોટો એક, સુખદ શુભ નેક, રખાવે ટેક, ભક્તનો ભાવે;
 ભક્તિનો સૌથી સરસ ગિતા બતલાવે.

જૂલ.

ભક્તિના નવ પ્રકાર,
 જુદા જુદા આચાર,
 બતલાવ્યા કરી વિચાર,
 ભક્તોની કરવા જહાર,
 લીધા પ્રભુએ અવતાર,
 કર જાલી પાડ્યા પાર,
 એવો ભક્તિમાં સાર,
 તેનો થોડો વિસ્તાર હૃદયમાં ભરવો,
 ભક્તિથી ભારે ભાવ ધરવો.

૧

જે હોય ધણા ગુણુવંત, આતિ ધીમંત, ગુરુ કે સંત, દેવના જેવા;
 કરવી તેઓની ખરા પ્રેમથી સેવા.
 વચને સ્તુતિ કરી ગાન, મને કરી માન, પુજનને સ્નાન, અરધનું દાન,
 આપવું હાથે.

ભોજન દઈ આજ્ઞા ચઢાવવી નિજ માથે.
 એ રીતે સંતોષવા, પુણી પુણ થવા, સુગંધી હવા, કપુર ધી દીવે;
 ભક્તિનું લક્ષણ કહું અહીં લઘુ જીવે. (ભક્તિ એવી કરનાર વર્ષ બહુ જીવે).
 એ માફક દેવોતણી, સુમત્રા ભણી, કરે જો ધણી, સેવના ભાવે;
 સહજે સંસારે સુખ ફોડતું આવે.

પ્રભુના ૧ ગુણ સુણવા કાન, રમરણ ૨ ધરી ધ્યાન, કથન ગુણ ૩ ગાન,
 હિલટથી કરવું;

પગ ૪ સેવા ૫ અર્ચન ૬ દાસપણું આચરવું.
કરજોડી ૭ વંદન કરી, કહેવું કરી, પ્રેમ રસ ભરી, ૮ મિત્રતા રાખો;
તનમન ૯ ધન અર્પણ કરી, ભક્તિ રસ ચાખો.

જૂલો.

સખિ ભાવે સેવા થાય,
ચેલા ચેલી બની જાય,
સેવક શેઠના ગણાય,
સ્ત્રી થઈ પતિનો કર સ્થાય,
છોકરાં બની લે સહાય;
એવા કરવા બહુ ઉપાય ધર્મ આચરવો;
ભક્તિથી ભારે ભાવ ઇશ્વર ધરવો.

૨

કર્તા ભતાં એ દેવ, ત્રિજ્ઞ મહાદેવ, એમની સેવ, બળનાં પ્રીતે;
જગદંબા મા ભક્તને સ્થાય કરતી તે.
ગણપતિ અને અનુમાન, કૃપા નિધાન, ઘણા ગુણવાન, દેવ સુખદાતા;
સૌ પોતપોતાના ઇષ્ટતાણા ગુણ ગાતા.
ઈશ્વર છે ગુણભંધાર, ધરે અવતાર, ભૂમિનો ભાર, કમી કરવાને;
આવે અવનીપર અનેક વિધિને બહાને.
હુણો કરે સંહાર, ભક્તની બહાર, કરે બહુવાર, ઇષ્ટ ફળ આપે;
તણુ લોક ઉપર કરી દયા સંકટો કાપે.
ભક્તોનાં કરવા કાજ, ધરી દિલ દાઝ, બન્યા મહારાજ, બહુ રૂપ ધારી;
ભક્તિ લીલા કર્હો પુરાણમાં વિસ્તારી.
• કલિયુગમાં તૃકારામ, કળીર સુખધામ, મિરાંનું નામ રહ્યું છે આજે;
ગાનીમાં મહેતા તૃસિંહ તૂલસી રાજે.

જૂલો.

મેળવવાને સહુભતિ,
ભક્તિ સાધન કીમતી,
નિર્ભય થાએ શુભભતિ,
ભક્તિ છે મહોટી કૃતિ,
ઈશ્વર સાથે સંસતી,

દુકામાં વહેલી થતી,
 સદ્ગુણ પામે સંતતી,
 આ ભવ મધ્યે ઉત્તતી.
 સ્વર્ગે જવા છે માર્ગ ભક્તિનો ગરવો;
 ભક્તિથી ભારે ભાવ, ઇશ્વર ધરવો.

૩

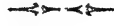
ભાવના ભુખ્યા છે દેવ, બળવો સેવ, રાખવી ટેવ, દેવ ભજવાની;
 શુદ્ધી યાશે ચિત્તની મુક્તિ સજવાની.
 નહાવે ધોવે શુદ્ધતા, ગુહે સ્વચ્છતા, વસ્ત્ર ધારતા, ધોયલાં અંગે;
 નિર્મળતાના ગુણ મળે ભક્તિની સંગે.
 નહિ ધર્મ શાસ્ત્ર શિખવાય, ન વેદ ભણાય, જ્ઞાન ક્યમ થાય, ઇશ સંબંધી;
 આત્માની ઓળખ વિષે રહે ભતિ અંધી.
 એવા લોકોને કાળ, થવા સુખ ભાળ, ધર્મો રિવાજ ભજનનો સારો;
 ઇશ્વર ઓળખને ધર્મ બોધ કરનારો.
 ટોળે દશ વિસ જણ મળી, બને મંડળી, ખોલે મન કળી, પ્રભુ ગુણ ગાવા;
 સાથે સંગે રહો ઇશ્વર શરણે જવા.
 ભક્તિનો એ મહિમાય, ન વર્ણ્યો જાય, દુકામાં ગાય, લાલ અંબાનો;
 નીતિ જળવોને મોજમજા કરવાનો.

ગૂંસ,

ભક્તિ ત્રજ વનિતાતણી,
 તદુપ બની રૂકમણી,
 હનુમાને કરો રામની,
 પ્રદહાદની સાચી ગણી,
 પાંડવની રાખી ધણી,
 ચિત્તે રાખી લાગણી,
 ભક્તોની પીડા હણી.
 એવો ત્રિભૂવન ધણી, ભક્તીએ વરવો;
 ભક્તિથી ભારે ભાવ, ઇશ્વર ધરવો.

૪

પ્રેમ વિષે.

લાવણી.

મણનાયકનું સમરણ કરીને, પ્રકરણ માંડું છું પ્રીતે,
કરૂં કલ્પના વર્ણન કરવા, પ્રેમતાણું રૂડી રીતે.
નર નારી કે અવર પ્રાણીને, નીરખી મન રંજન થાવું,
અગર કોઈ વસ્તુ કે જીવને, જોઈ કામમાં હરખાવું.
કુદરતથી એમ નજરે જોતાં, બહાલ ઉમળકો જે ઉપજે,
જ્ઞાનેદ્રિષ્ટિમાં કોઈ એક તો, સંબંધ થાતાં પડે મજે.
સુખનો અનુભવ હૃદય-કમળને, થાય ખરે જે વિષય થકી;
તેના ઉપર પ્રીતિ પ્રકટે, પ્રેમ જાણવો તેજ નકી.
અજળ તરેહની આ દુનિઆમાં, અસંખ્ય ચીજો નીપજતી,
તે મધ્યેની અલ્પ વધારે, વિષય પ્રેમ તો બની જતી.

સાખી.

નિસબત જેની જેટલી સ્વાર્થથી હોયે,
તે પ્રમાણમાં તે પ્રેમ નજરથી જોયે;
વધતો કે ઓછો એમ પ્રેમ જોડાયે,
હુંકામાં તૂટી જાય અગર લંબાવે;
એ રીત કરીએ વર્ગ પ્રેમના ન્યારા,
સરજ, ચંદ્ર ને ઝહોં ચળકતા તારા,
પરમેશ્વર ઉપર પ્રેમ સર્થ તે જાણો,
પ્યારી નારીપર પ્રેમ ચંદ્ર ઉર આણો.
સૌ સગાં મિત્ર જન વિષે ગતી ઝહ કેરી,
તારા સમ વસ્તુ માત્ર ચિત્ત લે ઘેરી.
અક્કલવંતા કબૂલ કરશે, સર્થ પ્રેમ પહોંચે નિત્યે,
કરૂં કલ્પના વર્ણન કરવા, પ્રેમ તાણું રૂડી રીતે.

ચંદ્ર પ્રેમના વિભાગ એ છે, અજવાળું ને અંધારું;
પરજીલીનો શુકલ પક્ષ છે, પરનારી કાળું ધારું.

કાળું કરતાં કાયા મળશે, 'કાળ ઝપાટો ઝટ પડશે; (મોત આવશે).
 અજવાળે નીતિમાં રહેતાં, રેનિજ ઘર સુખ ઝાઝું મળશે.
 શુદ્ધ ચિત્તથી પ્રેમ રાખતાં, ભુંડા ગ્રહો રૂડા થાશે,
 સદ્ભાવે વેરી વશ થાતાં, વિદન પડ્યું ઉડી જશે.
 મન ધર્મ્યાદિક વસ્તુ ઉપર, હદ મૂકી નહિ પ્રેમ ધરે,
 વિવેકને વશ ચિત્ત રાખીને, લોભશત્રુને દૂર કરે.
 બલિહારી છે મુધા પ્રેમની, સગવડ સઘળી સંપાડે;
 આવી પડેલી આપત્તિને, અધવડને હાંકી કાઢે.

સાખી.

પરમેશ્વરપરનો પ્રેમ મોક્ષપદ આપે, સંસારે સઘળું સુખ પ્રેમદા સ્થાપે.
 જહાલાંનો વધતો પ્રેમ જીવ ખુશ રાખે, વસ્તુપર હદમાં પ્રેમ મધુર રસ ચાખે.
 અગ્નિ, જળ ઉપયોગનાં હોય હદ બ્યારે, કોપે તો સત્યાનાશ વાળશે ભારે.
 એ પ્રેમતણે પણ નિયમ એજ પ્રમાણે, અતિશય કરવામાં દુઃખ ઉલટું આણે.
 અતિ પ્રેમ બનાવે કામ લોભ બે વેરી, અમૃત સરખું બદલાય થાય બહુ ઝેરી.
 પ્રભુ પ્રેમ વૌંળ બૌંળે પ્રેમ અતિ, થતાં વિતકણું બહુ વીતે;
 કંઈ કદપના વણુંન કરવા, પ્રેમ તણું રૂડી રીતે. ૨

પ્રેમતણી છે લિલા વિલક્ષણ, પ્રેમચંદ્ર વૌંરલા પામે;
 સાચા પ્રેમતણી આશ્ચકને, શત્રુ શીર આવી નામે.
 પવિત્ર પ્રેમે અસાધ્ય વસ્તુ, રહેજ વાતમાં સાંપડશે;
 પ્રપંચ છળ વૌંળ પ્રેમ મગનને, સંસારે અતિ સુખ જડશે.
 કૂડ કપટને મેલે હેયે, પ્રેમ કદાપી નહિ વસે;
 ફેલ ફિતૂરી દાંભિક દુષ્ટો, દુર્જનથી તે દૂર ખસે.
 પ્રેમ ભક્તિએ પ્રભુ રીઝશે, પ્રેમે પ્રમદા વશ થાશે;
 પ્રાણીપર પ્રીતિ કરનારા, સંતજનોમાં વખણાશે.
 પ્રેમતણે સારે ઉપયોગે, નીતિ નિર્મળ સચવાશે;
 કુમાર્ગે મનને દોરવતાં, પ્રેમ બિચારે લજવાશે.

સાખી.

ભોળવતા પરની નાર પ્રેમને બહાને, એવા નરને ધિક્કાર જગત દરમ્યાને;

૧. મોત આવશે.

૨ નિજઘર-પોતાનું ઘર-ઐહિક તેમજ મુળઘર-અહ.

ખરી ખુબી પ્રેમની મળે સતી નારીથી, ના કદી કાર્ય સૂઝે પ્રેમ-નારીથી.
સજ્જન, દુર્જનનો એમ પ્રેમ છે નારો, દુર્જનનો કેવળ ડોળ સાપનો ભારો;
સજ્જનનો શીતળ વૃક્ષસમ દીપાવે, ઠારે બીજનાં મન સુધા-રસ પાવે.
સૌ પ્રેમમંત્ર વશ થાય જગતના પ્રાણી, સમજાવી અનુભવી વાત આ શાણી.
રામચંદ્રજી પ્રેમની ખાતર, રડ્યા કદી “ સીતે સીતે ”
કરે કલ્પના વર્ણન કરવા, પ્રેમતણું રૂઢી રીતે.

૩

પુષ્કળ હોયે પુણ્ય પુર્વનું, તે પ્રાણી પ્રેમી જનમે;
શુદ્ધ પ્રેમને તેજ પિછાને, અંતર્યામી સાંધે રમે.
દયા કવિનો મિશ્ર પ્રેમ છે, નર્મદ કવિનો શૃંગારી;
નરસિં મહેતે ને મીરાંએ, મોહ્યા પ્રેમે મારારી—(ગિરિધારી).
નામ પ્રમાણે અનુભવ લીધો, પ્રેમતણો પ્રેમાનંદ;
તુકારામ સમ પ્રેમ ભક્તને, મન^૧ માઈ પ્રેમે વદે.
સતી હોય તે ખરી પ્રેમદા, પ્રમદા તેને નવ કહિયે;
શુદ્ધ ભાવ ને શુદ્ધ ચિત્તથી, સૃષ્ટિમાં સૌને ચહીયે.
રામચંદ્રમાં વાયુપુત્રના, પ્રેમતણી તૂલના નહિ;
એવો દદ જો પ્રેમ હોય તો, બાપી શું ઇચ્છવું અર્હો.

સાખી.

એ પ્રેમ પમાડે સ્વર્ગ બંધ છોડાવે, ઉતરતા બીજા પ્રેમ ફરી જનમાવે.
દુનિયામાં નારી પ્રેમ સર્વથી ચઢતો, ઘટતાં તે ઘરડો થઇ આખરે પડતો;
જીવતર એવું છે આપ મરે ક્ષણવારે, ચિરકાળ અલ્પમય પ્રેમ સ્થીરતા ધારે,
અસ્તી થાતી પ્રિય રૂપ પ્રેમ સૌ કાળે, જોડાઇ ત્યારે ભર રંગમાં મહાલે.
ખૂટે તૂટે ના વધે અંત ના પામે, તે પ્રેમ રૂપ બની જતાં કરે નિજ હામે.
પર સંપત્તિ ચાર સાધને, ચળકે એ નિર્મળ ચિત્તે;
અખાલાલે પ્રેમતણું અર્હો, વર્ણન કર્યું રૂઢી રીતે.

૪

૧. માઈ મન, મનને મારનાર એટલે જીતનાર—જીતેન્દ્રિ.

૨. અર્હો એટલે આ દુનિયામાં.

સત્ય વિષે.

“ સતં પરં ધીમહિ ” “ સત્યં જ્ઞાનમનન્ત બ્રહ્મ. ”

લાવણી.

મુજ આર્યબન્ધુ મહારાજ, તજ પતરાજ, સત્યનું રાજ્ય, ચિત્ત જો ધરશે,
તો ભવસાગરમાં તરી પાર ઉતરશે.

એક સત્ય બ્રહ્મનું નામ, સદા સૌ હામ, અગોચર ધામ, નથી દેખાતું,
વિરલા યોગી એ સાથ ચલાવે ખાતું.

લેવડ દેવડ બહુ થાય, રકમ ખતવાય, જામે મંડાય, પુણ્યની વાતો,
ઉધાર પડે કર્મથી ખરચ જો થાતો.

આવે જ્યાં આખર સાલ, ચળકતે બાલ, યોગીના હાલ, જોઈ મન રાચે,
યોગીના અંતર મધ્ય તેજ જઈ નાચે.

એ ઉત્તમ સત્ય સ્વરૂપ, અનંત અનૂપ, એ સમો ભૂપ, નથી પ્રહારી,
કોઈ પરમ હંસની સાથ રમત એ માંડે.

જૂલ.

ગાનીને દરશન થાય,
ખીજાં જન ગોથાં ખાય;

એ સત્યતણો મહિમાય,

પામરથી કેમ લખાય,

વર્ણવ્યું નહિ તે જાય,

માયામાં બિંબ સમાય;

કાયા રૂપે દેખાય,

એ મૂળ સત્ય કહેવાય,

શિવનું એ સત્ય ગણાય,

ખીજાં જે એની છાય જીવ સંધરશે,

તો ભવસાગરમાં તરી પાર ઉતરશે.

૧

હનિઆમાં સધળે હામ, કમાવા હામ, પડે છે કામ, એક ખીજાને;

ચાલવા સરળ વ્યવહાર, જગત દરમ્યાને.

કીધા નીતિ કાયદા, ઘણા કાયદા, આપતા સદા, અનાદી કાળે.

તે થકી માનવી ગત, હળી મળી ચાલે.
તેમાં સૌ માથે એક, વડો વિવેક, ધરાવે ટેક, સત્યનો સારો;
સૌ ધર્મશાસ્ત્રનું મૂળ, પ્રથમ એ ધારો.
એ સત્ય નિયમના બળે, બૌદ્ધ શુભ મળે, ન નીતિ ચળે, એક એ ધરતાં,
દુર્ગુણ નહિ આવે પાસ, સત્ય આચરતાં.

ઝૂલ.

સત્યથી સરવ સચવાય,
સુખ સંપત પેદા થાય,
સંસારે સૌ જન ચ્હાય,
મોટમ ને માન પમાય,
સાધુમાં નામ ગણાય,
નીરોગી રહે નિજ કાય.
પરમેશ્વર પૂરી સહાય પ્રેમથી કરશે,
તો ભવસાગર તરી પાર કિતરશે.

શો અર્થ સત્યનો હોય ! પુછે જો કોય, વિચારી જોય, હૃદયમાં પોતે;
“ કરણી શુભ સુખ દેનાર ” જાણશે તો તે.
નજરે દીકેલી વાત, કહેતાં ખાત, કપટનો ઘાટ, ધડી મનમાંહે,
ઓછી વચતી ના કરે સત્ય જો ચાહે.
હોયે જેવું જેટલું, કહો તેટલું, કરો વેગળું, બનાવટ વાળું,
ખીજની હાની બને ક્યાંથી કાળું.
સાંભળી હોય જો ખીના, વધાર્યા વિના, વગડો વિણા, જીભની વારે,
છપાવી જુદું ન કરો, કદી ધન માટે.
તર્કટ, છળ, કપટ, ઠગાઇ, નકેની ખામ, તજો દુઃખદાર, સત્યના વેરી,
વિશ્વાસઘાતની વાત સરપસમ ઝેરી.

ઝૂલ.

ભાટાઇ કરી બોલવું,
ખીજતાં કોધમાં જવું,
મ્હેડે હું બાખવું,
ચાડી કરી રાજ થવું,

દુષણ પરનું ખોલવું,
નિંદા ખરનું બૂકવું.

એ સત્ય થકી ઉલટું ખોલતાં કરશે,
તો ભવસાગરમાં તરી ન પાર ઉતરશે.

૩

સત્ય આચરવું મુશ્કેલ, તજી મન મેલ, નથી એ ખેલ, છોકરાં કેરો,
તલવાર કોટપર ચઢી ધાલવો ઘેરો.

દુર્ગુણથી આધાર રહી, નીતિને ચઢી, સુસંગે અહીં, કૃત્ય જે કરવું,
તેને સાધુજન કહે સત્ય આચરવું.

હીઅર્થી ખોલી ખોલ, ઘટાડે તોલ, વઢી ગોળ ગોળ, વાત ઉડાવે,
સાચું ખોલું છું, એમ ડોળ ખતલાવે.

સંતાડે સાચી વાત, અધમ નર જાત, શ્રીજાની ધાત, કરે મદમાતો,
“ હું નથી ખોલતો જૂઠું ” એમ ફૂલાતો.

જો હોય સત્યપર પ્રેમ, રૂઢા ધરી નેમ, ખની હોય જેમ, તેમ તે કહેવી,
સાચું સાચવતાં પિડા પડે તે રહેવી.

કુલ.

સાચું ધ્વિરને ગમે,
સાચો સુખ મધ્યે રમે,
ખાંધ્યા છે નિયમ યમે,
જૂઠાને તે પણ દમે,
સાચે સૌ સંકટ સમે,
સાચે અમૃત રસ ઝળે,
માટે આ આર્યો તમે,
જૂઠું ના ખોલો ક્યમે,
અખાલાલ આ સમે,
એ તત્ત્વ કયું છે જમે.

સાચે સૌનું કલ્યાણ જાણવું હરખે,
તો ભવસાગરથી તરી પાર ઉતરશે.

ચોરી વિષે.

લાવણી.

ધન્યરત્ન સમરણ કરી, હલટ મન ધરી, હાથઠા ભરી, વાત કહું ખરી, રૂપાળી ગોરી,
કહીએ કોઇએ કોઇની ન કરવી ચોરી.—ટેક.

રૂડો ચાલે સંસાર, ધરીને પ્યાર, ન મારામાર, પરસ્પર થાયે,
તે માટે ધારા ધર્યા શાસ્ત્ર કરતાએ.

ખીજના કમળ માંજ, ચીજ ધન હોય, ન જાણે કોય, તેમ તે લેવી,
પોતાની કરી રાખવી, છુપાવી દેવી;

એવી રીતે નાદાન, કરે નુકસાન, ખીજની હાણુ, નફો પોતાનો,
માલીકની મરજી રજા વિના લે જાનો;

ચોરી એ શાસ્ત્રે કહી, બધા જુગ મહી, અનૂભવ લહી, કલમ એ સ્થાપી,
કતાનો ચુનેગાર ઠેરવ્યો પાપી.

મારી ધમકાવી માલ, હધને ગાળ, કરે બેહાલ, છીનવી લે છે,
લોકો એવા કૃત્યને હુંટ થઇ કહે છે.

ઝાઝા જન ભેગા થઈ, ગામમાં જઈ, શસ્ત્ર કર લઈ, ધાડ જે પાડે,
ધનવાન ધણીને ઘેર તિજોરી ફાડે.

છાનામાના બે ચાર, થઈ તૈયાર, સજે હથિઆર, રાત્રે ફરવા,
ખાતર પાડી શેઠનું ચહેં ધન હરવા;

બળીઆતા છે બે ભાગ, જોઈને લાગ, માગંતા ભાંગ, મુસાફર પાસે,
આપી દે થઈ લાચાર મારને આસે.

કુલ.

કોળી બીલડાની જાત,
વાવરી વળી વિખ્યાત,
આવે અધારી રાત,
કરતા માણસની ધાત,
એ રાક્ષસ જન સાક્ષાત,
એવે ધધે રાજિઆત,

ખુચી લે પરતું દ્રવ્ય કરી બળ જોરી,
કહીએ કોઇએ કોઇની ન કરવી ચોરી.

ખીજ વળી માણસ નીચ, વરતી હોય ગીચ, શહેરની બીચ, કરી હોંશિઆરી,
નાસે ગજવું કાતરી ઝપાટા મારી.
છોડી લે બાંધી ગાંઠ, શરીરે લાંઠ, ઝડપથી જાયે,
જો જોતામાં ગુમ થાય, નહિ પકડાયે.
કુદૈવે જો પકડાય, માર બહુ ખાય, ભોંય પડી જાય, ધૂળમાં રોજે,
ખેસુમાર પડતાં માર જરા નહિ ખોલે;
ધુતારા ફેરી જાત, હોં બલી ભાત, કરે એ વાત, ખીજ એ ચોરે,
સાહુકાર બની કોઇ હરે અફલને જોરે.
પાડે પૂરો વિશ્વાસ, ભક્ષા જન પાસ, આખર ખાસ, પ્રથમ તો બાંધે,
પછી કરે ધાત સામટી કાર્ય નિજ સાધે.
બહુ જાતતણા રચી કંદ, હોં મતિ મંદ, કરે છે અંધ, લોભીયા જનને,
સજે નહિ સદ હિચોગ, આસુરી મનને.
વરતૂ પરતી ખોવાય, બીજે લઈ જાય, ખુશી બહુ થાય, કમાયો જાણે;
પણ પકડાતાં પોલીસ ઘસડતો તાણે.
જુગારી લોકો વળી, પાંચ દસ મળી, બને મંડળી, દામ લે ભાડે,
રાખી એક નિર્લજ નાર મોહ લગાડે.

કુહા.

હોય ઉછરતા જુવાન,
શ્રીમંત તણા નાદાન,
શોધી લાવે નિજ સ્થાન,
મદિરાધી કરે એ ભાન,
છતાડે પ્રથમ દહ માન,
હુકંડે રીઝે જેમ શ્વાન,
આખર થાતાં તુકસાન,
પંસા હારે અજ્ઞાન,
કંઠીનું કરે બળિદાન,
હુંટાઈ જાય એમ પુછ વગરના ધોરી,
કહોંએ કોઈએ કોઈની ન કરવી ચોરી.

૨

ચોરીના એમ પ્રકાર, ઘણા છે વાર, ન આવે પાર, વિમતથી લખતાં,
શાણને થાય ન વાર, ખરું પારખતાં;

ટુંકામાં આપું સાર, સુણો દિલદાર, જગત વ્યવહાર, વિલક્ષણ ચાલે;
ખૂશીથી ગરજી લોક, દ્રવ્ય જઈ આલે.
નિજ કાર્ય સાધવા કાજ, સુધરવા કાજ, છોડીને લાજ, કરે અણુધટતું,
સરકારી અંમલદાર તણું મન ડગતું.
છોડી દહ રસ્તો સાચ, લગાડે આંચ, સ્વિકારે લાંચ, લોભથી લખડે,
મોટાં નાનાં મન સર્વ, દ્રવ્યથી બગડે.
ધન દેખી મુનીવર ચળે, નૃપતિ લે બળે, હુતાશ છળે, વાણીઆ કળે, લક્ષ્મી ભૂટે,
કાચી માટીનો ઘડો સહેજમાં ફૂટે.
શોધી લોભી શાહુકાર, કરી કુવિચાર, અંગ ઉધાર, લાવવું નાણું,
બદ્ધ દાનત ધરી ખર્ચવું, ચોરી એ જાણું.

કુલ.

શક્તિથી આગળ જાય,
બીજાનું લાવી ખાય,
બદલા વિણ જે લેવાય,
જે હરામનું કહેવાય,
મેળવવું કરી અન્યાય,
કન્યા વેચી ધન થાય,
પટલૈમાં લાંચ પમાય,
એક દીન નહિ જીરવાય,
ખૂટે ઝટ; ફૂટે કાચ જેમ બીલોરી,
કદોએ કોઇએ કોઇની ન કરવી ચોરી.

૩

અન્યાયે ધન મેળવે, મૂડીમાં ભળે, સમૂળું ટળે, ગાંઠનું જાયે,
કહેવત છે કે ચંડાળ ચોરનું ખાયે.
પાપે મેળવતાં વિત્ત, ચળે છે ચિત્ત, થાય વિપરીત, સંતતી મરશે,
પડશે પોતે કેદમાં અગર નૃપ હરશે.
જે લોકે ચોર ગણાય, કુરૂપ જણાય, ભયંકર થાય, આકૃતિ મુખની,
પાપી ના દેખે કદી, એક પણ સુખની;
ચોરેહું સંધરનાર, ચોરના ચાર, બડા હોંશિઆર, માગતાં વાર,
કરે ધનકાર, ધરે મતિ ખરની,
કોડીમાં મુખ લાલો, મા રડે તરકરની.

મૂડી જે ત્રિજે દામ, ન આવે કામ, એક પણ દામ, રહ્યો જે પાપે,
ચંડાળ હોધ્યાં કરે, ન પાછું આવે.

કુલ.

દુર્ગુણનો જે ભંડાર,
ચોરીમાં તે સરદાર,
જુગારી મઘ પિનાર,
બરી પરશ્વર રમનાર,
વેશ્યા ઘેરે ભમનાર,
ભીખારી ભુખે મરનાર,
રાક્ષસ બુદ્ધિ ધરનાર,
પાપી પેલે અવતાર,
એ સૌ ચોરી કરનાર,
દીવાળી દેખે હાલ,
કહે છે અખાલાલ આખરે હોરી;
કદ્દોએ કોઇએ કોઇની ન કરવી ચોરી.

૪

મરજદા વિષે.

શ્લોક.

નજારં જાતસ્ય લલાટ શૃંગં, કુલ પ્રમુતેર્નચ પાણિપદ્મમ્ ।
યદા યદા મુચતિ વાક્ય વાણં, તદા તદા જાતિ કુલ પ્રમાણમ્ ॥

સાવણી.

બણુતા બાળકને જુવાન, દેખને ધ્યાન, સુણો કંઈ ખ્યાન, બોલ બે સાદા;
સુરખીની રાખવી અદળ મરજદા.

શાસ્ત્રોમાં કીધી નોંધ, કરી શુભ શોધ, દોંધો છે બોધ, હીત વિચારી;
મરજદા મોટાતણી રાખવી સારી.

મા બાપ બેન કે બાધ, વડો પીતરાધ, સગો સુખદાધ, હોય જે મોટો;
ત્રિધા શુભવાળો તથા તપસ્વી છોટો.

બહુશ્રુત સંન્યાસી યતી, વિમળ સન્મતી, હોય ધનપતી, અગર કુળવાળો;
સચવાય સર્વનું માન ચાલ એ ચાલો.
એમાંથી હરકોઇને, નજર જોઇને, નમ્ર હોઇને, મળો સદ્ભાવે;
શિશુ નામી જોડો હાથ, ખામો ના આવે.
સામા જે ઉભા રહો, જોઇતું કહો, ચિત્તમાં લહો, વદે જે વાણી;
આરા પાળો પ્રેમથી, ઉલટ ઉર આણી.

જુલ.

ઘટતું દેવું સનમાન,
તજવું કરવું તોશન,
ચાવવું ન ફાણપાન,
જેસવું અદ્ધર દે ધ્યાન,
સમજવું ધરી શુભ સાન,
વદતા હોય વડોલ સુગ્ગણ,
ખોલવું નહિ દરમ્યાન,

વિણ કામ એમની પાસ ન ઠરવું જાદા,
મુરખખીની રાખવી અદ્ય મરજાદા.

૬

નિશાળ વિષે સંચરો, ગુરૂ પર ખરો, પ્રેમ ચિત્ત ધરો, પિતાસમ બણતાં,
ખીજતાં ના સામા થશો, પાડ નિજ બણતાં.
સદ્ભાવ બુદ્ધિમાં ધરી, પ્રેમની ઝરી, સુધારસ ભરી, ચિત્તમાં ધારો;
તોડવો નહિ કોઈ વાર, કોઈપણ ધારો.
ગુરૂનો મન ધરવો ખોધ, ન કરવો કોધ, ન ચાય વિરોધ, કામ તે કરવું;
ગુરૂનું અપમાન ન થાય, એમ આચરવું.
ભય સાથે રાખો પ્રીત, સદા શુભ રીત, જરૂરે હીત, હેતથી લાવો;
સદ્વર્તનથી માખાપ સદા વખણાવો.

જૂલ.

જારીથી પેદા થાય,
નહિ શૂંગ કપાળે હાય,
જેવા મુખથી ખોલ વદાય,
જાતી કુલ તેમ જાણાય,

મુખથી શુદ્ધ જો નિંદાય,
 બાણતર ફળ નાસી જાય,
 બચપણમાં બીજ વવાય,
 જવાનીમાં સ્વાદ ચખાય,
 માટે ચંદન રોપાય,
 એવો કરવો ઉપાય,
 નમ્રતા ધરે લજવાય,
 ઝાઝુ ખોલે વખણાય,
 સજ્જન એ જન કહેવાય,
 કીર્તિ એની ફેલાય,

અવળી ચાલે ગંધાય લસણ કે કાંદા,
 મુરખીની રાખવી અદ્ય મરજદા.

૨

આ ફળીકાળ દરમ્યાન, બુલાયું બાન, વડિલનું માન, નથી સચવાતું;
 નમ્રતા લાજનું બીજ નથી દેખાતું.
 બાળકમાંથી વિવેક, ગયો છે છેક, દીસે છે ટેક, આપખૂદીનો,
 પોતાની મત પર ચઢે, અદ્ય-ગુણ હીણો.
 નૌ-સે-સ અને ડચામ ફૂલ, જીલે એ રૂલ, ચઢી ગઈ ધૂળ, લળળ્યું કુળ,
 પિતા માતાનું,
 વડિલોશું કરતાં વાત, એજ વદવાનું.
 ઇચ્છીનો એ તોર, નકામું જોર, કરે કીશોર, જાણવું દોર, અધુરું છલકે,
 એ સુણી મુરખ માખાપ તણું મુખ પલકે.
 બોલ્યા મુખથી શું બાધ? ન સમજે કાંઈ, એજ નવાઈ, લાગવા માંડી,
 વિવેક જતાં ગુજરાત બિચારી રાંડી.
 સ્વતંત્રપણાનું નામ, કર્યું બદલામ, સરે નહિ કામ, આમ કરવાથી,
 નહિ મુક્ત થયા ગુલામગિરીના સાથી.
 એ શબ્દ તણો ને અર્થ, કરે છે અર્થ, ગુમાવ્યું ગર્થ, ગાંઠથી છૂટ્યું,
 મરજદા બ્યાંથી ટળી નસીય તે ફૂટ્યું.

સાખી.

વડીલોની આગળ નમ્ર વાણી ઉચરવી, વડીલોની આસા સદ્ભાવે શિર ધરવી;

૧. સ્વતંત્રતાથી.

વડીલોની બેઠક વિષે ગતી નહિ કરવી, વણ બોલાવે વાતમાં સાખ ના બરવી,
મોટા સાથે નરભારા સદા વાપરવી, ઉત્સાંછળપણુને ગરવ રીન પરહરવી.

કુલ.

મરજાદા બૂપણુ રૂપ,
વિવેકલણુ એ કૂપ,
ખુશ થાય દેશનો બૂપ,
સહયુણુ એ યમ સ્વરૂપ,
દેલાશે દશ દિશ ધૂપ,
જોતાં ઉઝે તરી જશે બાપને દાદા;
મુરખીની રાખવી માન મરજાદા.

૩

ઉદ્ધતાર્ધ કેરો બોલ, ઘટાડે તોલ, જણાશે પોલ, સોળમાં સાને;
બદલાય જેમ તન રૂપ, વીસમાં વાને.
ઉપરી પાસે બ્યાં બાય, વાણી ઉચરાય, પરીક્ષા થાય નિચા ઉચ્ચાની;
કિંમત વાણીથી થાય, રહે નહિ છાની.
સરખા હોદ્દાની સાથ, કરંતાં વાત, વિવેકી બ્રાત, મત્રતા ધરજો.
સામાનું મન ખુશ થાય એમ આચરજો.
હલકા હોદ્દાની સંગ, પડે પરસંગ, રાખવો રંગ, મુખતપણાનો;
તરણાકાર કરે દુઃખો થાય, જીવ હલકાનો.

કુલ.

હદ છોડી જવું નહિ પાર,
કરવો નહિ તિરસ્કાર,
મરજાદા છે સતી નાર,
એ કામધેનુ અવતાર,
ધ્રુવેલું ફળ દેનાર,
એનો કરશે ધિકાર,
તે જન બહુ થાય ખુવાર,
કરી અંબાલાલ પોકાર,
કહે છે એ વારંવાર.

એ ગુણથી અતિ શોભશે પુરૂષ કે માદા;
મુરખીની રાખવી માન મરજાદા.

૪

ભલમનસાઈ.

શ્લોક.

સત્યં પ્રિયં મૃદુ વાક્યં, ધિરો હિત કરં વદેત્ ।
આત્મોત્કર્ષ તથા નિંદા, પરેષં પરિ વર્જયેત્ ॥

લાવણી.

ભલમનસાઈની રીત, વધારે હીત, સદા શુભ પ્રીત, ધરી વાપરવી,
કડવી કોની કૂચલી કદા નવ કરવી.
સજ્જનતા સુખનું ધામ, સુધારે કામ, મળે સૌ દામ, આમરૂં સારી,
હુનિયામાં દીપી રહે ભલાં નર નારી,
પરમાર્થ બુદ્ધિ રાખવી, દયા દાખવી, નીતિ સાચવી, ભલાઈ લેવી;
બીજાની છાતી વાત મુખે નવ કહેવી,
પરનિંદા છે અવગૂણ, પાપની ગૂણ, જેમ જરૂં લૂણ દૂધમાં નાંખે,
પ્રાટીને બગડી જાય સ્વાદ શું ચાખે ?

કુલ.

બૂંડ મુખથી બોલવું,
પરનું છીદ્ર બોલવું,
અભિમાન વિષે ઠોલવું,
કુડ કીચડમાં રાળવું,
તીખા બોલે છોલવું,
મર્મમાં અદ્રિણુ ઘોળવું,
બાપનું નામ બોળવું,

એ સર્વ પાપની ખાણ સમજ પરહરવી.

કડવી કોની કુચલી કદા નવ કરવી.

૧

બોલ્યાથી કડવું વેણ, ક્રોધમય નેન, કરે બેચેન, ચિત્ત બીજનું,
કડવાસ પાસ લાગતાં, બગડશે ખાનું,
કોઈ મદદ માગવા ખાસ, રાખીને આશ, તમારી પાસ ચાહીને આવે;
ઉઠી આદર સત્કાર બતાવો આવે.

કોઈ આવે મળવા ઘેર, ધરો મન મ્હેર, વિનયની હ્ડેર, ઉઠી બતલાવો;
વિવેક લોકમાં અમુલ્ય મોટો લ્હાવો.
આસન આપો બલી ભાત, પુછો પછો વાત, કહો ક્યમ ભાત, પધાર્યા આળે;
તરદી લીધી આટલી અહીં શા કાળે.
મીઠી જીભે શીખ દો, ચશે કાયદો, નહિ વાયદો, બતાવો લાંબો;
કલમીસમ બહેલી મઝા ન દે તરે આંખો.

જૂલો.

ઝટપટ કરવું પરકાજ,
રાખવી હૃદયમાં દાઝ,
જેથી રીઝે રઘુરાજ,
ખુશી ચશે સંત સમાજ,
દુનિયાં કહેશે જસરાજ,
પરગણુ યદને પુણ્ય હોડી સંઘરવી;
કડવી કોની ફૂથલી કદા નવ કરવી.

૨

હિતકારક કામળ વાણુ, ખાંડની ખાણુ, રામનું બાણુ, સદા જે સાચું;
જીભે જુગતું બોલતાં શોભશે ડાચું.
સાંભળવી પરની પીડ, પડી હોય ભીડ, ન કરતાં ચીડ, ચિત્તમાં ધરવી;
આપવી શુદ્ધ પ્યારથી સલાહ શુભ ગરવી.
આપવું ષડે જે દાન, દ્રવ્ય કે ધાન, ન કરતાં જાણુ, ગુપ્ત તે દેવું;
પરમેશ્વર પ્રીતે કરી ન પાછું લેવું.
કોઈશું કરવો ન વિરોધ, આપવો બોધ, ન કરવો કોથ, કામ કદો બગડે;
હલકા શેઠો નિજ સેવકજનને રગડે.
ફરવું સજ્જનની સાથ, દિવસને રાત, થવું રણિઆત, કરી જન સેવા;
મળશે મન ગમતું સુખ મધુર ફળ મેવા.

જૂલો.

હળીં મળી રહેો સૌ સંગ,
નહિ થાય શાંતિનો ભંગ,
રાખો રીપુનો પણુ રંગ,
તૃષ્ણાપર ખેંચો તંગ,
જીતો માયાવિ-તુરંગ,

બલમનસાઈ સુંદર નાર પ્રેમથી વરવી,
કડવી કોની કૂચલી કદા નવ કરવી.

૩

વાણી વેરી વશ કરે, ગરજ સૌ સરે, જીવ ઉગરે, કદા કો કાળે,
સંકટ આવેલું સમીપ પાછું વાળે.
કરવો નહિ વાદ વિવાદ, યુરો એ નાદ, ખગાડે સ્વાદ, પ્રેમરસ કરો,
શાણો જે આછું વદે રહે તે ઘેરો.
બલપણનો શ્રેષ્ઠ સુવાસ, વધે ચોપાસ, સરવ જન ખાસ, તમારી પાસ,
દોડતા આવે,
મધપૂડો માંખી જૂથ ખેચ્યો જેમ લાવે.
શુભ વાણી મોહન માળ, નિમે ચિરકાલ, રક્ષની ઢાલ, લટકતી શોભે,
વિકાળ કાળ ભરિ કાળ આવતો થોભે.
શત્રુ પણ થડો થાય, કરે નહિ ધાય, શિતળ ચૈ જાય, બલાધ જોધ,
કંગ તરકર દુહા હરામ નડે નહિ કોધ.

ઝૂલો.

બલપણમાં છે મીઠાશ,
એથી ઉલટી કડવાશ,
રાખો મોટમની આશ,
ઝટ ખનો બલાધ-દાસ,
જ્યાં બલાધનો છે વાસ,
ધશ્વર છે તેની પાસ,
કરશે અડચણનો નાશ,
છોડવશે માયા-પાસ,
અંબાલાલે ઉરમાં સદા એ ધરવી,
કડવી કોની કૂચલી કદા નવ કરવી.

૪

મૃત્યુ વિષે.

“ નાસ્તિ મૃત્યુ સમં ભયમ્ ”

લાવણી.

યમરાજ કહે પ્રણામ, તમારૂં કામ, જપાવે રામ, કરી પોકારે;
પ્રાણીને માથે મોતતણું ભય ભારે.—૮૬.
સાંભળી તમારૂં નામ, થાય મુખ શામ, તમારે ધામ, આવલું ન ગમે;
બહુ ત્રાસજનક એ દામ વર્ણવ્યો નીંગમે.
કરણી પરમાણે કાય, લઈ જન્માય, હરખ ના માય જન્મ તે રાણે;
મુખ દુઃખ કર્મ આધીન અહીં જન માણે.
બ્રહ્માનો એ અધિકાર, જનમતી વાર, કરે તૈયાર, પાછલું નામું,
તાળો મેળવવા જીવે કર્મના સામું,
ભોગવતાં બાકી રહે, હિસાબ લહે, લખીને કહે, ભોગવી લેજો.
તુપ ધર્મથેર જઈ હિસાબ સધળો દેજો.
કાલનું લખી પરિમાણ, કરી એધાણ, રૂદ્રને જાણ, કરે તે વાતે;
સંહારતણો અધિકાર શીવને માથે.
શીવજીનો ખામ પગાર, વડો સરદાર, શીરસ્તેદાર, નામ યમરાજ,
વર્તે આગ્રા અનુસાર રાખીને માઝા.
દરતર છે તેની પાસ, લખેલું ખાસ પ્રાણીનો ખાસ, પૂરો કરી લેવા;
ધર્મની કચેરી વિશે મોકલી દેવા.
થૂકે નહિ તિથિ વાર, ધરી દરકાર, મોકલે ચાર, દૂત દમ લેવા;
રાક્ષસસમ કાળા ઉઘ્ર ભયંકર તેવા.
જેઓને જોતાં વાર, રડી પોકાર, કરે ઉદ્દગાર શ્વાનની જતી,
લાગે તે વેળા ખીયામણી ભયમાતી.

ગૂલ.

આવે છે એ યમદૂત,
ફેપે છે જે અદ્ભૂત,
આકૃતિ આર્તિ મજબૂત,

હરી જય પ્રાણ એ યમ દુક્રમ અનુસારે,
પ્રાણીને માથે મોતતણું ભય ભારે.

૧

આ સ્થૂલ તત્વની દેહ, બની છે જોહ, નહિ સદેહ, તત્વ ચોવીશે;
વાયુ પંચક બળવડે હાલતી દીસે.
જ્યાં લગી પવન સંચરે, દેહમાં ફરે, જીવ ત્યાં ઠરે, અહંપદ ધારી;
ત્યાં લગી ભોગવે કરે કરમ નર નારી.
એ પવન નીકળી જાય, સ્થિર જડ થાય, કાટવત કાય, પડે શય સરખી,
મૃત્યુ એને જન કહે રડે ખૂબ નીરખી.
યમદૂત પવનની સાથ, સૂક્ષ્મ સંધાત, ભીંડીને બાય, હરી લઇ જતા,
વિજ્ઞાપ કરે સુત, નાર, પિતા કે માતા.
બ્યાધિ નીમિત્ત ગણાય, શરીર હણાય, જીવ મુંઝાય, જૂઠો પડી જતાં,
નવ નાડી છૂટી પડે ગાત્ર કરમાતાં.
આકુળ બ્યાકુળ અર્તિ થાય, આંખ મીંચાય, ઉંડી જીભ જાય, તરફડે તનકું,
આશા તૃણાનું ભર્યું મરે નહીં મનકું.

જૂલ.

આશુ પાછું તે થાય,
તુરંગ વિશે વહી જાય,
વલખાં મારે પીડાય,
સંદગ્ધિપણે અકળાય,
નીજ પાપ નજર દેખાય,
બીકથી પોકારે કાય,
શી વલે થશે ? ગભરાય,
જમદૂત કચડીને દાંત ધસે તે વારે,
પ્રાણીને માથે મોતતણો ભય ભારે.

૨

છેલ્લો નીકળતાં શ્વાસ, થતાં જીવ નાશ, સગાં મળી પાસ, નામ ઘઈ રડતાં;
બહુ નજીકનાં ઘેલાં બનીં મૂકે પડતાં.
કુટે છાતી ને શીષ, પાડીને ચીસ, ધરીને રીસ, બરાડા પાડે,
આંખે આંસુ નહિ માય, લીંટિ પણ કહાડે.
ધરડો મોટો મરી જાય, રાજવે ગાય, મને હરખાય, જમણની આશે,

જીવાનતણું લાડણી પીટાતાં ત્રાસે.
સ્વાભાવિક થાયે શોક, મૂકે રડી પ્રોક, પડોશી લોક, ધીરજ દે ધીરે;
કુદરતને રોકી શકાય ના શરવીરે.
પણ બતાવવાને ડોળ, મળે જ્યાં પોળ, મચે ધમરોળ, કહે કેદારો;
ઓ-ઉ-હ-હ-આવી કરે જીકા પોકારો.
પડી ગયો ખૂરો રીવાજ, તજીને લાજ, કરે ઈલાજ, છાજ્યાં લેવા,
જાણે કોઈ કપટી દોંગ કરે શક જેવા.
વિધાનો થાતાં નાશ, વધ્યો તમ-પાશ, તેથી કંકાસ, ત્રાસ ફેલાયો;
મૃત્યુ વખતે એ સજડ ધલાયો પાયો.
સમજે જે નર ને નાર, કરે વિચાર, છાતીએ માર નકામો દેવો;
પોતાની દેહે રોજ માગીને લેવો.
કોટી કરતાં ઉપાય, પુકારે હાય, સજીવન થાય, નહિ મરનારો;
ત્યારે શું કરવા ચલાવવો એ ધારો ?

કુલ.

વંચાવો ગરૂડપુરાણ,
શિખામણની શુભ ખાણ.
દેતી હહાપણ ને ચાન,
રડવાનું ટળશે ભાન.
મૃત્યુની પાછળ ગાન,
કરે કપીર સુત સુજાણ,
મૃત્યુ સોનું નિર્માણ કર્યું કિરતારે—
પ્રાણીને માથે મોતતણો ભય ભારે,

૩

વિદ્યા મેળવવા કાળ, તથા સુખ સાળ, ગણો મહારાજ, અમર છે કાયા,
ધર્માચરણે જાણવું જમે કર સાયા.
કરવાં પુણ્યનાં કામ, સુકીને મામ, ખરચવા દામ, જાણવું આમ, “મોત છે પાસે,”
ધર્માચરણે ના રહો કાળ વિશ્વાસે.
ખાળક ધરડો કે જવાન, ગરીબ ધનવાન, સમજી નાદાન, ન જાણે ભાવી.
જાણવું શીરપર મોત ખડું છે આવી.
સાખી ડર મૃત્યુતણો, મુખે હર ભણો, સર્વને ગણો, પ્રાણ પોતાના;
કરી કોઈ કોઈ પર મિનસ કરી ખોતા ના.

મરવું છે નક્કી જાણુ, થવી છે હાણુ, રામનું બાણુ, જશે નહિ ખાલી,
ખાલી હાથે તજી સર્વ જવું છે ચાલી.
ધન દારાદિ સંધાત, ના આવે સાથ, દેહની ધાત, થશે જે વારે;
સતધર્મ એકલો સાથી થશે યમદારે.
મૃત્યુસમ ખીજી ઓજ, ખીકનું ખીજ, નથી હરગીઝ, જીવો વિચારી;
એ અથાગ ખાડે ઉતરી જવાની બારી.
એમાંથી પાછા ફરી, બાર નીસરી, આવશું તરી, વાત એ ખરી? નથી સાબિતી;
આ જન્મે જાણી નથી પુરવની વીતી.
બોલે છે શાસ્ત્ર પુરાણુ, વેદનું ગાન, રહે અગ્નિ તહાં લગી ફરવું,
ગાન મુક્તિ પામતાં બ્રહ્મમાં દરવું.
એતો સધળું અનુમાન, ઋષિ વિદ્વાન, આપતા ગાન, શ્રેયને મારે;
પ્રત્યક્ષ સત્ય સુખ થશે નીતિને વારે.

કુલ.

જો ચાલે નીતિ ચાલ,
કોઇ કરે ન વાંકો વાળ,
બહારો નીતિ યશ માલ,
તો કરી શકે શું કાળ,
ખટકે નહિ મૃત્યુ સાલ,
સત્કર્મતણા હેવાલ,
ધર્મને ચોપડે ધાલ,
જહાં જશે તહાં એ ઢાલ,
લેશે તારી સંભાળ,
આ દેહ ટકે ચિરકાળ,
કે પડે હાલને હાલ,
એ વાત તણા મન ખ્યાલ,
કરશે નહિ અપમાલાલ,
નીવડે જો નીતિ પાલ,

નીતિમ્મ મુક્તને મોત કદી નવ મારે;
પ્રાણીને માથે મોતતણો ભય મારે.

જા'દગી વિષે.

લાવણી ૧૮ મી.

પરમેશ્વરને કર્શી યાદ, પામવા દાદ, કંઈ ફરિયાદ, માન મદ મૂકી,
કળિકાળ વિષે જા'દગી થાય છે દૂંકી.
જા'દગીનું કરવા બ્યાન, ધરૂં મન ધ્યાન, લગાવી તાન, ઇશ યશ આપો,
વિદ્નો વેગે દૂર કરી મતિ શુભ સ્થાપો.
બ્યાં લગી દેહમાં શ્વાસ, કરે નિવાસ, જગતનો ભાસ, લહે મન રાણો,
તેટલા કાળનું નામ જા'દગી જાણો.
જા'દગી વખતની હેર (મોજુ), સાક સીતેર, વરસની ખેર-મુઠી વાળીને,
અખસે છે કોઈક ખરા ભાગ્યશાળીને.
સાધારણ સરેરામ, વરસ પચાસ, તણો કંઈ ક્યાસ, જા'દગી કેરો,
જો જોતામાં ઝડપથી પડે છે ટેરો. (પડો)
છે અનંત વસ્તુ કાળ, પડી વિકરાળ, માનવી-આળ ડરે દરદીને,
ભારે ભય ઉપજવતી રોગ-ડરદીને.
હમણે હરિ લેશે પ્રાણ, મારીને બાણ, જીવની હાણ, થશે જો જોતાં,
સૌ સગાં સહોદર રહેશે પાછળ રેતાં.
અંધાય નહિ પરિભાણ, કરી નિર્વાણ, દેહ રૂપ બહાણ, અટકશે ક્યારે;
તેથી તેનો વિચાર ભયંકર ભારે.
જોશી કોશી અનુભવી, સંત ગુરુ કવી, વિગત વરણવી, ચીતરે પાને,
મરનાનો નક્કી કાળ કોઈ નવ જાણે.
પંડિત પૂરા સન્મતી, મેળવે સતી, ગ્રહોની ગતી, કરે વરતાણો;
અડસદે બાંધે જા'દગીનો સરવાળો.
સતશાસ્ત્રે સાચું પડે, સત્ય સાંપડે, પૂર્ણ જો પડે, જોશ જોનારા,
જા'દગીનું બાંધે માપ ગણે નભ-તારા.

કુલ.

જા'દગી વખતનો ભાગ,
લાંબો કે ટૂંકો ભાગ,

રાખે સત્કર્મે ^૧રાગ
 દે સ્વર્ગે જવાનો ભાગ,
 કૃકર્મ વિષે અનુરાગ,
 સળગાવે શરીરે આગ,
 કરડે જેમ કાળી નાગ,
 લાગે જીંદગીને ડાઘ,
 દર દિનનાં કૃત્ય અથાગ.
 સત્યની વણે જે પાઘ,
 તેા થતાં જીંદગી ત્યાગ,
 મળશે જીવને શુભ તે લાગ,
 નિર્ભય થઈ વનનો વાઘ, ^૨તજે તન ચૂંકી,
 કળિકાળ વિષે જીંદગી થતી ગમ ટૂંકી.

જીવ ^૩છે અનાદી રાજ, પુરવનાં કાજ, એકકાં સાજ કરીને જનમે, ^૪
 વૃદ્ધી ^૫પામીને પૂર્ણ થયા પછી ^૬વિનમે.
^૭પદ્ધતિ માંડે પછી કાય, ધરીકુલ થાય, આખરે જાય ^૮જીવતર છોડી,
 યમ રાજદારે ખડો રહે કર જેડી.
 જીંદગીતણી છ રિથિતિ, ધરીને નીતિ, બતાવી રીતિ, શાસ્ત્રકર્તાએ;
 દર દેહ વિષે એ નિયમ પ્રમાણે થાયે.
 જનમીને વધતી જાય, તહાં લગિ કાય, લઘુ કહેવાય, બાળપણ કેરી;
 તે વયમાં પામે ચાર કળા મન લ્હેરી.
 સમજણ પામે વય સાત, માત ને તાત, થાય રગિયાત, બાળ નિહાળી;
 યુદ્ધિ દર બાળક વિષે બારમે બાળી.
 સોળે સમજે સાનમાં, રહે તાનમાં, જીવાનીતણાં ચિન્હ પણ આવે;
 વીસે વાણી વિવેક-ભરી હરખાવે.

કુલ.

રે પાંચ લગી નિર્દોષ,
 સમજને ન ધરે રોષ,
 પંદર લગીમાં ગુણ દોષ,

૧. પ્રીતિ. ૨. મરતી વખતે તિરસ્કાર કરીને.

૧. અસ્તિ. ૨. જાયતે. ૩. વર્ધતે. ૪. પરિણમતે. ૫. અવ-
 સ્થિતે. ૬. મ્રિયતે. એ છ રિથિતિ.

સમજ ભરશે મન-કેશ;
વૌસ લગીમાં બે ત્રણ નેસ,
આવી રંગે મન-હોંશ,
ભરિને છલકાતાં કોસ,
ખાટા થઈ જાયે હોસ;
વિદાદેવી સંતોષ,

ચાપે જન ને કીર્તનાં બલુમાં ફૂંકી
કગિકાળ વિષે જાંદગી થાય છે દૂંકી.

૨

પાંચનો થતા લગીં બાળ, ધરી બહુ વહાલ, કરે સંભાળ જનક ને જાયા,
કુદરતથી કાલા બોલ કઢાવે માયા.
તે વયમાં લાડે લાડ, પિતાનો પહાડ, માત શું હાડ, કરે ખાવાને.
ઉછરિને મોટો થાય જગત દરમ્યાને.
રમવા મહેલે સંચરે, ઢોરથી ડરે, કિંકા લધુ કરે, ધૂળમાં બેસી;
ખાવો દેખી ઘરમાંહિ જાય ઝટ પેસી.
સાતથી નિશાળે જાય, હઠીલો થાય, માર પલુ ખાય, વાંક પડવાથી;
ભેંજની જમિન ખેડાય આંક પઢવાથી.
વંચક સિદ્ધિનું મૂળ, અક્ષરો રૂઢ પ્રથમ તો શૂળ, શીખતાં લાગે,
ધીમે ધીમે રસ પડે ભરે ડગ આગે.
ઉમર થતાં દસ બાર, મળી બે ચાર, દૂર ઘર પહાર જાય રમવાને;
ભણવા કરતાં મન થાય ધણું જમવાને.
પંદરમાં આપો આપ, થાય છે માપ, ભવિષ્યની છાપ, જણાઈ આવે;
રહે ડોળ ફાંકડો; ભણે અગર ખૂબ ભાવે.
પ્રારબ્ધ પૂર્વનું જડે, કુસંગે પડે, અગર નીવડે, વિનય ગુણ ધીરે;
તસ્કર વ્યસની કે, પંડીત નર શર વીરો.
સોખત પૂરાની કરે, અનીતિ ધરે, અધ થે રરે, વિપય રસ ચાખે;
વિદાનો વ્યસની બની વેદ મુખ ભાખે.
પહેલી વીણી વહો જાય, ખીજી જ્યાં થાય, જીવડો ધાય, કરે તૈયારો;
મેળવવા ચિત્તમાં ચહે દ્રવ્ય ને નારી.
વધવા માંડેલી કાય, ખીલતી જાય, ખીજીની માંય, પૂર્ણતા પામે;

પાછળથી લાગી ઝોક જરી જરિ પામે.
 એને જૂવાની ગણી, માનવી તણી, પાંડિતે ભણી, અવસ્થા ખીજ;
 માયાની જે જળમાં રહે મન રીઝી.
 દિન રાત પ્રિયા મન ચ્હાય, કામની લ્હાય, નહિ હોલાય, રહે છે સળગી;
 ધન લોભે તૃષ્ણા વધૂ વધૂ ગઇ વળગી.
 હજ્જર કરે વિચાર, “ કયે પરકાર, મળે ધન-દાર, માન બહુ પામું. ”
 ધંધાથી છૂટો પડી જીવે સ્ત્રી સામું.
 એ ફીતે દહાડા જાય, છોકરાં થાય, જોઇ હરખાય, જળમાં પેસે;
 તૃષ્ણા ચક્કર પર ચઢે, ઠરી નવ બેસે.
 નહિ-રામ નામ વિચાર, થાય કો વાર, સદા બેજર રહે ધંધાથી;
 તે વયમાં તેવા મળે સ્વાર્થના સાથી.
 સૌ નિજ મતલબથી મળે, કોઇ પણ કળે, ટકા બે રળે એમ ધચ્છનારા;
 કોઇ કામ-મસ્ત શોધતા ફરે પરદારા.
 જ્યાં ધન વધવાની આશ, તહાં જઈ ખાસ, બનીને દાસ ખુશામત કરશે;
 ચઢતી થાવાને કાર્ય કુડાં આચરશે.
 વિશ્વાસ આપીને ધાત, કરે ભલી ભાત. દગાના ઘાટ, ઘણા દીલ ધરશે;
 પર જર જોઈ લોભિઆ ન ઇંશથી ડરશે.
 આચરશે પાપ અનેક, બગડશે છોક, સ્વર્ણનો ટેક, જરી નહિ રાખે.
 માંસાદિક દારૂ સદા સ્વાદ ધરિ ચાખે.
 મન શરીર નબળાં થાય, રોગ ફેલાય, તોય પણ ધાય, પાપ આચરવા;
 સૂઝે નહિ નીતિ માર્ગ સુ પગલું ભરવા.

કુલ.

ખીજનો એ ચીતાર,
 માયા લપટ અવતાર,
 તૃષ્ણાનો ન મળે પાર,
 બહુ વાર ખાય બહુ માર,
 તોયે પણ વારંવાર,
 તે તર્ક જવા તૈયાર,
 દોરાય ચિત્ત-દરબાર,
 સમજે નહિ સત્ય શુભાર,

એવા નરને ધિકાર,
આશા તુજી બે નાર,
હાલગી માણક ખાય, મૂઢને ફૂંકી;
કળીકાળ વિષે હાલગી થતી ગર્હ દૂંકી.

૩

તરતી વય બેસતાં, જીવાની જતાં, વને પેસતાં, લોભ મદ વધતો;
રેવિધ પીડા પામતાં રામ નથી વદતો.
કારે માળાપને, થતાં દુઃખ તને, વિચારે મને ગતી શું આશે;
છળ બેરી બાળકાં રહી શું ખાશે.

યાનાં હૈયાં થાય, જીવ અકળાય, નહિ પરતાય, કામ નવ છોડે;
લો થઈ કમ્મર કશી ઉઘમે દોડે.
કાંત વાસતું નામ, ન લે ગુલામ, મુખે કદી રામ, નહિ ઉચ્ચારે;
પાપાસે બાંધીને રીપૂ પડ મારે.

મધીથી વારંવાર, થાય ખૂવાર, તોય ગૂમાર, ચિત્ત નહિ ચોટે;
જોને થઈ બાંધે ધરે ધૂસરી હેતે.
પ્રાં છે ક્ષીણ શરીર, જતું રહે હીર, મળે ન લગીર, શરીરે શક્તિ;
પણ પાપીને સજે ન ધર્મરત્નકિત.

જાના ઘોળા થયા ફાંત, ગળી ગયા, તોય પણ દયા ન શીખ્યો ધરવા;
જાં તજી ઘોળાં કર્મ ન શીખ્યો કરવા.
પ્રેમી નહિ માળા હાથ, જખ્યા નહિ નાથ, સંતનો સાથ, કદી નવ ખોળ્યો;
વની પર આ અવતાર અમસ્તો રોળ્યો.

જવા લાગતાં કાય, લાકડી રહાય, તો પણ ચલાય, વાસના ઝેરી;
પ્રાં ધર્મર, શું ગતિ થશે દુષ્ટ નર કેરી.
પણમાં ભૂરી દશા, જાળમાં ફસ્યા, પ્રભુ ના વસ્યા તો પણ હંચે;
ના માંડ્યો બહુ ત્રાસ વહુ ને હંચે.

પાવા નવ આપે કાય, પિડાથી રોય, પડી રહે તોય, પચારી ન મળે;
પ્રિય પણ નાશી જાય દહાડે નખળે.
જીનો એ હેવાલ, કરે કંગાલ, ફૂર થઈ કાળ, રિખાવી રોળે;
તર્ક વિના કાચી રહી સોગટી સોળે.

સ્તાવો પુરો થતાં, હવે મુખ લવે, આવતે બવે પ્રથમ ચેતીયું;

ધશ્વર મારી દે સજી રાંકની ૧ચીસું.

એ રીતે આ જીંદગી, જાય છે કળી, ન થાયે સગી, નાર બબિચારી;
તે માટે સમજણ થતાં કરે ઇશ ચારી.

કુલ.

બચપણમાં સમજણ દેશ,
રમવા જવાનું બેશ,
જવાનીએ લીધા બહુ વેશ,
મદ બાયો રહ્યો હમેશ,
દીકો નહિ પુણ્ય ઉદ્દેશ,
ના ભજ્યા કદી અબેશ,
કાળા કરતાં ઉદ્દેશ,
પાપે પહોંચ્યાડયો પેશ,
ઘડપણમાં ધોળે કેશ,
સજીયો નહિ સવળો દેશ,
લીધો નહિ સદ ઉપદેશ,
અપકારતી કરી મેશ,
ચાપડીને ચાલ્યો જશે, સુ રસ્તો ચૂકી;
કળીકાળ વિષે જીંદગી ચર્ચાજ દૂકા.

૪

ચાર આશ્રમ.

લાવણી ૧૮ મી.

ચંકર સુત ચિત્તે ધરી, શારદા સ્મરી, વિવેકે ભરી, શાસ્ત્રની વાણી;
આશ્રમ સંબંધે કામું ઉલટ ઉર આણી.
ઋષિઓ મધ્યે સરદાર, શાસ્ત્ર કરનાર, કહે આચાર વેદ આધારે;
તે મહા સ્વયંભુ મનુ થયા સંસારે;
સતયુગ એતો કહેવાય, સુધર્મે પળાય, સત્યને આપાય, લોક તે વારે;

રાજા રૈયત ભોગવી ગયાં સુખ ભારે.
સંપત્તિ સારી હતી, દેશની સ્થિતિ, પ્રજાની મતિ, ધર્મ ધરનારી;
દૈવી શ્રુત જાણે હતાં સકળ નર નારી.
છળ કપટ અગર અન્યાય, નહિ દેખાય, ધર્મની સ્હાય, ધરી સૌ ચાલે;
પપુદિડ બાવી દંભ-ડોળ નવ ધાલે.
પાળે પોતાનો ધર્મ, જાણીને મર્મ, કરે સૌ કમ, કુશળ વ્યવહારે;
સંકટમાં પણ સહ વર્ણુ સત્ય નહિ હારે.
એવા સુંદર કાળમાં, લાઘ્ય ખ્યાલમાં, ધર્મશાળમાં, આશ્રમો આપ્યા;
તેમાં દૃઢ રહી વર્તવા નિયમ શુભ સ્થાપ્યા.

ગુણ.

શ્રૅદ્ધગી જોગવવા ચાર,
ટપ્પા કીધા તૈયાર,
પહેલે સૌથી બ્રહ્મચાર,
ગૃહસ્થ ખીજે બહુ ભાર,
ત્રીજે વનમાં વ્યવહાર,
છેલ્લો સન્યસ્ત વિહાર.
ચાગે વિપત્તી મંસાર,
જ્ઞાનનો ભરે ભાર ભંડાર,

કીધા એ ચાર પ્રકાર, વેદ પરમાણી;
આશ્રમ મંબંધે લખું કિલટ કિરં આણી.

૧

માણસ માણે શ્રૅદ્ધગી, વરસ સો લગી, ચાપ માંદગી, ભૂલની સાથે;
વહેલા વહેલા તે થકી ચઢે જન્મ હાથે.
સાધારણ રીતે એમ, ફૂદરતી નેમ, રહે જન ક્ષેમ, સત્યથી ચાલી;
અવળી રીતે ચાલતાં લોચે જન્મ જાલી.
પચ્ચિસ પચ્ચિસના ચાર, ફરી સુ વિચાર, વેદ આધાર, લખને કીધા;
આશ્રમ તે ઋષિએ સ્મૃતી વિષે લખી લીધા.
જન્મથી આઠમે વર્ષ, ધરીને હર્ષ, થવા ઉત્કર્ષ, જનોઈ આપે;
વિદ્યા ભણવામાં લક્ષ અહોનિશ સ્થાપે.
દિદોષ કરે વ્યાપાર, લઘૂ કુમાર, બ્રહ્મ અવતાર, સરીખો ભાસે;

મેળવવા ધર્મ જ્ઞાન રહે ગુરૂ પાસે.
 મા આપ થકી વેગળા, રહે એકલા, મુંજ મેખલા, અને લંગોટી;
 હસ્તે ખાખરની ધરે પાતળી સોટી.
 તે બ્રહ્મચારી કહેવાય, લઈ ગુરૂ સહાય, ભણે અધ્યાય બ્રહ્મ વિદ્યાનો;
 રાખે સંવત્સર સોળ ભેખ ભિક્ષાનો.
 સેવા ગુરૂની કરે, નમ્રતા ધરે, માર્ગોને ભરે પેટ પોતાનું;
 ના કરે કાષ્ઠપણ કામ ગુરૂથી છાનું.
 ગુરૂની આજ્ઞા વશ રહે, ગુરૂ જે કહે, ચિત્તમાં લહે, કાળજી રાખી;
 હ્રદ મૂકીને નહિ જાય ગર્વથી છાકી.
 કસરત પણ કરવી પડે, રોગ નહિ નડે, સ્વચ્છ મન વડે, જ્ઞાન મેળવતા;
 એ આશ્રમમાં રહી શુદ્ધ બુદ્ધિ કેળવતા.
 તન મનને પુણી મળે, શ્રેષ્ઠ ધન રળે, સ્નેહથી હવે, શીલ સંભાળે;
 સંપત્તિ બીજ રોપાય સહજ તે કાળે.
 ગુણ દોષ ઘણા સમજાય, જાણ્યાથી ન્યાય, ખરૂં પરખાય ધર્મ સંધરતા;
 જીથી બીજે આશ્રમે કાર્ય શુભ કરતા.
 નિર્ભય સ્થળમાં નિવાસ, ગુરૂની પાસ, થાય અભ્યાસ, વગર ચિંતાયે;
 એ બ્રહ્મચર્યનો કાળ જતાં ન જણાયે.

શૂલ.

એ પાપ વગરનો કાળ,
 નાના મોટા સૌ બાળ,
 ધર્મ એક બોલ પર વહાલ,
 રમતાં લેતા સંભાળ,
 સંસાર વિષય જંજળ,
 સ્વપ્ને નવ લાવે ખ્યાલ,
 મન રહે સદા ખૂશાલ,
 પુર્વે પડતો એ તાલ,
 વિદ્યારથીનો હેવાલ,
 બદલાતાં અસલી ચાલ,
 હાલમાં થયા બેહાલ,
 બહુ કારણથી એ સાલ,
 પેહું હિન્દુમાં હાલ,

વિનવે છે અંબાલાલ,—ધરો મતિ શાણી;

આશ્રમ સંબંધે લખું ઉલટ ઉર આણી.

૨

વિદ્યા સૌ આબત તણી, મેળવી ધણી, જ્ય ધર બણી, પરણવા કાળે;
ગૃસ્થાશ્રમ નારી સંગ સદા શુભ છાળે.

ધર માંડીને સંસાર, વિષે વ્યવહાર, કરે જે વાર-નારની સાથે;

આશ્રમ એ ગૃહસ્થનો સરવને માથે;

વર્ણના ધર્મ અનુસાર, કરે વ્યાપાર, શાસ્ત્ર આધાર, ધરીને ચાલે;

જન મંડળમાં હળિ મળી મોજમાં મહાલે.

માબાપ બેન લઘુ ભ્રાત, રહે સંઘાત, ચહે ભલિભાત, હેત ઉર ધારી;

પોષણ સૌનું રળિ કરે ડૂંડા સંસારી.

આતિથ્ય પ્રાણીઆચાર, ગરિબ-લાચાર, તણો આધાર, ગૃહસ્થી જાણો;

સતપાત્ર જોઈને દાન કરે નર શાણો.

સત્યનો ધરી સયોગ, કરે ઉદ્યોગ, ભોગવે ભોમ, નીતિની રીતે;

મેવામાં હાજર રહે પ્રેમદા પ્રીતે.

સંપી રહેતાં દંપતી, ખિલે શુભ મતિ, થાય સંતતી, વધે છે માયા;

સદ્વર્તનથી રાખતા નિરોગી કાયા.

સંપૂર્ણ સાધવા કામ, રાખીને હામ, મેળવે દામ, ગૃહસ્થી સારો.

અભિમાન રહિત રહિ કરે સદ્ગુણ જન્મારો.

એ ધન્ય ગૃહસ્થ ગણાય, છોકરાં થાય, દ્રવ્ય આદાય-વધે દર વર્ષે;

આરોગ્ય રહી ધન યોગ્ય સ્થળે વાપરશે.

ધર્મનો ધરીને સ્તંભ, કરે પ્રારંભ, તજી છળ દંભ, ચહે સંસારે;

જીતેન્દ્રિય જિત મેળવે, કદી નવ હારે.

પ્રમ્દ્વીસથકી પચ્ચાસ, રહી ધરવાસ, પૂરી કરિ આશ, પૂર્ણતા પામે;

એકાવનમાં મન વને જવા વિરામે.

સંતોષ ચિત્તમાં લહે, ન સંગત ચહે, વેગજો રહે, અહંપદ ત્યાગી;

મન ધન દારા સુત થકી રહે વિરાગી.

વૈભવ આ ભવનો જડે, મઝા અહુ પડે, તેથી એ ચહે, બિન્ન આશ્રમથી;

રાખ્યાસન પણ મેળવે મહા પરિશ્રમથી.

ઉપકાર બિન્નપર થાય, પિડિતને સ્હાય,—થવા ઉપાય, હાથમાં હોયે;

તેથી આ આશ્રમ શ્રેષ્ઠ ગણ્યો સૌ કોયે.

ઝૂલો.

પૂર્વાવસ્થાતું પૂર,
પ્રેમના ખિલે અંકુર,
ધન વિદ્યાથી ભરપુર,
ઝળકે મૂખપર બહુ વર,
કાયા પશુ બળથી શર,
મદિરા વિણ મદ-ચકચૂર,
સમઝણુનો બલા છે દૂર,
વિવેક કરે અંકુર,

સદ્ગૃહસ્થને પરિપુ શકે નહિ તાણી;
આશ્રમ સંબંધી લખું ઉલટ ઉર આણી.

૩

માયા મમતા દૂર કરી, રનેહની ઝરી,-હૃદયમાં ભરી,-વેગળી કરવા;
કરમાવ્યું શાસ્ત્રે એકાંતે સંચરવા.
સૌ સગાં સહોદર સાથ, સુતા સુત ભાત, બેન જામાત, મોહની જાળો,
નર છોડી આધો ખસે કઠણુ મન-વાળો.
ધન દોલત ખેતીબાગ, ભલ્લા પોષાગ, રંગ ને રાગ,-રાગણી ગાવી;
ઉમદા મિજબાની મિત્ર સંગ મળી ખાવી.
વિવિધ તરેહની મઝા, કીર્તિની ધબ, સરવને રંગ, આપીને જાણું;
એકાંત વને કરી વાસ નદીમાં નહાણું.
શંકર મંદીરની પાસ, રહેણું ખાસ, મોક્ષની આશ, ચિત્તમાં ધારી;
એ વાનપ્રસ્થ આશ્રમી ગણ્યો વ્રતધારી;
પેટેહું માયા સાલ, મોહ જન્મજા, જતાં કંઈ કાળ, ખસે અખ્યાસે;
નિદિધ્યાસ કરે વર્ણો વશી સંત ગુર પાસે.
ધીમે મમતા ચૂકાય, મલિનતા જાય, શુદ્ધ મન થાય, રંગ શુભ લાગે;
વૈરાગ્ય અને વિવેક હૃદયમાં જાગે.
વિવેકજ્યોત સળગતાં, કુટિલતા જતાં, તિમિર નાસતાં, થાય અજવાળુ;
સમતાવૃત્તિ દઢ થતાં તૂટે જામ-જાળું.
પહેંચે યોથે આશ્રમે, વાસના સમે, રંગમાં રમે, બની સંન્યાસી;
કૂટીચક બહુદક નિજનંદ વીક્ષાસી.

ત્રીજી પદવી છે હંસ, પરમ (પદ) હંસ, અંશમાં અંશ, એકતા પામે;
નિજ સ્વરૂપને ઓળખી હરે નિજ કામે.

મૂલ.

આર્યોએ આશ્રમ ચાર,
સ્થાપ્યા કરી તત્ત્વ વિચાર,
એમાં છે સધળો સાર,
ભોગવી બલો સંસાર,
ઉતરી જવા ભવ પાર,
કરવાને સાક્ષાત્કાર,
ગાનથી પૂર્ણ બંધાર,
મેળવીને અપરંપાર,
ધર શંકરને અવતાર,
કાહું છું હું ઉદ્ધાર,

“ માયા મારે છે માઈ મંદમતિ જાણી; ”

આશ્રમ સંબંધે લખ્યું ઉલટ ઉર આણી.

૪

મૂર્તિ પૂજા વિષે.

લાવણી.

આરાધુ' અવિનાશી અક્ષર, અખંડ જેને જન્મ નહિ;
નાદ બ્રહ્મ પણ જેને કહે છે, વેદ પુરૂષ તે સત્ય સહી.
નિર્ગુણ જણાય તોપણ તેણે, જગલીલા અદ્ભૂત ધરી;
મૂર્તિપૂજા જરૂરની છે, તે બતલાવું સિદ્ધ કરી.
વેદ થકી વેદાંત થયું તે, મૂર્તિ પૂજા નહિ કહે;
દ્રષ્ટીને વાણીથી ન કળે, નિરાકાર તે બ્રહ્મ લહે;
વેદ વિષે બે પક્ષી પોતે, પોતાનો મત બતલાવે,
અર્થ કરે તે વેદ ઝગ્યાનો જેને જે રીતે ફાવે.
સ્મૃતિ શાસ્ત્રમાં ધર્મ અને, કર્તવ્ય કર્મની વાત કહી,
મૂર્તિ પૂજા કેરી બાબત, એ અંબોથી દૂર રહી;

૭૬.

પુરાણમાં પ્રત્યેક દેવની, મૂર્તિ પૂજા કરાવી,
કોઈ કહે છે મૂર્તિ પૂજા, પ્રથમ પુરાણ થકી આવી.
ઝમઝો ઝાઝો એ બાબતનો, કરે છે એ પક્ષી વાદી,
હિંદુ ખ્રિસ્તન જૈન યુદ્ધમાં, મૂર્તિ પામી આબાદી;
મહામદ પેગંબર પહેલાં જ, ધર્મ હતો મૂસલમાની,
તે લોકોએ ભોળે ભાવે, મૂર્તિ પૂજાને માની.
પેગંબરથી થયો સુધારો, ખ્રિસ્તનમાં પ્રોટેસ્ટન્ટે;
રામન કયાથોલિકને માર્યા, મૂર્તિ પૂજાને તટે.
એવી રીતે અસલ વખતથી, જુદી પ્રજા જૂદે દેશે;
ધર્મરત્ને ઝોળખવા માટે, લઢી મરે છે અદેશે.
ઘણા પુરાના હિંદુ ધર્મે, આર્તિ કરી હદ ના રાખી;
એક ઇશ્વરી અનેક રૂપે, મૂર્તિની પૂજા દાખી.
સર્વ મતોના સાર કાઢતાં, આતે એકપણું લાધે;
અણુસમજી ઝોઘી અક્ષલથી, લઢી મરે ખોટે વાંધે.
ધર્મરના પ્રત્યક્ષ રૂપનું, વર્ણન કો નવ કહી શકે.
નેતિ નેતિ વેદ પુકારે, વિવાદ બીજે નહિ ટકે;
અસંખ્ય આ આકાર બનાવી, પોતે તેમાં પેઠો છે;
તો પછી તે જૂદે આકારે, એક સ્થળે ક્યાં બેઠો છે.
સુક્ષ્મથકી જે અતિ સુક્ષ્મ છે, તેમાં પણ એ વિરાજતો.
પંચતત્ત્વના સમુદાયથી, અળગો એ કદો નથી થતો,
શબ્દ સ્પર્શ ને ગંધ રૂપ રસ, એમાં એ પ્રોવાઈ રહ્યો;
જીવ અક્ષલના માનવીઓએ, જીવો એનો દેહ કહ્યો.

સાખી.

આ અનંત બ્રહ્માંડમાં રહ્યો એ વ્યાપી, કોણે એ બ્રહ્માંડની દિશા દર્શા માપી ?
કોણે એના કાળની ગણતરી આપી ! એના વિષુ જગ્યા કઈ નિરાળી સ્થાપી.
ક્યાં જીવો આકાર લઈને મૂર્તિ એની જાઈ કરી ?
મૂર્તિ પૂજા જરૂરની છે તે બતલાવું સિદ્ધ કરી.

જગત બધું આ બ્રહ્મરૂપ છે, એવું વેદ વિષે કહે છે;
સર્વવ્યાપી ઇશ્વર છે એવી, બીજા ધર્મ સાથી દે છે;

એની મતલબ એવી છે કે, ઈશ્વર કેરા તેજ વિના,
જડ ચૈતન્ય ચરાચર વસ્તુ, અને અને નહિ કોઇ બીના.
વધતો એાછો અંશ ઈશ્વરી, પ્રાણીમાત્ર વિષે ને છે,
જળહળ જ્યોતસ્વરૂપે કોઈ, મહાપુરૂષમાં રાજે છે.
ત્યારે સંતો કહે છે કે એ, ઈશ્વરના અવતાર થયો,
કાલક્રમણ કીડાથી કરોને, પાછો તે નિજ સ્થાન ગયો.
જેત્રીકીશ્વર અને રામાદિ, એવા એ અવતાર બન્યા;
જેસુખ્રીસ્ત, મહમદ, લામા, મૂસાને પણ એજ ગણ્યા.
અદ્ભુત કૃત્યો કરી અવનીપર, અમર નામ એ મૂકી ગયા;
કોઇ યુગમાં કાળ આંતરે, એવા પુરૂષો જુજ થયા.
માણસરૂપે ઈશ્વર આવ્યા, એવી કા ઉપમા આપે;
કોઈ કહે ઈશ્વરસુતને વળી, કોઇ સંદેશક સ્થાપે,
જેણે જેવી લીલા કીધી, છાપ પડી તે પછવાડી,
પુન્યયુદ્ધિ એઆપર સઉની, સંતજનોએ વળગાડી;
અમર નામ રાખવા એમનું, સ્તુતિવડે બહુ યત્ન કર્યા;
વિગતવાર લીલાનું વર્ણન, ગીત ગાઈને ગ્રંથ બર્થા.
નામાંકિત પુરૂષોની છબીઓ, ધાતુ કે પત્થરવાળી;
કાતરકામ કરી મૂકેલી, ઘણે કામ નજરે ભાળી.
ચિત્રકળાથી કાગળ ઉપર, ઘણી મૂર્તિઓ ઉતારી;
ચોકસ રીતે ધરી ચોકડે, બેઠક મૂકે શણગારી.
પોટાગ્રાફે છબી પડાવી, એક બોળને સોંપી છે;
વિયોગમાં તે છબી નિહાળી, મુખ હૈયાથી આંપો છે.
એવી રીતે સગાં સહોદર, મિત્ર આંધવો પ્રેમ ધરે;
મૂવા પછી પણ છબી જોઈને, મળ્યાતુલ્ય મન શાંત કરે.
પ્રેમપાસ બંધન વશ થઈને, છબી રાખવા મન આથે;
મહાપુરૂષ અવતાર સરીખા, તેને કોણ નહિ ચ્હાથે ?
એ કારણથી રહેજ ઉઠેલી, ઇચ્છા પૂરી પાડવાને;
છબી પડાવી કરી પ્રતિષ્ઠા, સ્થાપી દેવળ દરમ્યાને.
માનવજાતી સ્વભાવ મધ્યે, પ્રેમ મૂળ જે રોપાયું;
સંતતણા મનમાં તે યુદ્ધિ, પામીને આગળ આગ્યું.
પ્રેમમગ્ન જે ભક્ત હોય તે, સદા એકે દર્શન લેવા;

અહો રાત સંગતમાં રહીને, જન્મ મરણ ટાળી દેવા,
 મૂર્તિ કેરી કરી સ્થાપના, સન્મુખ રહી સેવા કરવા,
 પૂજા અરચા ચિત્ત રોકતું, પાપ વાસના પરહરવા;
 આખા ઘરમાં હોય એકલો, 'ભીરૂ' રાતે અંધારે,
 ડરી મરે, પણ દીવો સન્મુખ, રાખ્યાથી હિંમત ધારે,
 દીવો કેરા પ્રાકમ કરતાં, મહા પુરૂષ કેરી મૂર્તિ;
 હંભર દરજે વધુ પ્રાકમી, આણે સેવકમાં સ્તુર્તિ;
 નાનું બાળક સ્ત્રીની પાસે, હોતાં શીલપણું સચવાય;
 દેવમૂર્તિ પાસ હોય તો, વર્તન નરનું શુદ્ધ રખાય.
 “એ આંખોની શરમ પડે છે,” એવી કહેવત આલે છે:
 દેવતણી આંખોની પ્રતિજ્ઞા, લગ્ન ભય ઉપજાવે છે.
 ધણીતણી પ્રત્યક્ષ નજરથી, કામ ઘણું સારૂં થાયે;
 એવી કહેવત અંગ્રેજીમાં, મૂકી છે જન ડાહ્યાએ.
 તો પછી એવા દેવ પુરૂષની, નજર કેટલી ઉપયોગી;
 થઈ પડે—તે વિચાર કરશે, સંસારી વૈભવ ભોગી.
 આણું જાણ્યા પછી કયો જન, મૂર્તિ પૂજા ધિકારે;
 વ્યગ્ર ચિત્તને સ્થીર રાખવા, મૂર્તિ સાધન છે ભારે.

સાખી.

કીરતી સ્તંભો રોપાય લેખની સાથે, બાવલમાં બહુ કોરાય હુન્નરી હાથે;
 છખીઓ સારી ચિતરાય રંગ સંગાથે, પોટાગ્રાશીની કળા સરવને માથે.
 માનવ કરતાં દેવ પુરૂષની, છખી દિસે શું દોષ ભરી;
 મૂર્તિ પૂજા જરૂરની છે તે બતલાવું સિદ્ધ કરી.

૨

વેદ હાથ લાગ્યો તે પહેલાં, ભરતભૂમિમાં વસનારા;
 ધર્મ કર્મ આચરવા માટે, ચલાવતા કેવા ધારા.
 સાખીતી કે માહીતી, મેળવવા સાધન નહિ મળે;
 ખ્યાલ આપણો બાંધી શકીએ, કેવળ તે અનુમાન વડે.
 પ્રથમ વેદની શરૂવાતમાં, સ્તુતિ તત્વતણી દીસે;
 અગ્ની જળ વાયુને આપ્યું, દેવપણું તે ગ્રથ વિષે.
 અન્ન આપતી પૃથ્વીમાતા, દેવીસમ પૂજાતીતી;

તે ઉપરથી લહો ખ્યાલમાં, વેદ પહેલાંની સ્થિતિ.
 જ્ઞાનતણી ઇંદ્રિયો મધ્યે, અંકુર ટુટ્યાં નહિ હતાં;
 બુદ્ધિ કેરે અંધ આરણ્યે, અંતર્યક્ષુ હડી જતાં.
 કર્મતણી ઇંદ્રિયો ત્યારે, કુદરત કેરું કામ કરે;
 ચર્મચક્ષુથી બ્રહ્મ વિષયનાં, રૂપ રંગ દેખે નજરે.
 મનશક્તિને વિચાર કરવા, કેવળ બ્રહ્મ વિષય જડતા;
 ત્યારે પર્વત અને નદીની, માલુમ પડી નહિ જડતા.
 પર્વત પાણી કેરો દાતા, માન્યો તેને દેવ ખરે;
 નદી સંધરો કરી રાખતી, તેને દેવી ચિત્ત ધરે.
 જળની સાથે લગ્ન કરીને, ફળ દેતી પૃથ્વીમાતા;
 અંધારૂં હણી પ્રકાશ કરતો, સરજ ગરમીનો દાતા.
 એ રીતે જેના પ્રાક્રમનો, પ્રકાશ નજરે નિહાળતા;
 તેઓને તે દેવ ગણીને, સેવા પૂજા અળવતા.
 નિર્દોષી ને નિષ્કપટી એ, શુદ્ધ ચિત્તવાળા પ્રાણી;
 પાલન કરતા દેવ ગણીને, પુજ્ય મતિ મનમાં આણી.
 શું ખોટું કીધું એઓએ, સૂર્ય નદી પર્વત પૂજે,
 કૃતજ્ઞતા તે પ્રેમ બતાવે, જેને જે રસ્તો સૂઝે.
 તત્ત્વજ્ઞાનને ટોચ મથેલા, હાલ સમયમાં શું થાએ ?
 “હમે સુધારો કર્યો ધર્મનો” એમ નકામા ટુલાયે.
 અંતર્યક્ષુ ઉઘાડ્યાં છે પણ, સ્વાર્થ લોભમાં મરી ગયા;
 સમજ બૂજ ખુશામતનાં, સ્તુતિ વચન બોલતા થયા.
 એક ઉપરી આંખ ફેરવે, કડવી કે મીઠી નજરે;
 ભય કે હર્ષ ધરી સેવકજન, કરે પ્રાર્થના જોડ કરે.
 ઉપરીઓને રાજ રાખવા, દીનપણું બહુ બતલાવે;
 જ્ઞાન સરીખા તુકડા માટે, પૂછ મૂછે મોં મલકાવે.
 એવી રીતે માનવ માનવ-તણી કરે પૂજા સેવા;
 “અનદાતા” કે “માતપિતા” વા કહે “આપ છે ભૂદેવા.”
 લાત મારીને કાઢી મૂકે, પેટ ઉપર પણ લાત ધરે;
 એવા સ્વામીતણી ખુશામત, પંડિત પુરા પ્રાદ કરે.
 તેની તેને લાજ ન આવે, અપમાનોના ભાર સહે;
 સ્વાર્થપરાયણ ડોળધાલુ એ, પંડિત પદવી વ્યર્થ વહે.

નદી વિષે જઇ ધુવે લુગડાં, મેલ અંગનો ઉતારો;
 નજર ચાલ્ય તમ જળકીડા કરી, હાથ પગે જળને મારો.
 તોપણ સધળું સહન કરીને, નદી સ્વચ્છ જળ આપે છે;
 દુકાળ સમયે પીડા પામતાં, દુઃખ સર્વનાં કાપે છે.
 પૃથ્વીમાને ખોદો બાળો, નદી પાચરી પીડા કરો;
 સર્યદેવને ધૂળ ઊરાડો, પર્વત ઉપર શસ્ત્ર ધરો.
 કાપી કાપી પત્થર લાવો, ઝાડ ઝૂલ રળને છેદો;
 મતલબ માટે મહા સરોવર, તણી પાળ જેને બેદો.
 અનેક એવાં અપકૃત્યોની, રીસ નહિ મનમાં લાવે;
 ઉદાર દીલનાં સદા તમેને, અખંડ સુખ આપે બાવે.
 તેમની પૂજા કરતાં તમને, શરમ લાગતી સંસારે;
 ધિક્ક તમારી વિચારશક્તિ !! એથી શું કહેવું બારે ??
 નજર તજે રે'નારી નારી, તજી જાય ગુણકા ઘેર;
 અન્ય સંગમાં જોઈ પાછા, ઘેર ફરો શીકે ચહેરે.
 ઝાડ ઉપરની ખે ચઢી, લેવાને કરની એક ખૂએ;
 એવા મૂઢમતિ જન સામું, દેવ દેવ ના કદી જુએ.
 મનથી થાય કલ્પના જેની, તે વસ્તુ મેળવવાને.
 ઉપયોગી પડતી વસ્તુનો, તિરસ્કાર કરવો શાને ?

સાખી.

અક્ષલહીણા એ અધમપણું મન આણે, વિચારભુદ્ધિ એ તત્ત્વ ખરું નવ જાણે;
 પારકી મતિનો ઝોધ એમને તાણે, રાહુએ ઘેરો હોય ચંદ્ર જે ટાળે.

તો શરદપૂનમની મઝા કહાંથી માણે ?

નર્મદસમ અક્ષલ એવાની, આવે પાછી ઘેર ફરી;

મૂર્તિ પૂજા જરૂરની છે, તે બતલાવું સાધ કરી.

૩

ખાલી ઠામ નહિ જેના વૌણ, જે સર્વત્ર રહ્યું વ્યાપી;
 એજ અક્ષને અનિર્વાચ્ય, ને નિરાકાર સંજ્ઞા આપી.
 બહુ પ્રકારે વર્ણન કરતાં, “ નેતિ નેતિ ” વેદ કહે;
 જીવન મુક્ત જે ખરા જ્ઞાનમાં, લીન થાય તે અક્ષ લહે.
 ધણા માળ લગી સન્યાસી, રહી સમતાવાળું ચિત્ત કરે;

અગર યોગનો મારગ પકડી, ઘણા જનન લગી ધ્યાન ધરે.
 ત્યારે તે સાક્ષાત્કારની, સ્થિતિ મેળવે મહાતમા;
 બ્રહ્મરૂપ બનવાથી તેને, વિષય ભોગની નહિ તમા.
 એ પુરૂષાર્થ કરોડો મધ્યે, કોઈક વીરલા પામે છે;
 પ્રકાશ પોતાનો ઝાળખતાં, જન્મ મરણ વિરામે છે.
 એવું સાધ્ય નહિ સઘળાને, થાય એક બે જનમારે;
 ઘણા કાળની ગાઢ અવિદ્યા, રાખી મૂકે અંધારે.
 સન્યાસી કે યોગી બનવા, પ્રથમ ચિત્તશુદ્ધી કરવી;
 સાધન સંપત્તિ મેળવવા, સદા સત્ય નીતિ ધરવી.
 ચિત્તશુદ્ધીને સાધન સાર, પ્રથમ જ્ઞેહ્ય એ કળવણી;
 તે જ્ઞેનામાં નહિ હોય તે, પકડે ભક્તિ દેવતાણી.
 સગાં સહોદર ને સંસારી, વિષયો ઉપરની પ્રીતિ;
 ઘટાડવાને સંત જનોએ, શોધી છે સુંદર રીતિ.
 જ્ઞેનાં ચરિત્ર સાંભળવાથી. અમર એક ઉમદા ઉપજે;
 એવા અવતારો પુરૂષોને, પ્રેમ ધરીને સદા બજે.
 ભજતાં ભજતાં દૃઢ ભક્તિથી, સહજ અને ચિત્તની શુદ્ધી;
 કામાદિ ચરિ મરી જાય ને, ખીલે વિવેકની યુદ્ધિ.
 નિર્ભજ ચિત્ત થયા પછી તેની, ચચ્ચગતા ઘરવા માટે;
 બ્રાહ્મ વિષયથી દૂર રહેવું, જવું એક સીધી વાટે.
 પ્રપંચના વિષયો પર ચક્ષુ, પડતાં મનઠત્તી દોડે;
 અનેક રૂપ સમીપ રહેતાં, ચિત્ત સ્થીરતા નહિ જોડે.
 તે માટે મંથિરી મૂર્તિ, નજર સમીપે બેસાડી;
 દૃઢ ચિત્તે એકતા લગાવી, ટેવ પૂજા કરવા પાડી.
 સ્થિરતા ચિત્તતણી દૃઢ થતાં, અંતર આંખો ઉઘડતી;
 ત્રિતિ બ્રાહ્મ વિષય પરવારી, અંદર આત્મરૂપે પડતી.
 પડતાં પડતાં એક થઈને, એક રૂપ તે બની જતી;
 છવનમુક્ત અને તે સેવક, યતિઓ મધ્યે શ્રેષ્ઠ મતિ.
 મૂર્તિપૂજા પગથિયું છે, આત્મજ્ઞાન નિસરણીનું;
 અભણજનોને ભક્તિ પૂજા, ફળ આપે શુભ કરણીનું.
 જ્ઞેનામાં મન વશ કરવાનો, યુદ્ધિ બળ પુરૂષાર્થ નથી;
 તેણે એજ પગથિયે ચઢવા, કરવો યત્ન ખરા મનથી.

આજ કાલ આ કળીકાળમાં, અનેક કારણને લીધે;
સ્માર્ત ધર્મથી બ્રહ્મ ધર્મ જન, ચાલે નહિ રસ્તે સીધે.
આર્યધર્મનું રહસ્ય તેણે, કદી સાંભળ્યું નહિ શ્રવણે;
તો પછી તેણે વાંચ્યા કેરી, વાત નહિ વઢવી સ્વપ્ને.
પદાર્થવિજ્ઞાનના જ્ઞાનનો, પાઠ રૂડી રીતે પઢતા;
અર્થશાસ્ત્રમાં અક્ષલ ખર્ચે, થાય કાષ્ઠમાં ચઢતા.
અન્ય ધર્મની રીત કિયાને, સમજ વગરના સ્વિકારે;
ખૂશ થશે એથી ઉપરીઓ, દંભી મન એવું ધારે.
હળદરનો ગાંડિયો હાથ લપ્પ, ગાંધી નામ ઠસાવે છે;
ઢોર હસાયાં તણો રબારી, ચૈને ઢોર ચસાવે છે.
વાડામાંથી વહી ગયેલા, વઢેલા વશ નહિ રહે;
સ્વાર્થ સાધવા થાય એકઠા, મૂકિતનો શો મર્મ લહે.
મોરતણાં પીછાં ખોસીને, મોર તરીકે અપવાને;
કાક પ્રયત્ન કરે છે નિજ, જાતિની નિંદા બકવાને.
અતે મોર ચતુર જાતિ તે, કાકતણી વાણી પરખે;
પીછાં ખેંચી હાંકી કાઢે, નહિ રહેવા દે નિજ પડખે.
અતોબ્રહ્મ ને તતોબ્રહ્મ તે, ધોખીતણા બળદ સરખો;
નહિ ગામમાં નહિ ઘાટમાં, મૂલ વગર લટકે ઝરખો.
શા કારણથી આર્યપ્રજામાં, મૂર્તિપૂજનતણી વૃથા;
પડી ગઇ તે કારણ જાણ્યા, વિના નિંદા કરો વૃથા.
પોતે જ્ઞાન રહીત રહીને, ખીજની હાંસી કરવી;
પરવસ્તુ પરખ્યા વીનાની, પર પ્રત્યયથી સંધરવી.
ખરેખરી એતો દીલગીરી, એમ સુધારો નથી થતો;
સાચા દીલથી સાથ રહી, સમજાવે દુર્ગુણ દૂર જતો.
મૂર્તિપૂજન નથી નકામી, બાળકની પહેલી પોથી;
બણતાં આગળ મળે અવસ્થા, તણ મૂકી તુરિયા ચોથી.

સાખી.

મૂર્તિપૂજનનું ખ્યાન દૂકમાં કીધું, લખતાં લાધ્યું જે ચિત્ત તેટલું લીધું,
વિદ્વાને લાયકનું નથી સીધું, સતો વાંચીને વિચારી કરશે સીધું.

૧ હનુમાનને લખાડે છે તે.

તુકારામ ને નરસિંહ મહેતા, મૂર્તિ સેવી ગયા તરી;
માને અંબાલાલ મૂર્તિને, તે બતલાવ્યું સિદ્ધ કરી.

૪

ઉધોગ વિષે.

લાવણી.

શંકરસુતનું સ્મરણ કરીને, પ્રેમ ધરી પાયે લાણું;
સરસ્વતિનું સ્તવન આદરી, રસવંતી વાણી માણું.
શરીરના પોષણને માટે, કેમ કાઢવો જન્મારો;
અનેક તરેહના ઉદ્યમ મધ્યે, કયો સરવથી છે સારો.   ટેક.
એ બાબતનું ખ્યાન કરવા, આજ વિચાર થયો મારો;
મધિર બાપા વંદન કરીને, આશ્રય ચાચું છું તારો.
મંથ અનાદી જીવ અનાદી, માયાનું પણ આધ નથી;
એવી રીતે વેદ શાસ્ત્રમાં, વેદાંતીએ વાત કથી.
જીવ અનાદી અનેક દેહે, પેસીને નીકળે પાછો;
પૃથ્વી સરખા બહુ ગોળામાં, જઈ કરે સુંદર વાસો.
પારબ્ધે નિર્માણ કરેલા, કાળ લગી તે તહાં ઠરે;
અવધ પુરી થાતાં તે ત્યાંથી, અન્ય દેહ ધરીને વિચરે.
એ મુજબ આ માનવ દેહે, જીવ અનાદી સંસારે;
આવીને પ્રારબ્ધ ભોગવી, જાય પછી જમને દારે.
જે મુદત લગી અવની ઉપર, રહે વિલાસે વાસ કરી;
ત્યાં લગી તેને અન્ન વસ્ત્રની, જરૂર કુદરતથી ઠરી.
અન્ન વસ્ત્ર મેળવવા કાળે, ઉદ્યમ એણે આદરવો;
સુખ વસ્તુ સંપાદન કરવા, લક્ષ્મીનો સંગ્રહ કરવો.
પૈસો પાસે થાય એકઠો, તે માટે પરિશ્રમ લેવો;
તેનું નામ કહેછે ઉદ્યમ, સૌથી શ્રેષ્ઠ કયો કહેવો.
તે વિષે વિચાર કરીને, પૃથ્થકરણ આપણુ કરીએ;

ન્યાયથી જે કંઈ શ્રેષ્ઠ તે, હોંસ કરી હપેં ધરીએ.
 ઉત્તમ ખેતી કહી ગયા ને, મધ્યમ તો વેપાર ખરે;
 અધમ નોકરી પરતું સેવન, તેથી બૂરી ભીખ ધરે.
 એ રીતે સામાન્યપણાથી, ચાર મુખ્ય ધંધા ભણુવા;
 ખીજા ધંધા એ ચારેના, પેટા ભાગ કહી ગણુવા.

સાખી.

જે જમીનદાર તે ક્ષેત્રપતી કહેવાયે, ધન્યમ વતન પણુ તેજ રીતે લેખાયે;
 નરવાં વાંટા દેસાં પસાયત ખાયે, જહાગીર સલામી સમાપ્ત એમાં જાયે.
 ગામેતી વૃત્તના ભાષ સર્વ એ માહે, સા જાતતણાં ગણીત તેજ ગણાયે;
 એ સધળાના પોપણુ માટે, જમીનમા દે જવારો;
 અનેક તરેહના ઉદ્યમ મધ્યે કયો સરવથી છે સારો.

૧

વેપારે લક્ષમી વધે છે, એવી કહેવત કહી જને;
 તેથી તેનો સ્વિકાર કીધો, દ્રવ્ય ઇચ્છતા મહા જને.
 ખેતરની પેદાશ ચાય તે, સર્વ લોકને હાથ જવા;
 વણીક લોકો ચતુરાઈથી, ધંધા કરતા નવા નવા.
 દલાલ કોષ બની ખીજાને, અપાવો દે ઉપલક રીતે;
 કોઈ ખરીદ કરીને વેચે, થોડે થોડે કણુ નિત્યે.
 કોઈ જથ્થાબધ ખરીદી, વખારમાં સધરી રાખે;
 તાણુ પડે તે વારે ભારે, નફો ખાઈ વેચી નાંખે.
 કાપડ માટે તેવી રીતે, ઉદ્યમ ચાલે અતિ ધણુ;
 કુમાંથી લૂગડાં બનાવે, માણુસ રાખે નહિ મણુ.
 કેવળ હસ્તકળાથી ઉત્તમ, કપડાં માણુસ જાત કરે;
 ગરીબ તવંગર સાંને જેવા, જોઈએ તેવા ઘાટ ધરે.
 વસાળના સંચાથી હમણાં, હસ્તકળાની કળા ધરી;
 તરેહ તરેહની ભાત અને વર્ણી, સરાઈથી પેદાશ થતી.
 બજાદ અગર ઘોડા રાખીને, ગાડાંના વેપાર કરે;
 એક સ્થળેથી ખીજા સ્થળમાં, લાઇ જઈને પેટ ભરે.
 વનસ્પતિ છે બહુ જાતની, કાચી પાકી ખાવાની;
 તે પ્રમાણે બનાવેટો થઈ, બજારમાં વેચાવાની.
 જોને જોમાં સૂઝ પડે તેવો, ધણી શોધી લેતા;

અમ પકવવા ધાતુ કેસ, વાસણુ બનાવીને દેતા.
જળ ભરવા માટી ધાતુનાં, વાસણુ પણ તૈયાર બને;
જને જે માફક આવ્યો તે, ધધો લીધો વેચ્ય જને.
ખાવા પીવા અને પહેરવા, સિવાય બીજી ઉપયોગી;
મોજ શોખને માટે ચીજો, ઘણી વાપરે નર ભોગી.
રહેવા માટે મહેલ હવેલી, ઘર ભક્કડ ઇંટ કેરાં;
સુગંધ સાઈ બાગ બગીચા, દેવતણું સુંદર ડેરાં.
અંગે ધરવા સોના રૂપા, તણું ધરણું ધણું બને;
સ્ત્રીજાતિનો શોખ વધારે, વધી ગયો છે મહા જને.
ધમિર ઉપર લક્ષ રાખીને, સેવા પતિની બળવતી;
સાદી ચા'ણી ચાસ લણેલી, સતિઓ પહેલે ધણી હતી.
હાલ કાળમાં મનમોજીલી, હઠ ધરતી સ્વેચ્છાચારી;
દેખાદેખી શોખ વધારે, વસ્ત્રાભૂષણુ પરનારી.
તેથી કસીગર લોકોનો, વર્ગ વધ્યો વેપાર વિશે;
સાળર્વા સોની જડિયા ધડિયા, સુધાર કડીઆ જાત દિસે.
ધાંચી દરજી હજમ ધોખી, માળી મોચી તંબોળી;
મનરંજન કરનાર ભવાયા, સમજણી નાટક ટોળી.
એવી રીતે અનેક ધંધા, જરૂરનાં ને શોખતણા;
નવા શોખથી નવી કલ્પના, નવા હુબરો વધ્યા ધણા.
જેમાં વધતી ઝોછી અક્કલ, વાપરવાની હોય ખરી;
તે પ્રમાણે ઉંચી નીચી, પઠવી ધંધાતણી ઠરી.
કેટલાકમાં મૂંડી ધરની, પહેલેથી નાંખવી પડે;
તેના ઉપર માલ વેચતાં, ખોટ જાય કે નફો જડે.
કેટલાકનો વગર મુંડીએ, બારોબાર હિસાબ પતે;
ખરીદ કે વેચાણુ ચામ જેમ, ફલાલ કેરી મારફતે.
કારીગરને મૂંડી કેસ, બહુ કરી ખપ નથી પડતો;
અક્કલ ને મહેનત પ્રમાણે, બદલો કામતણો જડતો.
ધીરધાર ધંધા કરનારા, પૈસાથી પૈસો રળતા;
વીમો ને સદો કરનારા, નસીબ યોગે મેળવતા.
બહુ મહુને અક્કલવંતા, વણુ પૈસે વેપાર કરે;
વડીલ કાકાને ને મહેતાજી, મહત કરીને પેટ ભરે.

શાસ્ત્રી જોશી ને પૂરાણી, શુર સંત ને સંન્યાસી;
 ધર્મ બતાવી કર્મ માર્ગમાં, નીતિ શીખવતા ખાસી.
 એવી રીતે જનમંડળમાં, કારભાર સઘળો આલે;
 માનવ જાતિ અરસપરસને, ઉપયોગી થઇને મ્હાલે.
 પોતપોતાનો વેશ બળવી, પેટ ભરે સંસાર વિશે.
 ઉંચે નીચે સ્થાનક એસે, કેવળ નાટકરૂપ દીસે.
 કોઈ બને રાજા કે રાણી, કોઈક દાસી સમજણી;
 કોઈ બને પુત્રી કે બેટો, કોઈ પ્રિયા ને કોઈ ધણી.
 રંગભૂમિપર શનુ થઇને, સામાસામી મુદ્દ કરે;
 પતિ પ્રિયા થઇ ખ્યાર બતાવી, ચુંબન માટે ગાલ ધરે.
 એ સઘળું જેવું મિથ્યા છે, તેવો આ સંસાર ગણો;
 જોત જોતામાં ઝોક લાગશે, પકડો રરતો ધર્મતણો.

સાખી.

આ પેટ ભરણુ ઉપાય ઉપર બતલાવ્યા, કળિયુગમાં ખોટાં કર્મ કરી જનકાવ્યા.
 ધન મૂકી ગયા પરલોક ન પાછા આવ્યા, યમરાજાએ દંડના હુકમ ફરમાવ્યા.
 થર થર ત્યારે ધૂનતા જીવ ગભરાયા, માયાએ નાંખી પાસ મૂઠ લપટાવ્યા.
 બુદ્ધિએ તેમાં જતા કોઈ અટકાવ્યા, જળ કમળસરીખો સ્પર્શ કરે જન ડાહ્યા.
 ન્યાય સત્ય ને નીતિ ધર્મે, નકો નારાયણ ધારો;
 અનેક તેના ઉદ્યમ મધ્યે, કયો સર્વથી છે સારો.

૨

ઉપજીવીકા માટે ત્રીજું, સાધન તે નોકરી કહી;
 શરીરને અકલ વાપરવાં, શેઠતણે આધીન રહી.
 વર્ષ માસ કે શેજીદાનો, પગાર ઠેરવીને રહેવું;
 બતલાવે તે કામ કરીને, ચઢેચઢયું નાણું લેવું.
 ખેતીવાડીને વેપારે, અકલ ને મહેનત માટે;
 જરૂર પડતા નોકર રાખે, ડ્રવ્યપત્તી નાણા સાટે.
 બુદ્ધિ મહેનતતણા પ્રમાણે, વધતું કે ઓછું આપે;
 જેની જેવી હેતુ યોગ્યતા, તે સ્થાનક ઉપર સ્થાપે.
 રાજના મંત્રીથી માંડી, શરૂઆત નોકરીતણી;
 કામગિરી પરતંત્રપણેથી, બળવવી જો કહે ધણી.
 નિમક આધને હલાલ કરવું, એ નોકરનો ધર્મ કહો;

નિમકહરામી દમલખાણથી, જીવતાં નરકે જાય વહો.
 શેઠ કહે તે વેઠ ઉપાડી, “ જી ” “ હાજી ” બાણી રહેલું;
 ચૂક પડે ઠપકો સાંભળવા, વાળી વેણુ નહિ કહેલું.
 નહિ કરવાનું કામ બતાવે, ગરજ બિચારી સહન કરે;
 ધણા બિચારા દાસ થઈને, રંકપણાથી પેટ ભરે.
 પરદેશીના રાજ્ય અમલમાં, પરધર્મીના હાથ તળે;
 પરાધીન થઈ નોકરી કરતાં, કહો કેટલું સુખ મળે ?
 જીવતા જીવને મારી નાંખી, જે પોતાનું પેટ ભરે;
 હાથ નીચેના નોકર ઉપર, શો અનરથ તે નહિ કરે ?
 વિરલા કોઈક વિવેક વિદ્યા-ને ઉંચા કુળના હોયે;
 ને પરધર્મી નોકર ઉપર, દયાભરી નજરે જોયે.
 અમણું જ્યાં પરતંત્રપણું છે, કંઠણુ નોકરી ત્યાં કરવી;
 રાત દિવસ નિશ્વાસ મૂકતાં, સુખની આશા શી ધરવી ?
 એ કારણથી અધમ નોકરી, અનુભવી જન કહી ગયા;
 નોકરી કરતાં કળિકાળમાં, બીખ માગતા સુખી થયા.
 પેટ કદાપી નથી ભરાતું, તોપણુ સ્વતંત્રતા સારી;
 બિક્ષાવૃત્તિ લોક ભોગવે, કળિયુગ તારી બલિહારી !
 ત્યાગી માગી મળેલ ખાઈ, થયેચ્છ જે વિશ્રામ કરે;
 નોકરીવાળો ઘેર રાતે, ચિંતા અધિકી ચિત્ત ધરે.
 કહે કેટલા શ્રેષ્ઠ નોકરી, ખોટ વગરનો એ ધંધો;
 અચૂક એને મળે મુસારો, હોય કદી અફલ અધો.
 પર ભાણ્યામાં મોટો લાકડ, ખોટી નજરે જણાય છે;
 એવી રીતે વગર વિચારે, નોકરી સારી ગણાય છે.
 કાલાવાલા કરોડ રીતે, સો સો શીશરસ સાથે;
 ઉમેદવારી આકરી કરતાં, ચાકરી લાગે છે હાથે.
 ચાકરી લાગ્યા પછી નિરંતર, નિભાવવાને સરળપણે;
 ખુશામતનો ખરો ખજાનો, ખાલી કરતાં દાસ અને.
 નહિ કરવાનું કરે કામ તે, જેને ઉપરીને ઘેરે;
 બટલરને આપાને મળવું, સાહેબલોક તણે ડેરે.
 સ્વતંત્રાનો ડોળ ધરીને, જરાક તે જો બતલાવે;
 વૂત ભરેલી તવાઈ તે પર, ત્વરા કરી વરત આવે.

પર સેવન તે મરમ કહ્યું છે, તેથી તેને અધમ કહેડો
પરતંતરમાં જીવતર ગાળે, સુખ સ્વપ્નામાં નહિ બહે.
શેઠ સાહુકારની નોકરી, સરકારી કરતાં સારી;
છૂટ મેળવે રળ શ્રોત્રવે, ટાણે મદદ મળે ભારી.
શાહુકાર તે શાહ પિછાને, ચોર નજરથી ચોર જુએ;
અણુવિશ્વાસે બે દિલ થાતાં, કાર્ય બગડતાં હાથ કુએ.

સાખી.

ઉત્તમ ખેતીની મઝા અમીરસ આખે, ઉમરાવ દીલથી દયા દીનપર દાખે;
શેઠલા બહેચવા કદી કસર નવ રાખે, વેપારી જે મળતર મેળવતા લાખે.
તે કરે સખાવત યશકીર્તિની સાખે, વેપાર ઉપર ધર્માદા વેરા નાખે;
નોકર બિચારા પુણ્યબાર શું સાંખે, પંડીત જનો ઉપદેશ પુણ્યના ભાખે.
હગાઈ ચોરી જુગાર કરતાં શ્રેષ્ઠ નોકરી કરનારો,
અનેક તરેહના ઉદમ મધ્યે, કયો સર્વથી છે સારો. ૩

નોકરી મધ્યે અંગ મજુરી, કરનારા જે વસવાયા;
હાલત તેઓની છે બૂરી, દુઃખ ધણું વેડે કાયા.
ભાર ઉચકે મેલું કાઢે, ખેપ કરે પરગામ જઘ;
ભૂખે પેટે ચીરે લાકડાં, પેટ પૂરતું મળે નહિ.
તોપણ એ ભીખથી છે સાફ, કામ કરે પૈસા બહલે;
ભીખારી પ્રાસેથી બહલો, અન્ન આપતાં નહિ વળે.
ભીખ માગવે સાર્થક શું છે, ઘર ઘર રંક અર્ધ ફરતું;
તિરસ્કાર ક'જીસનો સણવો, દીનપણું ધારણ કરતું.
અભાગિયાનું ભાગ્ય વખાણી, ક્રુવેડને કહેવી માઈ;
શંખણિ કેરી ગાળ સાંભળી, જા્ય મૂખડું કરમાઈ.
ભીખ વિષે પણ અનેક યુક્તિ, સાચે કરવી ડગબાજ;
દાતા જાણી રાજ કરવો, પાછને કહેવો કાજ.
હાજ હાજ કહીને હલકા, જનની ખૂશામત તાજ;
કરવી પડે પરંતુ આખર, જરા નહિ સુધરે માજ.
માગણુ ધૂળચકી છે સોધી, માગણુ પવનચકી હલકો;

આમણુમાં રહી સારું, મારતાં બાળક જઈ કરશે જણકો.
બીજા મામતાં પણ સિર જોરી, કરે ફેટલા બીખારી;
રૂબીર સીંધી નાનકસાઇ, હઠીલાઈ કરતા ભારી.
છેવટ માળા દેવા માંડે, ત્રાસજનક દેખાવ કરે;
બહીક બતાવે ત્રાસુ કરોને, નરમ નાણિયા ડરી ગરે.
બિલાને શું શિક્ષા દેવી, અને ઘણા ઠગ સન્ધારી;
તેથી સગી દિક્ષાનાળા, અન વિના રહે અપવાસી.
કળિયૂગમાં ડોળ દિમાકે, કામ કપટનું કરવાનું;
ધુત્તરાએ મોજ મારવી, સંતે ભૂખે મરવાનું.
ન્યાત જમી ઉઠે તે વખતે, બીખાઈ જે તૂટી પડે;
ધૂળે મિશ્રિત પાત્ર મળે તે-પહેલાં માથે માર જડે.
ધિઃક ધિઃક છે બીખનો ધંધો, એથી બીજું શું હજકું;
અનેક રીતે પડે આપણ, અલ્પમતિ શું લખા ચડું.
ટૂંકામાં ચારે ઉદ્યમના, ભાગ સહિત મે વાત કહી;
જેને જમાં મળે રોટલો, ત્રણમાંથી તે ધરે સહી.
બીખતણો ચોથો નવ ધરશે, વિનતી મારી સાંભળશે;
અ'બાલાલ કહે અફલથી, સહાય હજરની મળશે.

સાખી.

વેપારે લક્ષ્મી વધે નદી પૂર પાણી,
નોકરી છે બાંધી પાળ તળાવે જાણી,
બીખનું તે ખાખોચીયું સુકાઈ જશે,
ખેતીથી કલ્પદ્રુમ ફળીજીત મારશે.
સાંધેભોમ રાજ પૃથ્વીનો, સૌ તૃપ્તી ચહતો ધારો;
અનેક જાતના ઉદ્યમ મધ્યે, ક્ષેત્રપતિ સૌથી સારો.

૪

ન્યાય વિષે.

લાવણી.

વીનાયક નાયક દેવ, તમારી સેવ, બજાવવા ટેવ-પડે તે સાર.
તમને હર યત્ને અહોનીશ સંભાર.

ધન્ય કરવા શુભ કાળ, થઈ છે આજ, રાખજો લાજ-ટેકને સાટે.

કળિકાળ વિશે અન્યાય ન્યાયને હાટે—ટેક.

આ ચમત્કારી સંસાર-વિષે બહુ વાર, પડે તકરાર, સમજને ફેરે;

તકરાર તટો થાય સદા સૌ ઘેરે;

ઘરડા બાળક કે જવાન, હોય વિદ્વાન, અગર અજ્ઞાન, રંક કે નૃપતિ;

સઘળામાં મતભેદથી લઢાઇ બનતી.

ધર્મની થાય લઢવાડ, જ્ઞાનમાં-હાડ, થતાં બીગાડ થાય બહુવારે;

પિત્રાદ્ય પડોશી લઢી મરે તકરારે.

નારી ખાતર પતરાજ-ધરી દીલ દાઝ, ગુમાવ્યાં રાજ, અહંપદ આણી,

પૈસા ખાતર પણ સદા લઢાઇ બાણી.

જગ્યા સાર જન લહે, મમતપર ચહે, દુઃખમાં પડે, ખુવારી થાતાં;

મુખપર મારી લપડાક કરે મ્હોં રાતાં.

માલના થાય કરાર, પડે તકરાર, ન્યાય દરબાર, ચહે જન ખતે;

ના મળે ન્યાય, પરતાય લઢાઇ-અતે

રહેજમાં કરીને કોધ, કરે વિરોધ, ન માની બોધ, જાય દરબારે;

આખર જતાં પરતાય “કેસ” જ્યાં હારે.

કાયા વાચા મન વડે, બિજા જન નડે, ખોટમાં પડે, બિગાડ થવાથી;

નુકસાની પહોંચે બીજા થકી પૈસાથી.

એમ અનેક વાંધા પડે, માણસો લહે, કોરટે ચહે, ન્યાય મેળવવા;

બદલો નુકસાની તણા મેળવી રળવા.

હૃદય,

પણ કોરટમાં શું થાય ?

કેવો ત્યાં ન્યાય અપાય,

કેવી ત્યાં રીત રચાય,

પૂરવો કેમ લવાય;

મુનસફ કેવો અગ્રય,

કેટલા દામ ખરચાય,

આખર શું સત્ય જણાય ?

તે કહું જરા વીમતે સમજવા માટે,

આ કાળ વિશે અન્યાય ન્યાયને હાટે.

ધનસાક થાય જે હામ, “કોર્ટ” તે નામ, દિવાની હામ, અગર ફાજદારી;
ન્યાં વકીલ બે તર્ફના બડા તક્કારી.

હાઈકોર્ટ તણા ફેસલા, જુના દાર્ખલા, કાંચલા ભલા, પુરા સમજાવે;
જેને જે હિતકર હોય તેજ બતલાવે.

ન્યાયને હાથ કે પાય, નહિ દેખાય, એમ કહેવાય, જગતમાં સાચે;
ગોળા માફક નચવાય તેમ તે નાચે.

કીધું હોયે ખડું તૂત, સરસ સમજૂત-કરે મજબૂત પુરાવો લાવી;
અડધા માટે કહે જૂઠું સાક્ષીઓ આવી.

શિખરી કીધા તૈયાર, સાક્ષી ત્રણ ચાર, કસમ પર ધાર-મારિને બોલે;
ઉઠાટાવી પૂછે પ્રશ્ન-તોય નવ ડોલે.

જૂઠો જીતીને જાય, ખરું ન કળાય, સત્યને ખાય, વખત એ આવ્યો;
કળિકાળે મહિમા પૂર્ણપણે બતલાવ્યો.

મુનસફ પણ લેતા લાંચ, ન આવે આંચ, બરે નિજ આંચ, દ્રવ્ય સ્વિકારી;
સાચાની એથી વાત જાય છે મારી.

સાક્ષી જે ધનને ચ્હાય, ટુટી તે જાય, -સત્યને સહાય થવા જે આવે;
પરમેશ્વર માથે ધરી પહીક નવ લાવે.

કો વકીલ પણ બદમાસ, અક્ષીલનો નાશ, કરે ધન આશ, સત્યને મૂકી;
સાચી આજૂતે મળે નજર કરી ટૂંકી.

તર્કટનું ચાલે જોર, જીજળા ચોર મચાવે શોર, કારકૂનો તે;
દરખાસ્ત બજાવતાં ચળે છે નાજર પોતે.

માજસ્ટ્રેટ પણ તેમ, તોડિને નેમ, રાખતા રે’મ સત્યને મારી;
ધન-દેવ તમારા પ્રતાપની બલિહારી.

મરડી મચડીને બોલ, લખે કરી તોલ, ચલાવે પોલ, સાચને હણવા;
હાથે હાથ રાતરે રૂપીઆ ગણવા.

પહેલેથી બાંધે પાળ, કરીને ખ્યાલ, પછી સંભાળ, રાખીને જોડે;
પૂરાવો પોતે પ્રશ્ન પૂછીને તોડે.

બહેમનો લાભ આપવા, સ્વાર્થ સાધવા, જોઈતું થવા, હકીકત બદલે;
દુષ્ટોને ફેટા કરે દ્રવ્યને બદલે.

જૂલો.

ચુકિતઓ અનેક હજાર.

વપરાય સદા દર વાર;

લખતાં નવ આવે પાર,
 લોભાય વડા સરહાર,
 નહાનને શો છોતખાર ?
 પામર પ્રાણી નાહાર;
 સત્યનો કરે ધિકાર,
 ધિક ધિક એવા અધિકાર,
 શો જુખાપ દેશે, બેશી અધરમન્યારે;
 કળિકાળ વિશે અન્યાય ન્યાયને હારે.

૨

સત્યનો ગયો છે કાળ, ન્યાયનો કાળ, ગયો વિકસળ, કારણ કરવા;
 પરનારી ને પર દ્રવ્ય પ્રીતથી હરવા.
 આધકારી ઉપરી વડા, વિપરી છવડા, ઈશક શંકડા, રમે છે જરી;
 નારીની ખાતર નોકરી આવે ભારી.
 ધનના લોભી ગૂમાર, નીતિનો સાર, લહે ન લગાર, કરે ભડવાઈ;
 તેથી સાચા હકદાર ઝુરે કરમાઈ.
 નારથી ભલામણ થાય, ન્યાય મરિ જાય, અરિખની હાય, પાર્શ્વને લાગે;
 તો પણ ખાપી ઉધણી જસ નવ જાગે.
 વગ સમથી કરતા કામ, બિડાવી હામ, થાય બદનામ, ન્યાયને રમડી;
 ભુદ્ધિ બદકર્મો થકી મઈ બહુ બગડી.
 ધર્મને આસને ચઢી, પાપની ગઢી, ભરે હરબડી, ડરે ન વિચારે;
 પુશામત કરનારની ચઢે છે વહારે.
 દાર દુઃખનો દેનાર, શુદ્ધી લેનાર, ગજળ કરનાર, ગૃહજી તે કરતા;
 અન્યાય અપતાં ક્ષોભ મિત નથી ધરતા.
 હલકા નોકર માર્દતે, ત્રિપૂડી પતે, મેળવે ફતે, એમ હું જાણું;
 નારી નાણું કે વિવિધ જાતનું જાણું.
 લાયક વેઠે નુકસાન, વડા નાદાન, નીચને માન, આપતા ભારી;
 માર્દતિયા સાથે કરે ગરજની પારી.

જૂલો,

જે પ્રજા જાણેથી આવ,
 તે કરે પણ અન્યાય;

પાપથી નહિ સરખાય,
પકડાતાં નહિ કરખાય.
પણુ વધુ વળગતા જાય,
હોંમત રાખી હરખાય;
હલકાઈ વિષે છલકાય,
કામે લોભે લલચાય,
તે દલાલને દે સહાય,
રકને બનાવે રાય;
એવા કરી બહુ ઉપાય,
સાચા પર મૂકે પાય.
મોટા ખોટા ખર દામ ચાય રસ ચાટે,
કળિ કાળ વિશે અન્યાય ન્યાયને હાટે.

૩

એવી રીતે ન્યાતમાં, યદ્ય એતમાં, પક્ષપાતમાં પટલિયા પેસે;
નમતું દેખે તે તરાજવે જૈ એસે.
મ્યૂનીસીપલ મેમ્બરો, તપાસે ધરો, મદત નોકરી-માર્ગોને લેતા;
પક્ષા પક્ષે ફાવતાં મતો ઝટ દેતા.
ખટપટ કરીને ચૂંટાય, ખરચ બહુ થાય, ધરો ધર જાય, ખુશામત કરવા;
લાયક નર સામા આડખિલો પગ ધરવા.
પોતે હોયે અજ્ઞાન, ધરી અભિમાન, સમજ-નાદાન, માન ખાતરે—
માનીતા મેમ્બર થવા “હાજી હા” કરે.
ચોખ્ખતા જરા નહિ હોય, ખરું નહિ જોય, ગાયને દોય, શ્વાનને પાવા;
શી મતલબથી થાય છે સભાસદ આવા ? ?
શુભ કાર્ય કર્યું નવ થાય, ગાયલું ગાય, પૂછકું સ્હાય, આંખ મીચીને;
મત જુદો અધિકારીથી આપતાં પ્હીને.
સાચું જોને ન જણાય, ન્યાય શું થાય ? અમસ્તા જાય, પૂતળાં જેવા;
મરજી અધિકારીતણી સાચવી લેવા.
હર ખાતામાં અંધેર, વડાને ઘેર, ન્યાયશું વેર, ખાંધીને બેઠા;
અજ્ઞાન મોહથી દુઃખદરિયામાં પેઠા.
કાળાં ઘોળાં કરી કર્મ, તજીને શર્મ, સત્યનો ધર્મ, નહિ સમજ્યા તે;
વાળ્યું ઉધું ન્યાયનું પાટિયું રાતે.

મેથિ કીધો છે ન્યાય, કાયદા માંય, દ્રવ્યની સહાય—વિના નવ દાવે;
 હર અરજ ઉપર “ સ્ટાંપ ” નવો લગવાવે.
 ન્યાયની “કોર્ટ” છે યત્ર, વફિલનું તત્ર, “જડજ” નો મત્ર, ખરો કે ખોટો;
 કિસમત પરમાણુ જડે નફો કે તોટો.
 ધર્મની ચઢી બેઠકે, ધણીને ઠગે, રંકને રંગે, સ્વાર્થને સાધે;
 એવે ઠેકાણે ન્યાય હાથ શું લાધે ?
 બળી મથું ન્યાયનું મૂળ, ઉપર પડી ધૂળ, નકામું સૂળ, સર્વને સાલે;
 તે કરતાં સજ્જન પંચ ન્યાય શુભ આલે.
 “જડજ” ને આપવા સહાય, “જ્યુરર” નીમાય, અસેસર જાય, બાલકાં પાણી;
 પૈસો, વસિલો, કે જુકી ક્યા લે તાણી.
 રાખે નહિ ભારે ખોજ, જંગલી રોઝ, કરે નહિ ખોજ, અકલ ભંડારે;
 કર્તવ્ય ન સમજી શકે નીતિને ધારે.

ઝૂલ.

ન્યાયનું કયું જતાંત,
 કીધાં થોડાં દ્રષ્ટાંત;
 ઉપરી થૈને નિર્ઘાંત,
 કાળું કરિને એકાંત.
 બિન હકને કરે નિરાંત,
 હકદાર કરે કદપાંત;
 થાયે જ્યાં લગી દેહાંત,
 ધારણ કરવું વેદાંત.^૧
 મૂગે મ્હોઢે થૈ શાંત;
 નહિ બતાવવા જીભ દાંત,
 નકી સમજો સિદ્ધાંત.

અંબાલાલ કહે એ જશે નરકની વાટે,
 કળિકાળ વિશે અન્યાય ન્યાયને હાટે.

૪

કાળ વિષે.

લાવણી.

પરબ્રહ્મ જગત આધાર, સરવનો સાર, તત્વ વિચાર, થતાં પરબાથે;
 “હું, તું, તે,” માયા જાળ પડળ દૂર થાયે.
 તેનું ચિંતવન ચિત ધરું, સ્થિરતા બરું, પ્રાર્થના કરું, વિધન જટ કાપે;
 વર્ણન કરવા કાળનું મતિ શુભ આપે.
 કાળના કહું બે અર્થ, વડો સમર્થ, રહ્યો કરી નર્ત બ્રહ્મ લીલામાં;
 ના ટકી શકે કોઈ દેવ દેવી એ સામાં.
 આકાર ધરી આવવું, સ્થિર અહિં થવું, રહીને જવું-રૂપ બદલાઈ;
 જડ ચેતન વસ્તુતણી અવધ દેખાઈ.
 એ અવધ બાણ્યો કાળ, પડી શિર તાલ, તોયપણ બાળ-ક્રમળા નેવો;
 ધરડો કે એને જવાન કેમ કરી કહેવો ?
 વસ્તુ જડ કે જીવનંત, પામતાં અંત, કહે ધીમંત, મોત એ આવ્યું;
 તેથી અંતકાળનું નામ કહેવાયું.
 એ ક્યારે પેદા થયો ? ઠરી ક્યાં રહ્યો ? અમર મરી ગયો, નથી દેખાયો;
 એથી એ બ્રહ્મસ્વરૂપ ખરો લેખાયો.
 એ આદી અંત રહીત, નહિ પરિમીત, મતી વિપરીત, કળે નહિ કોઈ;
 એ અનંત કોટી લિલા રહ્યો છે જોઈ.
 દુનિઆની આણી ફાઝ, મહા યતિરાજ, સમજવા કાજ, કાળની લીલા;
 બાંધીને એના અવયવ કીધા ઢીલા.
 અદ્ભુત ઇશ્વરી કૃતી, મહીની મતી, બ્રહ્માના પતી, તરજ ખેંચાતાં;
 જે થાય અવધ તે સંવત્સર કહેવાતાં.
 પૃથ્વીનો ગોળો ફરે, મતી એ ધરે, રાત દિન કરે, તિમિર અજવાળું;
 એ અવધતાળું પરિમાણ સાઠ ઘડિવાળું.
 પૃથ્વી ફરતાં જે ભાગ, સુરજની આગ, મેળવી રાગ, કરે જે વારે;
 તે ભાગ પ્રકાશી દિવસ ગણાયે ત્યારે.
 જે ભાગ પીડ ફેરવી, ન દેખે રવી, કહેછે કવી,-રહે અંધારે;
 તે ભાગે રાત્રી પડી કહેછે ત્યારે.

રાત્રી દિવસ એ સાર, ચાપ પસાર, કહો તેવાર, ગણિતકર્તાએ;
 તે બહના નામે થકી વાર બોલાએ.
 સરજ પૃથ્વી દરમ્યાન, કરે પ્રસ્થાન, ચંદ્રમા ન્યારે;
 સરજનાં કીણું પડે ચંદ્રપર ત્યારે.
 શર્ણ ઉપરથી અથડાઈ, કિરણુ ને ધાઈ, જાય ધસડાઈ, મહી ઉપર;
 એ ચંદ્ર પ્રકાશે એમ જનો ઉર ધરે.
 શીતળ અજવાળું ચાપ, ચંદ્ર વખણાય, વધી ઘટી જાય, પંદરે દાડે;
 એ શુકલ કૃષ્ણ એ પક્ષ માસ દેખાડે.

ઝૂલો.

કાળનો પામવા પાર,
 કીધો છે યત્ન અપાર,
 જ્યોતિ વૌશો હુશિયાર,
 શોધી કાઢે શુભ સાર,
 રાક્ષી રજીં અહ ગણુ પરિવાર,
 ચાલે સૌ ચક્રાકાર,
 એક ખીજને આધાર,
 આપે ઘેને દિલદાર,
 કોઈં રિપુસમ રાખી ખાર,
 નડતા કરિ જતાં પસાર,

સર્વના વિવિધ સંચાર-કાળ-ખળ આપે;
 વર્ણન કરવા કાળનું મતિ શુભ આપે.

૧

જૂત ભવિષ્ય ને વિધમાન, કાળ પીછાન, ઉડું ધરી જ્ઞાન, મુનીએ કીધું;
 સમજાવી સારી પેર જ્ઞાન બહું દીધું.
 દર માણસની છદ્દગી, પ્હોંચતી લગી, વખત ને ચાલે;
 વર્તમાન એવું નામ કાળને આલે.
 તે પૂર્વ જન્મ ને થયો, વહી ને ગયો, જૂત તે કહો-વખત પડીતે;
 ચાલતા જનમની પછી થશે ભાવી તે.
 બોલતી વખતનો કાળ, ગણાયે હાલ, ચાલતો લાગે;
 જૂતકાળ તે ને ગયો પ્રથમ તે આગે.

તે પછી આવશે જેહ, ગણાયે તેહ, થનારો ભાવી;
એ રીતે ત્રણ કાળની ગતી સમજાવી.
માનવ હેવાતી સાથે, લપટ ભરી ખાય, કરી સંધાત, જાય ને આવે;
કલ્પના માનવીતણી ભાગ ખતલાવે.
જોતાં શોધીને સત્ય, કાળતું નૃત્ય, અદૃશ્ય અકથ્ય, અજ્ઞાનો જેવું;
વર્ણન એનાં રૂપતું કેમ કરી કહેવું ?
સૌ દ્રવ્ય વસ્તુ સંબંધ-જણવવા બંધ—અધની આંખો;
યુક્તિઓ રચી મુનજને કાળ આંક્યો.
અજ્ઞાત લિલા વિસ્તરે, જનમિ સૌ મરે, પ્રહાલિક ફરે, ચકવત ચાલે;
એમાંથી પ્રકટયાં કાળ કલ્પના-જળે.
વસ્તુતઃ એ નહિ હોય, ઝાંઝવાં તોય, સરીખા જોય, ભાગ સૌ એના;
આકાર તત્વ કે આણું કશું એ છે ના.
દીવસ રાત્રીના આદ,—અને વળી સાદ, જોશીનો પાદ, સરળ કરવાને;
પહોર ઘડી એ ભાગ કિંધા મીઝને.
કલાક મિનિટ સેકન્ડ, વખતના હંદ, કરે આનંદ. રહે જો રીતે;
એ પસાર થાતાં બજે પ્રભુને પ્રિતે.
કાળને માપવા તણી, યુક્તિઓ ઘણી; જુદા દેશની, જુદે પ્રકારે;
સૌથી ઉત્તમ ધડિયાળ કયો સધારે.

કુલ.

આકાશ ગુણો પલટાય,
તત્ત્વોમાં વધ ઘટ થાય,
ઉજ્જ્વલતા કદો વધી જાય,
કદો જળ-ટપ્પી ફેંદાય,
કદો પવન ઘડ બહુ બહાય,
દર વરસે એમ જણાય,
એથી ત્રણ કાળ ગણાય,
એનાં ત્રણ ભાગ ગણાય,
ગ્રીષ્માદી છ યદ્ધાય,
સઘળાનો સૂરજ રાય,
મુળ કર્તા શ્રેષ્ઠ મનાય,

સરજની સઘળા બેદ પ્રકટતા આપે,
વર્ણન કરવા કાળનું મતી શુભ આપે.

૨

રહેણી કહેણી પરમાણુ, શાસ્ત્રના જાણુ, કરે નિર્વાણુ, કાળના ભાગો;
મત ત્રેતા દ્વાપર અને કળીયુગ નાગો.
મુરજની નિર્મળ ખાપ, બતાવે આપ, યુગનું માપ, વરસ-સંખ્યાએ;
મુકરર સંવત્સર જતાં એક યુગ થાયે
કરી ગયા મુનિ ગણતરી, બુદ્ધિ વાપરી, સમજ શુભ ધરી, માપ બતલાવ્યું;
સૃષ્ટી દર સૃષ્ટી વિષે ચાલતું આવ્યું.
સત્યતા પૂર્ણ વાપરી, ધર્મની ધરી, ચિત્તમાં ધરી, વર્તતા લોકો;
તે સત્ય યુગ સમયે તપ પણ પુણ્યશ્લોકો.
પદ્મતાતાં ચારે વેદ, સમજીને બેદ, ન ઉપજે ખેદ, કદી સ્વપ્નામાં;
રાંજઓ ચાલી જતા ઋષીની સામાં.
થાતાં ઓછી સત્યતા, પાર્ષ્ણીજન થતાં, કલેશમાં જનાં, બગડવા માંડ્યા;
કૃસંધે એક બોળીને બહુ રંજડ્યા.
ધર્મની કળામાં ફેર, થતાં અધેર, જરો જરો વેર, પસરવા લાગ્યું;
સહવર્તનરૂપી વહાણ ખુલ્લેથી ભાગ્યું.
ઊતરવા લાગ્યા એમ, શાસ્ત્રના નેમ-નૂતતાં બેમ, જાળ પથરાઈ;
ઘટવા માંડ્યાં વિવેક-બુદ્ધિ ચતુરાઈ.
ત્રેતાયુગની એ વાત, કહી સાક્ષાત, વર્ણથી જાત, શરૂ થઈ ત્યારે;
સતયુગથી બેલા મરી જતાં જમ દારે.
કલેશનું વવાયું બીજ, વાસના-વીજ, ચોરીથી ચીજ, ચિત્તમાં ધાલે;
પણ ન્યાય સમજીને લીધેલ પાછું આલે.
જપ તપ વ્રતમાં ભંગાણુ, થયું મંગાણુ, ધર્મની હાણુ, જરા દેખાઈ;
તોપણુ મ્હોટા ભાગમાં સત્ય સુખદાઈ.
તત્વજ્ઞાને ભરપૂર, ચળકતું નર, ક્ષત્રિઓ શર, યગ તપ કરતા;
ત્રણ વર્ણ રક્ષણે શ્રેષ્ઠ નીતી ચિત્ત ધરતા.
જનકાદિ વિશ્વામિત્ર, પુણ્ય પવીત્ર, જગતના મિત્ર, થઈને રહેતા;
પરમાર્થ પોપવા દેહ-દમન-દુઃખ રહેતા.
શ્રુતિ પ્રમાણુ મત ઉચરે, સુધારસ ઝરે, પ્રહ્લપદ ધરે, ધુરંધર ચાતા;
મનુ, અત્રીઃ ભાર્ગવ વસિષ્ઠ જન સુખદાતા.

ખીજા જ્ઞાની બળવંત, ઋષિ મુની સંત, ધરી ઉર ખંત, જ્ઞાનધન દેતા;
જરી નમ્યા છતાં અતિ તથ્યે કાળ-રવિ ત્રેતા.

સ્મૃતિઓનું ઝાઝું જોર, મયાઓ સેર, આહણી તોર, -રહો જળવાઈ;
મુનીઓનું સ્વાગત કરે તૃપતિ હરખાઈ.

હાપર પાછળથી થયો, ધર્મ વહો ગયો, મુનીએ કહ્યો, કાળ એ કપરો;
સાચા જૂઠાનો ધાય પરસ્પર વધરો.

થે અર્ધ સત્યનો નાશ, ઘટ્યો વિશ્વાસ, પરસ્પર ત્રાસ, આપવા લાગ્યા;
કામાદી પડ શત્રુઓ સુતેલા જાગ્યા.

આશા તૃષ્ણા વાસના, દીન યાચના, ઉદ્ધર-ચાતના, ચિત્તને ઘેર;
લોભે આહણી ખેંચાઈ જતા તૃપડેર.

લલલા લાગ્યા પિતરાઈ, ગણી ન સગાઈ, અનેક ઠગાઈ, બહુ ફેલાઈ;
પૂરાણ મંથમાં ભરી ગયા ચતુરાઈ.

મનમાં રાખી અભિમાન, વિપ્રને દાન-કરે સનમાન, અતી સંકોચે;
દુખ પડ્યા પછી પસ્તાઈ દીલમાં શોચે.

સૌ કાળતણો મહિમાય, પ્રથમ લખી જાય, હતા ઋષીરાય, ત્રિકાળ જ્ઞાની;
ભાવી યુગમાં બનવાની ખીના પીછાની.

અનુભવ ઝાઝા કાળનો, ઉડો ખ્યાલનો, શિષ્ટ ચાલનો, લખ્યો ઉપવેદ;
સ્મૃતિમાં બતલાવ્યો રચી વિવિધ મતિ ભેદ.

ધર્મની નિપજતાં હાણુ, વિવેકી સુગ્રણુ, કરે પૂરાણુ-કાળ અનુસરતાં;
હાપરમાં તે વખણાય શાસ્ત્ર શિખ ધરતાં.

જૂઠું બોલી પસ્તાય, ખતા બહુ ખાય, સત્ય ને ન્યાય, પછી જઈ ખોલે;
મહાજન મહા સંકટ સમે ન વાંકું બોલે.

હાપર એવો મીશ્રીત, થતા પીડીત, તોય વિપરીત, નહિ આચરતા;
મતિ ધરી જતાં નહિ વેદ વચન વીસરતા.

જૂલ.

સ્મૃતિને દેતા બહુ માન,

શાસ્ત્રનું થતું શુભ ગાન,

રચતા ઉપદેશ પુરાણ;

દેવાને વૈદિક જ્ઞાન,

વાતોનું કરી ખ્યાન,

મનરંજન કથા નિધાન,
દદ કરવા દેવ પિછાન,
બહુ રૂપ અને અભિધાન,
આખ્યાં ઇશ્વરને જાણુ,
જે સમ નહિ નાદાન,
જેની અકલ હેરાન,
તે રહસ્યના અંગણુ;
એવા નર કપી સમાન,

તરૂં ઉપર બેસી ડાળ, તે નિત્યે કાપે;
વર્ણન કરવા કાળનું મતિ શુભ આપે.

૩

સૌ જૂત માત્રનો નાશ, યતાં ચોપાસ, રહે આકાશ, એકલું જ્યારે;
તે કાળતણું-લય નામ કહ્યું સંસારે.
ભારે લય પ્રલય ગણાય, મહા લય થાય, બધું મરે જાય, બ્રહ્મમાં પેશી;
એ મહા ભયંકર રૂપ કાળની શંસી.
સૌ કાળતણે વશ થાય, કાળની હાથ, સર્વને ખાય, કશું નવ છોડે;
કાળની દ્રાણ આગળે વિશ્વ કર જોડે.
વૈરાટ પિતા તે કાળ, દબ્ય જંગળ, જગત આખાળ, જાયને આવે;
પણ કાળ અનાદી કદી નહીં ક્ષય પાવે.
ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને નાશ, તણો આભાસ, કરે છે ખાસ, ચિરંજીવી તે;
માપક સૌનો નહિ મપાય કોઈ રીતે.
જનમેલી વસ્તુ તણી, કાળ ક્રમ ગણી, કરે માપણી, અંતે એ આણી;
તેથી એને મોતનો મિત્ર સૌ જાણી.
તેથી એ શત્રુ ગણાય, દૈત્ય લેખાય, રૂપે કહેવાય, ભયંકર ભારી;
ત્રિપુટીને ત્રણ લોકથી ગતી છે ન્યારી.
ત્રિકાળ જ્ઞાન ધરનાર, મુની સરહાર, બ્રહ્મ અવતાર, સરીખા જે છે;
તે કાળતણા પાસથી વેગળા રહે છે.
એ સ્વેચ્છાચારી યતી, અનુપમ મતી, કાળની ગતી, નિરંતર જાણે;
કળીકાળ વિશે લખી મયા સ્મૃતિ પુરાણે.

સત્યનો સર્વથા નાશ, કુધર્મ પ્રકાશ, અતિ કંકાસ, નિપજશે બ્યારે;
 કળિકાળ થયો ભર જવાન જાણવો ત્યારે.
 કૂસંપ જશે પથરાઈ, સગા બે ભાઈ, ચોટલી રહાઈ, પરસ્પર લઢશે;
 દીકરો આપને હણી ગાદીએ ચઢશે.
 યૈ વ્યભિચારિણી માત, જારની સાથ, ગુપ્ત કરી વાત, પુત્રની ધાત, કરાવી નાંખે;
 પુત્રીપર પીતા જીએ હરામી આંખે.
 કુટુંબે કરશે કલેશ, ધરી દઢ દ્રોષ, છળે હંમેશ, એક ખીજને;
 ઋષીઓનો ઉત્તમ શાસ્ત્ર યોધ નહિ માને.
 નારીની અવળી મતિ, વિવાહિત પતિ, તજીને રતિ, ખોળપર ધરશે;
 નર વ્યભિચારી યૈ અબલ્ક્ય ભક્ષણ કરશે.
 પૈસો રળવા ખાતરે, કપટ આચરે, કુકર્મો કરે, વગર અદેશે;
 બિદર અરથે વટલાઈ રે બહુ વેશે.
 જૂઠું વદલું એ નેમ, જૂઠું પર પ્રેમ, જગત પર વહેમ, નજરથી જોશે;
 નવરાશ વિશે નીદા કરો પર અથ ધોશે.
 પરધરમે પ્રીતિ ધરી, દંભ આદરી, જશે વીસરી, આર્યનું અસલી;
 સૂત્રજીવલશ તજી લેશે કથીર-કસલી.
 બહાલામાં વધશે વેર, રાખીને ઝેર, કરાવે કેર, કુટિલ જન પાસે;
 કરતાં ખાટકિસમ કૃત્ય જીવ નહિ ત્રાસે.
 જૂલશે નિત્યનું કર્મ, ભણ્યા વિણુ ધર્મ, કુકર્મે શર્મ, લાજ નહિ ધારે;
 આ લક્ષણથી જાણવો કાળ કળિ ત્યારે.
 હંમે સંતાડી ઝેર, જિભે શુભ પેર, ખુશામત ભેર, બોલશે મીઠું;
 એ મધનો પટ દીધેલ ખારું દવ મીઠું.
 શુણુ જતો રહ્યો છે ક્ષમા, કળીકાળમાં, આગિયા સમા, ઉડી આથડતા;
 બે ગેરસમજથી મિત્ર રહેજામાં લઢતા.
 ધીરજથી પુખ્ત વિચાર, કરે ન લગાર, ન સમજે સાર, ખોળ જો બોલે;
 અવળો તેનો કરો અર્થ કોવંથી ડોલે.
 રીસાતાં વાર ન થાય, ખીજવૈ જાય, ઉઠીને ધાય, મારવા માટે,
 દેવાને જૂડી ગાળ મિજસે ફાટે.
 અધરમથી પેઢા થતા, તજે સખ્યતા, વિનય-ધુલ-લતા ગઈ કરમાઈ;
 કુકર્મે કાળો કેર રહ્યો પથરાઈ.
 કળિયુગમાં ઘેરે ઘેર, સમામાં વેર, થતાં મત ફેર, -મિત્ર પલટાતા,

ધર્મથી એક બિજનું નબળું ચઢાતા.

જૂઠું મૂકીને આળ, જુઠી ચણિ પાળ, પસારે જાળ,-જૂઠની બાણ;

ફર વાતે જૂઠું વઢી રહે મન રાણ.

જૂઠી કરતા પતરાળ, જુઠા ડગબાળ, જુઠાનું રાળ, કળિ તુજ કાળે,

જુઠાણું બહુ જાતનું મળ્યું સરવાળે.

ક્રુષ્ણ.

એ ફૂરે ભયાનક કાળ,

રાક્ષસ મ્હોટો વિકાળ;

એ અસહ્ય અગ્ની-જવાળ,

આ જગત તણી ઘટમાળ,

જે ચિત્ત-વાસના જાળ,

સૌની નિયમિત સંભાળ,

લેનાર વડો પ્રતિપાળ;

મ્હોટાં કે ન્હાનાં બાળ,

જડ ચેતન ને નિર્ભાલ,

સૌનો તું અંતક-સાલ,

લઘુમતિ આ અમ્બાલાલ,

શું કરી શકે તુજ ખ્યાલ,

તું બ્રહ્મ સખા-વૈતાલ,

રૂપે તું કાળો બ્યાલ,

ડોલાવે દશ દિશ્પાળ,

ચાની નિરખી તુજ બાળ,

મારે તે પર હડતાળ,

ચાનીને તારૂં પ્રાક્રમ નહિ સંતાપે.

વર્ણન કરવા કાળનું મતી શુભ આપે.

૪

સત્સંગ.

“ સત્ સંગતિઃ કથયર્કિં ન કરોતિ પુસામ્ ”

લાવણી.

સતોને લાગું પાપ, વિધન દૂર થાય, આપવા સ્હાય, ઉભંગે સ્હારો,
સત્સંગતથી સૌ કાર્ય સફળ થૈ જાશે.

સત્સંગતનો મહિમાય, ન વણ્યો જાય, કરે ઉપાય, કવિ જન ઝાઝા;
એ રંગ પુણ્યને બનાવી દેશે રાગ.

સંગત સારી ને કરે, પ્રભુથી ડરે, સુખે સંચરે, મોજમાં મ્હાસે,
અવગુણથી અજગે રહે નીતિથી ચાલે.

શોધક યુદ્ધિ આચરે, પૂછતો કરે, સંતને ધરે, બળવે સેવા,
અવળી આદત ટળિ જાય પડે શુભ હેવા.

સતોની પાસે જાય, કસે નિજ કાય, વસે દોલ માંઘ, વાત ધમિરની,
એમ કરતાં પગથી જડે જવા નિજ ધરની.

ઝૂલ.

સત સંગત સરખો લાભ,

ખોળતાં જમીન કે આભ,

નહિ મળે કરે તનુ ત્યાગ,

જખરા યજ્ઞો ને યાગ,

નહિ આપે એ-સમભાગ,

સતો શીખવે વૈરાગ.

અદ્ભુત એ દેવી બાગ,

બ્યાં અમર ફળો છે અચાગ,

માગે નહિ ભાઈ ભાગ,

મળતાં શુભ લાગ જવાય, પ્રભુ પગ પાસે;

સત્સંગતથી સૌ કાર્ય સફળ થૈ જાશે.

૧

સાધૂનો સાધૂ સંગ, પમાડે દંગ, રમાડે રંગ, રહે મન ચંગા,
રદ છે એ આગળ તિરથ ભગીરથ ગંગા.

એતો છે વેદ સમાન, કરે શુભતાન, આપશે જ્ઞાન, ખરી વસ્તુનું,

એ વિષ્ણુ પઠવું વેદનું લાગશે સુનું

વિચારવું ને નિદિધ્યાસ, શ્રવણ પછી ખાસ, કરે ઉગ્ગ્રસ, ચિત્ત પ્રકાસે
છેલ્લું કો કામ ન જડે વિના સુનિ પાસે.

વેદમાં શ્રવણનો પાઠ, મનનનો ઠાઠ, ચાપ પુરપાટ, ગુરને ઘેર,
ઉપયોગી નિદિધ્યાસ સંતને હેર.

ઝૂલ.

સંતોની સંગત થાય,
પૂર્વનાં પાપ સૌ જાય;
નીતિ આચાર શિખાય,
વાણીમાં સત્ય બરાય,
બુદ્ધિ નિર્મળ સોહાય,
આનંદ પૂર ઉભરાય,
લોકોમાં માન પમાય,
વાતમાં વિનોદ જણાય,
શોભે આ માનવ કાય,
સતસંગત વહાલી માય,
અમૃતવાણી પય પાય,
બહુ શુદ્ધ અને જીવરાય,
જીવ શીવ થઈને જશે આપ નિવાસે,
સતસંગતથી સૌ કાર્ય સફળ થૈ જશે.

૨

વેદનો વાંચો વિસ્તાર, આણુવો પાર, પછીથી સાર, સમજવો સાચો,
કેવળ એ શ્રવણ કરી ન મનમાં રાચો.
પછી મનન કરો વિચાર, બાળ્ય કરનાર, દેવ અવતાર, કહે તે ચીધો;
વેદાંત માર્ગ એમણે બતાવ્યો સીધો.
એટલે કાર્ય નવ સરે, ઉંડા ઉતરે, સતત આદરે, ચિત્ત વળગાડે,
પણ પણ નવ ખાલી જાય રાત કે દા'ડે.
એ નિદિધ્યાસ કહેવાય, મનન વર્ધી જાય, ધ્યાન દઢ થાય, એકતા પામે,
રૂપથી રૂપ જોડાય દૈત વિરામે.
એ નિદિધ્યાસ અભ્યાસ, સાધુની પાસ, રહ્યાથી ખાસ, મળે મનમતો.
આ મોહ જળનો જીવ અટકશે બમતો.

ઝૂલ.

જે સાધુ સંગે કરે,
સેવા સંતોની કરે,

પદ શત્રુથી નવ ડરે,
માયાનો સંગ ન ધરે,
અમૃત એને ચિત્ત ઠરે,
સંસાર પાર તે તરે;
પાછો ફરી ના અવતરે,
વૃત્તિમાં વૃત્તિ ભળી એકતા થાશે,
સત્સંગતથી સૌ કાર્ય સફળ થૈ જાશે.

૩

બાવા કે સાધુ બને, રહે સ્ત્રી-કને, ચહે ધન મને-પારકું હરવા,
ભગવાં તે વસ્ત્રો ધરે પેટ નિજ ભરવા.
એવાને સંત ન કહો, વેગળા રહો, ચિત્ત નવ ચહેા, એમને મળવા,
કળિયુગમાં એવા ઘણા ફરે ધન રળવા.
એકાંત કરે નીવાસ, ખરા હરિદાસ, મને સન્યાસ, શુદ્ધ એ પાળે;
નજરે માયાના વિષય બહુ નવ ભાળે.
સંસારે શુભ આચાર, સત્ય વિચાર, કરે નર નાર, સંત તે જાણે,
એવાની સોળત કરે સદા શુભ માણે.
તૂકમ તેવી તાસીર, વઢે જન ધીર, હોય જે સ્થીર, સ્થીરતા સ્થાપે,
સોળત પણ અસર કરે ગુણો નિજ આપે.

ઝૂલ.

તે માટે માનવ જાત,
કહું છું જોડી એ હાથ,
સાંભળજો હિતની વાત,
ચોંટાડો હૈયા સાથ,
સોળત કરશો બદ જાત,
નફી કરિ લેશો ધાત,
કરતાં સાધૂ સંધાત,
થાશે મનમાં રળિયાત,
અપ્યાસાલે આ વાત,
સૌને કહી છે સાક્ષાત,
સાધુની સંગત કરે મુક્તિની આશે,
સત્સંગતથી સૌ કાર્ય સફળ થૈ જાશે.

૪

લક્ષ્મી વિષે.

“ સર્વે ગુણાઃ કાંચન માશ્રયન્તે ”

પરમેશ્વરને પ્રણામ કરીને, યાદ કરૂં ગણનાયકને,
વિદન ટાળવા શુદ્ધ બુદ્ધિએ, માથું વર શારદા કને;
પૂર્વ જન્મનાં પાપ કાપવા, ભવસાગર સુખથી તરવા,
મતિ મંદ ધૃત્તિ હું આજે, લક્ષ્મીનું વર્ણન કરવા. ટેક.
લક્ષ્મી પુત્રી સમુદ્ર કેરી, લગ્ન કર્યું વિષ્ણુ સાથે,
તેર રત્ન છે સગાં સહોદર, સંસારે એ સૌ માથે;
ગરજ પડે છે એની સૌને, એ વિષ્ણુ ધંધા નહિ આલે,
અદલા બદલી સર્વ વસ્તુની, તેની માર્ગતથી હાલે.
લેવડ દેવડ બધી જાતની, સગવડ સાથે ચલાવવા,
એક દેશનો બીજા દેશે, રોજગાર અનુકૂળ થવા.
ખાવા પીવાને, વાપરવા, અને વળી પહેરવા તણી;
વિવિધ દેશને વિવિધ કાળમાં, વિવિધ વસ્તુઓ અને ધણી,
એક દેશથી બીજા દેશે, લેઇ આવવા લઇ જવા;
સાધન પહેલું પૈસા કેરૂં, શોધી કાઢ્યું સુગમ થવા.

સાખી.

શ્રીમંત ગરીબનું માપ એધિ મપાયે, હલકી ને ભારે સ્થિતિ એથી ગણાયે;
હોદ્દા ઉંચો કે નિચો એથી જણાયે, ઓછું કે વધતું માન એથી અપાયે.
ત્રણ લોક વિષે શ્રીપતિ પ્રથમ પુન્યે, આ લોક વિષે ધનપતિ શ્રેષ્ઠ મનાયે.

કળીયુગમાં સર્વ જગાએ, છે પૈસા મોટામ ધરવા;

મતિમંદ ધૃત્તિ હું આજે, લક્ષ્મીનું વર્ણન કરવા. ૧

વસુ વિના નર પશુ ગણાયે, કહેવત એ છે ખરેખરી;

પૈસા વણુ માણસને માથે, આપત આવે છે કપરી;

પૈસાવાળો હરકોઈ રસ્તે, સંકટમાંથી જાગરતો,

પૈસાવાળો ડુકાળ અધે, ભૂખમરાથી નથિ મરતો.

માત પિતા કે બેન ભાઈ સૌ, સગાં વહાલાં મિત્ર ખરે,
પૈસો જેની પાસે હોયે, તેના ઉપર પ્રીત કરે.
સર્વ સચું છે પૈસા કેરું, એ વિષય ભાવ કવચિત્ પૂછે,
રંક તવગર છતાં પડોશી, હજાર ગાઉનું છેડું છે.
માતબગેની ખાતર કરશે, રંક મિચારા બહુ રીતે,
તો પણ પેલો પૈસાવાળો, હિસાબમાં લેખે નહિ તે.
પ્રેમાનંદે મહેતાજીના, મામેરામાં કડી કહી,
“નિર્ધનનું” ચિન્હકાર જીવવું” એજ વાત હું વડુ અહીં.
વાધ શીઘ્રસમ ફૂર પ્રાણીની, પાસ નિવાસ ભક્ષો લાગે,
પણ ધનહિણને બંધુજનમાં, રહેવાનું હૈયે વાગે;
માયાની એ દુષ્ટ દાસીઓ, બ્રહ્માએ અહીં નીપજવી,
“શ્રી” ને “સ્ત્રી” એ મુખાંતે લે, મોહપાસમાં સમજવી.

સાખી

એ બેને માટે લઘાઈ આ દુનિયામાં, ના લાયક નાહક લઠે પરપરપર સામા;
પૈસાને ખાતર સચું સગાંને મારે, નહિ લોભી બંધુ મિત્ર પ્રીત વીચારે.
જર દેખી મુનિવર ચળે, એમ કહેવતમાં, લોભી માણસ ના રહે શાહની વટમાં;
ફૂલણુજી બહુ ફૂલાઈ ઉડાવે પૈસો, પાછા નવ આપે પાંચ ઉંધારે લૈ સો.

પાપી પાપો તરેહ તરેહનાં, કરે પરાયું ધન હરવા;

મતિમંદ ઇચ્છું આજે, લક્ષ્મીનું વર્ણન કરવા.

૨

લક્ષ્મીના જે દાસ થાય છે, તેને તે દુઃખ બહુ દેતી;
દાસી એને કરી રાખતા, તે જન પાસે નથી રહેતી.
બ્યાં એ મહારાણી થૈ મહાલે, ત્યાંથી દૂર નથી ખસતી;
તુચ્છ ગણુ એને જે સંતો, તેઓ પાસ નથી વસતી.
સંત એને જ્ઞાનીને છળવા, માયા એને મોહલતી;
તીરસ્કાર પામીને પાછી, ફરે બિચારી વલવલતી.
ફંજુસ એની કરે સેવના, પડદામાં પૂરી રાખે;
આમ દેખને દામ જમાવે, સ્વાદ અવર આખર આખે.
જીવ જાય તો જવા દે પણ, પૈસો કરથી નવ છૂટે;
મુવા પછા એવા નરને એ, લક્ષ્મી પોક મૂકી ફૂટે.

હાય મુવા તું જજો નર્કમાં, યમ રાજા દંડશે તને;
વિધવા નારી જરૂરી રમિને, કેદ થકી છોડશે મને.
ઝેવી રીતે લક્ષ્મી બાધ, અકળાર્થ બોલે વાણી;
તોપણ માણસ અધમ હોય તે, ના સમજે કુલરા-કાની.
લક્ષ્મીને દાસી કરતાં એ, રહે ઉમંગે ઉછળતી;
કેદ કરી રાખે અંધારે, શાપ વદે મુખ ટળવળતી.

સાખી.

આ શાસ્ત્ર વચનની શીખ સુણો જન શાણા,
સમજે તે ઉપર તરે ખૂડે જે પહાણા;
સંતોના તો સરદાર, ખરા ઠકરાણા,
ધનદાસ અને કંજૂસ આંધળા કાણા;
સંતોને લક્ષ્મી વિના સદા શુભ ટાણાં,
મખખાચુસ ઘેરે તહેવારે ધીંગાણાં;
જ્ઞાનીને તે શું હિસાબમાં છે નાણાં,
સ્વિકારિ હુંડિ નરસોની હરી હરખાણા;
માયાના જોરે મૂર્ખ જે લલચાણા,
જ્ઞાન તિમિર ઝટ જતાં ઉગતાં વહાણાં;
બહુ ફરનારી લક્ષ્મીનારી, સમજૂ નથી ચહાતા વરવા;
મતિમંદ ઇચ્છુ છું આજે, લક્ષ્મીનું વર્ણન કરવા.

લક્ષ્મીનો મદ કરે મૂરખો, છાક ધરી વચને છટકે;
અભિમાનથી થાય આંધળો, વાત કરે વેશ્યા લટકે.
તુચ્છ વસ્તુ છે લક્ષ્મીમાર્ગ, સગાઇ એની સાથ કરે;
પરિણામે પરતાર્થ મરે જ્યાં, ઠગાઇ એનો ભોગ ધરે.
જરની સાથે ડર છે વળગ્યો, કાયાને માયા મારે;
વગર કારણે બહાલાં જન પણ, અદેખાર્થ મનમાં ધારે.
સગો શતે ને પાંચે મિત્ર, એવી કહેવત જને કહી;
અતિ રનેહમાં પૈસાનો, સંબંધ રાખવો કદી નહિ.
પૈસો વેરી પૈસો ઝેરી, પૈસે નારી ધરખારી;
વસે બલા બુઝા શુણ પૈસે, પૈસે સુખીઓ સંસારી.

અતિ લોભ એનો નવ કરવો, એ પર ખાર નહિ ધરવો;
 પોષણને આપી પડનારો, અડચણ સાથે સંધરવો.
 વિષણુની એ સતી નાર પણ, વેસ્યાસભ બહુ રૂપ ધરે;
 પતિ આગ્રાથી સુખ આપવા, ભાગ્યશાળીને ઘેર ફરે.
 ધર્મદાન કરી પતિ પાસ ઝટ, જે એને નથી મોકલતા;
 તે પાપી એ પરનારી પર, પ્રેમ ધરીને ખાય ખતા.
 શુભ રસ્તે એને જે સંતો, પતિ પાસ વિદાય કરે;
 વિષણુને તે વહાલા લાગે, ભવસાગરથી પાર તરે.

સાખી

એવી લક્ષ્મીપર ખાર ન કરવો ભાઈ,
 સંતોષ ચિત્ત રાખવો ખરે સુખદાઈ;
 પાકન કરતા શ્રમની સતી જગમાઈ,
 એની લાવણી આ ચાર ચોકમાં ગાઈ.
 અખાલાસે મેળવી ગમાવી પાઈ,
 જૂદી જૂદી એ તણી કળા સમજાઈ;
 એ ચપળ નાર છળનાર કરે ચતુરાઈ,
 કંટાળે સાધૂ પાસ જતાં એ બાઈ.
 જે જય થાય અપમાન જશે કરમાઈ,
 ગણશે નહિ એને ખરા ચોર્લાંઆ સાંઈ;

મોક્ષ મારગે જનાર એને, નથી ધ્વંષતા સંધરવા,
 મતિમંદ હું ધ્વંષુ આજે, લક્ષ્મીનું વર્ણન કરવા.

વશીકરણ.

કરી દષ્ટિ દેવને માદ, ઉપાડું નાદ, સુણી તે દાદ, આપવા ધારે;
વાણી ને રિવેકથી જમત વશ થારે-ટેક.

જે કરે આપણું કામ, દિવસને જામ, આપણું નામ, થઇને રહે છે;
તે વશ આપણને થયો એમ જન કહે છે.

વર્તે મરણ અનુસાર, થઈ દિલદાર, વિના તકરાર, હુકમમાં રહે છે,
એવી ઘટનાને વશીકરણ જન કહે છે.

સંસાર વિષે નર નાર, થાય બહુ વાર, મને બેળર, દુઃખમાં પડતાં;
માયા કેરા પાસમાં વિદ્ય બહુ નડતાં.

આવ્યા અહિં મુસાફરી, ધુસરી ધરી, ભારની ભરી, પૂરવેને કર્મે;
ભોગવતાં કરણી કરો ભલી નિજ ધર્મે.

સમજીને સાર અસાર, કરી વિચાર, કીધા તૈયાર, અંથ મુનિ લોકે;
સાચો તેનો ઉપયોગ કર્યો જન કોકે.

કહેવાયા જે નર ભક્ત, થઈ વીરક્ત, અન્યા આસક્ત, ઇશને ભજવા;
સામગ્રી બીજી જનમતણી શુભ સજવા.

જાણે સ્ત્રી સુંદર સતી, ખરા ભાવથી, રિઝાવે પતી, બળવી સેવા;
સંતુષ્ટ થઈ તે ધણી ચખાડે મેવા.

ભક્તો પણ તે રીતથી, શુદ્ધ ચિત્તથી, ખરી પ્રીતથી, સેવના કરતા;
ભક્તિભાવે વશ કરી દેવ-મન હરતા.

વિદ્યા વશ કરવાતણી, સિદ્ધિના ધણી, મંત્ર મુખ ભણી, ધણી વાપરતા;
માનવ બુદ્ધિથી અકળ એલોકિક કરતા.

મંત્રોને તામે દેવ, રહી તતખેવ, બળવે સેવ, ભક્તિના ભાવે;
ધમ્મેહું ણ આપવા, દોડીને આવે.

ગંધર્વ યક્ષ ગણ વીર, સુઝાવર પીર, કરો તદબીર, મંત્ર વશ રેંશે;
સાધારણ સંકટ સમે દુઃખ હરી લેશે.

દેવો કે ગણ વશ થતાં, મંત્ર સાધતાં, કરી આપતાં, વશે નર નારી;
બળવાવે તેની પાસ કૃતિ મન ધારી.

એમાં કાળા ઉજળા, ભૂડાને ભલા, દેવ કે બલા, એમ જન કહેછે;

ઉચ્ચી નીચી જાતની સાધના લેછે.

ઉચ્ચા દેવો કર રહાય, રૂઢું જળ થાય, વિપત્તી જાય, રહે આનંદે;
મેલી વિદ્યા લે જતી નહારે રહે.

કુલ.

એ વશીકરણ કહેવાય,
એ મંત્ર તંત્રથી થાય,
ખોટું ખરું ના પરખાય,
તેથી હગ ફાવી જાય,
લોભે લોભી લલચાય,
ખળ જન ત્યાં ધૂતી ખાય,
ઢોંગીના ધૂર્ત ઉપાય,
ગરબુને નહિ સમજાય,
જર જેઈ મળવા રહાય,
મોહથી આંખ મીચાય,
તેથી જાવે લપટાય,
જ્યાં કુભાંડ બહુ ફેલાય,
ત્યાં ઘટે મંત્ર મહિમાય,
ઉત્તમ ગાયત્રી થાય,
જે શુદ્ધ કરે મન-કાય,

એ પ્રસન્ન થાતાં જગત બધું છતાશે,
વાણીને વિવેકથી જગત વશ થાશે.

૧

મંત્રે હોંસક વશ થાય, બકરી બની જાય, ઝેરની લહાય, સાપની ચટકે;
મટી જાય થતી વેદના વીંછીને ચટકે.

જૂતાદિક ચેષ્ટા રોગ, પાપના ઝાઘ, થાયછે ભોગ, મંત્રને જોરે;

યોગી પણ તાબે કરે સિદ્ધીની તોરે.

હાથી સાચા બળવંત, બીજા રિપુ જાંત, ધર્મથી ખાંત, થાયછે તાબે;

માનવ-કળ-બળને નથી કસું હિસાબે.

માનવ-માનવ વશ કરે, ચિત્તકું હરે, પ્રેમને ઝરે, પાસમાં બાલે;

વશ થયેલ માણસ કલ્યા પ્રમાણે ચાલે.

કાષ બળથી તામે થાય, ડરી રોહ ખાય, મારની રહાય, કાય-જર આપે;
મનમાં ભય ભારે ધરે “ રખે સંતાપે. ”

સૌથી મોટું સાધન, જગતમાં ધન, ધણાનું મન, હરી લે પળમાં;
ધન સમાન પૂર્ણ પ્રતાપ દીસે નહિ બળમાં.

જર દેખી મુનીવર ચળે, પરત્વી મળે, થાય ના કળે, કામ તે થાશે;
વણુ બોલાવે ધન-પતી ઘેર સૌ જાશે.

સૌથી ચઢતી મોહિની, દિસે હેમની, જગતમાં બની-રહી સૌ કામે;
કામણુ ટૂંમણુથી વધૂ કર્યો વશ કામે.

પૈસાવાળાની પાસ, અધ વશ દાસ, કરી નિવાસ, ખુશામત કરતા.

“ હાજી હા ” કેવળ વદી પેટીઉં ભરતા.

ધનવંતો બાળક હોય, ચઢે સૌ કોય, સભામાં રહોય, માન પણ પામે;
પર ઘેરે પુછી ધરે, આંકે દસ રાત્રે (વ્યાજ ચઢે તે.)

(વેશ્યા) સામાંન્યા સધળી રાંડ, ભવાયા ભાંડ, નરકરા દાંડ, કરી ભારાઈ;
ધનપતિને રાખે ખૂશ અસત ગુણુ ગાઇ.

જીલ.

ધનદાસતણુ બની દાસ,
નિરઉવોગી જન ખાસ,
વિટવાય તેની-ચોપાસ,
કરિ અસત્ય કીડા દાસ,
પેદા કરતા વિશ્વાસ,
ધન મેળવવાની આશ,
જ્યાં ધન લક્ષ્મીના વાસ,
ત્યાં સકળ સખ વિલાસ,
આવી આપે સવાસ,

ધન વશીકરણુ છે વડું ભભાવે આશે,
વિવેક અને વાણીથી જગત વશ થાશે.

૨

ધનથી ઉઘી મોહિની, વાણીને મણી, મુખે શુભ બણી, ભરી વિવેક;
અતરથી જાહે સુવાસ જેનો પહેકે.

વિઘાથી થાય વિવેક, વધારે ટેક, મણુચો નેક, ગુણુ એ સારો;
ચોખ્ખતા આબરૂતણુ કરે છે વધારો.

તેથી વિવેકીતણો, લોકમાં ધણો, રળીઆમણો, બાર પોસાતો;
વિવેકીને હર એક આદમી મ્હાતો.
વિવેકે સુધરે મન, પ્રભુ પ્રસન્ન, થાય સૌ જન, રહે આનંદ;
વાંકા વળીને જન વિવેક આગળ વંદે.
એછે દશમો ભંડાર, વિનય-શુણ્ય સાર, વડું હથિયાર, વિના આકાર,
લઈ જે ફરશે, તેનાથી શત્રુ મિત્ર સર્ગાં સૌ ડરશે.
ધરડા બાળક કે જવાન, રંકે રાજન, સમજી નાદાન, વિનયને નમશે;
વિવેકી સૌના ચિત્તમાં પેશી ગમશે.

કૃત.

આદમ તું આંખો ખોલ,
શૃંગાર વિનય ધર શોલ,
જે વધારશે તુજ તોલ,
એ વિનયતણો ભડોળ,
વશ કરશે દુનિયાં ડોળ,
વાગશે સ્તુતિનાં ઢોલ,
ખુશ થતાં ચાત ને પોળ,
ઝીલશે પડતા મુખ ખોલ,

વિવેકતણું શું મૂલ કવિજન ગાશે,
વાણીને વિવેક જગત વશ થાશે.

૩

વાણી સૌ માથે ચઢે, વિનય શુણ્ય વડે, કુંદને જડે, હેમની વીંટી;
દ્વંધમાં સાકર જમ બળી લાગતી મીઠી.

વાણી રાણી રાજની, શ્રેષ્ઠ મોહની, ઉંચા કુળની, બની અહાથી;
વિનય વાણી સંકટહર સજ્જન સાથી.

ક્રૂર કલિપત છે દેહ, નહીં સંદેહ, જગતશું સ્નેહ, કરાવે વાણી;
ઉઞ્જ યવની પારસી કે હોંદવાણી.

આહે તે બાષા વિશે, મોહિની દીસે, ગમે તે વિશે, સુધા બરી ફેંકે;
વશ કરે આઘ માવડી વિનયને લ્હેંકે.

વાણી વેરી વશ કરે, અપલ ચિત્ત હરે, એમ ઉચરે, શુણી મુનિ ચાતા;
વાણી વાણી છે ઇચ્છિત ફળ સુખદાતા.

સાચી વાણી આખવી, હથા રાખવી, મન આખવી, પછી પરિણામે;
 સતતાદી આગળ ગાદિપતી શિષ્ય નામે.
 પ્રીતિ પેદા કરનાર, દુઃખ હરનાર, સતી કુળ નાર, સખી પ્રિય સામે;
 એવી વાણીથી વરીકરણ-શર વાગે.
 ધીમે સાહે ઉચ્ચાર, કરી વિચાર, મુખથી બહાર, કાઢવો તોણી;
 કીમત માણસની કરાવશે નિજ બોલી.
 હિતકારી વદનું વેણુ, સદા સુખ દેણુ, ન આવે કહેણુ, કોઈ પરકારે;
 વણુ પૈસે વાણી, વશ કરશે ઉપકારે.
 પરનીદા પરકૂચલી, વિપયની કળી, જાણવી ગળી, કરે મુખ કાળું;
 અપશબ્દ બિભરત ન વહો મુખે દો તાળું.
 હલકી વાણી કાઢવી, ગાળ બાંડવી, લાજ છોડવી, નીચને જાળે;
 એથી સજ્જન નર નારતણાં મન દાઝે.
 કરશે જે પરતું કામ, દિવસ ને જામ, ખરચીને દામ, સુજશ તે લણુશે;
 કામણુ કરીને વશ કર્યા એમ જન ગણશે.
 શુભ વાણીને પરમાર્થ, તણે પુરુષાર્થ, કરે તજ સ્વાર્થ, ખરા નર વીરા;
 એ વશ કરશે તણુ લોક સંત જન ધીરા.
 કામે કામણુ કહેવાય, બિજ્ઞને સ્હાય, કયાંથી થાય, આશિઆજો તે;
 બદલો તેનો વાળવા અહશનશ જોતે.

કુલ.

મંત્રે દેવો રળિયાત, તંત્રે જુત-ગણ સંઘાત;
 વાણીથી માનવ જાત, ધનથી સેવક સ્ત્રી જાત.
 ભક્તિ વશ ધર તાત, કામે કામણુ પ્રખ્યાત,
 કહી વશીકરણની વાત, અજ્ઞાસ કરો મન સાથ,
 અનુભવો દિવસ ને રાત, સ્હેજે જે લાગે હાથ,
 તે સૈ કરતાં ચઢિયાત, વાણી રાણીના નાથ,
 ચઈ શકે સુજન ભલિભાત, જો જીભમાં ધાલે નાથ,
 તો કહી કરે નહિ ધાત, ચાલે સીધો શુભ પાથ,
 વશ કરી સકળ જન જાત, સ્વર્ગમાં જાશે,
 વાણીને વીવેકથી જગત વશ આશે.

શરીર રક્ષણ.

લાવણી.

વિશ્વતણા પાસક ને રક્ષક, વિષય નાસયણ ભગવાન;
ત્રિપુટિમાં ઉત્તમ અધિશરી, નમું તેમને હું આજ્ઞાન;
દેવલોકના વેદ ગણ્યાયા, શ્રેષ્ઠ જોડ અધિનીકુમાર;
શરીર રક્ષણ માટે માયું, કૃપા તેમની વારંવાર.—૨૬.
શરીર રક્ષણ કરવું એજે, પ્રથમ ધર્મ સૌ માણસના;
સર્વ પ્રાણીમાં રક્ષણ ધ્યાળ, ગુણ દીસે એ કુદક્ષિણો.
મોહું પ્રાણી હણવા આપે, નાનું બચવા નાસી જાય;
નાકાબારી નહિ લાધતાં, હોંમત પકડી સામું થાય.
આત્મદેહનું રક્ષણ કરવા, ગર્ભ વિષે પણ જણ્યામ જ્ઞાન;
એમ છતાં પણ ગણત કરતાં, અસંખ્ય જન દીકા નાદાન.
શરીરની ના કરે કાળજી, ખીજ સુખનો લોભ ધરી;
અંજલે યા જાણી જુઝી, શરીર પીડ થતી જખરી.
કામ ક્રોધ ને લોભ વશે થઈ, માણસ માણસપણું તજે;
નીતિની હદ છોડી દેતાં, દુઃખ થાય તે ના સમજે.
જરાક સુખની ખાતર મોટી, પીડા પડવાની ન ગણે;
એવા મૂર્ખજનોને શાણા, પરુ કરતાં પણ અધમ ભણે.
થાય દુઃખ અવળી કરણીથી, સવળી નહિ કરવાથી થાય,
સાહસ આળસ વ્યસન ક્યાંથી, કોમળ ક્યા કટાઈ જાય.
અતિ મેંનતથી અતિ બળ કરતાં, અતિ ચાલવાથી થાકે;
શરીર પીડા હોરી લેતા, અભિમાની જોખન છાકે.
જૂવાનીમાં નહિ જણાયે, લોહી ભરેલા શરીરમાં;
પાછલો વયમાં ફળ ભોગવવાં, પડશે કદા રીપુસમાં.
રીખાતી રીખાતી કાયા, વ્યાધીથી પીડા પામે;
તે માટે એ જોભ, સિખામણતણા કહું હું આ કામે.
પાતકકળે પાંચ વાગતાં, ઉઠો આળસ દૂર કરી;
ખેઠા થઈ પ્રાણી ઝટ પીવું, અડધ શેરનું મામ ભરી.
મળશુદ્ધિથી પરવારી કરી, મ્હોહું હાંત ધસી ધોવું;

ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરીને, દર્પણમાં મુખડું જોવું.
 સવારનું પછી કામ હોય તે, કરવું એ કલ્પક લગી;
 નવ દસ વચ્ચે ન્હાવું ઘોવું, લાખ વાત મૂકી અજગી.
 ઇષ્ટદેવની પુજા ભક્તિ, સ્મરણ કરો ચિત્ત શુદ્ધ થવા;
 પછી અનુકુળ નિયમીત વખતે, તરત જન્મ એસો જન્મવા.
 વખત કદાપી નહિ ચૂકવો, જન્મવામાં સાવધ રહેવું;
 જંકરામીના સુમાર ઉપર, ભોજન પણ માપે લેવું.
 અનાજથી એ ભાગ પૂરવા, એક ભાગ પાણી પીવું;
 ચોથો ભાગ પવનનો ખાલી, ભાર વધુ ભરતાં બંધીવું.
 કસર હોય પરિપક્વ થવામાં અગર બળેલું ના ખાવું;
 ખાટું ખાઈ તીખું અતિશે, શાક વધારે નહિ ચ્હાવું.
 મીઠું ભોજન સ્વાદ લાગતાં, ભાર કરે તેટલું બધું;
 ખાવું નહિ કદાપી કોષ્ઠએ, આગ્રહ તમને કરે વધુ.
 ખાવાના લાલચુ માણસો, સદા રોગથી રીખાતા;
 ઘર ઘાલીને રોગ રહેતાં, આવરદા ઘટિ મર્શ જતા.
 મારક જે નહિ આવે તેવી, ચીજને કદી નહિ ખાવી;
 ખાવામાં સંભાળ રાખવા, અનેક આયત બતલાવી.

સાખી.

વીણી ચાળીને સાદ અન્ન કરવાનું, ઢાંકીને નિર્મળ પાત્ર વિષે ભરવાનું;
 વળી સ્વચ્છ સ્થાનમાં એસીને જન્મવાનું, ચાવ્યા વિણુ એમનું એમ નહિ ગળવાનું.
 સમજ વિના ખાવાથી સઘળા લોકો રોગે થાય ખુવાર;
 શરીર રક્ષણ માટે માથું કૃપા પ્રભૂની વારંવાર.

૧

માખાપોએ બાળકોની, ખબર રાખવી ખાવાની;
 જે માગે તે લાડ કરીને, ટેવ ન પાડો દેવાની.
 બાળકને સમજણુ નથી હોતી, મારક શું ? ક્યારે ખાવું ?
 ઉપરા ઉપરી ખવાડવાથી, રોગ થયા પછી પરતાવું.
 ખાનપાન કરી સો એક ડગલાં, ધીમે પગલે શરવાને;
 તમા ઘડી લગી એસી રહેવું, વિરામ થોડો કરવાને.
 પછી વળગું ધંધા કામે, પાંચ સાત કલ્પક લગી;
 ત્યાંથી પરવારીને સુધો, ખુલ્લી હવાઈપી કલગી.
 એક આઉતી કસરત કરવી, પગે ચાલતા રોજ જવું.

આમ સોમારે સ્વચ્છ હવામાં, જ્યાં આળસુ નહિ થવું.
 આય રમત રમવાની મરજી, રમવી જે કસરત આપે,
 હાથ પગોને હલાવવાથી, શરીરમાં બહુ બળ વ્યાપે.
 પ્રાતઃસ્નાન થયા પછી રચીને, નમસ્કાર અષ્ટાંગ કરો;
 બારે નામથી બાર વખત યા, એ ત્રણ વારતણો મજરો.
 દરેક કસરત પૂડે થોડું, દૂધ પીધાથી લાભ થશે;
 ખાંધા પહેલાં ચઢા પીવાથી, શરીર નક્કી બીગડશે.
 નિરત્ર કોડે જળ નહિ પીવું, પીવું નહિ ઉત્તું પાણી;
 વેદકના ખાવા પીવાના, નિયમ બધા લેવા જાણી.
 જૂન કઢાપી નહિ મારવી, ખાવા વખત નહિ ચૂકો,
 અતિ આહાર જમણુવારોમાં, કરવાનો આદત મૂકો.
 અપાહારે સુખ છે ભારે, અતિ કરતાં દુઃખ ઉપજશે,
 અજીર્ણ થાતાં રોગ આવશે, પ્રથમતણું બળ લઇ જશે;
 અજીર્ણ થાતાં પાણી પીને, ઘડી એ ઘડી સ્વપ્ન જનું,
 કોસ એકનો પંચ કાપવો. અમર જીલાભે સ્વચ્છ થવું.
 ઉભામરો અતિશે નવ કરવો, નિદ્રા દિવસે નહિ કરવો,
 પિશાબ ઝાડો નહિ મારવો, શિખામણુ એ ઉર ધરવી.
 રોગતણું એ મૂળ બતાવ્યાં, અતિ ઉદક ના પીઓ કઢા,
 વિર્ય નકામું નહિ શુભાવો, રાક્ષસસમ જાણો પ્રમદા.
 શરીર મધ્યે મળશુદ્ધીથી, બળ વૃદ્ધિ સારી રહે છે,
 વિર્ય પ્રતાપે જીવે માણસ, વૈદો તેને તૃપ કહે છે.
 સ્ત્રી સંગે લત નહિ લગાડો, કેવળ સંતતિને કાળે,
 જો માસે યજ્ઞ સમે એકદા, સમજ સ્ત્રી પાસે જાણે.
 કમજબદિ માણસની શક્તિ, શરીરની ને મન કેરી,
 તેજસ્વી બળવાન રહે છે, ધર્મ નીતિ સત્યે પ્રેરી.
 આત્મદેહનું રક્ષણ કરવું, પ્રાણીમાત્રનો મૂળ સ્વભાવ,
 વિર્ય બચાવે બહુ જીવાશે, રોગ દુઃખનો થશે અભાવ.
 તે ખાટે સૌ નાના મોટા, સદા વિચાર ધરો મનમાં,
 નિયમ પુરઃસર વર્તન કરી સુખ, પામેો રોગ રહીત જનમાં.
 એજ સ્થાપમાં મક્કે થઇ જે, અવિચારી હૃદ પાર જશે.
 અનેક બાધીથી પીડાઇ, આત્મધાત્ત કરવારે થશે.

સાખી

સંસારે પહેલું સુખ નિરોગી કાયા, ગુણ એના ઋષિ મુનીએ વેદમાં ગાયા,
બીજું સુખ ધરમાં કુલવંતી કુલબાયા, ત્રીજું સુખ અન્ન અખૂટ પત્ર ધન માયા.
અનુક્રમે એ સુખ વાતોનો, ઉડા મનમાં કરો વિચાર,
શરીર રક્ષણ માટે માથું, કૃપા પ્રભૂની વારંવાર. ૨

જીવો વેદમાં મોટા ઋષિસો, દેવો પાસે શું માગે,
સંવત્સ સો શરદ ઋતુઓ, જીવું જોવું ઠીક લાગે.
શ્રુતિ રમ્ભતિ પૂરાણ નીતિનો, શાસ્ત્ર બેઘ સૌ શા માટે,
દેહતણું કલ્યાણ થવાને, રહે સુખ માણસ ધાટે.
પશુ કરતાં માણસ ચઢીઆતા, તેનું કારણ તો છે એક,
ધર્મ અધર્મ પશુ નહિ સમજે, માણસ તેનો કરે વિવેક.
વિવેક રાખી શરીર રક્ષણ, કરવાના ઉપાય સજે,
નિયમ પાળીને ભોગ ભોગવો, દુષ્ટ કલ્પના દૂર તજો.
સાત્ત્વિક ગુણ ઉપજાવે તેના, પદાર્થ સજ્જનને ગમશે,
રાજસ ગુણના પદાર્થ ખાઈ, રાક્ષસ સાક્ષરને દમશે.
તામસ ગુણના પદાર્થ ખાશે, શુદ્ધ યુદ્ધિના નીચ જનો,
પશુ સરખી મતિ તેમની, ધર્મો કરશે નિર્લેજનો.
શરીર જેનું હોય નિરોગી, પ્રદુષ્ક તેનું મન રેશે,
પ્રસન્ન ચિત્તવાળાના મુખથી, વાણી સત્ય સરસ બહેશે.
નિજ કામ પણ સુલભપણાથી, રોગ રહીત તનથી થાશે,
ચિત્ત મગન હોશે તો બે ધડી, પ્રભૂ નામ પણ દેવાશે.
વય પ્રમાણે કસરત કરવી, શક્તિનું પણ લાભ પ્રમાણ,
શક્તિની ઉપરાંત થઈને, કસરત કરતાં થાશે હાણ.
તનદુરસ્તી જાળવવાને, કસરતની છે મુખ્ય જરૂર,
શુદ્ધ હવાને માફક પાણી, આપે ચહેરા ઉપર નર.
કસરત તો છે ધણી જાતની, જેને જે માફક આવે,
તેણે તેનો વિચાર કરીને, યદ્યપ્ય કરી લેરી ભાવે.
ખાધા વિષય નહિ જાય દિવસ, તેમ કસરત વિષય પણ નહિ ખોવો,
નિયમિત કસરત તણા, કાપડો ધડપણમાં જોવો.

કરણી એવી કરવી જોઈ, રોગ કદી ના પેદા થાય,
અણુધાર્યો અનણુપણુ કદી, થાય રોગ તો કરો ઉપાય.
રોગ મૂળ નહિ વધવા દેવું, ભરમ કરો ઉગતાં પહેલાં,
શત્રુને મૂળથી નહિ કાપો, તો ઉગી નીકળે ડાળાં.
થવા ન દેવો રોગ શરીરે, એ સૌથી ઉત્તમ નીતિ;
થવા પછી છલાજ યોજવા, એ મધ્યમ ડહાપણુ રીતિ.
રોગ થતાં ઠરકાર ન કરવી, કનિષ્ઠ એતો રીત ગણો;
કુપથ્ય સેવી રોગ વધારે, પર્યુ કરતાં એ અધમ ગણો.

સાખી.

ખાવતા બાળને સાચવવું સ્ત્રી જાતે, તણુ ચાર વાર જાગીને તપાસો રાતે,
ઝાઝા પેશાબે સડે ઘોડીઆમાં તે, મા કુપથ્ય કરતાં રોગ થાય બહોં ખાતે.

ઉછેરનારી નારી કે મા અણગું કરે નહિ ક્ષણુવાર,
શરીર રક્ષણ માટે' માયું કૃપા પ્રભુની વારંવાર.

૩

શરીર બગડે આધીવ્યાધી, ઉપાધોંએ તણુ પીડાથી,
નિર્બળ નર નારીની પ્રજાને, રોગો ગર્ભચક્રી સાથી.
કસ્ટર તે તે બાળકની નહિ, એ જૂઝ તેા માઆપતણી;
સંતતિ સુખ ઇચ્છનારા લોકો, કરો સદા સારી કરણી.
કારણુ તેવું કાર્ય નીવડે, બી જેવું જળ પેદા થાય,
પાકટ મજબુત વીર્ય સંધરી, પુરુષ નારી પાસે જાય.
કાચા પાયા કેરૂં ચણતર, પડી જાય વા વાહ્યાથી,
બહાર્ય નહિ પગાય તેથી, નિર્બળ થઇ હિંદુ જાતી.
નાની વયમાં જોડાં ભેગાં, થવા થકી સંતતિ નબળી,
નીપજવા લાગી છે તેથી, ઘેર ઘેર દશા અવળી.
રોગ થકી પીડાતાં દીસે, હુંકી વયમાં જાય મરી,
સો ને બહલે સાડે હમણાં, આવરદાની અવધ ધરી.
શાસ્ત્ર નિયમનો ભંગ થવાથી, ઝડતુકાળ બહેલો આવે,
ઝડતુકાળની વાટ ન જોતાં, બાળક સ્ત્રી પાસે જાવે.
શાસ્ત્ર રિતાજે બહુ થયાને, દાખલ દુષ્ટ રિવાજ થયા;
ધર્મે ઉપરથી મદદ ઉઠી, અડધા થટ છલકાઇ ગયા.

ધર્મતણી કળતણી ન મળી, નીતિ નષ્ટ થઈ જવમાં;
 પાપ કર્મથી અસંખ્ય રોગો, ફેલાયા માનવ તત્તમાં.
 વિચાર કરવો સર્વ સંબંધને, વ્યાધિ નહિ થવા દેવા,
 શરીરને આરોગ્ય રાખવા, ઉપાય સમજણથી લેવા.
 તાંત્રા પીતગતણું પાત્ર જેમ, ખવાઈ જાયે કાઠ થઈ;
 તેમ આળસુ કસરતવિણુ આ, શરીર નખળું થાય નહીં.
 જેવી રીતે તપેલી મધ્યે, હીંદ્ર પડે અતિ ધસવાથી,
 અતિ મહેનતે ક્ષિણુ થઈને, ક્ષય પામે બહુ કસવાથી.
 પોતાની તાકાત પ્રમાણે, શરીરને કસરત દેવી,
 શરીરને આરોગ્ય રાખશે, પ્રસન્ન થઈ કસરત દેવી.
 રોગ પિથ્યાની ગરજ સૂંને, નમસ્કારથી સહેજ સહે;
 દેવ ભક્તિને શરીર રક્ષણુ, એક કાર્યથી બે સુધરે.
 રોગ ચ્યાનું મૂળ જાણજો, કસુર ગદ્ગત માણસની,
 એ બે મન કરી અટકારી, ખુબી જીવો વધુ-માનસની.
 રોગતણો એ અશ કલાપી, થવા નહિ દેવો તનમાં;
 થયો હોય તો લંઘન કરવું, ચેટક રાખીને મનમાં.
 આધી વ્યાધી પુરૂષ પ્રયત્ને, કમી થવાની કહી કથા,
 ઉપાધી પરવશની પીડા, એ આણુધારી કરે વ્યથા.
 આણુધારી અંગને નડે તો, સહન શીલતા વાપરેથી;
 મનને પીડા કરે ઉપાધી, તે વખતે ધીરજ ધરેથી.
 દીન રાત અંગને લાગતાં, ગભરામણુ કરી નહિ ડરો,
 શાન્ત ચિત્તથી છલાજ બનતાં, સમયસુચકતા ધરી કેરો.
 માણસનું ધાર્યું નથી થાણું; ધાર્યું ધ્વજરતણું થશે,
 એવું બોલી બેઠરકારી, કરવાથી દુઃખ નાપજશે.

સાખી.

આખ્યા મેં પૂરી કરી શરીર રક્ષણુની,
 સમજાવી મતિ અનુસાર વિધિ ભક્ષણુની;
 બદલાય કાયની રિયાત ઘડીપણ ક્ષણુની.
 માટે શુભ પાડો ટેવ રૂડા લક્ષણુની,
 કેં આખ્યાલ અલ્પ આહારી, બહારીને કરે સુહાર;
 શરીર રક્ષણુ માટે માણુ, કૃપા પ્રભુની વારંવાર.

ઉદારતા (મનનું મોટાપણું).

સાવણી.

મણુદેવ પુકારી સાદ, કરે છું નાદ, ઇષ્ટ પ્રસાદ, આપવા આવો,
સાથે શુભ દેવા સ્થાય શારદા લાવો.
ધ્વજી આજે ઉરમાં, બવધિપૂરમાં, ખિલું શરમાં, મોહું મન રાખી,
ઉદારપણાનો સ્વાદ બતાવું ચાખી.
મારા તારાનો બેઠ, કરવો ખેદ, વહે છે વેદ, સલને જાણો,
મતલબ તેની ખુબ સમજી ઉરમાં આણો.
હું ને મારું જ્યાં થાય, જીવ લોભાય, કરે ઉપાય, ખોળાનું લેવા,
પ્રયત્ન કરે નુકસાન ખીજાને દેવા.
એકલપેટા જન જોહ, ન દેખે તેહ, વિના સંદેહ, શરે અધારે,
પોતાની મતલબ કાજ ખીજાને મારે.
સૈયા એકલી આતરે, નીતિ વીસરે, ન ધસ્યો કરે, કરે તે જીવંત,
સ્વાસ્થીઆ કરે કર્મ ન એકે રહું.
દિવસ સમગ્ર સૈને-ગણે, વચન પ્રિય બણે, પિદા પરહણે, અરાતન મનથી,
હિત કરે સર્વ પ્રાણીનું મોકળા મનથી.
મર મીડ પોતીકી કરે, હયા ચિત્ત ધરે, જમતનું કરે, દુઃખ દિલ સમી,
એ મનવૃત્તિને ઉદાર બુદ્ધિ બાખી.

સાખી.

ઉદારપણું રાખવું, એકલપેટા ન થવું, સ્વાસ્થીમાં ન હુલી જવું,
મિત્રો અને મનમાં સહાયવું, કરવું દુઃખીમાંતું દુઃખ, હયા દીલ-સમી;
ઉદારપણાનો સ્વાદ બતાવું ચાખી. ૧.
લોકો સાથે આપણે, ઘડી પળ ક્ષણે, પ્રસંગો બને, કામના ઝાઝા;
દર પ્રસંગમાં હાખનો “ જીવના રાજા ”
સાંકડું ચિત્ત નવ-કરો, કપટ-નહિ ધરો, હેતનો-ભરો, કરો હયામાં,
જેવી સીને-માઠે-પ્રેમ હયામાં.
સૌ જનની સાથે પ્રેમ, રાખવો કેમ, શુદ્ધ નેમ, સાચ સમજાવે,
એ નિયમ ચિત્તમાં ભરી રાખવા આવે.

હલકા મનના આદમી, વિચારે કરી, શકે નહિ ખમી, ખેલ બીજના,
લઈ પડે ન વાર્યા રહે, કોઈથી છાના.

નહિ કરવા જેવી વાત, કહી પ્રખ્યાત, બીજની ધાત, કરાવે પાછ,
પર નિંદા ચૂંકવી કરી થાય બહુ રાછ.

પોતાનું હીત તાકવા, કુસ્તે જવા, અસત ભાખવા, ન પાછા પડતા,
હલકા જન સમુદાયને વિવિધ રીત નડતા.

મન પાણીથી પાતળું, વળી છાંછળું, બીજનું બહું, કરી શું ચક્રો!
હલકા ઉદારની પાસ જરા નહિ ટકરો.

સાખી.

હલકું જે પેટ જણાય, વિશ્વાસ ન તેનો થાય,
વિપરીત કરે પણ માંહય, અણધારી લગાડે લાભ;
ધર્મથી મારે ડંખ જેવી મધમાં માખી,
ઉદારપણાનો સ્વાદ બતાવું સાખી. ૨

મોટા દિલના માનવી, ગુણી સુનિ કવી, નહી જાનહવી, વિમળ જળ વાળી,
સંસારી થતાં તે દોષ બધા દે ટાળી.

પર અંતરને ઝોળખે, પિડા પારખે, હૃદયમાં લખે, “પિડા એ ભારી”
ફર કરવા મંડી પડે ઉચું દિલ ધારી.

ઉદાર ચિત્તનો ધણી, સખાવત તણી, રૂડી કૃતિ ધણી, કરે દર રોજ;
સુખ વૃત્તિમાં રાતરે સુએ છે મોજ.

તે સદા મગનમાં રહે, અવર હિત ચહે, અનુભવ લહે, સર્વ મન કરે,
કોમળ મીઠો ને, શાન્ત સ્વભાવે ધેરા.

પ્રાકુલ પધારે ધેર, પ્રેમની દ્વેર, ધરી શુભ પ્રેર, બળવે સેવા,
શક્તિ માફક રજુ કરે અજ દળ મેવા.

નિરખી એની શુભ ચાલ, ધરે સ્ત્રી બહાલ, કુટુંબનાં બાળ, શિખે સૌ સાર;
ઉદાર ચિત્તનું ચરિત્ર જગતને ખ્યાર.

સાખી.

પરદુખ અંજન કહેવાય, ગરજીને દેતાં સ્થાય,

એ વિક્રમને રહુરાય, જય ઉદારના સૌ ગાય,

નિજ લોક વિષે વખણાય, પકડે ઇશ તેની બહાઈ, શાન્ત જે સાખી;
ઉદારપણાનો સ્વાદ બતાવું સાખી. ૩

જે ઉદારતા વાપરે, ક્ષમાને ધરે, સહન કંટુ કરે, બીજની વાણી,
કડવાસ હણે ભરી અમીઝરાતું પાણી.
બ્યાં મળે ચારજણુ બાધ, અગર ત્રણ બાધ, કરી ચતુરાઈ, બોલશે વાતો,
નિજ સ્વભાવ માફક રંગ પુરે રસ માતો.
પ્રથા બેળીને કાઠ, સ્વાર્થની સોઈ, લોભથી મોહિ, લધ લે લાવો,
છળ પ્રપંચ ઉપર ઓપ ભરી રચનાઓ.
ઉપરનો ડોળ સપાટ, દેખિતો ધાટ, ઉજળો પાટ, બલેરો બાસે,
અંદર તો કાળી મેથ ભરી બદમાસે.
નિજ સ્વાર્થ સાધવા કાજ, તછને લાજ, કપટનાં કાજ, કરે કમળતી,
ઉમદા કુળની તે જોઈ બળે છે છાતી.
મોટાને મોટું મને, સરવેને નમે, સદા તે રમે, સખાવત બાજી,
જન મંડળમાં સર્ખો નામ, રહે છે ગાજી.
ખોટાને આશ્રય જાય, સુખી તે થાય, જીવતી દહાય, જાય હોલાઈ,
એ ઉદારતાની શીખ સુણો સૌ બાઈ.
સાખી.

ઉદર વૃત્તિ ઉદાર, સાગર સમ કરી સાર, સુખથી તરશે ભવપાર,
જીજી ગાથે સૌ અંસાર, દાસી ગુણવાળી થશે ગુણકા લાખી.
ઉદારપણુનો સ્વાદ બતાવું ચાખી.

હોંમત, ધીરજ, દઢતા, બહાદુરી.

લાવણી.

હિંમત રાખે રણધીર, ખરા શરવીર, રહે મન સ્થિર, મળે યશ માતો.
કાયર થઇને ના કરો બાયલી વાતો.
હિંમતે મરદ પરખાય, મરદને ચ્હાય, પૂટે સૌ ધાય, મરદની વારે,
હિંમત મોટું હથિયાર ધિરા નર ધારે.
નર હિંમતથી બહાદુર, શરીરે શર, વહે બળપૂર, જોસમાં ભારે,
હિંમતથી થોડા જનો લણાને મારે.
હેયે રાખે જો હામ, સુખરે કામ, દેશમાં નામ, મેળવે મોટું,
હિંમત વિણ હાથી સમાન બળ પશુ ખોટું.

હિંમત હારી જન જન, ખતાલે ખાય, દુખી બહુ થાય, લોક વિચારે;
હિંમત છોડે હીનડા થકી પણુ હારે.

કુલ.

હિંમત રણમાં સરદાર, નોકા દરિયો તરનાર,
હિંમત નરની શયમાર, ઝાલી જાણે તરવાર,
એ શક્તિનો અવતાર, ઉતારે બેડો પાર,
પહેરે હિંમતનો હાર દીસે નર તાલે;
કાયર થઇને ના કરે ખાયલી વાતો.

૧

ધીરજ હિંમતની બેન, કરે સુખ એન, ચમકતી નેન, વસે જીતણાં,
હિંમત ખુશી દેખાય ચપલ છે નરમાં;
આધી ઉપાધી નડે, વ્યાધીએ સડે, સંકટ પડે, પિશ જો ખમે,
ધીરજ ધારી ઉપાય કરે દુઃખ વામે;
ધીરજ છે ઠંડી જાત, નસાડે જાત, શરદની શત, રડી અજવાળી,
ધીરજથી નાસી જાય વેદના કાળી,
ધીરજ વીર મંજીર, સ્વભાવે ધીર, મધૂરી ખીર, ચાખતાં જાણે,
ધીરજથી શાંતિ વળે દિપતી ટાણે,

કુલ.

ધીરજનું ફળ મીઠાશ, ઉત્તાવળ છે કડવાશ,
પૂરી થાવા મન આશ, ધીરજને રાખો પાસ,
ચિત્તે ધીરજનો પાશ, નાશને ખાતો,
કાયર થઇને ના કરે ખાયલી વાતો.

૨

રક્ષણ એ બે ગુણુતણુ, કરે દંડપણુ, ટકાવે ધણુ, નીકળવા ના દે,
દંડતા એ બે બેનને જોર દે જાહે;
દંડતા સારો ખોરાક, સરસ ખોરાક, સુધારે પાક, ધીરજ હિંમતનો;
દંડતા છે મોટો ગુણુ ધણી હિંમતનો;
દંડતા લેને જો રહે, નિયમથી રહે, કબેજી કરે, ચમકતા જોરુ,
દંડતા પણુ ડાંપણુનું તત્વ વિચારી લેવું,
ઉડા કરીને વિચાર, શોધિને સાર, ધીરજ જીવ્યાર કરે છે માર,
સાં સંકટ આવી પડે તે નિશ્ચય તોડે;

કુલ.

દઢ બલિ રાગનું ઢાન, ધર્મનું સત્ય અભિમાન;
રામે રાખ્યું પિતું માન, દઢતાનું અશ્રુતપાન;
પીને કીરતી મેળવી સંત હરખાતો,
કાયર થૈધને ના કરો ખાયકી વાતો.

૩

ગુણ સહન શીલતાતણા, કીમતી ધણા, સર્વઢા ધણા, ગુણ એ ભારે;
એ ક્રોધ શત્રુને હણે નેત્ર પલકારે;
વિદ્યા ધનથી શ્રીમંત, જ્ઞાન બલવંત, ખરા જે સંત, તેમની પાસે;
શિવની પાસે જ્ય શશી ચળકતો ભાસે;
ખૂંડું કોઈ જન કહે, શાંતિથી સહે, ન મનમાં લહે, દોષ બીજનો;
સાધુ સંગે દઢ રંગ સહન શિલતાનો,
જે સહન કરે સૌ વાત, સંત એ જાત, રહે દિન રાત, પૂરે આનંદ;
એવા સતોને મહાજનો સૌ વંદે.

કુલ.

હિંમત ધીરજ શત જોડ, દઢ લક્ષ સાચવે સોડ,
ગુણ સહનશીલ કરોડ, ચોકડીયે કરીએ ફોડ;
કવિ અલ્પ મતીથી ગુણ ચાર એ ગાતો,
કાયર થૈધને ના કરો ખાયકી વાતો;

જીવન સ્ત્રીને શિખામણ.

લાવણી.

તું સાંભળ શાણી નાર, કહું આ વાર, જ્ય ભરતાર, વિદેશે જ્યારે;
તો તજી સકળ શયુગાર રહેવું ત્યારે.
જેબન હોયે ભરપૂર, મૂખડે વર, જીવાની ઊર, કામથી ફૂર, પિડા બહુ થાતી,
પણ પતીતણું વ્રત રખે તું હણવા ચ્હાતી.
નિર્ધન હોયે ધરપતી, રખે તું મતી, બગાડે સતી, ભણ થાવાને;
કદી વિચારવું નહિ પરધન મેળવવાને.

ધર્મરે આપી જે સ્થિતિ, ધરી મન મિટી, નીતિની રીતિ, સુમારગ વાળી;
ઝાલી પરપ્રીતિ તમે કુચાલી ટાળી.

વળી નિર્બળ જે નિજ ધણી, પિડા ઉર તણી, જેસથી હણી, શકે નહિ પૂરી;
રાખીને મન સંતોષ થતી ન અધૂરી.

કળેડા કેરૂં સાલ, ધણી તુજ બાળ, કામની જગાળ, શકે નહિ ટાળી;
તો રાખી મન દૃઢ થાંત રહો મન વાળી.

વિધાતા કેરો લેખ, મારી જે મેખ, ટળે નહિ છેક, કદી કા કાળે;
થઈ કામાધિન ના પડો રંદની ભળે.

સાખી.

મેટા થાશે પતીરાજ, સધરશે સઘળાં કાજ, રાખની લોકની લાજ,
પરમેશ્વર ભણે દાઝ, પતીવ્રતાપણનો તાજ, શોભાવે નહિ સમાજ,

વહિ જશે દિવસ દુઃખના રખે ગભરાતી,

નિજ પતીતણું મત કદી ન હણવા ચ્હાતી.

૧

માનવો પતીનો પાડ, સાસુશું રાઠ, તજે લડવાડ, થઈને શાણાં;
કદી કસેશ કર્યાનાં બતાવવાં નહિ બ્રહ્માનાં.

મારે કોધી થઈ નાથ, લાતની ઘાત, બિગાવો ખાથ, રીસ ઉતારી;
શુણ સહનશીલતાતણો બતાવો ભારી.

સઘળી વસ્તુનો સાર, કરો ભરતાર, રસોઈ સાર, જમાડી જમજો;
રાતરે હથીને રંગ રમાડી રમજો.

શકડ થઈને જે ફરે, ચિત્તડું હરે, કામ નહિ સરે, રખે તું કરે, મિત્રતા તેથી;
ધડી એક થશે સંજોગ પછીથી ફળેતી.

પરપુરૂષ કરી પ્રીત, ટકે નહિ નિત્ય, કહું શુભ રીત, સુ નાર વિચારો;
નિજ પતી રળીને ભરે પેટ જનમારો.

વિધિએ કીધો નહિ તજો. પ્રભુને ભજો, પ્રીતડી સજો, પતીની સજો;
થઈ ખૂશ પતી દિન જશેજ રંગે ચંગે.

ચિત્ત ચંચળ ચતુરા નાર, કરો વિચાર, સકળ સંસાર, ભણવો ખોટો;
ટકશે દિન બે જમ પાણીનો પરપોટો.

સાખી.

જવાનીમાં મન લલચ્યાય, પરવરૂં ફરવા બહુ જાય, દિન રાત રટણ રમર થાય,
ચિત્ત ચિંતા ફેલી ખાય, અતે નારી પરતાય,

મરતા લગી જરી છાપ નથી જુસાતી,
નિજ પતીતણું વ્રત રખેતું હણવા ચ્હાતી

૨

જોખન ચમડોળે ચ્હડે, સૂઝ નવ પડે, ચિત્ત આથડે, ઠામ નધિ કરતું;
તે વેળા શા'ણી નાર ધિરજ મન ધરે તું.

ધીરજથી કરે વિચાર, કોની તું નાર, તને દેનાર, પિતા તુજ કવે;
જો કુળ વગોવી આશ્રય ક્યાં જઈ લેવો.

દુર્ગુણ ચ્હોટા વ્યભિચાર, નથી કાંઈ સાર, કરી પોકાર, સંતજન કહેછે;
સઘળા કર્મોમાં શાસ્ત્ર શીખે એ દેછે.

લોકોમાં થાતાં જાણ, થાયછે હાણ, ઝેરી એ બાણ, જીવ લેનાર;
એ કલંક જીવિગ લગી દુઃખ દેનાર.

ચોરીમાં અગ્નિ પાસ, દિધો વિશ્વાસ, “આજથી ખાસ, તમારી ઠાસી”;
હાથેવાળો મેળવી ક્રિયા કરી કરિ ખાસી.

વેદોક્ત પવિત્ર વચન, -વદી. તન મન, સગાં શુર જન, દેખતાં દીધું;
“અર્ધાગ તમારું બની તરે” ભવસીધું.

એ વચન વિસરી જાય, કુરંગ થાય, પછી પરતાય, જુવાની જતાં;
કરવો એ સઘળો ખ્યાલ મદન ઉભરાતાં.

સાખી.

રાખો ધન્યરની પહીક, જે છે હંમેશ નજીક, મનને દેખી શુભ શીખ,
જરીને ગણવી ધીક, વચને સીતા, દમયંતીની વડી ખ્યાતી,
માટે વ્રત પતિનું રખે તું હણવા ચ્હાતી.

૩

ધ્રુવો જો પતીનું વ્રત, બોલજો સત્ય, કદી ન અસત્ય, વાણિ મુખ કાઢો;
પોતાના ધરતું છિદ્ર યુક્તિથી માડો.

પરનીંદા કુથળી તજો, સખ્યતા સજો, પતીને બજો, રાતને ઢાંડો;
પરપ્રિત કરી નિજ ધર સુખ નહિ વણસાડો.—

વિષુ કામ પારકે ધરે, રખડતાં ફરે, લોક સૌ કરે, વહેમની વાતો.
વહેમી પ્રણી જાણે વાત મારશે લાતો—

નર દુષ્ટ વાસના ધરે, ભટકતા ફરે, નિશાની કરે, ચિત્ત હરિ લેવા;
લલચાઈ ન દોડી જવું ચાખવા મેવા.

સાવધ રહેવું હ મેશ, જતાં પરદેશ, ધરી શુભ વેશ, લક્ષ્મી રસતા,
 સમન્નવી ખોટી વાત જળ પાથરતા—
 રાખીને મન કચ્ચાશ, ધરી શુભ આશ, નહિ વિશ્વાસ, કોઇનો કરવો;
 મીઠાં વચને ભોળવે દુષ્ટ નર બડવો.—
 વિચિત્ર યુક્તિઓ કરે, મીઠાઇ ધરે, અગર ચિત્ત હરે દામ દેખાડી;
 સદેશા દૂવી સાથ મોકલે દા'ડી.
 એ કૂડ કપટ બહુ રમે, જોડી કર નમે, તમે તે સમે, નહિ લલચારો;
 તજવિજ્ઞ કર્યા વીણ પરનર સંગ ન જાશો.
 દૂતી બૂટા છીનાળ, ખતાવે બહાલ, મેળવી તાલ, ફાંસમાં નામે;
 શુણ્વતી નારી નીચ સંગ નહિ રાખે.
 એકાંત તજે સૌ સાથ, વિના નિજ નાથ, બિજા શું વાત, ખુણે ના કરવી;
 પતિ વિના કોઇની સલાહ ચિત્ત નવ ધરવી.
 પતિ દેવચક્રી પણ વધે, જાણવું હદે, કાર્ય સૌ સધે, ધણી ખુશ રહેતાં;
 એ (ધણી) રાજા, શુર, ને દેવ શાસ્ત્ર સૌ કહેતાં.

સાખી.

કુકામાં (હિ) નારી જાત, કહું છું હું એકજ વાત,
 ધણી વિના અન્ય સંઘાત, ઉપજાવે નક્કી ઘાત;
 ખોટું પણ આવે આળ, રાખો તેની સંભાળ.
 પતિ વિના બીજાનો ખ્યાલ, કરવો નહિ કોઈ કાળ.
 આશિષ દે અમ્માલાલ, યશો યશ માતી;
 કુલર્વતી શાણી સદા સીલવ્રત ચહાતી.

૪

જુવાન પુરુષને શિખામણ.

લાવણી.

મિત્રો સુજાને ઉપદેશ, બળે અગેશ, ધરો હ મેશ, ઇશ શું પ્રીતિ;
 જ્યો દુનિયામાં નડશે નહિ કંઈ ભીતી.
 શીધો સદમારમ સદા, ટળે આપદા, પડો નહિ કંદા; દુઃખરોગરેખા.

બેસી જઈ સિંધુ તરો, સુખ રૂપ-તરમાં.—૮૬.

આ જુવાની કરો તોર, મચાવે શોર, કરે બહુ જોર, કામની જવાબા;
પણ પરનારી પર મચાવવા નહિ ચાળા.

જેડી પરનારી પ્રેમ, શાસ્ત્રનો નેમ તોડવા કેમ, કરો ઉપાયે;

સૃષ્ટિ રચતા તમપર ના રાજ થાયે.

જે પ્યારી પરતર સંગ, મચાવે રંગ, કરો મન ભંગ, તમે તે માટે;

પ્યારી છોડી ના જાવું આડી વાટે.

હોય અક્ષતહીણી નાર, ન માર લગાર, કરી વિચાર, તું વારંવાર,

શિખામણ દેજે;

દશ આપે તેમાં સુખ સહ માની લેજે.

આ હિંદુ કરો ચાલ, જગત જંગળ, રસાવે બાળ,—પણ માંહેરે;

વિધા બણ વીના બને વિપત્તિ ઘેરે.

કુલ.

બહુતર પુરૂં ન બણાય, જૈરીમાં મન દોરાય,

સોજેક વરસની માંલ, છોકરાં એક બે થાય,

તન મન બળ ઘટતું જાય, પેદા કરવાની દહાય, લાગ્યાથી લોહી મુકાય,

ચિંતા રૂપ જવાળા ભરી રહે ભીતરમાં,

બેસી બવસિંધુ તરો સુખ રૂપ-તરમાં.

૧

નિજ પ્રાણપ્રિયાની સાથ, કરો દિન રાત, સુખની વાત, કલેશ છોડીને;
આપો મનગમતું સુખ સંપ જોડીને.

શક્તિ માફક વાપરો, શોક નહિ ધરો, દ્રવ્યથી કરો, કદાપી ખાલી;

સંતોષ ધીરજથી સદા રહો મન વાળી;

છે જનમતણી સુખકાર, તમારી નાર, રચે ધરબાર, સજે બહુ પ્રીતિ;

તજવી તેને એ નહિ સુજનની રીતિ.

તરછોડે જળ જે મીન, જાય ક્યાં દીન, થકને લીન, પ્રાણ મૂકારો;

ધણીએ ત્યાગેલી નાર મીનવત્ થારો.

ક્ષયરોગ તણા જેમ લોક, કરતા શોક, દેવનો કોપ, ન ચાતાં ફોક,

અંગથી ગળશે,

તેમ ત્યાગ કરેલી નાર, વિરહથી બળશે.

સમજ એ સઘળી વાત, વિચારી બ્રાત, રમો દિનરાત, પ્રિયાની સાથે;
વર્તો શુભ રીત ન આળ ચઢાવે માથે.
ના કહો શુભ જે વાત, અરે! સ્ત્રી જાત, બળવે ધાત, એ અપ્રહલહીણી;
ઝીણી વાતો તે કરશે વીણી વીણી.

હૃદય.

દીવસની સ્ત્રી જામ રાત, તેવી નરની સ્ત્રી જાત,
પેટમાં ટકે નહિ વાત, જૂઠું બોલે સાક્ષાત,
સાહસ કરવા રણિઆત, નિદ્રા આળસની માત,
અજવાળું ને અંધેર કરે પતિ-ધરમાં,
એસી ભવસિંધુ તરે સુખ રૂપ-તરમાં.

૨

કીધા છે કોલ કરાર, પરણતી વાર, ચતાં ભરતાર, નારી કર ઝાલ્યો;
વરરાજા થઈ ત્રણ ચાર દિવસ બહુ માહલ્યો.
અમી ગુરુ દેવ સમીપ, ધરી ધૃતદીપ, આણી તેં છીપ, મુક્ત ફળ માટે;
પાલન પોષણ સંતોષ કરો સૌ વાતે.
નારીનું મન દુભાય, કલેશ બહુ થાય, સુખ બળી જાય, ચાય બેચેની;
છુટે પ્રાંતિની ગાંઠ બેઉ વચ્ચેની.
સુક્રાંશન કરી આશ, પામશે નાશ, પુત્ર વિણ વાસ, નરકનો જાણો;
માટે તે સ્ત્રીને કુલદેવીસમ જાણો.
પરનારી પાપનું મૂળ, કરે નિર્મૂળ, આપણું ફળ, ધન બળ હુંડી;
જે નહિ સમજે તો છતી આંખ બે ફૂટી.
પરનારી પાપની ખાણ, કીચકનો ધાણ, કર્યો તે જાણ, થયું સંસારે;
વળી રાજાથો રાવણ મોહો પરનારે.
માટે છોડી પરનાર, પોતાની નાર, ઉપર બહુ પ્યાર, અંતરમાં ધરજો;
હોય ગુણહીણી પણ ગુણવાળી ઉચરજો.

હૃદય.

જીવ જોડી રહે જો નાર, તેનો સુધરે સંસાર;
સંકટ નાવે લગાર, વળી રમો નહિ જૂગાર,
વ્યસન પણ છે દુઃખકાર, તે તજો તજવો ચાર,
તો પામો લાભ અપાર, રાજ રહે જગદાધાર,
હું કહું વારંવાર.

અખાલાલ તણી આ વાણી ભરી રહો ભીતરમાં;
એસી ભવસિંધુ તરે સુખ રૂપ-તરમાં. ભરી રહો ભીતરમાં. ૩

પુણ્ય પાપ વિશે.

લાવણી.

નેહીને ખેડ હાથ, નચું ગણનાથ, સારદા માત, પગે હું લાગું;
 બે બોલ બોલવા મદદ તમારી માગું.
 ઇશ્વર છે જગતો બાપ, એકલો આપ, ન થાયે માપ, વિશ્વને ધારે;
 લખું પાપ પુણ્યની કથા મતી અનુસારે.
 એ અમલ નીચમનો ધણી, અનુપમ મણી, શકાય ન ગણી, નિયમ સૌ એના;
 નીરંતર આદ્યાં કરે કદી અટકે ના.
 નહિ ફેરશર કદિ થાય, અકળ મહિમાય, નહિં સમઝાય, મનુષ્ય-બુદ્ધિથી;
 ઉત્તમ યોગી કળિ શકે અષ્ટ સિદ્ધિથી.
 છે લીલા અપરંપાર, સકળ સંસાર, નિયમ આધાર, -લઘને ચાલે;
 દર માનવ કરણી વિષે નિયમ એ મહાલે.
 એ નિયમતણે અનુસાર, બન્યો સંસાર, પુરૂષ ને નાર, પવન રવી પાણી;
 પૃથ્વીપર સઘળી વસ્તુ નિયમ વશ આણી.
 બહુ મળી પરસ્પર સાથ, બને બહુ જાત, રૂપ રસ ભાત, જુદે આકારે;
 એમ અસંખ્ય ચીજો બની નિયમ આધારે.
 રાજસ તામસ ને સત્ય, પ્રકૃતિનાં તત્વ, કરે દાસત્વ, સરવમાં પેશી;
 સ્વામી સાક્ષી થઈ જુએ હૃદયમાં બેશી.
 છે અંદર પણ વેગજો, આપ એકલો, નિરંજન બલો, નથી લેપાતો;
 દેખે દેખાડે પણ તે નહિ નહિ દેખાતો.

સાખી

એ નિયમ તણો રજનાર, પોતે કશું નહિ કરનાર,
 કળ પણ નહિ ભોગવનાર, અજ અનંત નીરાકાર,
 એ રમત રમાડે બાજગર સંસારે.
 લખુ પાપ પુણ્યની કથા મતી અનુસારે.

૧

આનંદ મોજની રહેલ, કશવે ખેલ, બનાવી ખેલ, ધાણીએ ધાલે;
 અગણિત જીવો અગાન તિમિરમાં ચાલે.

પ્રકૃતિતણા ત્રણ ગૂણ, અધિકે ન્યુન, બળે જેમ ઘૂણ, સરવ યીજોમાં;

ત્રણ ગૂણનું મિશ્રણ બની રહ્યું બીજોમાં.

બ્યાં તામસ હોય પ્રધાન, ભુલે નિજ જ્ઞાન, અતી અજ્ઞાન, મતી પશુ જેવી;
મોહો વશ કરણી કરે અધમ તે તેવી.

કરતા બીજનો નાશ, પમાડી ત્રાસ, કપટનો પાસ, પાથરી રસતા;
અન્યાયી કરમે કરી પેટ નિજ ભરતા.

પરમેશ્વરથી નવ ડરે, સ્વાર્થમાં ફરે, પારકું હરે, દ્રવ્ય, સુખ, દારા;
દુર્કર્મતણા ભંડાર, સદા ભરનારા.

એ પાપ કર્મ કહેવાય, હાલ સુખ થાય, પરંતુ જાય, નરકમાં અતે;
પરિણામ પાપનું દુઃખ કહ્યું મુનિ સંતે.

બ્યાં રાજસ આગળ પડે, પ્રવૃત્તિ નડે, બહુ આથડે, વિપય સુખ લેવા;
બહુ સ્વાર્થપ્રદાયણ નરે કુટુંબની સેવા.

ના જુએ ન્યાય અન્યાય, સ્વાર્થ જે થાય, દોહિને ગાય, શ્વાનને પ્રાશે;
પાપને પુણ્ય બે ભેળસેળ થઈ જાશે.

રાજસ તામસનું જોર, બનાવે ચોર, કળીનો તોર, પૂર્ણતા પામે;
ભારે ભયદાયક કર્મનાણું બળ ઝામે.

સાખી.

જે દુઃખ દુઃખ દેખાય, તે નર્કનામ કહેવાય, એ પાપ કર્મ ફળ થાય,
માનસ તેથી પીડાય, સુખ સ્વપ્ને નહીં જણાય,

પરિણામ પાપનું દુઃખ ભોગવો ભારે;

લાખું પાપ પુણ્યની કથા મતી અનુસારે.

૨

પુણ્યનો અર્થ પવિત્ર, શુદ્ધ ચરિત્ર, સત્યના મિત્ર, થઈને રહેવું;

આ સૃષ્ટીમાં સર્વને સદા સુખ દેવું.

શાસ્ત્રમાં કહેલું કર્મ, સમજીને કર્મ, પાળીને ધર્મ, સદા આચરવું;

મન દુખાય પરંતુ જરા ન તેવું કરવું.

રાજને વળી માતના, મનુષ્ય જાતના, વિવિધ વાતના, હોય જે ધારા;

તે સુખ સંપત્તિ શાંતિ રાખતા સારા.

તેતો કદિ ના તોડવા, સ્વાર્થ સાધવા, સરસ એ દવા, રોગ દુઃખ દાણે;
એ વર્તન છે પુણ્યનું સુ ફળ તે આલે.

સ્વર્ગતે સુખનું કામ, દેવનું ધામ, પૂર્ણ વિશ્રામ, તથા પદ ભણા;
પુણ્યનું કર્યાથી કર્મ સ્વર્ગ સુખ માણા.
આલોક અને પરલોક, પુણ્યના ચોક, ન જાયે ફોક, સુ ફળને આપે;
આતી પડનારાં દુઃખ વિદા તે કાપે.

સાખી.

પૈસે પર પીડા હરે, વાણીમાં અમૃત ભરે, ક્રોધ કે ગર્વ ના ધરે,
કામ ને લોભ પરહરે; પરમાર્થ કાર્ય બહુ કરે,
પુણ્યથી તરી પૂર્વજ વંશજને તારે;
લખુ પાપ પુણ્યની કથા મતિ અનુસારે.

૩

જે અધિક સત્યની કાય, વિચારે ન્યાય, સત્યની મહાય, ધરીને ચાલે;
નીતિ સદ્બુદ્ધિ વિનય વિવેકે મહાલે.
હરણુ ના હોયે લેશ, ધરે નહિ દેશ, કરે નવ કલેશ, કોઈની સાથે;
સંતો એ વિરઢા ગણાય સૌને માથે.
પામે સાઈ સનમાન, દર્ધને માન, તજી અભિમાન, જ્ઞાન પ્રકટાવે;
પૂજા એવાની કરે સુજન શુભ ભાવે.
સત્યનું એજ પરિણામ, પુણ્યનાં કામ, કરી શુભ નામ, જગતમાં કાઢે;
ઉગે જળ અમૃતસમાં પુણ્યરૂપ ઝાંડે.
સત્કર્મ એટલે પુણ્ય, અકર્મી શુન્ય, રહે છે શૂન્ય, સદા ઉદાસી;
નહિ કર્મ કરે તે અજ્ઞા રહે અપવાસી.
ઉત્તમ વાવે જે બીજ, કરી તજીબીજ, હણે હરગીજ, ચીજ તે તેવી;
ઉંચામાં ઉંચી મઝા સ્વર્ગના જેવી.
કૃકર્મ એટલે પાપ, બાંઈયો સાપ, ગળા ની છાપ, જાતીએ વળગે;
કાળી કડવી વિપ કળી-અનળ વત સળગે.
વિષ વૃક્ષતણો રસ ઝેર, કરે છે કેર, જગતશું વેર, બાંધિને વર્તે;
ફળ પાપતણું નર પડે નરક દુઃખ ગર્તે.

સાખી.

એ પુણ્ય પાપનો સાર, આપ્યો મેં અહીં લગાર, પણ એનો બહુ વિસ્તાર,
ઋષિસુખથી બહુ પ્રકાર, વણ્યો વારંવાર, વાંચી તે સજ્જન પરમ પુણ્ય
ઉર ધારે, લખુ પુણ્ય પાપની કથા મતિ અનુસારે.

૪

પંચતત્વ.

લાવણી.

ચિદાનંદ ને સત્ય રૂપનું, બાન થવાને ભાવ ધરી;
 વર્ણન કરીએ પંચતત્વનું, જેથી જાણ મળે સુધરી,
 સત્ય એક જ બ્રહ્મપણથી, બ્રહ્મ ભણાયું અવિનાશી;
 આદિ અંત રહિતને નિર્ગુણ, અકળ કળા જેની ભાસી.
 નિર્વિકારી નિત્ય ચુકતને, શુદ્ધ શુદ્ધ જે સદા રહે;
 કેવળજ્ઞાની પરમહંસ જન, અતુભવ એનો ખરો લહે.
 વેદ સમુદ્રે બુદ્ધિ નૌકા, ચક્રાવી સુનિર્જન પાર ગયા;
 તોપણ સત્ય નહિ દેખતાં, “ નેતિ ” કહી સંતુષ્ટ થયા.
 સર્વ વસ્તુમાં એતનને વળી, ગતી મળે સ્થિતિ દેખાય;
 તે કારણથી એજ સત્ય, સર્વત્ર વ્યાપિ ચૈતન્ય ગણાય.
 ગુણવાળી માયાને સંગે, એક છતાં બહુ રૂપ દીસે;
 રાજસ, તામસ, અને સત્ત્વ એ, ગુણ ત્રણ છે પ્રકૃતિ વિષે.
 તામસ પ્રધાન માયા કેરા, અજ્ઞાને ઢંકાઈ જતાં;
 તે ચૈતન્ય વિષે મૃગ જલવત, આકાશાદિ તત્ત્વ થયાં.

સાખી.

એ ખરાં નહિ પણ ખરા સરિખાં ભ.સે,
 આકાશ વિષે નહિ રૂપ રંગ પ્રકાસે;
 આકાર વગર એ અને છે માયા-પાશે.
 વિશ્લેષ એવું નામ ધરંતી, એ માયા શક્તી જાણરી;
 વર્ણન કરીએ પંચતત્વનું જેથી જાણ મળે સુધરી. ૧

આકાશચક્રી નીપજ્યો પવન જે, ચક્રન વલનની ગતી કરે;
 પવનચક્રી જન્મે છે અગ્નિ, જેમાંથી દેવતા ઝરે.
 અગ્નિમાંથી અજબ ક્રિયાએ, જળ કેરી પેદાશ થતી;
 રસમય જળ સ્પર્શ જતાં, પૃથ્વી તેમાંથી નીપજતી.
 પ્રકટ થયાં એ પાંચ તત્ત્વ તે, એક બીજામાં ભળી રહ્યાં;

શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસને ગંધે, જણાય તેથી મૂળ કહ્યાં.
તન્માત્રા એ પાંચ તત્વની, પંચેદ્રીને જ્ઞાન કરે;
કાન સાંભળે નાક વાસ લે, જોવા માટે નેત્ર ઠરે.
દરેક વસ્તુતણા સ્વાદને, જણાવનારી જીભ ખરી;
અડકીને ઝોળખવા કેઈ કામ કરે પૃથ્વી નકરી.
એવી રીતે વિરાટ રૂપે, સમષ્ટીમાં એ તત્વ રહે;
વ્યઘ્રી રૂપે દરેક જડ ચૈતન્ય, વસ્તુમાં તેજ વહે,
એ પાંચેનું મિશ્રણ જાનીને, વિશ્વ બધું ઘેરી લીધું;
તેને પંચીકરણ કહે છે, દૃષ્ય જગત તેણે કીધું.

સાખી.

એ મિશ્રણથી આ બધી ચીજ બંધાઈ,
વત્તા કે ઝોછા પ્રમાણથી સંધાઈ;
-રૂપે રંગે ને કદે વિવિધ દેખાઈ.

એ પરમાણુ દૃષ્ય જગતની, બધી ચીજ એ થકી ભરી;
વર્ણન કરીએ પંચ તત્વનું. જેથી જાય મતિ સુધરી, ૨

ભાગ તમે બે એક તત્વના, સરખા અડધો અડધ કરો;
તે મધ્યેના એક અડધને, બાજુપર વેગજો ધરો.
બીજો અડધો ભાગ લઇને, ચાર ભાગ સરખા કરેવા;
એ ચારે ને બીજાં તત્વના, ચાર-અડધ મધ્યે ભરેવા.
એવી રીતે એક તત્વનો, આઠ આનીનો અંશ મળે;
બીજા તત્વની બે આનીના, ચાર ભાગ એ વિષે બળે.
એક રૂપિઆ આખા કેઈ, મિશ્રણ એ જે બની રહ્યું;
આઠ આનીનો ભાગ જે હતો, તે આખાનું નામ કહ્યું.
એ પરમાણુ મિશ્રણનાં, એ પાંચ તત્વ બ્રહ્માંડ વિષે;
પ્રકટ થઈને દર વસ્તુમાં, વ્યાપ્ત થયેલાં નજર દિસે.
બધી ચીજમાં વધતા ઝોછા, પ્રમાણમાં એ વાસ કરે;
તેજ પ્રમાણે ઘાટ બનેને, વધતું ઝોછું તેજ ધરે.

સાખી.

બ્રહ્માંડ વિષે સદીઓ બની મિશ્રણની,

પૃથ્વીપર ચીજો જડત્વ ને ચેતનની;

એ પાંચ તત્ત્વથી અપાર લીલા મનની.

જ્ઞાની અજ્ઞાની મનથી એ, લીલા ખોટી બને ખરી;

વર્ણન કરીએ પાંચ તત્ત્વનું, જેથી જાણ મતિ સુધરી.

૩

પ્રથમ મુળનાં પાંચ તત્ત્વને, સુક્ષ્મ ભૂત મુનિઓ કહે છે.

તેનું પંચીકરણ થવાથી, સ્થૂળ ભૂત તે થઇ રહે છે.

મૂળ તત્ત્વના સત્ત્વ ગુણથી, જ્ઞાન તણી ઇંદ્રિઓ સજે;

એજ તત્ત્વના રાજસ ગુણથી, કમેંદ્રિ પાંચે નિપજે;

દશ ઇંદ્રીમાં મનને યુદ્ધિ, અંતઃકરણ તણી વૃત્તિ—

પાંચ પ્રાણ મેળવતાં થાયે સુક્ષ્મ દેહની ઉત્પત્તિ.

પંચીકરણ થયેલું મિશ્રણ, સુક્ષ્મ દેહમાં ભળી જતાં;

અહંકારને ચિત્ત મળીને, સ્થૂળ શરીરો નીપજતાં.

સત્ત્વ તત્ત્વે સુક્ષ્મ દેહને, ચોવીસે આ સ્થૂળ બની;

અક્ષાંડે જે ચૈદ્ધ લોકની, સૃષ્ટિ તે સ્થૂળની ગણી.

અદ્ભૂતીજ ઉદ્ભૂતીજ અંડજને વળિ, સ્વેદજ એવી ચાર રીતે.

સ્થૂળ શરીર તણી ઉત્પત્તિ, વેદ વિષે બતલાવી તે.

સ્થૂળ સુક્ષ્મના જુદા ભાગમાં, પવન તત્ત્વ સંચાર કરે;

પ્રાણ, અપાન, સમાન, વ્યાનને, ઉદ્ધાન એવાં નામ ધરે.

આ પાંચ ભુતોએ દૃષ્ય બધું નીપજાવ્યું;

માથાના અજ્ઞાનથી જગત બની આવ્યું;

અંબાલાલે હુંક ખ્યાન લખી બતલાવ્યું.

સમજીને અનુભવ કરશે તે, ભવસાગર જશે ઉતરી;

વર્ણન કર્યું મેં પાંચતત્ત્વનું, જેથી જાણ મતિ સુધરી.

૪

પંચકોશ.

હાવણી.

વેદ વિષયનું તત્ત્વ સમજવા, આરત ઉર ધરે હરખે;
 શંકર મતપર રતી રાખતાં, મતિ મનુષ્યની સુધરશે.
 વેદ, બાળ્યને ઉપનીષદ વળિ, જિતા સ્મૃતીનો સાર લહે;
 સાર લહીને ખાર પડે જો, જ્ઞાની તેને મુક્ત કરે.
 બ્રહ્મરૂપ તે મુક્ત થાય ને, જનમ મરણની પિડા ટળે;
 પોતે નિજરૂપ પરખી લેતાં, સિદ્ધાન્તની જાહેર મળે
 માયાના અજ્ઞાન પણાથી, અંધારે જો અથડાયે;
 જ્ઞાન દીપક જ્યાં લગી મળે નહિ, ત્યાં લગી તે ગોચાં ખાયે.
 દીપક પ્રકટ થવાને દીવટ, તેલ પાત્રને દિવાસળી;
 સામગ્રી સજવા માટે, યુદ્ધિ નિર્મળ કરવી ઉજ્જવળી.
 જીણી જીણી વાત સમજવી, ઉંડા ઊતરી ખોજ કરી;
 સમતા શ્રદ્ધા રાખી જાતું, સદૃશ્યે શરણે ભાવ ધરી.

સાખી

વ્યછી સૂછી ને મૂળ સ્થૂળનું જાણો,
 સુદ્ધમને સમણી તણી વીગત ઉર આણો;
 અંતરના પડદા બણી મોજ મન માણો.
 મોજ મનને નિદીધ્યાસની, જો માણે તે જન તરસે;
 શંકર મતપર રતી રાખતાં, મતિ મનુષ્યની સુધરશે.

અંતઃકરણ ચતુષ્ઠ મધ્યે, મન યુદ્ધિ એ તત્ત્વ રહે;
 આકાશાદી પંચ તત્ત્વના, સત્ત્વતણું એ કાર્ય કહે.
 જ્ઞાનેદ્રીયો સત્ત્વ મૂળની, યુદ્ધિ સંગ મળે બ્યારે;
 પ્રકાશથી વિજ્ઞાન વામ એ, યથાર્થ પ્રાપ્તિએ સ્વારે.
 આત્માને આચ્છાદી નાંખે, તેથી કોણ કહેવાયે;
 એ રીતે વિજ્ઞાન કોણ એ, એ મળતાં પેદા થાયે.
 કર્તા શ્રેયતા મિશ્ર મિષ્ટે હું, એવું એ અભિભાવ થયે;
 આ લોકે પરલોકે ફરતા, વ્યવહારીને “જીવ” કહે.

સત્વ થકી પેદા થયેલું મન, રજો તણી ધ્રુવ કરતું;
તેથી તે સંકલ્પ અને, વીકલ્પ તક્રીમાં રહે કરતું.
એ ધ્રુવથી કર્મેન્દ્રીનો, સંગ કરે એ જ વારે;
અનભવી વેદાન્તી તેને, કોશમનો મય હુઆરે.

સાખી.

એ કોશ મનોમય તિમિર તેજ વચગાળે,
વિજ્ઞાન કોશ દે તેજ તિમિરને ટાળે;
આનંદ તણો કોશ તે મોજ નિજ મ્હાલે.
કોશ પરત્વે જુદો ભાવ એ, માયા-મય આત્મા ધરશે;
શંકર મતપર રતી રાખતાં, મતિ મનુષ્યની સધરશે. ૨.

સાંખ્ય વાદીઓ પવન તત્વના, વિભાગ બીજા પાંચ કરે:
દેવતા કૂર્મ ને કૃકલ વળિ, નાગ ધનંજય નામ ધરે.
ક્રિયા ભેદથી નામ ધર્યાં એ, વેદાન્તી તે નહિ માને;
સમાવેશ એનો થઈ જાએ, પ્રાણાદીની દરમ્યાને.
આકાશાદી પાંચ તત્વમાં, તામસ રાજસ ગુણ જેછે;
તે મધ્યેના રજેગૂણથી, વાયુ પંચક નીપજેછે.
કર્મેન્દ્રીઓ પાંચની સાથે, વાયુ પંચક મળી જતાં;
બને પ્રાણમય કોશજ તેથી, “જલું આવવું” કાર્ય થતાં.
જ્ઞાન શક્તિ વિજ્ઞાન કોશને, કર્તાની સંજ્ઞા દેછે;
ધ્રુવ શક્તી મનો મયે છે, તેથી કરણુ રૂપે એછે.
કાર્ય રૂપે કોશ પ્રાણમય, ક્રિયા શક્તિ સંધરવાથી;
સુક્ષ્મ દેહ નિપજે છે એ, તણુ કોશ એકઠા કરવાથી.

સાખી.

એ સુક્ષ્મ દેહનું સમષ્ટિ એક ચૈતન્ય,
કહેવાયું તેનું નામ ગર્ભ-હીરણ્ય;
સૌ ઝાડ તણું જેમ નામ એક અરણ્ય.
નિર્મળ મનથી મનન કરીને, જ્ઞાન ગિતા ચિતમાં ભરશે;
શંકર મતપર રતી રાખતાં, મતિ મનુષ્યની સધરશે. ૩

એક હિરણ્યે બહુ પણાથી, બુદ્ધિ થાતાં થઈ સૃષ્ટી;
પૃથક્ પૃથક્ એ પ્રાણ જણાશે, તેનું નામ કહું વ્યષ્ટી.
એ વ્યષ્ટીનો આશ્રય દાતા, સ્વામી જે ચૈતન્ય રહે;
અંતઃકરણ પ્રકાશે તેથી, તેજસ તેને મુની કહે.
સુક્ષ્મ સ્થૂળનું લય સ્થાનને, કારણ પણ કહેવાય ખરે;
કોશ મનોમય તણા પ્રભાવે, સ્વપ્ન વિષે એ ક્રિયા કરે.
પંચીકૃત બૂતોથી નીપજી, સ્થૂળ દેહ જે સુક્ષ્મ થકી;
અન્ન તણા વ્યવહાર કરેથી, કોશ અન્નમય બને નકી.
એના એક સમષ્ટી પાસે, જે ચૈતન્ય રહે વળગી;
વિરાટ કે વૈશ્વાનર તેનું, નામ ધર્યું છે આજ લગી.
સ્થૂળ તણી વ્યષ્ટીની પાસે, જે ચૈતન્ય પ્રકાશ કરે;
વિશ્વ નામથી પ્રસિદ્ધ તે છે, જાગૃતમાં તે ભોગ ધરે.

સાખી.

આનંદ કોશ તે મૂળ સ્થાનનો વાસી,
વિજ્ઞાન કોશ તે કારણ દેહ વિલાસી;
ત્રણ કોશ લઈ સુક્ષ્મ તો બની છે ખાસી,
સ્થૂળ તો સદા અન્નને ઉદ્દકની ખ્યાસી.
એ પાંચેનું ધણીપણું ચૈતન્ય તણું નકીર્ણકરશે;
શંકર મતપર રતી રાખતાં મતિ મનુષ્યની સૂચરશે.

૪

એ શક્તી વિશે.

લાવણી.

નિર્ગુણ બ્રહ્મ સ્વરૂપ થઇને, જીવન સુકૃત બન્યા જન જે
તે બ્રહ્માંડે રૂપી નગરીમાં, નિજાનંદમાં કરે મજે;
લેપ માપ વિકાર વગરનું, આદિ અંત રહિત જે એક.
અસ્તિ જ્ઞાતિ મિત્ર છે, તેને વિશે કરીશે સત્ય વિવેક;
સદા એકની એક સ્થિતિમાં, રહે નિરંતર પ્રકાશરૂપ.
સત્, ચિદ્, આનન્દ તણી, ત્રિપૃષ્ઠી કવાય નહિ અદ્ભૂત અનુપ;

નિત્ય કુળાને શુદ્ધ કુલ્લ એ, અવિચ્છિન્ન સધળે ઠામે.
 બ્રહ્મ રહે છે સર્વ કાળમાં, જણાય અગણિત ઉપનામે;
 જેમ દેરડી વિશે સાપની, થાય ભાવના અગ્નાને (થાયે આંતી).
 બ્રહ્મ થકી જગની ઉત્પત્તી, તેમ જ્ઞાન હિલ્લ જન માને;
 સભ વસ્તુમાં અસત્ય કેરો, અગ્નાને એ ભાસ થતો.
 એ દયાભોષ કહે છે તેને, જ્ઞાન યતાં તે ઉડી જશે.
 સત્ય વસ્તુ તે બ્રહ્મ જાણ્યું, બાકી દશ્ય બધું જોયું;
 તે સધળું અજ્ઞાન મુળથી બ્રાંત ચિત્ત થઇ નિપજે છે.

સાખી.

અજ્ઞાન અનાદી ભાવ જ્ઞાનથી અવળો,
 ના અસત્યથી નીપજે ભાવ કદી સવળો;
 સત્યથી નીપજે નહિ કદાપી નબળો.
 એકદ્ય એ છે મૂળ જગતનું, જ્ઞાની એમ ખરું સમજે;
 તે બ્રહ્માંડથી નગરીમાં, નિજનંદમાં કરે મજે.

૧

એ અજ્ઞાન સમૂહ વિશ્વમાં સમષ્ટી રૂપે એક રહ્યું;
 અનેક રૂપ બન્યાં જે જૂદાં, વ્યઘ્રી તેનું નામ કહ્યું.
 એ અજ્ઞાન તણું માયા એ બીજું નામ વેદાંત વિશે;
 સપ્તસાદી બીજાં શ્રીયોમાં, મૂળ પદ્ધતિ કહી દોસે.
 ત્રિગુણાત્મક એ અનાદિ માયા, મૂળ થકી એછે તેછે;
 જ્ઞાન પ્રકટતાં જનમ વગરની બ્રહ્મ વિષે લય પામેછે.
 સત્ત્વ ગુણના અંશે કેવળ, યુક્ત હોય માયા જ્યારે;
 વેદાંતીએ વિશુદ્ધસત્ત્વા માયા તેને કહે ત્યારે.
 એવી માયા તણા સંગમાં આવે છે ચૈતન્ય યદા;
 અંતર યામી સર્વ જ્ઞાતા ધર્મી એ કહેવાય તદા.
 અખિલ વિશ્વનો આવિ નિયંતા, કારણ પણ એ ગણામછે;
 એના શુદ્ધ પ્રકાશવડે, અજ્ઞાન કાર્ય સૌ હણાયછે.
 એથી રૂપ સમષ્ટી, એનું કારણ કહેવાયે;
 આનંદે ભરપૂર રહી, ચૈતન્યતાણું ઢાંકણ થાયે,
 આનંદે કોશને સ્થિતિ સુપુત્રિ મધ્યે એ ગુણતાન રહે;
 મુદ્ધમ સ્થળ એ કાલાં કેરું, લય સ્થાન એહને કહે.

સાખી.

સૌ પ્રપંચ લય પામતાં રહે જે આક્રી,
ધૃશ્વરને માયા નામ ધરે છે સાખી;
શીવને શક્તિ પણ વહે સાંધુજન સાખી,
પ્રકૃતિ પુરુષની જોડ સાંખ્યમાં દાખી.

એ રીતે ધૃશ્વર માયામાં ઉત્પત્તિ ને લય નીપજે,
તે બ્રહ્માંડથી નગરીમાં નિજનંદમાં કરે મજે.

૨

તમામ ગુણતણા બહુ અંશે, પુકત હોય માયા અજ્ઞાન;
અનેક વ્યથી રૂપ નીપજે, ભૂલાવી દે નિજનું બાન.
મલીન સત્ય પ્રધાના માયા, ગણાય છે તે તે વારે;
જે ચૈતન્ય વચે તે પાસે, પ્રાણ નામ તે તો ધારે.
અહંકાર અજ્ઞાન મૂળથી, ઉડે પ્રપંચ રમવાને;
અંતઃકરણતણી વૃત્તિ થાતી, ઉન્મુખ જગ સજવાને.
પ્રાણ અને ધૃશ્વર બંનેનો, કોશ એક આનંદતણો;
વિવિધપણાનો ભાસ લાગતાં, જૂદા જૂદા જીવ ગણો.
વ્યર્થી જીવને પ્રાણ સમજી, એ બેમાં કાંઈ ભેદ નથી;
દરેક જાડને સમગ્ર વન, વચે શો ભેદ જુઓ મનથી.
એમ પ્રાણ અને ધૃશ્વર વચ્ચે, ભેદ જરા પણ નહિ દિસે;
એક કાર્યને બીજે કારણ, ઉપાધી છે વિશ્વ વિશે.
જળાશયોમાં પ્રતીબીબ, આકાશતણું જેમ ભાસે છે,
તેમ સમજી વ્યર્થીમાં, ચૈતન્ય બીબ પરકાસે છે.
સર્વતણો આધાર બ્રહ્મ, ચૈતન્ય અતાદી અવિનાશી;
સદાશીવ આત્મા પદ ચોથું, વહે વેદ વાણી ખાસી.

સાખી.

ચૈતન્ય શુદ્ધ એકલું લક્ષ્ય અરથે છે,
વાચ્યર્થ ઉપાધીતણા સંગમાં કહે છે;
દૃષ્ટાંત તપેલા લોહ પીંડનું દેહે,
ભેગા કે જુદો હુતાશ એનો એ છે.

જીવ, શીવ, ચૈતન્ય, બ્રહ્મ, આત્મા, વિશેષ જીવો પદ જે;
તે બ્રહ્માંડ રૂપી નગરીમાં નિજનંદમાં કરે મજે.

૩

રહેછે સ્વાભાવિકપણાથી, શક્તી જે અજ્ઞાન મહી;
સંસાર એ જે તણી કાવરણ, અને વળી વિશ્લેષ કહી.
અમાપ એવા સૂર્યદેવને, જરા વાદળું સંતાડે;
તેમ આવરણુ અગ્રપણાનું, આત્માપર પડે પાડે
પૃથ્વી ઉપર પડી દોરડી, અજ્ઞાને ઓળખી નહિ;
અજ્ઞાની જીવડો ડરીને, નાસે તેને સાપ કહ્યો.
તેવી રીતે અજ્ઞાને પોતે, ઢાંકેલા આત્માને;
આકાશાદિ જગત બન્યું છે, એમ મૂઢ પોતે માને.
આ શક્તિ વિશ્લેષ તણી જે, ખરૂં રૂપ ખોટું દાખે;
શક્તિ જે આવરણુ કહી તે, સતને અંધારે રાખે.
જેમ દોરડી વિષે સાપની, થાય ભાવના અજ્ઞાને;
ક્ત્તાં ભોક્તા પણું જીવડો, અજ્ઞાની પોતે માને.
સુખ દુઃખ સંસાર ભાવના, અજ્ઞાની જીવને થતી;
અંધારાથી મોહ પામતાં, શુદ્ધ બુદ્ધિ વીસરી જતી.

સાખી,

આ પ્રપંચમય સંસાર બને એ રીતે,
આસ્થા એનાપર ધરે મૂઢ જન પ્રીતે,
મિથ્યા કીધા જ્ઞાનથી તુરીયાતી તે.

સેવક અંબાલાલ અલ્પમતી સમજીને શુભ પંથ સજે,
તો બ્રહ્માંડ રૂપી નગરીમાં નિજનંદમાં કરે મજે.

૪

શાસ્ત્ર વિષે.

લાવણી.

શંકરસુતનું સ્મરણ કરીને, પ્રણમું દેવી સરસ્વતિ:
શાસ્ત્ર વિષયનું વર્ણન કરવા, દોષ હરી દે શુદ્ધ મતિ;

- શાસ્ત્ર શાસ્ત્ર મુખથી સૌ બોલે, પણ એ શું ને શી છે વાત;
કેટલાક એ નથી સમજતા, નષ્ટ થઇ નીતિ રીતભાત. ૧
- ધર્મતણી કેળવણી ન મળે, તેથી સઘળા પશુ સમાન;
બોલેભાવે અર્થ બણેલા, પુરાણીઓને દે સનમાન;
સાપ ગયા પછી લીસોટાનું, હોય જેટલું બય મનમાં,
રહ્યું તેટલું શાસ્ત્રતણું બય, હવે બધા હિંદુ જનમાં. ૨
- બણ્યા ગણ્યા તે સુધારાના, સાથી થઈ મિથ્યા મ્હાલે,
સ્વાર્થ સાધવા બ્રાહ્મણલોકે, શાસ્ત્ર કર્યા વચલે ગાળે;
અમે નથી બધાયાં એવાં, શાસ્ત્રોને અનુસરવાને,
એમ વહી વાંકા તે ચાલે, નીતિ બાહર ફરવાને. ૩
- અજણને ઉદોગ વગરના, પૈસે ખાલી થઇ ગયા,
શાસ્ત્ર ઉપરથી શ્રદ્ધા તેથી, ઉઠી ગઇ ને અધમ થયા;
શાસ્ત્રતણું તો ધીમે ધીમે, નામ ઘસાઈ જવા લાગ્યું,
ધર્મલોપથી સત્યપણાને, વજબાણુ ભારે વાગ્યું. ૪
- સત્ય જવાથી દૂરાચરણે, ઘેર ઘેર પાયો ધાલ્યો,
બ્યભિચારને કુસંપ કરતો કળી મહાબળથી મ્હાલ્યો;
દિલગીરી ભારે લાગે છે, આર્યબ્રાતનું શું થાશે?
શાસ્ત્રતણો ઉચ્છેદ થવાથી, આર્ય નામ ડૂબી જશે. ૫
- સાખી.**

એ વિચાર કરતાં ચિત્તમાં જવાળા લાગે,
એ બોલ કહું જે આર્ય ઉંધથી જાગે;
શાસ્ત્રનો સમજને અર્થભાવ ફરી લાવે,
આગા એમાં જે કરી શીર ચઢાવે.
શીર ચઢાવી સદ્વર્તન કરી જરૂર પામશે શ્રેષ્ઠ ગતી;
શાસ્ત્ર વિષયનું વર્ણન કરવા, દોષ હરી દે શુદ્ધ મતિ.

નિયમ વિષે રાખવું “ શાસ્ત્રનો ” અર્થ કહો સંસ્કૃત મહી,
ત્ર પ્રત્યય લાગીને આખો, શાસ્ત્ર શબ્દ તે બન્યો સહી;
નિયમ વિષે રાખવાતણું; જે તંત્ર તેહને શાસ્ત્ર કહે,
ક્યાંથી તંત્ર થયું પેંદા તે, રહસ્ય કોઇ નહિ લહે. ૧૧
વેદ પઢેલા ત્રિપિ મુનિઓએ, વેદ વાણીને યાદ કરી,

ઘણા કાળનો અનુભવ તેમાં, મેળવી અંધે લખી ભરી,
 જે રહેણી કરણી કરવાથી, માનવજાતી સુખ પામે;
 પ્રહ્લાપુત્રે પ્રથમ રચ્યું તે પુસ્તક અનુસ્મૃતિ નામે. ૨
 એવી રીતે અઢાર રૂપિએ, અઢાર સ્મૃતિઓ કરવાથી,
 ધર્મશાસ્ત્રોના પ્રયોજકોને, મનાય છે પુર્વાપરથી;
 તે પહેલાં પણ જૈનિની ઋષિએ, ધર્મ કર્મ બતલાવ્યું છે,
 ત્રીંત સ્મૃતિને વચ્ચે ગાળે, સૂત્ર વિષે દરશાવ્યું છે. ૩
 સ્મૃતિઓ મધ્યે યાગવલ્કયને, પરાશરી આગળ પડતી,
 કળિયુગ મધ્યે પરાશરી તો, પ્રમાણમાં સૌથી ચઢતી;
 સ્મૃતિઓમાંથી તત્ત્વ ખેંચીને, આધુનિક બે અંધ બન્યા,
 ધર્મ સિંધુને નિર્ણય સિંધુ, અમુલ્ય હીરા તેજ ગણ્યા. ૪
 પુરાણ મધ્યે બહુ જાતનું, મિશ્રણ છે એકરૂં કર્યું,
 ધર્મશાસ્ત્રનું કોઈ જગોએ, જરા જરા મહી લખી ભર્યું;
 આર્યજનોની મહાગીઓનું, બહું ચવા ચિત્તે ધારી,
 દેવ કસેશ તણ સંપે જાંખી, નીતિ જાળવવા સારી. ૫
 ઘણા કાળના અનુભવ સાથે, દીઘદ્રષ્ટિ ડહાપણ ભેળી,
 શાસ્ત્ર બનાવ્યાં સુંદર પ્રીતે, જાણો તે અમૃતવેલી;
 શરીર રક્ષણ ઉત્તમ થાશે, ચિત્તશુદ્ધિ પણ શ્રેષ્ઠ થશે,
 ખરૂં ખોટું પારખવા કેરો, વિવેક બુદ્ધિથી બનશે. ૬

સાખી.

એ વિવેકથી સંસાર સાર સમજાશે,
 આ માનવદેહ મળ્યાનું સાર્થક થાશે;
 માની લીધેલાં દુઃખ દૂર થઈ જાશે,
 સૌ પ્રાણીને નિજ પ્રાણ સખા ગણી મહાશે.
 જેથી તારા સદાહૃદયમાં વ્યાપ્ત થશે આનંદ અતિ;
 શાસ્ત્ર વિષયનું વર્ણન કરવા, દોષ હરી દો શુદ્ધ મતિ.

માણસ જાતે જનમથકી, માંડીને મરણ થતા સુધી,
 શું વર્તન કર્યું કે જેથી, શ્રેષ્ઠ થાય નિર્મળ; બુદ્ધિ;
 દરેક વર્ણ પોતપોતાની, હોય ચોખ્ખા તનમનની,
 તેજ પ્રમાણે ધધી પકડી, બળવવી સેવા જનની. ૧

વયને અનુકુળ આશ્રમમાં રહી, સદાયરણુમાં પગ ધરવો,
જે આશ્રમ સ્વિકાર્યો તેને, લાયકનો ધંધો કરવો;
શાસ્ત્ર વિષે શરમાવેલા, નિયમોની હદ ચૂકવી નહિ,
બૂલ પડે તો પ્રાયશ્ચિત્તે, બતલાવેલું કરવું સહી. ૨
શાસ્ત્ર નિયમનો ભંગ થવાથી, દુઃખો ભોગવવાં ભારે;
ટુંકી નજરે નથી જણાતો, માર ગુપ્ત જે એ મારે.
રાજ્ય ગુન્હાની શિક્ષા કેવળ, કરનારે ભોગવવાની;
શાસ્ત્ર ભંગની નસિયત પેઢી, દર પેઢી જઈ નડવાની. ૩
સગાં સહોદર ધતર જનોને, થોડું વધતું વાગે છે;
નાત જાતમાં જન મંડળને, છાંટા એના લાગે છે.
શાસ્ત્ર નિયમનો ભંગ થવાની, અસર થાય છે ગુપ્તપણે;
પણ તેનું પરિણામ ભયંકર, દુઃખ દષ્ટિ જાંઘળી હણે. ૪
નાવું ધોવું સંધ્યા વંદન, સત્ય શીલને સદાયરણુ;
નિત્ય અને નૈમીત્તિક કર્મો, એ સૌ શરીરનું રક્ષણ.
જપ, તપ, વ્રતને પૂજા ભક્તિ, કથા દેવની સાંભળવી;
એ સૌ મનશુદ્ધિનાં સાધન, ભવ ભયથી મુક્તિ મળવી. ૫

સાખી.

શાસ્ત્રે વળગી ચાલતાં થશે કલ્યાણ,
બળ બુદ્ધિ કેરો અખંડ તપસે ભાણ;
એથી બીજાં શાસ્ત્રનું થશે શુભ જ્ઞાન,
આખર જાતાં ધર્મરતનું થાય પિછાન.
લોકો મ્હારો કીર્તિ ગવાશે પ્રસન્ન થાશે જગતપતિ;
શાસ્ત્ર વિષયનું વર્ણન કરવા, દોષ હરી દો શુદ્ધમતિ- ૩

ધર્મશાસ્ત્ર ઉપર બતલાવ્યાં, બીજાં શાસ્ત્રો હવે કહું,
ધર્મર, સૃષ્ટિ, ખગોળ, ભૂસ્તર, વિદ્યા કેરો શાસ્ત્ર બહુ;
સાંખ્ય, યોગ, વૈશીશિક શાસ્ત્રો, ન્યાય, મિમાંસા, વેદાંત,
૫૨ દર્શન કહેવાતાં એથી, ચિત્તવૃત્તિ થાતી શાંત. ૧
ધનવંતરીનું વ્યાધિ વિદ્યારક, વૈદક કેઈ શાસ્ત્ર ખરૂં,
ભાષા શાસ્ત્ર વળી વિધ વિધનાં, કામશાસ્ત્ર ને કલ્પતરૂં;

ગણિત કેરાં શાસ્ત્ર ધણેરાં, ત્રિકોણ મિતી ભૂમિતિ,
 શિક્ષ્ય શાસ્ત્ર શિખાડે ધર, નોકા સેતૂ બંધન રીતિ. ૨
 એવાં શાસ્ત્રો અનેક છે પણુ, જેને જેની જરૂર હોય.
 તેણે તે આદરથી બણવાં, તેમાં વાંધો લે નહિ કોય;
 ધર્મશાસ્ત્ર તો સૌ માનવને, જરૂરનું નક્કી જણો.
 એ જાણ્યા વિણુ આ સંસારે, સુખ કદાપિ નહિ માણો ૩
 માણુસ કેરી હરકોઇ કરણી, એનો જે નિયમ તોડે,
 નક્કી દુઃખી થાય બહાવરો, સુખ સંપત આશા છોડે;
 કેટલાક એ ધર્મશાસ્ત્રના, નિયમ અચલ છે સૌ દેશે;
 ચોરી, જારી, અસત્ય બાણણુ, સ્થાપ્યા એ શુભ ઉદ્દેશે. ૪
 ફેરફાર પણુ કોઈ કાળમાં, એમાં લેશ કરાય નહિ,
 કરે કદી કો સુખ દેખી પણુ, અંતે દુઃખમાં જાય વહિ;
 નિયમ વળી કેટલાક એમાં, દેશકાળને અનુસરતા,
 યોગ્ય સમે તે દેશે તે, ફેરવવા મુનિ આગ્રા કરતા. ૫

સાખી.

શાસ્ત્રની શિખામણુ માનવી માનવી બાઈ, ૧
 સુખ પ્રાપ્તિ વધે છે જેમ વધે વડવાઈ;
 વટ ફેલાશે વટવૃક્ષ સમી અધીરાઈ,
 જરા સુગંધ જનમાં જશે બહુ ફેલાઈ.
 સમર દર ધાસે શાસ્ત્ર હૃદયમાં, ઉછળી બેટશે સતી રતી;
 શાસ્ત્ર વિષયનું વર્ણન અબ્યાલાલે કર્યું છે યથામતિ.

ગુરૂ વિષે.

સતગુરૂને નામી શીખ, સમરૂ જગદીશ, વડા વાગીશ પતિને ચાચું;
 ગુરૂ મહીમા કથને કહે હૃદય મમ સાચું.
 લેખન વાંચનની રીત, ધરીને પ્રીત, શીખવે નિત્ય, બાળકોને જે;
 મહતા તેને આપવી વિનયથી છાજે.
 રે'ણી રાખીને પાક, ખતાવી ધાક, શીખવે આંક, હિસાબો મણુવા;
 બહુવહારે ખપ લાગતા વિષય સૌ બણુવા.

બુદ્ધિનો થવા પ્રસાર, શાસ્ત્રનો સાર, વેદનો પાર, પામવા કાળે;
 ન્યાયે કેળવણી તેને મહતા હાળે.
 બ્રહ્મચારી નાના બાળ, ઉપર ધર્મ વહાલ, લઘ સંભાળ, પુત્રની પેઠે;
 શીખવતાં વિદ્યા ધર્મ પરિશ્રમ વેઠે.
 અધિકારીને દૈ જ્ઞાન, લગાવી તાન, બ્રહ્મનું જ્ઞાન, આપનારા જે;
 તેવાને મોટાપણું આપવું હાળે.
 રાખી રૂઠી દરકાર, દઈ બંડાર, કરે તૈયાર, ગૃહસ્થી થાવા;
 સંસારે કેવળ સતમારગ ધરી જાવા.
 કરવા એવા ઉપકાર, કરી સુવિચાર, લીધો અધિકાર, વિપ્ર મહારાજે;
 તેથી તેને ગુરૂ નામ આપવું હાળે.
 બુદ્ધિ વિષે બળવાન, શાસ્ત્રના જાણુ, વેદ પુરાણુ, બધાની વ્યાપી;
 પદવી ભારે સર્વથી તેમને આપી.
 તેથી ગુરૂ એ કહેવાય, ધણા પૂજાય, જતાવે ન્યાય, ધર્મની રીતે;
 તેથી ત્રણ વર્ણો ચહી રહે વશ પ્રીતે.

કુંડલ.

ગુરૂનો “ભારે” એ અર્થ, વિદ્યા ભારે સમર્થ;
 કદી વહે ન વાણી વ્યર્થ;
 શીખવતાં ધારે બ્રહ્મસ્પતિનું કાચું,
 ગુરૂ મહિમા કથને કરે હૃદય મમ સાચું.

૧

ગુરૂ શબ્દતણા ઉચ્ચાર, ગોર કહેનાર, થયા ગુમાર, અમણ અજ્ઞાની;
 એ ગોર વખતમાં થઈ ધર્મની હાની.
 સાચી વિદ્યા ધર્મ નષ્ટ, પ્રજા થઈ બ્રષ્ટ, બ્રાહ્મણો કષ્ટ, પામવા લાગ્યા;
 પરધર્મો જીલમીતણા માર બહુ વાગ્યા.
 ગુરૂમાંથી ગુરૂતા ગઈ, ન વિદ્યા રહી, ખુવારી થઈ, કાળ બદલાતાં;
 આયુષ મર્યાદા ઘટી, ધર્મહીણ થાતાં.
 શી રજ ગુરૂની હોય, ન સમજે કોય, જાંઝવા તોય, નહિ જળ પાસે;
 કહેવાતા ગુરૂ-વિપ્રથી શલિત શું થાશે.
 સત, ત્રેતા, દ્વાપર મધ્ય, ઋષિ ગુરૂ સુધ, હતા આરાધ્ય, દેવસમ માતા
 ત્રણ વર્ણુ બધી નિજ ધર્મ થતા યશમાતા.
 દર ધરે ગુરૂ-જનમાન, વેદનું જ્ઞાન, સુ પામે જ્ઞાન, આપતા લેતા;

નિજ ધર્મ બળવવા, ગુરુ કુસંપ થૈ રહેતા.

ગુરુ વસિષ્ઠ, દ્રોણાચાર્ય, બીજા ગુરુ આર્ય, અલૌકિક કાર્ય હતા કરનારા
તે સમે વરસની ખરી સ્વર્ગ સુખધારા.

ગુરુતણા પ્રતાપે કરી, દિવ્ય તૃપ વરી, ભરત ભૂ દરી, અતુલ સુખ પામીઃ
કોઈ બાબતમાં તે સમે રહી નહિ ખામી.

કુલ.

કળિયુગના ગોર તમામ, જાણુતા નથી નિજ નામ;

બાણુલું એ નામ હરામ, રાખે છે ડોળ દમામ.

ખોટાં કરવાને કામ, પકડીને મારગ વામ,

નિશાવશ બને ગુલામ, કરી પાપ રળે છે દામ,

નાપાક નજર કરી શામ, જજમાન ગૃહે ધર્મ દામ,

ચૂંથે ચૂંખન કરી ચામ, એવાને દેવા ડામ,

અવતરશે ધર્મીથી રામ, ત્યારે થાશે સુખ ધામ,

ગુરુ પ્રતાપથી વિશ્રામ, હિંદમાં થાશે સૌ ડામ.

ત્યારે રઘુવર શામને રહી મન રાચું,

ગુરુ મહિમા કથને કરે હૃદય મમ સાચું.

૨

અગ્નિ ગુરુ બ્રાહ્મણુતણા, હોમ યાગના, દેવના ગણો, ઇષ્ટ ફળદાતા;
સેવ્યાથી એને રહે સકળ સુખશાતા.

ત્રણ વર્ણુતણા બ્રાહ્મણો, ગુરુ મુખ બણો, કાયદો ધણો, પ્રબળને કરતા;
મંત્રોથી વશ દેવને કરી દુઃખ હરતા.

બ્રાહ્મણુના ઉપદેશથી, રૂડી શીખથી, જનોમાં હતી, નીતિ સંસારે;
બ્રાહ્મણુનું ક્ષત્રી માન રાખતા ભારે.

વૈશ્યો પણુ તાબે રહી, વર્તતા સહી, ગુરુને ચહી, પૂજતા પ્રીતે;
શુદ્રો ગુરુને માનતા દેવની રીતે.

ગુરુ હતા ધણા વિદ્વાન, શાસ્ત્રના જાણુ, પ્રકાશે ભાણુ, વિમળ બુદ્ધિથી;
મધ્યાહ્નિક વંદન કરે, ચિત્ત શુદ્ધિથી.

એ નિત્યકર્મ શુભ કરે, ધર્મ આચરે, શુદ્ધ ઉચરે, વેદની વાણી;
યજમાનગૃહે દે શીખ દયા દીલ આણી.

ના ક્રિયા બ્રહ્મ કદી થાય, મળે ધન-રાય, નહિ લોભાય, દ્રવ્યની આશે;
નહિ કામવશે થઈ જતા મોહને પાશે.

કુલ.

એવા ગુરૂદેવ મનાય, ન્હાના મોટા સૌ ચ્હાય, યજ્ઞમાન હોય કદી રાય;
તેનાથી નહિ એ જાય, એ શાસ્ત્ર મારગે જાય, સંતોષ તરૂની જાય.
સેવી અમૃત ક્ષણ ખાય, આ સમે એવા ગુરૂ થાય, રહે નહિ કાચું,
ગુરૂ મહિમા કથને કહે હૃદય મમ સાચું. ૩

સ્ત્રીને ગુરૂ છે નિજપત્ની, ધરી શુભ મતિ, બળવે સતી, પતિની સેવા;
પતિ વિના બીજને સ્ત્રીએ ગુરૂ નહિ કહેવા.
પતિનો ધરવો ઉપદેશ, ચહી હિમેશ, ન કરવો કલેશ, કોઈની સાથે,
સ્ત્રી કરે એકદું પુણ્ય પતીને હાથે.
પતિ વિના બીજ મારશતે, થાય નહિ જતે, જીવતો છતે, ધણી પરણેલો;
બીજને ગુરૂ જે થાય તે હોય મન-ધેલો.
કદી જાય સ્વર્ગમાં પતી, હોય જે સતી, ન કરતી મતિ, બીજને ગુરૂ કરવા;
તે એકનિષ્ઠ થઈ રહે ભવાબ્ધિ તરવા.
એ ધર્મશાસ્ત્રની વાત, કદી સાક્ષાત, સુણો સ્ત્રી જાત, ચિત્તમાં ધારો;
પતિ વિના બીજ ગુરૂ બગાડશે જનમારો;
પરભવ પણ ખોટો કરે, ચિત્તડું દરે, ગુરૂપદ ધરે, પારકી સ્ત્રીનું;
તેની સ્ત્રીને ક્ષણ મળે નહિ નિજ બીનું.
લગ્નની વખતનો કાલ, પતિનો બોલ, ધરી ઉર તોલ, પાળવો પ્રીતે;
પતિ ઇચ્છાથી કરવું નહિ અવળી રીતે.
શ્રી શંકરનો અવતાર, જ્ઞાન ભંડાર, બાળ્ય લખનાર, ધર્મના ત્રાતા;
આચાર્ય જગતના ગુરૂ થયા વિખ્યાતા.
ડૂબતાં ધર્મની બહાર, કરી ઉદ્ધાર, કિંધો જ્યકાર, જૈનને વાર્યા;
નાસ્તિકપણે ડુબી જતા લોકને તાર્યા.
દ્વિગિવજ્ય કર્યો દશ દીશ, ખરા જગદીશ, ચહેલું વીધ, ઉતારી નાંખ્યું;
અસ્તિત્વ આર્ય-ધર્મનું અચળ કરી રાખ્યું.
એમના શિષ્ય જે થયા, ગાદીપર ગયા, ધરી દોલ દયા, ચાર મઠ સ્થાપ્યા;
વેદાંત વિરોધી વિષય વાદને કાપ્યા.
પછી પરંપરા શિષ્યની, થઈ એમની, શરૂમાં બની, હેમની બાળા;
પાછળથી બગડી ગયા થયા ગુરૂ દાલા.
એ ગાદીના નામથી, વેશ-વર-ચતા, કુખ્યદિ અતિ, લઈ ફેલાયા;

લોકને ઠગી ધન મેળવવા બહુ ધાયા,
 ગાંડી ભોળી યુજરાત, પડી જ્યાં રાત, ધર્મની વાત, ગર્હજ્યાં ભારી;
 ત્યાં ધુર્ત દુઝોએ ઢોંગ મચાવ્યો ભારી.
 એવાથી થતાં નુકસાન, થયા હેરાન, મળ્યું નહિ માન, ખરા યતિઓને;
 એ આર્ય ભ્રાત એ વાત જાણી તું જોને.
 ખોટા ગુરૂ આડે પડે, પરસ્પર લઢે, પ્રજાને નડે, ધણા મત ધારે;
 બહુ પંથ પડ્યાથી કુસુપ નિજ ઘર મારે.
 દેશની ખરાબી થાય, પ્રજા રીખાય, બિલાટી જાય, વાંદરા પાસે;
 રોટલો વહેંચતાં કટકો ગટ કરી ખાશે.
 બીછી એ વહીલી પડે, કપી કર ચઢે, ન પાછો જડે, એક પણ કડકો;
 ઘર બચાવી પોતે તને બતાવે તડકો.
 મા બાપ ગુરૂ કહેવાય, જનમ જ્યાં થાય, ધણું શિખાય, એમની પાસે;
 આગ્રા તેની પાળતાં બહુ હિત યાશે.
 હસવા ખસવા બોલવા, ઉભે પગ થવા, ઝાલોને જવા, પ્રથમ જે દેવે;
 એવાં ગુરૂને ઘડપણે કાણ ના સેવે ?
 જે નહિ સેવે તે બાળ, ખરા ચંડાળ, વહોરી લે આળ, વર્ણસંકરનું;
 બીજનું લાવી બીજ માત એ ખનું.
 પોષણ દે મોટા કરે, વસ્ત્રથી ભરે, પડ્યું દુઃખ હરે, કાળજી રાખી;
 ગુરૂતા એ મા બાપની ટુંકામાં ભાખી.
 દિન બનાવતાં ઉપદેશ, કરે જે ખેશ, ધરાવે વેશ, બ્રહ્મચારીનો;
 ગણવે તેને ગુરૂ સત્ય જ્ઞાન-બ્રહ્મચારીનો.
 વિદ્યાનો દે ખોરાક; સુધારી વાંક, કરે ચાલાક, ઉલટ આણીને;
 એ ખરા ગુરૂ શીખવે પુત્ર જાણ ને.
 એ કૃપા કરી કન રહાય, જ્ઞાન રસ પાય, કહયો નવ જાય, પાડ મહતાનો;
 મરતા લગી એને પિતા ગણે જા દાનો.
 થતા હોય જીવની હાણ, ઉગારે પ્રાણ, દોંયે જીવદાન, ગુરૂને જાણો;
 મોટા બંધવનં પિતા સરાખો માનો.
 પાખંડ કરી ધન હરે, પેટ નિજ ભરે, અનીતિ ધરે, સેવકી સંગે;
 એવા ગુરૂ સદ્બોધથી ચિત્ત શું રંગે ?

કુલ.

એવા ગુરૂનો લે ખ્યાલ, શોધી બર સાચો માલ, બતાવાવે ખોટું વહાલ,

કૃતરા તણો કરી હાલ, દેશ તો થયો કંગાલ, પડવા લાગ્યા દૂકાળ;
મરણીએ કર્યા બેહાલ, એ યાત્રી વાંચી ચાલ, આપી છે હિંદને ભાળ,
લંડે બ્યારે રખવાળ, ત્યાં શી કરી સંભાળ, અળાપી અંભાસાલ;
હિંદનો વઢે હેવાલ, મરવા માંગ્યા બહુ આળ,
જગ પિતા ધરે જો દાસ; તો પડે અચ્ચાનો તાસ,
સુખ શાંતિ-વિષ્ણુ નાટકી-હૃદય ધરી નાચુ;
ચુર માહેમા ક્યને કરો હૃદય મન સાચુ.

૪

સંસાર વિષે.

અવિનાશી અક્ષર એક, ધરી ત્રિવેક, સ્મરું હું નેક, મતિ શુભ દાતા;
ગણનાયક તેતો દેવ વિશ્વ વિખ્યાતા.
સંસારતણો કહું સાર, સુણો દીક્ષદાર, ધરીને ખ્યાર, પ્રેમની વાણી;
સંપૂર્ણપણે એ ગતી ન એની જાણી.
એ અમલકારથી ભર્યો, અધર ઉદર્યો, અકર્તે કર્યો, સ્વતઃ નીસર્યો, કોણ
એ જાણે ?
મથી ગયા મહા મુનિજનો કલ્પના માને.
પણ પાર ન પામ્યા કોય, સત્ય શું હોય, અંજવાં તોય, સરીખું દાખ્યું;
કલ્પના અનૂભવ તર્ક કરી બહુ બાખ્યું.
ઉપનિષદ સાંગસત્ શ્રુતિ, સૂત્રને રમૃતિ, પુરાણે કૃતી, કરી પરવાર્યા;
કર ઝાલી કોઈએ પાર નહિ ઉતાર્યા.
એ અઘાત અર્જુનનીર, વિના કોઈ તીર, કહે છે કબીર, પાર ક્યાં જાવું;
મરી ગયે હુએ દુનિયા નહિ પસ્તાવું.
મૃત્યુથી આવે પાર, હુએ સંસાર, સાર અસાર, ગમે તે માનો;
માની સમજી ના વઢે રહે છે છાનો.
બ્રહ્મે માયા નથી કરી. અનાદિ હરી, બ્રહ્મથી હરી, દૂર તે નાસે;
પણ માયામાં પ્રતિબિમ્બ બ્રહ્મનું બાસે.
માયાથી આ સંસાર, ત્રિગુણ પરિવાર, વધ્યો વિસ્તાર, ન લાગે પાર,
નગણનાથાની;

બ્રહ્માંડ, સુરજ બ્રહ્મ મહીં વિશે બહુ જાતી.

પૃથ્વીપર જડ ચૈતન્ય, પ્રાણીનું સૈન્ય, જડોનું દૈન્ય, જોઈ મન હારે;

એ અસંખ્ય અણુહદ બની વણસે સંસારે.

શા માટે એ સૌ થાય, થઈ ક્યાં જાય, કવિ શું ગાય, જાય મન હારી;

આશ્વાસન માટે વેદ કૃતી અતિ સારી.

સાખી.

અગ્નિને મન અકળાય, બહુ વિચારતાં ગભરાય, નિર્ણયપર નહિ જવાય;
સંસારની માયા માંય, એમ કહેછે ઋષિ મુનિરાય, શ્રદ્ધા રાખે સુખ થાય.
માયાહિણુ બ્રહ્મ ગણાય, બ્રહ્મમાં લીન થઈ જાય, પેદા પણ ત્યાંથી થાય;

આવરણને વિક્ષેપ શક્તિ એ માની,

સંપૂર્ણપણે મેં ગતી ન એની જાણી.

૧

એ અણિવાર્ય પદ કહે, અનુભવ લહે, મુંગા તે રહે, ન બોલે જાહે;

ઝગમગમાં તે નહિ પડે ધર્મ વિવાદે.

એ અસારને છે સાર, દ્વિગુણ સંસાર, કરી પોકાર, જ્ઞાનિઓ બોલે,

વિવેકથી એનું રહસ્ય શાણા બોલે.

પહેલે બીજો આશ્રમે, સાર કરી રમે, કાલ નિર્ગમે, સાર લખું સારો;

ત્રીજામાં કરવા અસારના વિચારો.

ચોથા આશ્રમમાં જાય, અસાર જણાય, નફી ત્યાં થાય, કાય આ કાચી;

જો જોતામાં કુટી જશે વાત એ સાચી.

એમ આશ્રમને અનુસાર, કરી વિચાર, જુઓ સંસાર, ખરો કે ખોટો;

અવસર વિણુ વ્યાપારમાં થવાનો તોટો.

પહેલે મેળવી અધિકાર, પછી વ્યવહાર, કરો ધરિ પ્યાર, સાર શુભ જડશે;

નીતિ નૌકાથી તરી પાર તું પડશે.

સાખી.

વિક્ષેપ શક્તિ પરિણામ, નીપજે આ દિવ્ય તમામ, ઇચ્છે જો જીવ વિરામ;
નીતિથી કર સૌ કામ, સુખથી જાશે દિન જામ,

પછી થશે થવાનું ઠીક ન થાશે હાની;

સંપૂર્ણ પછે મેં ગતી ન એની જાણી.

૨

સારી રીતે સરી જાય, નવાં કો થાય, ન દુઃખ જણાય, સરળ સુખદાઈ;
સંસાર સારનો ભર્યો જણવો બાઈ.
નીતિ માર્ગે સંચરો, સત્ય સધરો, પુણ્યથી ભરો, થોકના થોકો;
વાહ વાહ તમારી વદે જગતના લોકો.
એતો સાચો સંસાર, જણવો યાર, સ્વર્ગને દાર, કોણ જઈ આવ્યા;
ત્યાં સુખ નહીં એ ખબર કાણ અહીં લાવ્યા.
જે જણાય છે તે તેજ, સૂચતું તેજ, જમીનમાં ભેજ, પવન આકાશે;
બ્રહ્માંડે તે દર પીડ વિષેજ પ્રકાશે.
પ્રતિબિમ્બ ધૃત્વરી પડે, અંશ એ વડે, હિસારે ચઢડે, સરકવા લાગે;
સંસાર પ્રકટ તે થયો જીવ ત્યાં જાગે.
કરશે જીવ સારાં કર્મ, પાળશે ધર્મ, સમજશે મર્મ, સાર તે જોશે;
નહિ તો થાશે નિઃસાર મળેલું જોશે.
વાંકે રસ્તે જીવ જાય, ખતા બહુ ખાય, બગડતાં કાય, હાયને દહાય, રહે હૈયામાં,
મરતાં લગી તૃષ્ણા ધન દારા હૈયામાં.
એવા માટે સંસાર, કલ્પો નિઃસાર, શાસ્ત્ર રચનાર, હતા બહુ ડાહ્યા;
ખોટું ખતલાવી નથી તમોને વાહ્યા.

સાખી.

સત ચાલો તો છે સાર, ખોટી ચાલે નિઃસાર, ધન દારા સૂતપર પ્યાર;
રાખવો નહિ હદ પાર, વરણી નીતિ સતિ નાર, ભોગવણો સુખ બંદાર;
સમજશે સાર અસાર પરમ સુખ ! માણી.
સંપૂર્ણ પણે મેં ગતિ ન એની જાણી.

મહાસાગરસમ સંસાર, વિષય લખનાર, ન પાપે પાર, ડચ્છકીયાં ખાતો;
હનુમંત સમો વીર પાર કુદીને જાતો.
શક્તિ એ મધિરતણી, રામજી ધણી, ચઢ્યો કર મણી, નહિ ગૂમાવો;
માનવ દેહે નીતિ ધરી લઈ લો દહાવો.
અવસર નહિ પાવે રી, સ્વર્ગની પરી, કલ્પના કરી, તને ખતલાવી;
ઉત્તમ કરવા ઉત્તેજક કળની ચાવી
સારે સાઈ જળ હોય, ન નિંદે કોય, મઝા બહુ જોય, જીવે દીન ઝાંઝા;

મરતા લગી પાળે સૌ જન એની માઝા.
 એવું જીવ્યું પરમાણુ, નકી તું જાણુ, રામનું બાણુ, જતું નહિ ખાલી;
 કાણુ પળે વિચારો ખાત રમુજ આ ચાલી.
 ઘડી પળે જીવગી ઘટે, વિરાજીત ઘટે, રામ નવ રટે, વિષય સંગ લાડે;
 બીજા ભવને વાયદે છતું વણસાડે.
 આવ્યું કળ તહારી સોડ, નહિ તરછોડ, તરૂપર જોડ, મઝાની આશો;
 નહિ કળાય મરવા પછી કાણુ ક્યાં જાશે.
 લાઘ્યો હીરો હાથ, ભીડાવો બાથ, નીતિનો સાથ, ધરી રઘુનાથ,
 વર્તમને ચાલો,
 જીવતરતું બહેતર થતાં સદા સુખ મ્હાલો.

સાખી.

વર્ણવ્યો જરા સંસાર, મુજ મતિ મંદ લગાર, છે બ્રહ્મ અનંત અપાર;
 તેનો તેવો વિસ્તાર, અસાની હોય ગુમાર, માને તેને નિઃશ્ચાર;
 વર્ણાશ્રમ થઇ વિચાર, સમજે જે શુભ આચાર,
 તેને સુખ સુખ સંસાર કહેછે માની,
 સંપૂર્ણપણે ગતી અખાલાલે ન જાણી.

જ્ઞાન વિષે.

ચિદાનંદ સત્ સ્વરૂપ જેતું, વેદ વિષે વર્ણુન કીધું,
 અસ્તિ જ્ઞાતી પ્રિય એવું વર્ણી, બ્રહ્મ નામ જેને દીધું;
 નિત્ય મુક્ત ને શુદ્ધ બુદ્ધ જે, કોઈ કાળ નવ બદલાતો,
 તેનું સ્મરણ કરીને આજે, જ્ઞાનતણી કરીએ વાતો. ૧
 “જ્ઞા” ધાતુનો અર્થ જાણવું, સંસ્કૃત ભાષાનો એ બોલ,
 તે ઉપરથી જ્ઞાન એટલે, જાણપણથી કરે ક્ષોલ;
 ક્ષોલ સૌને કરાવતું તે, જ્ઞાન ખરૂં પરબ્રહ્મતણું,
 બ્રહ્મ કોણુ તે જાણુ થયા પછી, રહે નહિ જાણવાપણું. ૨
 બ્રહ્મજ્ઞાન વિષુ બહુ જાતનાં, જ્ઞાન બ્રહ્મ જે સંસારે,
 તે આ દેખીતી દુનિયામાં, ઉપયોગી પડતાં બારે;

દેહતણો સંબંધ જીવની, સાથ રહેશે જ્યાં સુધી,
 ત્યાં સુધી એ બીજાં જ્ઞાનને, વાપરશે શાણી બુદ્ધિ. ૩
 દેહ પછી ખપ કશે ન એતો, બીજા કાળ મૂકી જવું,
 પરોપકારી કાર્ય કરીને, મરણ સમયે રાજ થાવું;
 પણ પોતાનો સ્વાર્થ એટલે, મનુષ્યરૂપી દેહ ધરી,
 જે કરવાનું તે નહિ થાતાં, ધરવો પડશે જનમ ફરી. ૪
 ફરી જનમ નહિ આવે એવી, ઇચ્છા જે જન ચિત્ત ધરે,
 તે પોતે પોતાના રૂપને, ઝોળખવા વિચાર કરે;
 પોતે પોતાને ઝોળખવું, એજ સર્વથી મોટું જ્ઞાન,
 માયાની છાયા પડવાથી, અંધારૂં થયું તે અજ્ઞાન. ૫
 બ્રહ્મતણી શક્તિ તે માયા, લાંબી ને વર્ણી ટુંકી થાય;
 પ્રચંડ બ્રહ્માંડો નીપજાવે, જે પાછી વર્ણી લય થઈ જાય;
 જીવ આવરણ શક્તિ કેરો, પડે પડતાં ભૂલે ભાન;
 બ્રહ્મતણું પ્રતિબિંબ જીવતે, ઉપાધી સાથે છે અજ્ઞાન. ૬

સાખી.

માયાના ત્રણ ગુણતણો ઉપાધી લાગે, ફટસ્થા આતમા દેહ વિષે રહી જાગે;
 પ્રતિબિંબ તેહનું ઉપાધી સાથે વાગે, એ જીવ થઈ “હું” કહે મોહ અનુરાગે
 મન બુદ્ધિને ચિત્ત ધર્મથી ફરે વિશ્વમાં અથડાતો,
 સ્મરણ બ્રહ્મનું કરીને આજે જ્ઞાનતણી કરીએ ચાતો.

ધર્મજ્ઞાન તે આ દુનિયામાં, ઉપયોગી સૌથી છે શ્રેષ્ઠ,
 બીજાં જ્ઞાન ધણાં ખપનાં પણ, ધર્મજ્ઞાનથી તે સૌ હેઠ;
 ધર્મજ્ઞાનથી મન વશ કરતાં, ચિત્ત-શુદ્ધિ નિર્મળ ચાશે,
 બુદ્ધિ નિશ્ચય કરનારી તે, પવિત્ર નીતિ પંથે જાશે.
 ધર્મજ્ઞાનથી કુર્કર્મ કેરાં, પાપ કર્મથી અટકશે;
 હળી મળી સૌ પ્રાણી સાથે, હેત ધરી જીવ હરખાશે.
 વેર ઝેર કંકાસ કલેશના, બીજ કદી નહિ રોપાશે;
 જીવને પડતાં દુઃખો પૈકી, અડધાં દૂર હડી જાશે.
 ધર્મજ્ઞાન તે વેદ સ્મૃતિને, પુરાણ વિષે છે ભાખ્યું,
 રામાયણને ભારત મધ્યે, કોપક પાને લખી રાખ્યું.

શુક, વિદુરે, ભર્તૃહરીએ, નીતિ કરા અંથ કર્યા,
 ધર્મસિંધુને નિર્ણયસિંધુ, અંથો બોધે બહુ ભર્યા.
 ધર્મ એટલે આ સંસારે, જે કરવાથી સુખી થવાય,
 મરણ પછી કદો હોય જનમવું, તોપણ ત્યાં ઉત્તમ ગતિ થાય.
 પાછળ સારી રહે વાસના, સંતતિને જળ તે આપે,
 એજ પ્રમાણે ધર્મજ્ઞાન વળી, અનંત દુઃખનાં મૂળ કાપે.
 ધર્મ વિષે વળી આજ પુસ્તકે, અન્ય સ્થળે વિસ્તાર કર્યો;
 તે ઠેકાણે વિવધ જાતના, ધર્મતણા છે અર્થ ધયા.
 સદ્યુદ્ધિથી સર્વ જાતનું, ધર્મજ્ઞાન મેળવવાને,
 દરેક સજ્જન કોશીશ કરશે, સંતતિને કેળવવાને.
 આર્ય લોકનો ઉદયાચલ ગિરિ, નમી ગયેસો થશે ટટાર,
 અસલ સમયના સુખના દા'ડા જરી જોશેો હિન્દુ સંસાર.
 ધર્મજ્ઞાનથી આ ભવ મધ્યે, આત્માજ્ઞાન નથી અઢીઆણું;
 ધર્મ ભૂદયો અર્જુન તે વારે. કૃષ્ણે જ્ઞાન કર્યું મારું.
 ધર્મતણા ઉપદેશ થયા પછી, આત્મજ્ઞાન છે ઉપયોગી,
 કર્મ ધર્મથી શુદ્ધ થઈ, નિષ્કર્મ ધર્મ સજ્જશે યોગી.
 ગૃહસ્થ કરા આશ્રમ મધ્યે, કર્મ ધર્મનું જ્ઞાન બહું,
 સન્યાસીનો આશ્રમ લેતાં, બ્રહ્મજ્ઞાનમાં ધર પગલું.

સાખી.

એ વિવેકથી દર પગલે પગલે ચાલે, દર આશ્રમમાં તે સુખ સંપત્તિ મ્હાલે;
 પાછો પડશે ઉછળી કૂદતાં જાણે, બમણા જોરે તે વ્યથા જીવને સાલે,
 ખીન રતના ફળનો સ્વાદ નહિ દો કાળે,

ધર્મજ્ઞાનથી વર્તન કરતાં સદા થશે આ ભવ માતો,
 સ્મરણ બ્રહ્મનું કરીને આજે, જ્ઞાન તણી કરીએ વાતો.

સંસારે વ્યવહાર જ્ઞાન પણ, ધણુંજ ઉપયોગી જાણો;
 જન મહાનમાં કેમ વર્તવું, એ અક્ષત ઉરમાં આણો.
 એક બૌદ્ધશું પ્રસંગ પડતાં, કેમ બોલવું શું કરવું ?
 સામાનું મન રીઝવવાનું, જ્ઞાન સદા મનમાં ભરવું.
 વાંચન સિદ્ધિ, હિસાબ રિક્તિ, એ બે જ્ઞાન વિના જે હોય;
 અડચણ તેને સુધી પડે ને, પશુ સમાન ગણે સૌ કોય.

કુટુંબ કેરા પોપણુ સાર, હર કોઈ ધંધા કરવાને;
જ્ઞાન મેળવે જરૂરનું તે, દ્રવ્ય રળી ધર ભરવાને.
સ્ત્રી પુત્રાદિક સગાં સહોદર, કોને કેટલું શું દેવું;
માત પિતા ગુર મિત્ર પિડિતનું, સંકટ સઘ હરી લેવું.
પુસ્તક પઢતાં સર્વ જાતનું, જ્ઞાન પૂર્ણ ના કદી મળે;
લક્ષ ધરી અવલોકન કરતાં, મનન કર્યાંથી જ્ઞાન મળે.
જે ધંધા કરવાને લાયક, પોતે પોતાને માને;
તેને લગતું બણી ગણી મન, કેળવવું સુંદર જ્ઞાને.
ન્યાય, શિક્ષ, વૈદક ને યાત્રિક, જ્ઞાન ધણુ થોડા પામે;
ખગોળ ને પૃથ્વીનું તળીઈ, યુદ્ધ કળા શત્રુ સામે.
સર્વ જ્ઞાન એ રમેણુનાં, મોજ શોખને વધારવા;
સત્વતણું તો બ્રહ્મજ્ઞાન છે, જીવાત્માને સુધારવા.

સાખી.

ત.મ.સ. ગુણ તે અજ્ઞાન સદા અંધારું, નિદ્રા, નીસો એમાન સ્થિતિ જડ ધારું;
અજગર એદી પૂતળું દોસે નહિ સારું, એ કેવળ પત્થર માત્ર પ્રાણ ધરનું.

જ્ઞાનશુન્ય અજ્ઞાની એતો પશુથી હલકો લેખાતો,
રમરણુ બ્રહ્મનું કરીને આજે, જ્ઞાનતણી કરીએ વાતો.

ક્રિયા કોઈ પણ કરવા કરી, મેળવતી જે માહિતી;
એક જાતનું જ્ઞાન ગણાયે, વાત કહેવાની રીતિ.
નજરે પડતી વસ્તુ નિરખતી, મનન કરીને મન ધરતી;
શું છે? કેવળની? શા કામે? કેવી રીતે વાપરતી?
અનુભવ કરતાં અનેક રીતે, જ્ઞાન થાય સૌ બાબતનું;
ભોજન સંબંધીનું સઘણું, જ્ઞાન ધણું છે અગત્યનું.
કેવું ખાવું? કેટલું ખાવું? ક્યારે ખાવું? કયે સ્થળે?
શરીરને આરોગ્ય રાખવા, ઉપયોગી એ જ્ઞાન મળે.
આડધું આયુષ્ય જતા લગીમાં, આ દુનિયાનું જ્ઞાન સમ્મે;
શરીર નમવા માંડે ત્યારે, પર દુભિયાનો માર્ગ બળે;
પોતે પોતાને ઓળખવું, “હું” તે કોણ? શરીર વિષે;

આંખ, કાન, પગ, કર કે માથું, રક્ત, માંસ, કે વિષ્ કોસે.
 એ મધ્ય “હું” નથી એક પણ, મન બુદ્ધિ કે ચિત્ત નથી;
 અહંકાર, અજ્ઞાન, અવિદ્યા, ઋષિઓ પૂરે ગયા મથી.
 માયા મૂળ બધી કયાનું, પ્રકૃતિ જેને સાંખ્ય કહે;
 બ્રહ્મ વિષે એ સ્વભાવ શક્તિ, વેદાન્તી અનુભવે લહે.
 થાય, વધે તે ઘટતાં ઘટતાં, ધરી જાય તે મરી જતી;
 સકળ દ્રવ્ય એજ અવસ્થા, સ્વભાગ શક્તિ થકી થતી.
 શુદ્ધ તત્ત્વ ચૈતન્ય રૂપ જે, સદાય જેવું ને તેવું;
 વ્યાપિ રહું પરિપૂર્ણ વિશ્વમાં, સાત્ય બ્રહ્મ તે “હું” કહેવું.
 જૂદી જૂદી ઉપાધીથી તે, જૂદાં રૂપ પ્રકાસે છે;
 ત્રણ શુણ્ણ કેરા મિશ્રણથી, સૌ સ્વભાવ જૂદા બાસે છે.
 સર્વ ઉપાધી વેગળી કરતાં, સૌ સ્ત્રીજમાં જે શેષ જણાય;
 સર્વ વિષે સામાન્ય એક તે, “હું” કહેતાં બ્રહ્મ બણાય.
 મન બુદ્ધિ ને ચિત્ત ઇદ્રિયો, અહંકાર અજ્ઞાન થકી;
 અધારામાં દબ્ય વિષયના, સુખનો અનુભવ કરે નકી.
 પુરુષાર્થ કરી અધારાનો, જ્ઞાન દીપથી અભાવ થાય;
 ત્યારે “હું” એ બ્રહ્મરૂપ છું, એવું નિશ્ચયથી પરખાય.
 ઇદ્રિયોથી જાપજનારાં, સુખ સારાં એ વાત ખરી;
 પણ એ નિત્ય નથી ટકનારાં, શાસ્ત્ર બતાવે સિદ્ધ કરી.
 અનંત સુખનો અનુભવ કરતા, નમતી વયમાં યત્ન કરો;
 સર્વ જ્ઞાનથી ઉત્તમ એવા, બ્રહ્મજ્ઞાનનો વહે ઝરો.

સાખી

જ્ઞાનની ખોંટા મેં હુંકમાં અત્રે આપી, સૌ જ્ઞાન થકી સૌ કાળ રહે સુખ વ્યાપી;
 લઘુ મતિ જ્ઞાનની સીમા શકે શું માપી? નહિ સમજે માયા મૂઢ વિષયોજન પાપી

અંબાલાલ અભયપદ કરી કાવ્ય વિષે વાતો ગાતો;
 રમરણુ બ્રહ્મનું કરીને આજે, જ્ઞાન તણી કરીએ વાતો.

વિદ્યા વિષે.

દેવી શ્રી સરસ્વતિ, કંઈ વિનંતિ, સરળ શુભ મતિ, કરો આ ટાણે;
 વિદ્યાદેવી પુંખય સર્વ ઠેકાણે.
 વર્ણુન એનું શું થાય, કર્યું નમ બાય, કયે સ્થળ માય? કયા વિદ્યાની;
 તોપણ બીડે છે હામ અતિ અગ્નાની.
 વિદ્યા છે બ્રહ્માકાર, સમુદ્ર અપાર, સર્વનો સાર, તત્ત્વ એ મોટું;
 વિદ્યા વિષ્ટુ બીજું બધું સર્વદા ખોટું.
 માણસને બીજા પ્રાણ, વનસ્પતિ પ્હાણ, ખનિજની ખાણ, બન્યાં બહુ ભાતી;
 માણસ બીજાંથી ચઢે માત્ર વિદ્યાથી.
 માણસ તો બોલી શકે, જ્ઞાન બળ થકે, નિત્ય એ ટકે, કાળ અનંતે;
 વિદ્યા કદા મરંતી નથી સૃષ્ટિને અંતે.
 વિદ્યા વેદાંતે બ્રહ્મ, દર્શને મર્મ, યજ્ઞમાં કર્મ, શાસ્ત્રમાં ધર્મ, બહુ રૂપી એ;
 અમૃતમય પેહેલું રૂપ જ્ઞાનિઓ પીયે.
 બીજું અમૃતની સમાન, કરે જો પાન, બ્રહ્મનું જ્ઞાન, જણાવે જીવમાં,
 પૂરણ પાસે પી જતાં, મિલાવે શિવમાં.
 ત્રીજી કુપ્તી મધતણી, કલમ બ્રાહ્મણી, વર્ણવે ધણી, સરસ ફળ વ્યાપે;
 ચોથું મંગાજળ પીયે પાપ સૌ કાપે.
 એવી રીતે એ ચાર, થયા પ્રકાર, ઉડે વિચાર, ધ્યાનમાં લેવા;
 અનુભવતાં ચારે મળે મીઠા મેવા.

જીલ.

એ ઉત્તમ વિદ્યા જાણુ, બીજી નહિ એજ સમાન;
 જડશે એથી નિર્વાણુ; એ ખરા હીરાની ખાણુ.
 પ્રગટે ભીતરમાં બાણુ, કરશે તિમિરની હાણુ;
 હાંકી કાઢી અજ્ઞાન અમર સુખ માણુ,
 વિદ્યાદેવી પુંખય સર્વ ઠેકાણુ.

વિદ્યાથી શોભે અંગ, કયે સત સંગ, સભામાં જંગ, જીભથી જીતે;
 ન્યામથી વાદવિવાદ કરે શુભ રીતે,

વિદ્યા ભેળું કળવે, જ્ઞાન ભેળવે, જીમ રલવે, સુગમતા આપે;
 વિદ્યા વિદ્વાને તરત ત્વરાથી કાપે.
 વિદ્યાથી થાય વિવેક, વધારે ટેક, ખતાવે નેક, માર્ગ નીતિનો;
 નીચેથી ઉંચે લઈ જનારો છનો.
 યોગતા વધે એ વડે, દ્રવ્ય સાંપડે, ભાગ્ય નીવડે, વૃપતિના જેવું;
 વિદ્વાન વધે વૃપ થકી એમ પણ કહેવું.
 રાજ્યને તેની પ્રજા, કરાવે મજા, ઉડાવે ધન, ખુશામત કરી;
 વિદ્યાને સૌ દેશમાં ચહે નર મેરી.

કુલ.

વિદ્યા ધન ઉંચી જાત, નહિ ભાગ માગશે બ્રાત;
 વધશે દા'ડા ને રાત, નહિ જાય ચોરને હાથ.
 પઢતાં શિષ્યોની સાથ, વિદેશે કરે વિખ્યાત;
 એ નિત્ય વસ્તુ સાક્ષાત, નહિ થાય પ્રલયમાં ધાત.
 વિદ્યા તો તેજે બ્રહ્મજ્ઞાન પિછાને,
 વિદ્યા દેવી પુંજય સર્વ ઠેકાણે.

ભેખન વાંચન આવડે, લખે ચોપડે, ગણે આંકડે, આપવું લેવું,
 બાળક શુદ્રોનું બચ્ચતર એને કહેવું.
 ગણી શકે વડા હિસાબ, કરેજી વિવાહ, શકે દે જવાબ, જગત બચવહારે;
 ઘણી બાબતનું સામાન્ય જ્ઞાન પણ મારે.
 કોઈ રાજ્યનીતિ શીખશે, પ્રવિણ બહુ થશે, મને ઇચ્છશે, મુલકશર કરવા,
 મહારાજે મહારાજી દ્રવ્ય સ્વદેશે ભરવા.
 કોઈ જ્ઞાન વિષય અભ્યાસ, ધરી વડી આશ, કરે જે ખાસ, ચાય ચઢિઆતે;
 ધન જ્ઞાન મળે વખણાય વળી યશ માતો,
 કોઈ એકી દે સંસાર, ધમનો સાર, લહે સુખકાર, તત્વ વિચાર, જ્ઞાનથી જાણે;
 મહિક સુખને ગણી તુચ્છ પરંપદ માણે.
 વિદ્યાના મુખ્ય પ્રકાર, કલા મતિ સાર, સુણો નર નાર, ચિત્ત ચોટાડી;
 સારો લાગે તે મહો નજર પહોચાડી.
 જેવું જેટલું જે બણે, તેવું તે લણે, સુવિદ્યા જણે, સકલ ગુણ સાશ;
 સદ્વિદ્યા ચિત્તે ભરે મુધા-રસ ધાર.

કુલ.

વિદ્યા સાધન છે શ્રેષ્ઠ, એનાથી ખીજો હેઠ,
ધન સાધન તો છે વેઠ, વિદ્યા પહોચાડે ઠેક;
પશુ પક્ષી બરે છે પેટ, સૌતું ચાસે છે રેંટ;
વિદ્યાથી ઉંચી ભેટ, શું કરે અબજપતી શેઠ,
કાંધો સહવિદ્યા સંગ અકલી મુનિ શાણે, વિદ્યાદેવી પુંજય સર્વ ઠેકાણે.

પુર્વની વાસના વડે, જનમતાં જડે, પછી સાંપડે, સમજણુ થાતાં;
ધીમે એકહું થાય ઉંમરમાં જતાં.
જે જે કાંઈ નજરે ચડે, મગજમાં ચડે, છાપ ત્યાં પડે, જ્ઞાન તાંત્રમાં;
એમ સમજ શક્તિ ખીસતી જીવ જંતુમાં.
મળતાં ભેજમાં જાય, એકહું થાય, જ્ઞાન કહેવાય, ખહાર ભીતરનું;
એ ગ્રાહ્ય શક્તિના પ્રમાણમાં ફર નરનું.
જેવો પુરવ સંસ્કાર, જનમતી વાર, થાય તૈયાર, ગર્ભમાં પડતાં;
જનમ્યા પછી સંગતસમાં જ્ઞાન ખીજ જડતાં.
એ રીતે ભીતર ખહાર, જ્ઞાન ભંડાર, અને તૈયાર, વધારે થોડો;
ખોરાક પ્રમાણે ખીસે જ્ઞાનનો થોડો.
પૂર્વનું ભણેલું, અહીં આણુવું, પછીથી નવું, અહીં જાણુવું, જ્ઞાન કહેવાય;
વિદ્યા તે આ પાછલું જાણુવું થાય,
શક્તિ જેવી પૂર્વની, મગજમાં બની, કરે પ્રતિ ધ્વની, તેટલે જોરે;
વિદ્યા ઓછી કે વધુ મળે તે જોરે.

કુલ.

આંખો બે પ્રાણીની જાત, વિદ્યાની ત્રણ સાક્ષાત,
ચોગીના લોચન સાત, જ્ઞાનીના અસંખ્યાત,
ચાણુકય વિષે પ્રખ્યાત, ઉપદેશ કલ્પો છે બ્રાત;
ચિત્તમાં ધરશે એ વાત, તો ચશો ધણા રળિયાત.
વિદ્યાની કિંમત ખરો ઝવેરી જાણુ-વિદ્યા દેવી પુંજય સર્વ ઠેકાણે.

કુલ. ૨ જી

વિદ્યા વિદ્યામાં ફેર, એ કરતી લીલા ફેર,

સહવિધા જોને ઘેર, તે પર ઇશ્વરની મહેર;
 મેલી વિધા છે ઝેર, વરતાવે કાળો ફેર.
 ચઢતાં એ આડી શેર, વાવે સૌ સાથે વેર,
 વેતરશે નવતું તેર, કહે અબાલાલ ફેર, વિધા શોભાવે શહેર;
 વિધા વિષુ ચારે મેર, રાજ્યમાં દિસે અધેર;
 વિધા વિષુ વંદ્યું નહિ સુધરે જાણે, વિધાદેવી પુંજય સર્વ ઠેકાણે.

સાધન સંતુષ્ટય.

આ સરસ્વતિ પાવડી, દેવી તું વડી, પવન પાવડી—સમી મતિ દેજે,
 વેદાંત વિષય વર્ણન વિધન હરિ લેજે.
 વેદનું તત્ત્વ વેદાંત ચતાં મહાંત, અને છે શાંત, સૃષ્ટિના પ્રાણી;
 સ્થાવર જનમ જડ નાશ પામતી જાણી;
 નાશીને ત્યાં ક્યાં જાય, ગતી શું થાય ? નહિ સમજાય, ઉંધનારાને;
 જગાને જાતાં જણાય એ સૌ જાને.
 અજ્ઞાને જે ઉધશે, જીવતે જશે, શરી જનમશે, શરીને મરશે,
 એ રાતે વારંવાર કાય બહુ ફરશે.
 દેખાય બહુ દ્રષ્ટિએ, અહીં સૃષ્ટિએ, જનમ તે લીધે, મોતને પામે;
 ના મળે કોઈ ચીજ અનંત એવે નામે.
 ખોળી જોતાએ વાત, જગતની માત,—તણી પણ ધાત, થાય કો વારે,
 નહિ અસ્ત વગરની વસ્તુ દૌસે સંસારે.

જીવ.

ના નિત્ય કોઈ દેખાય, સૌ અનિત્યમાં લેખાય;
 માયા જે સૌની માય, તેનો પણ અંત જણાય;
 એ બલે અનાદિ ગણાય, પણ અનંત ના કહેવાય,
 એ નિત્ય જેથી પરખાય, તે વિવેક નામ વદાય,
 એલું છે એકજ બ્રહ્મ નિત્ય તે કહેજે,
 વેદાંત વિષય વર્ણન વિધન હરિ લેજે.

વેદાંત જ્ઞાન જાણવા, પાત્રતા થવા, ગુરુ ધેરુ જવા, ચોગ્યતા આવે,
તે કારણ સાધન ચાર વેદ બતાવે.

વિવેક પહેલે બાળું, છ સંપત ગણું, સુસુપ્તપણું, અને વૈરાગ્ય;

૧

૨

૩

૪

સાધન એ મળશે ચાર હશે ધનભાગ્ય.

જે રહે સદા સૌ દેશ, ન અગડે લેશ, ટકે હરેશ, જેવી ને તેવી;

એવી વસ્તુ છે એક નિત્ય તે કહેવી.

ખીજી રૂપે બદલાય, કદે ઘટી જાય, વળી હાય થાય, કેઈ પણ કાળે.

એ અનિત્ય મિથ્યા વસ્તુ સદા નહિ ચાલે.

એ નિત્યાનિત્ય વિચાર, સમજીને સાર, કરે બહુ વાર, અત્ય તે પરખે;

વિવેક ક્યો કહેવાય, ચિત્ત બહુ હરખે.

ખીજું સ ધન વૈરાગ્ય, વિપયના ત્યાગ, તજે ખટરાગ, પ્રવૃત્તિ કેરો;

નિવૃત્તિ નિષે સ્થિતિ કરી ચિત્તને ઘેરો.

ફળ-છેડા કર વેગળી, લાગશે ગળી, પરંતુ ગળી, આખરે કાળી;

સાચુથી ધાતાં નહિ ઉજળી બાળી.

પુષ્પથી જતાં સ્વલોક, ભોગવે ભોગ, ન લગ રોગ, સુધારમ પીસે;

પણ ઘટી જતાં તે પુણ્ય પડે ભુ વિષે.

છે અનિત્ય સઘળા ભોગ, કરમ સંજોગ, સાધતાં જોગ, મળે સૌ આવી;

ત્યાગે તેને વૈરાગ્ય ખરો મન વાવી

જીવ.

ફળ આશે ન કરો કામ, સુકો મનમાંથી મામ;

સૌ કાર્ય કરો નિષ્કામ, ઝોળખવા આનંદમામ;

જો હોય હૃદયમાં હામ, તો તજે કોઈ ને કામ;

વૈરાગ્ય નિષે વિશ્રામ, વૃષ્ણાદિ વેગળી કરી, શાંત થઈ રહેજો,

વેદાંત વિષય વર્ણને વિધન હરી લેજો.

ખીજું સાધન સંપત્તિ, સુધારે મતિ, બનાવે યતિ, અધિકારીને;

ખટ રીતે મન વશ થરે રીધુ મારીને,

વર્ણન ખટનું શુભ રીત, ધરીને પ્રીત, ગાદશું ગીત, જુદી લાવણી એ,

અહીંયાં પડે સંપત તણા જરા ગુણ ગાદએ.

શમ કમ હાથે ધરી હામ, જગતના કામ, થકી વિરામ પામવો જે છે;
ઉપ રતી વેદવિદ પુરુષ તેને કહે છે.
નિગૂઢ મન ઉપર કરી, વિષય પરહરી, ક્ષમા ઉર ધરી, નીતિએ ચાલે;
નીતિક્ષા શ્રદ્ધા સમાધાન મન વાળે.

કુલ.

એ પર સંપત્તિ સાર, એનો મોટો આધાર;
ફર કરે મનોવિકાર, દાખી દે હૃદય વિચાર,
આણે ઉજળો આચાર, એડો ઉતારે પાર;
સદ્વૃત્તિનો ભંડાર ભરી દે બેજે,
વેદાંત વિષય વર્ણન વિધન હરી લેજે.

ફરી રીતે ચાલતાં, વિકારો જતાં, શુદ્ધ મન થતાં, શુભેચ્છા ધારી;
રાખો ચિત્તે ભાવથી મોક્ષ મળનારી.
એ રીતે સાધન ચાર, અને તૈયાર, મળે અધિકાર, શ્રેષ્ઠ ઉપદેશ;
એવા નૈશ્વિક શુર બોધ શુભ દેશે.
મરીને ફરી ના જન્માય, સ્વધામે જાય, બ્રહ્મ સમ થાય, મોક્ષ તે જાણો;
મુચ્છા તેની મુમુક્ષ રાખશે શાણો.
સદ્વિદ્યા બ્રહ્મનિધાન, મેળવે જ્ઞાન, કરે નિજ ભાન, જગૃતિ આણે;
શિવત્વ પામીને ખરૂં તત્ત્વ તે જાણે.
બાકી બીજું ના રહે, અનુભવ લહે, નિરંતર વહે, જ્ઞાનની ધારા;
જગી જોતાં શિવ નથી વેગળા ન્યારા.

કુલ.

એ જીવ શીવ છે એક, મનમાં રાખીને ટેક;
ધારી વૈરાગ્ય વિવેક, કરણી કરશે જે નેક.
તદરૂપ અને તે છેક, જે હોય પુરવનો લેખ, - અને સૌ રહેજે,
આ અંબાલાક્ષ્મીનું વિધન હરી હરી લેજે.

પ્રેમની વાણી.

શાદૃલવિકીરિત.

નાના કાઠિ અનંત જાતિ જીવની, સંસારમાં રૂરૂતી;
જેનું ધ્યાન ધર્મથી જ્ઞાન મળતાં, પામે પ્રભૂતી ગતી.
જેને એકજ ધામ સર્વ જીવનું, મોક્ષ પ્રદાયી મણે;
તે મારા સર શેઠજી વસનજી, ફરી ત્રિપીડા હણે.

૧

આપી આશિષ ગ્રંથ આ લઘુ મતીથી પદ રૂપે કર્યો;
સાચો રતેહ લહી વિવેકિ જનતા, પ્રેમી કરાગે ધર્યો.
ચોક્કમા ચિત્તથી ચ્હાઉ છું કરણિનો, સંજોગ સારો થવા;
છત્તો એમજ આપ, હેત ધરિને, હોંસેથી રિવહારવા.

૨

વચનનિલકા.

પુણ્ય પ્રભાવ થકિ, આપનો માથ મારો,
સંગઘ સ્વાર્થ હિણુ હોઈ નિવેજી સારો;
પ્રીતિ સદા અનો રહે, લઈ એજ અપાર,
આ અર્થુ તે કર મહો, ઉપજાવિ વહાલ.

૩

ઉપદેશવળા.

વસો ગૃહે સંપત ચીરકાલ
સદા રહો સંપર્થો દાર, આલ
નરા રહે દેહ, વિવેક જાગે
જીનિશ પાસે નિજ દાસ માગે.

૪

ત્રીશોકમાં ઉજવડ કીર્તિ પામે
કલ્યાણ-કારી કરિને સુકામે
મનુષ્ય પ્રાણી તણું હીન ચ્હાજે
“જિ” કાર બોલી જન ગૂણ ગાજે.

૫

માલિની.

વિસન જગત કેડું જેમ આકાશ ભારે
 વસન દિન જનોતું, આપ છો સદિયારે
 ઝલતુ મહિજમ સૌથી શ્રેષ્ઠ ખીલે વસંત
 સુજન જન સમાજે, શેઠ છો જી વસંત

૬

શાદ્દંડવિકીર્તિ.

અંતે મંત સમાન સજ્જન વિષે હું પૂજ્ય બુદ્ધિ ધરું
 બાકીના સૌ લોક આગળ ખરા, સર્વાવધી કિયડું
 લાલી લાલ ગુલાબની નહિ ટકે, ચાલી જશે ચારમાં
 લેશે બોધ હસાવે તો સુખી થશે આ બ્રહ્મ વિચારમાં
 દાખ્યો છે ઉપદેશ વ્યાસ મુનિએ-વેદાંત સુત્રો વિષે,
 મેરિ વંશ પરંપરાથી મુનિઓ બોલી ગયા જે દિસે;
 તેના સાર તણે સંવાદ અહીંઆં, અંધે ભરું હું જરા,
 ડાહ્યા પુખ્ત વિચારવંત પુરૂષે, ચાખી થશે શંકરા.

આર્યો

નિર્ભળ અંતઃકરણી, અપૂર્ણું શેઠ સ્વિકાર કરો;
 લેવડ દેવડ કરવા તત્પર શ્રીમંત શાહુકાર કરો.

† ઠાકણ * ઠાકણ, વસ્ત્ર.

¶ દિવસ ચારમાં દુક મુદતમાં જોતો-જોતામાં.

† સુખના કરનારા

૫૬ સંપત્તિ.

વેદાંત વિષય વીચાર, સમજવા સાર, લઈ આધાર, શારદા માનો;
 સૌ ધર્મ પંથનો પિતા વેદને માનો.
 સઘળા ધર્મોના અંથ, લખી ગયા સંત, તે ચક્રી પંથ, નીકળ્યા ઝાઝા;
 સૌને માથે વેદાંત શિરોમણી રાખ.
 બૈબલ કે શાસ્ત્ર પુરાણ, અગર કુરાન, તણું અનુમાન, વખતનું થાયે;
 પણ વેદ બન્યાનો વખત નહિ સમજાયે.
 કહેવાય અનાદિ વેદ, ઉડા છે ભેદ, નહિ પરિચ્છેદ,—થકે કો કરવા;
 એ અપૂર્વ નૌકા બની ભવાગ્નિ તરવા.
 માનવ ને ખીજ પ્રાણ,—તણું કલ્યાણ, થવાની ખાણ, અખુટ ભંડારી;
 થોડી કે વધતી ખીના બધી વિસ્તારી.
 કર્તવ્ય કર્મની વાત, વિમતની સાથ, માનવી જાત,—કાજ અતલાવી;
 સંસાર વિષે સુખ થવા રીતિ સમજાવી.
 બાકી નથી રાખ્યું કાંઈ, જગતની માંહી, બને જે આંહી, સર્વ તે ભાખ્યું;
 સૌ કાજ દેશનું જ્ઞાન વિવિધ ભરિ રાખ્યું.

હલ.

ખીજ દુનિઆની વાત, નહિ થવા મોતની વાત
 મુક્તિ મળવાની વાત, દરશાવી છે ભડો ભાત;
 જ્ઞાનનો ધડીને ઘાટ, બ્રહ્મનું અતાવ્યું હાટ;
 જીવન મુક્તિનો ઘાટ, નિજ સ્વરૂપમાં દિન રાત,
 રમી રહે થાય રળીયાત,

એ શ્રેષ્ઠ સર્વથી ધર્મ આર્ય ધરકાનો,
 સૌ ધર્મ પંથનો પિતા વેદને માનો.

શાસ્ત્રમાં કહેલાં કર્મ. ધરી શુભ ધર્મ, સમજીને મર્મ, ચિત શુદ્ધ કરવું;
 પછી મોક્ષતણા અધિકારો થવા ડગ ભરવું.
 સાધન મેળવવાં સાર, કલા જે ચાર, કરી વિચાર, શાસ્ત્ર કર્તાએ;
 ૫૬ સંપત્તિ આરંભાં એક ગણાયે.
 ૧૭મ ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૨ની, તિતિક્ષા અતિ, ચિત્તની સ્થિતિ, એકતા વાળી;

છટ્ટી શ્રદ્ધા એ સંપત્તિ મતવાળી.

ગાનેદ્રિ વશમાં ધરી, વિષય દૂર કરી, બ્રહ્મપર નરી, વૃત્તિ દોડાવો;

સમતા સંપત્તિ મળ્યાતણે લો લાવો.

કર્મનો કરીને ત્યાગ, તથા ખટ રાગ, ધરો અનુરાગ, બ્રહ્મરસ પાને;

દમ સંપત્તિ મેળવી મુનીજન માને.

ક્રુષ્ણ.

વિષયોપર લક્ષ ન થાય, દૃશ્યથી પાછું ખેંચાય;

વેદાંત શ્રવણ સિવાય, બીજે કો કામ ન જાય.

અંતર મધ્યે લીન થાય, કેવળ મનને રોકાય;

નિદિધ્યાસ વિષે હરખાય,

શમદમ સંપત્તિ હાથ કરી મન જાણો,

સૌ ધર્મ પંથનો પિતા વેદને માનો.

શમદમથી નિગ્રહ કરી, જવું નહિ કરી, રહેવું ઠરી, એક દેકાણે;

બ્યાં શ્રવણ મનનનું સુખ શુદ્ધ મન માણે.

શાસ્ત્રમાં કંઈ છે જ્ઞમ, ક્રિયા કરી તેમ, ધરી દલ નેમ, કર્મને છોડો;

સન્યાસ ગ્રહણ કરી પ્યાર બ્રહ્મપર જોડો.

ઉપજ સંપત્ત એ ગણી, કીમતી ઘણી ઇદ્રિયો તણી, સ્થિતિ બદલાયે;

નિજરૂપ ચિંતન વિણ બીજે કામ નહિ જાયે.

સુખ દુઃખ ઠંડી કે તાપ, અગર કાઈ પાપ, કરે સંતાપ, તોય નવ ડોલે;

અપમાન ગાળ કોઈ કહે મુખે નવ ખોલે.

વ્યાધિથી દેહ પીડાય, કષ્ટ બહુ થાય, પુત્ર મરી જાય, સહન સૌ કરશે;

ત્રિવિધ પિડ નડતા છતાં ખેદ નવ ધરશે

તીતિક્ષા એને કહે, મુમુક્ષુ ચહે, દુઃખ સૌ સહે, વૈર્ય દલ ધારી;

શક્તિસમ એ સંપત્તિ સંતને પ્યારી.

ક્રુષ્ણ.

ઉપરમ તે કરવું કામ, તજવું માયાનું નામ;

છોડવું કલાશા કામ, એકાંત કરી વિશ્રામ;

અનુભવો આતમારામ, તીતિક્ષા છે સુખ ધામ;

ભોગવવા દુઃખના ડામ, હૈયામાં રાખી હામ;

શાભાવે શુભ સંતને સહનશિલતાનો,
સૌ ધર્મ પંથનો પિતા વેદને માનો.

ઉપરની થયા પછી ધ્યાન, ધરે બળવાન, બને શુદ્ધતાન, જ્ઞાન ચીંતનમાં;
એ નિવાય બીજી વાત હેય નહિ મનમાં.
સંપૂર્ણ ચિત્ત ચોટતાં, ખસી નહિ જતાં, એકતા થતાં, સ્થિતિ જે રહેછે;
તેને સમ્યક્ આધાન મુનિજન કહે છે.
સંપત્તિ એ પાંચમી, યોગ બળ સમી, રહે મન રમી, બ્રહ્મ અભ્યાસે;
અધિકારી નિર્મળ ચતાં વિભૂતી બાસે.
અધિકારી થેને પાસ, ધરી શુભ આશ, જહું ગુર પાસ, મોક્ષને માટે;
સાચા ગુરુજી દોરશે જ્ઞાનની વાટે.
કરવો સારો અભ્યાસ, ગુરુની પાસ, રાખી વિશ્વાસ, બોધ મન ધરવો;
સંશય નિર્મળ ચિત્તથી પૂછી પરહરવો.
શ્રદ્ધા રૂઢી મન રહે, ગુરુ જે કહે, પ્રેમથી લહે, કુતકો છોડી;
નિજ ધર પાસે મન જશે ઝડપથી દોડી.

પદ સંપત્તિ ત્રણ જોડ, મેળવો રહે નહિ બોડ;

ગુરુની ગિરામાં ફાડ, બતલાવે કવિજન મ્હોડ;

પૂરા પડતાં મન કોડ, તરે જન શાણો,

અભ્યાસાલે કહું પિતા વેદને માનો.

એકરૂપતા.

પરબ્રહ્મ અવલિયા મરત, જગત સમસ્ત, ઉદય ને અસ્ત, સરીખાં જાણે;
આવે ને જાવે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે.
બ્રહ્માંડ બધાં છે બ્રહ્મ, એકલું ખમ, બુવા આદમ, દેહમાં દમ, તેજ તે તેછે;
કરીને મતિ અતિ વિશ્વમ રૂપ બહુ લેછે.
હું તું તે શું કહેવાય ? કહાંથી જાય, અને ક્યાં જાય, જમ ક્યાં કરતું;
એ એક ધણા રૂપમાં રહે છે કરતું.
કોઈ કહે છે એ બદલાય, ધણા ઘટ થાય, કુટી તે જાય, એની એ કાય,
પરી ના આવે;

જૂઠું ધર જૂઠો ખેલ એક મચાવે.
 એકનો એક એ એક, કરો વિવેક, ધટે પ્રત્યેક, રહ્યો છે છાનો;
 દેખાય નહિ પણ અનુભવથી પીછાનો.
 આકાર વગરનું શુન્ય, રહ્યું ધરિ મુન્ય, પાપને પુન્ય, જ્ઞાનની વ્રાતો;
 આકાશ સૂર્યના પ્રભાવથી બહુ જાતો.
 આકાશ વિષે અગણિત, અણુ છે નિત્ય, થઇ મિશ્રીત, રૂપ દેખાતાં;
 હું તું એ મિથ્યા વાક્ય શાસ્ત્ર સૌ જાતાં.
 એ એક વિનાનું અન્ય, દ્રવ્ય છે હન્ય, તેથી તે શુન્ય-થતું સરવાળે;
 એકલો અમર અજ સદા નિરંતર ચાલે.
 એકલો એક એ બુદ્ધ, બુદ્ધ તે ખૂદ, અને નાખૂદ, બીજું જે બાસે;
 ગુડ ગુડ છે તેથી જોડ કલો વિશ્વાસે;
 આકાશ મહી પાતાળ, પાથરી જાળ, ચંદ્રને કાળ, સર્વને બક્ષે;
 દેખાય ખાય પણ ખાય નહિ એ રક્ષે.

સાખી.

આ નજરે જે દેખાય, તે અણુરૂપ થઈ જાય, એ લય પામ્યું કહેવાય;
 એતો છે ત્યાંનું ત્યાંય, જૂઠું પડતાં બદલાય, જ્ઞાનીને તે સમજાય;
 અજ્ઞાની ગોથા ખાય, વેદાંતી શાસ્ત્રો બણીને અનુભવ તાણે,
 આવે ને જાવે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે.

ભૂમિતિમાં પ્રખ્યાત, બુદ્ધો શરૂઆત, પ્રહેલી વાત, બિંદુ સમજાવ્યો;
 જે અગણિત આકૃતિતણો મૂળ છે પાયો.
 બ્યાખ્યા બિંદુની કહી, કદપના લહી, ભાગ જ્યાં નહિ, મહત્ત્વ પણ છે ના;
 જ્ઞેતાં તજરે આંખથી કશું દીસે ના.
 કદપના કરી લેવાય, બિંદુની કાય, કરે ન ઝલાય, વિષય એ મનનો;
 આકાર પડી ના શકે બિંદુના તનનો.
 બિંદુ બહુ ભેગાં થાય, લીંટી દોરાય, અને તે માય, આકૃતિ ઢેરી;
 લીંટી પ્રાયાપર સર્વ આકૃતિ ઢેરી.
 ભૂમિતિનો વિસ્તાર, બધા આકાર, અને તૈયાર; બિંદુ મુખમાંથી,
 જે આત્મોત્તર થઈ રહે આકૃતિ સાથી.
 તેની રીતે સંસાર તણો વિસ્તાર, મુળ આધાર, બ્રહ્મને જાણો,

સૃષ્ટિ બ્રહ્મિતિતલ્યું બિંદુ પરમાણુ.

બિંદુવત્ બ્રહ્મ અણુય, નહિ દેખાય, નહિ પરખાય, કંપના થાય, વસ્તુ એ સાચી;

નિશ્ચય કરી શકા ધરી રહેલું રાચી.

બિંદુજન્ય એત પ્રોત, દીપ ઉદોત, બ્રહ્મની જ્યોત, જાણી એ લેવી;

એનાથી જૂદી ચીજ બીજી શી કહેવી ?

આ છે સધળું તે એજ, બ્રહ્મરૂપ તેજ, જ્ઞાનથી રહેજ, ગળે ઉતરશે;

એકાંત મનન નિદિધ્યાસ યતિ જે કરશે.

કંપના માત્ર એ એક, ધરી દૃઢ ટેક, શુદ્ધ વિવેક, કરી વિચારો;

અધેર અમૃતજ્યુ-તણા આવશે વારો.

સાખી.

બ્રહ્મને બિંદુસમ જાણ, એ અમાપ અક્ષર જ્ઞાન, શું વર્ણી શકે અજ્ઞાન,

એ અસંખ્ય ગુણ નિધાન, નિર્ગુણ પદવી નિર્વાણ, અદ્વયમાં અદ્વયજ્યુ માન,

મોટામાં મોટા બાણ, ઉપમા નહિ કોઈ સમાન;

એ માત્ર રહે અવશેષ, મહાલય ટાણે, આવેને જાવે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે

હિંદુને મુસલમાન, ધર્મનું જ્ઞાન, કરે પીછાન, અંતમાં એક;

બે અક્ષર મારે મરે ધર્મને ટેક.

સૌનો છે શ્વાસો શ્વાસ, એક ગુણ ખાસ, જીવ્યાની આશ, પ્રાણ આધાર;

પારસી ખ્રિશ્ચન યુધ બધા એક ઇશ ધાર.

કોઈ માને નહિ બે ઇશ, નકામી રીશ, કરીને શીશ, કપાવી મરતા;

જૂડે રસ્તે ચઢી વ્યર્થ શત્રુતા ધરતા.

ધર્મનું કરીને મીષ, વજોવે ઇશ, વધારે વિષ, લોભને લીધે;

શાણ્યા સમજી જાય છે સુમારગ સીધે.

બેજે બેજે વિચાર, જુદો છે ચાર, સમજીને સાર, લઢી ના મરવું;

સૌ પ્રાણી માત્રપર હેત ભાષ સમ ધરવું.

અનુભવ કીધા તત્ત્વના, પ્રકૃતિ સત્ત્વના, યુદ્ધિ કંપના, કરી શાણ્યાએ;

શસ્ત્રોથી ઇશ્વર સિદ્ધ કર્યો દાનાએ.

તે એક બીજે નવ કોય, સત્ય રૂપ હોય, સમુદ્રે તોય, રહ્યું જેમ વ્યાપી;

સંજ્ઞા જૂઠા દેશમાં જુદી છે આપી.

ઉત્તર ને પાસીફીક, આટ્લાન્ટીક, ભૂમધ્યે ઠીક, નામ સાગરનાં;

તેની રીતે બહુ નામ પડ્યાં ધર્મરતાં.
 જળ તો છે તેનું તેજ, જુદું નહિ સ્થેજ, ન્હેર સુવેજ, પાસ પણુ તેવું;
 ખાઈ મીઠું તે જમીન શુશ્રુથી કહેવું.
 ધર્મર તો તેનો તેજ, ન વધવટ તેજ, નિરંતર છેજ, નથી બદલાતો;
 દે નામ જુઝાં જુદી ભ.પા વદતી જતો.
 જતોથી નામે ફેર, કરાવે ફેર, વધારે વેર, ખુદાને નામે;
 કાશરતે આદમ જાત ખુદા નહિ પામે.
 ખુદાને તેનો ના ગમે, કામ પણુ સમે, છોકરાં દમે, એક ખીન્નને;
 હુકમ ખુદાનો “ હળી મળી રહો ત્રીજાને ”

સાખી.

દમ લેછે તે આદમ, દમ દેનારો પરબ્રહ્મ, પ્રકટે ખાંસીથી દમ;
 દમ જુદા જુઝાંએ બ્રહ્મ, દમથી સૌ પ્રાણી, સુખ દુખ મનથી માણે;
 આવે ને જાવે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે.

હોય શ્વાસ નળી જો બેશ, ન જીવને કલેશ, ભગવે વેશ, શરિરમાં માયા;
 બગડે જો નળ શ્વાસનો પડે આ કાયા.
 એ શ્વાસતણે આધાર, વહે સંસાર, બને આકાર, ચક્ર આ ચારે;
 તેથી પદવી દેવની વાધુને આવે.
 નંબર ત્રીજાનું તત્વ, તેજનું સત્ત્વ, એજ જીવત્ત્વ, શરિરમાં બાસે;
 એ વિના દેહ આપડી મૃત્યુવશ થાશે,
 ગરમી સ્વપ્નની ધટિ જાણ, સીત ત્યાં થાય, પડે ઝટ કાય, પ્રાણુ પણુ અટકે;
 અગ્નિ વિણુ કાયા કોઈ કદાપી ન ટકે.
 પૃથ્વી જળ મ્હોટાં બૂત, ઘઈ અનુસૂત, ક્રિયા અદૃશ્યુત, કરે કાયામાં;
 લય થાતાં પાંચે જઈ વસે માયામાં.
 માયા પરબ્રહ્મનું અંગ, રહે નહિ સંગ, જુદા બહુ રંગ, બતાવે તેના;
 કાળે તે ઉડી જાય આખરે છોનાં.
 માયા નખળી પડી જાય, નહિ દેખાય, શુદ્ધ કહેવાય, બ્રહ્મ તે ત્યારે;
 વિશ્લેષ સમે તે અહૂંપ રૂપતા ધારે.
 એ જાણો બ્રહ્મ સ્વભાવ, જીવ રૂપ ભાવ, થતાં દેખાવ, જુદાપણું આણે;
 પોતે પોતાનો “ અહ ” જુદો જીવ માને.

જ્ઞાની મુનિ થાકી જાય, ન સત્ય કઠાય, અકળ કહેવાય, અહોનો મહિમા;
એ અનિર્વાચ્યની “નેતિ” કહી કરી સીમા.
પરમેશ્વર “જાડ” ને ખુદા, ન અસ્ત્રા જુદા, જ્ઞાનમય મુદા, જ્ઞાનિઓ જાણે;
સૂરીને તત્વ જ્ઞાની ખરે પીછાને.

સાખી.

લઠિ મરવાનું શું કામ? અધ્ધા વ્યાપક સૌ કામ, એ ઇસુ કૃષ્ણ ને રામ;
જૂદાં છે કેવળ નામ, હીન્દુ ખ્રિસ્તી ઇસલામ, માનવ-કૃત વાત તમામ.
કાશર જે નિમકહરામ, તે ખોટા કરે દમામ,

સેતાન અસુર આંધળા રહે બેભાને,
કહે અંબાલાલ સૌ થાય નિયમ પ્રમાણે.

નશીબ--પ્રારબ્ધ.

સૃષ્ટિ કેરા સજ્જનાર, પ્રથમ અધિકાર, બ્રહ્મ સાકાર, કર્મ રચનાર;
પ્રભુમીને વારંવાર ગાઉં જશ તારા.
નારાયણ નાભી થકી, જન્મ છે નકી, પુરાણે લખી, કલ્પના સારી;
સૃષ્ટિપાલનની ક્રિયા જેમણે ધારી.
સૃષ્ટિ સંહારક દેવ, ગણ્યા મહાદેવ, બળવે સેવ, નિયમ અનુસારે;
ઇશ્વરના એ ત્રણ અંશ જુદે અધિકારે.
ત્રિપુટી એ ત્રણ કહેવાઈ, હરી હર ભાર્ગ-તણી સરસાઈ, પુરાણે ગાઈ;
પંથ બે પાડ્યા.

બ્રહ્માને વિષ્ણુ પુત્ર કહી રંગડયા.
બ્રહ્માજી મેંનત વડી, કરે બેવડી, વિવિધ ઘટ ઘડી, નિરંતર આલે;
કુંભાર ચક્રની પેઠ સદા તે ચાલે.
વળિ લેખ કપાળે લખે, ભવિષ્ય તે બખે, પ્રથમ પારખે, નકાઈ સાઈ;
મુળ ખીજ વાસના રૂપ રહ્યું અંધાઈ.
મોટા પ્રહ્લયને સખે, જગત વીરમે, બધું જન્મ શમે, એક અદ્વૈતે;
ઉત્પત્તિ વેળા પ્રગટે પાછું તે તે.
પ્રારબ્ધ કર્મ તે ગણ્યું, સુદ્ધમમાં ચણ્યું, સ્થૂળ થઈ બન્યું, શરીર દેખાયું;
દેખાયું તેને અગ્ર કહે છે જાયું.

કારણુ રૂપમાં ન જણાય, અદૃષ્ટ ભણાય, અંકુરો થાય, સુદૃઢમાં જાતાં;
અદૃષ્ટ રૂપે દેખાય સ્વૃણ કૃણ થાતાં.

સાખી.

અગણિત બીજની જાત, પ્રકૃતિ મુખ્ય છે માત, તે ત્રણ ગુણનો સંધાત;
મિશ્રણુ જેનાં બહુ જાત, તે મળે બીજની સાથ,

સંયોગ થવાથી અને સુદૃઢ થટ ન્યારા,
પ્રણુમીને વારંવાર ગાઉ જશ તારા.

જેવો ગુણુ જેમાં જાય, તેવું તે થાય, રૂપ બંધાય, જુદા પટ લાગી;
સૌ પોતપોતાની ક્રિયાતણા અનુરાગી.

બંધારણુ એ કર્મનું, રાકળ જીવનું, મુઝાવાપણું, ધણું અજ્ઞાને;

ભણિ શાસ્ત્ર અનભવ લહે બેદ તે જાણે.

મૂકીને કપાળે હાથ, માનવી જાત, કહે મન સાથ, નશીબ મુજ અવળું;

ઉદય કરતાં પણ મળે નહિ ક્ષણ સવળું.

અવળો ઉદય આદરે ન કરવું કરે, વિવેક ન ધરે, મંદ નવ પામે;

પોતાનો દોષ ન જુએ નશીબને ડામે.

કશું જોઇએ જે જેમ, કરે નહિ તેમ, મુકીને તેમ, જાય કરવાને;

ધાયું નવ થાતાં નશીબ અવળું માને.

અજ્ઞાનતણી જડ મૂળ, પોતાની ભૂત, કરે ન કદુત, મુખ નરનારી;

વિધાતાનો એ વાંક કહે અવિચારી.

કરતા પહેલાં કોઈ કામ, રાખીને હામ, જુઓ પરિણામ, વિચારી મનમાં;

સાઈ કે નરતું ગણાય શાણા જનમાં.

કરવાનું સાધન સ્હેત્ર, વિચારો છેત્ર, તજ મન મેલ, ઉદયમે વળગો;

ચાલ્યો આવે શયદા રહે નહિ અળગો.

છળ કપટ તજને કરો, સરળતા ધરો, વિનય વાપરો, કોઇ પણ કામે;

ચોક્ષા મનનાજો ઉત્તમ કૃણ જશ પામે.

સાખી.

“કૃ” ધાતુ પરથી કર્મ. એ શબ્દતણો શુભ મર્મ, સમજ્યા વિષુ સાચ અધર્મ;
સારી કરણીથી સર્મ, અવળીથી દાઝે સર્મ, એ ખરો કર્મનો મર્મ વિચારો પ્યારા;
પ્રણુમીને વારંવાર ગાઉ જશ તારા.

પ્રારબ્ધ જન્મની સાથ, વાસના માત, જીવને બાધ, ધાર્થી વળગાડે;
 દર જન્મતણે હિસાબ વિધાતા મારે.
 બહુ જન્મતણાં સંચિત, મળે છ ખચીત, હિસાબી રીત, બરાબર ચાલે;
 ભોગવતાં જોખું થાય લખી તે વાળે.
 વર્ણી નવાં નવાં જે થાય, લખાતાં જાય, ચોપડા માંય, સ્પર્શન ટોકી;
 આવરદા પૂરે થતાં નીકળે બાકી.
 કિંચિત્તે એટલે હાલ, અને હેલાલ, ચાલતા કાળ-તણી એ કરણી;
 તણ પ્રકારનાં એ કર્મ અયા છે વર્ણી.
 મન ઇદ્રિઓની પાસ, પોતાની આશ, બજવવા ખાસ, હુકમ શરમાવે,
 ઇદ્રિયો કરીને કર્મ જીવ હરખાવે.
 સાક્ષી ચૈતન્ય નિવાસ, કરે છે ખાસ, હૃદયની પાસ તેજમય તે છે;
 મન બુદ્ધિ તેનો બાસ લઈ ચેતે છે.
 ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિતણાં, તત્ત્વ છે ધણાં, મન બુદ્ધિ મણ્યાં; તત્ત્વ તે પૈકી;
 પ્રકૃતિ બ્રહ્મનો સ્વભાવ માનો નક્કી.
 નિજ શક્તિની પેદાશ, લઈ પ્રતિભાસ, કરે છે આશ, બની અચાની;
 મન, જીવ અમર તે કહો સ્થૂળ અભિમાની.
 કાયાનુમરીનો બૂપ, અકળ કલ કૂપ, કસ્પના રૂપ, આશ બહુ બાંધે;
 પરવશ સેવક ઇદ્રિયો કાર્ય તે સાધે.

સાખી.

એ અનાદિ બ્રહ્મ સ્વભાવ વિશેષ શક્તિ પ્રભાવ, એ અનાદિ કર્મ જન્માવ;
 મહા પ્રલયે થાય અભાવ, થઈ લીન તજે દેખાવ, પરબ્રહ્મ એક રસભાવ,
 સૌનો ત્યાં થાય સમાવ, અદૈત બ્રહ્મ દરિઆવ, બ્યાં અંગણ ચરાચર નાવ.
 આવ જીવ અખંડિતપણે વહે રૂપ ધારા. પ્રણુમીને વારંવાર બાઈ જશ તારા.

જે લખ્યું બાગ્યમાં હશે, તેમ તે થશે, પ્રયત્નો જશે, અશળ માણસના;
 એ વેણુ વહે કાઈ સમજ વગરની રસના.
 કારણ તેનાં સાંભળો, મુદી આંખળો, સુપયે વળો, બાગ્ય તરછાડી;
 પુરુષાર્થ આર્થપર ચઢો પ્રીતડી જોડી.
 કર્મની મહન છે મતી, કહે મુની પતી, સ્તીપુર મતિ, ભયિ ના વર્તી,
 હૃષયોગી ચીજો મળે ખરી મહેનતો.

અદૃષ્ટ ઉપર વિશ્વાસ, રાખતાં આશ, થાય નિરાશ, બોધતું ન જડે;
ઉદ્યોગ વગર આળસુ થતાં નર રખડે.

મ્હેનતથી થાય અનાજ, વસ્ત્ર ધર-સાજ, ખીજાં સૌ કાજ, અને ઉદ્યોગે;
આળસથી અંગ કટાક્ષ ખવાશે રોગે.

બેશી રહે નાગા ફરે, પેટ ના બરે, કશું ના કરે, વલે શી તેની ?
અટકી પડશે સંસાર થશે બેચેની.

બોધતું સઘળું પામવા, સરળ સુખ થવા, પગે ચાલવા, કરે ઝાલવા,
નિયમ કુદરતનો; ખુલ્લો નજરે દેખાય. નથી કીસમતનો.
કીસમત ઉપર આધાર, ધરે ગૂમાર, અને લાચાર, નહિ સુખ પામે;
અજગરસમ એની દેહ ન લાગે કામે.

બુદ્ધિ પણ બગડી જાય, પશુ સમ ખાય, સડે છે કાય, નશીબ આધારે;
ઉદ્યમથી આનંદ થાય સકળ સંસારે.

મ્હેનતનું ફળ નવ જડે, અવળું નીવડે, વિધન કોઈ નડે, વિપત્તિ પડે,
કદી કો કાળે, અચાત કર્મનો દોષ ગણી મન વાળે.

સાખી.

બાગ્ય ને કર્મ અચાત, એ નશીબ છે પ્રખ્યાત, એ લેખ વિધાતા માત;
એ પ્રાકૃતન કર્મ બકાત, ઉદ્યમે બગડતાં વાત,

સંતોષ રાખવા ઉપાય શોધ્યા સારા,
પ્રભુમીને વારંવાર ગાઉ જશ તારા.

આ કર્મતણુ વૃતાંત, થઈ એકાંત, રાખી મન શાંત, વિચારી વાંચો;
દસો જશે કર્મનો મર્મ હૃદયમાં સાચો.

જે બીજ રૂપે રોપાય, જમીનમાં જાય, નહિ દેખાય, કશી એધાણી;
અંકુર કુટી નીકળે ભેટતાં પાણી.

સંકલ્પ બીજમાં એમ, મળે ગુણુ જેમ, થાય તે તેમ, પ્રગટ દેખાશે;
સુળ બીજ કર્મમાં ગુણુનો પટ બેગાશે.

સંસાર બીજનો થાગ, હવા જળ ખાય, તેમ બહલાય, રંગ આકારે;
વધિને થાતાં વિરતાર, રૂપ બહુ ધારે.

પામી અતે વિરામ, થાય પરિણામ, પડે જળ નામ, ભોગ ભોગવવા;
આ ક્રિયા વિષે ગુણુ દોષ કોણના મણુવા ?
સંકલ્પ વાસના ટળે, ખીજ ક્યાં મળે? ગુણુ ક્યાં બળે? થાય જળ ક્યાંથી;
અનુભવી જીતરી જાય પાર ભવમાંથી.
કરતાં સારો ઉદ્યોગ, મળે શુભ યોગ, ભોગવો ભોગ, સત્વગુણુ રાખી;
ઉત્તમ કરણીનું શ્રેષ્ઠ જીઓ જળ ચાખી.
સુખ માર્ગન કરવું સ્નાન, ઇષ્ટ ગુણુગાન, અન્ન જળ પાન, નિદ્રાનાં કામો;
રણવું દિવસે કરવો રાતે વીસામો.
એ નિત્ય કર્મ કહેવાય, શુદ્ધ મન થાય, સુધારે કાય, અહીં સુખ વ્યાપે;
વળી મરણુ પછી પણુ ઉત્તમ ગલે સ્થાપે;
નૈમિત્તિક કર્મો એમ, ધરીને પ્રેમ, રાખી શુભ નેમ, સદા આચરવાં;
આરોગ્ય શ્લેષ સુખ લાભ સદા સંધરવાં.
નિષ્કામ કર્મ આદરો, કામ્ય પરહરો, નિષિદ્ધ દૂર કરો, તજો આસક્તિ;
હુંપદ છોડી જોડો ઇશ સાથે ભક્તિ.
રાખશો ચિત્તમાં ખંત, કર્મનો અંત, થતાં ભગવંત, રૂપ થઈ જશો;
આવવા જવાની ક્રિયા થકી મૂકશો.

સાખી.

પુરુષાર્થે પ્રાક્ત ન હડે, સત્વથી રજો તમ ઘટે, જેમ રૂ પ્રસર્યું છે પટે;
શ્રુતિકા વ્યાપ છે ઘટે, તેમ આત પ્રાત ચિદ્ રટે, ભવમાં અથડાવું મટે,
એ એક દીસે છે અનેક માયાદારા,
અહીં અખાલાલે ગાયા છે ગુણુ તારા.

બ્રહ્મજ્ઞાન.

સુજગી.

અહો ઇષ્ટ દેવા સદા તારી સેવા, કરૂં એજ હેવા મને પાડી દેવા;
જગતના નિયંતા અધીપાધિ જૂપ, તમે છો સદા શાંત સમ્પ્રીદૃષ.
કહું સત્ય ને ચિત્વની શ્રેષ્ઠ વાત, પછી પ્રેમશું કહેવિ આનંદ જાત;

- નિષ્ક્રી વિષે તત્વ મોહું સમાયું, ઋષીમૂળથી રૂઢી રીતે ગવાયું. ૨
- અનાદિથી એ છે નહિ અંત પામે, સદા સર્વ કાળે રહ્યો સર્વ કાળે; ૩
- અજાડા વિનાશી અને નિર્વિકારી, નથી કોઈ આકાર કે દેહધારી. ૩
- અણુથી અણુ ને યુક્તી યુક્ત એ, ખરો એક એને જીવન્યુક્ત જૂએ; ૪
- હવે સૃષ્ટિએ એ નહિ રૂપ ફેર, દિસે આ બધું ઝાંઝવા નીર પેર. ૪
- નિકાળે રહે એક એ શુદ્ધરૂપ, નહિ તૂલના થાય તેથી અનૂપ; ૫
- નહિ નાશ પામે કદી કોઈ કાળે, ખરા તદ્દરૂપી યાનિઓ નિત્ય ભાળે. ૫
- સદા સત્ય છે 'છે' બીજું કંઈ છે ના, બીજા સર્વ માયાથકી વેશ એના; ૬
- મનસ્વી રહ્યો ગૂણ એ રૂઢરૂપાનો, તરંગો જળે થાય એ ખ્યાલ આણો. ૬
- કરેલુંજ થી ઉચ્ચ થાતાં જણાયે, વધારે પરંતુ વધારે ન હોયે; ૭
- વધે ના ઘટે ના ખરું સત્ય વરત, રૂપરીતે થમે તેથી દેખાય અસ્ત. ૭
- જડો, સ્થાવરો જંગમો જીવજંત, બધી બીજ એના વિના નાશવંત; ૮
- અસ્તિત્વ આનંદના રૂપ વ્યર્થ, સુણો ચિત્ત લાવી કહું જે અકલ્પ. ૮
- રૂપરી કલ્પિતે કલ્પના જે સ્થાયે, પ્રકાશી વિકાશી અતિ પુષ્ટ થાયે; ૯
- પછી કીર્ત્યુદ્ધતિ બની દૂર જાયે, થઈ એકાં સુદમ રૂપે જણાયે. ૯
- બીજો હું થયો એમ અચાન ભાસે, લુલાવો પડે ને અવિદ્યા વિલાસે; ૧૦
- કહી એજ માયા અનાદિ ગણાઇ, કપીલે કહી પ્રકૃતી મૂળ માઇ. ૧૦
- બીજો હું થયો તે પડયું જીવ નામ, રહ્યો અંતરે તે જમા ચિત્ત ધામ; ૧૧
- રહે જીવે ચિત્તની મધ્ય મન, કરી વાસના નારી તેણે પ્રસન્ન. ૧૧
- મળી બેડ એ એ કર્યો પંચ તત્વ, પછી ઇન્દ્રિયોનાં બન્યાં પાંચ સત્વ; ૧૨
- વસે ચિત્તની એડમાં શુદ્ધિ નારી, કરે નિશ્ચયી મોજના નિર્વિકારી. ૧૨
- અતિ ઘટ શ્વેત સ્વચ્છતા ચિત્ત કેરી, લીધા ઇન્દ્રિયોએ જાણે જીવ કેરી; ૧૩
- સમષ્ટિ બન્યું રૂપ વીરાટ સ્થૂળ, જુદી બધી-સૃષ્ટિતણું જેહ મૂળ. ૧૩
- અસંખ્યાત આકાર એ સર્વ ભાસે, જીવાત્મા ગિચારા પડ્યા મોહ કાંસે; ૧૪
- વધીને વધી આંધળી એમ માયા, કુદરે જીવે બની પુત્રિ જાયા. ૧૪
- પથ પક્ષિને માનવી દેવ લોક, બન્યા પ્રાણિઓ એમ અચાન થોક; ૧૫
- વનસ્પતિ, પાણી, શિલા હુગરાઓ, સૂકાં કાઢને માટીના ટેકરાઓ. ૧૫
- હવા ભેજ પેદા કરે જીવજંત, બની સ્થૂળ પ્રહાલ લીલા અનંત; ૧૬
- બધા કાર્યનાં ચિદ્રવિષેબીજ હોય, જુગી અમિ આક્રમ્ય ને વાયુ તોય. ૧૬
- બને આયર્ષ એ મહાપંચ જૂત, નથી સત્ય એ સર્વ અભ્યુત્પન્ન. ૧૭
- બધાં કાર્યમાં પ્રહરણક્રિત અદસ્ત, જણાયે બધું દસ્ય તેથીજ સત્ય. ૧૭

અવિદ્યા મુળે બ્રહ્મમાં જે જણાયે, રજો ને તમે સત્ય તેમાંથી થાયે;
ત્રિપુટી શુભોત્તરીતણી એ અનેલી, ગણી સાંખ્યમાં પ્રકૃતિ સર્વ પહેલી. ૧૮
જુદાં મિશ્રણો તે શુભોનાં અને છે, જુદો તેજ પ્રત્યેક ચીજે રહે છે;
જણાયે જુદો એક બીજાથી ઘાટ, થયો કોટી બ્રહ્માંડનો એમ થાટ. ૧૯
ગુરુદાર ખોલી જુઓ જ્ઞાન વાટ, જડે મૂળ સદ્બ્રહ્મનું એક હાટ;
શિલા ઝાડ મધ્યે તમે છે વિશેષ, રજો ઉડતાં પ્રાણીમાં હોય બેશ. ૨૦
હીંસે સત્ય દેવોતણે આસમાન, મનુષ્યો વિષે એ તણે છે સમાન;
ટકે છે ધણા દી તમે ગુણવાળી, રજો ચીજની જાંઘી ઓછી બાળી. ૨૧
અથ સત્ત્વવાળાં ધણા વર્ષ જીવે, થઈ મુક્ત કોઇ બળી જાય શીવે.
જુઓ જૂ તણા લોકના માર્ગ બે છે, રૂડા સ્વર્ગને દુહ તે નકે લે છે. ૨૨
પડે નકે તે મોઝવે દુઃખ ભારે, રહે સ્વર્ગમાં તે ધણું સુખ ધારે;
વળી અંતરીક્ષે વસે જીવત જીવત, રહે સુદમ દેહે નહિ સ્થૂળ યાત્ર. ૨૩
સ્ફુરે ચિત્ત સદાવંદનું જેહ વારે, અહંકાર યુદ્ધિ મન્દચિત્ત ત્યારે;
બને એકડું એક એ ક્ષણજનું, અહંકાર બીજાજીવે પહેલ જાણું. ૨૪
મહત્ત તત્ત્વ એ નામથી ઓળખાયે, અતિ વિસ્તારે સાંખ્યમાં એલખાયે;
ગણ્યું પ્રકૃતિ કેઈ એ બાળ પહેલું, કીધું એકલે સર્વ આસ્ત્રસ્યેલું. ૨૫
અહંકારથી રામ અને દેવ થાયે, જણે પ્રવૃત્તિ નારણી છોકર્ષ એ;
સૌંપ કામ આર્દ્ર અને માનવીના, કુંડાં કર્મ કેરી કરે દુષ્ટ બીના. ૨૬
ધણા જન્મ લેવા પડે જીવડાને, પર પક્ષી કાટિ જળે વસિત રાને;
નહિ યુદ્ધિને જાણુરા દે વિવેક; બને આપડું ચિત્ત લક્ષ્યાર છેક. ૨૭

દોહરો

અહંકાર વશ મન થઈ, કરે કારમાં કામ;
ચિત્ત યુદ્ધિ બે શંકડાં હારી બેસે હામ. ૨૮

જીવજી

ધરે વાસના નારીનો સંગ ચિત્ત, ખુએ ગાંઠથી સંપરેલું સુ વિત્ત;
નહિ યુદ્ધિ સાથે થવા દે પ્રસંગ, ન વેશજનને લાગવા દેતિ રંગ. ૨૯
સદા રાજાની વામસી યતિ રાખે, કલ સાત્ત્વિકીને નહિ સ્વાદ આખે;
લખ્યા જન્મ કોટયાહુ કોટીં કપાયે, વિચમે નહિ વાસના કોઈ કાળે. ૩૦
રૂસાઇ પડ્યો જીવડો મોહજળે, બધે મૂળ દુષ્ટો ઉચે ક્યાંથી બાળે;
નીચે ને નીચે ખાડમાં ખોસીં થાભે, સહે સંકટો નકેની પીડ સાલે. ૩૧

ચહે આમહું સુધવા ચિત્ત પારી, વિચારે કઈ લક્ષ્મીને નાર મારી;
 અહોનીશ એ એ ચીજને પામવાને, કરે પાપ ફરી ક્રિયા સાધવાને. ૪૨
 કરે કલ્પના જોઇ એ આ કલાણું, મળે તો ફરી મોજ એનાથી માણું;
 પછી હાથ તે લાગવા કાળ નાણું, નહિં હોય તો પારકું ચોરી આણું. ૩૩
 કુતકોં ગિતકોં કરે સૌ પ્રકારે, યુરી વાસના પાપનો જીવ ધારે;
 ખસે માનવી સત્યથી દૂર દૂર, પડે છેક ઝાંખું નિજનંદ નર. ૩૪
 નિરાકાર ને શુદ્ધ આકાર રૂપ, વસે કામ ખાલી વિષે તે અનુપ;
 'ધડામાં ભર્યું હોય જો પાપ તોય', કહો વાસ આકાશનો કેમ હોય? ૩૫
 નિજનંદ છે સ્થીર અખંધી^૧ સમાન, નહિં સુખ કે દુઃખનું લેશ બાન;
 પ્રકાશીન્સ્વયં પ્રેમનું સન્નિધાન, ઘટે ના વધે ના કરો રોજ પાન. ૩૬
 ઘટે કે ન ખૂટે સદા એ અખંડ, સદા સર્વ સામાન્ય આનંદ-કંદ;
 કળાએ નહિ એ હશે ગૂણ કેવા, મતિ કલ્પતી સ્વાદ એ મિષ્ટ મેવા. ૩૭
 લહે હેરે આનંદની મુક્ત લોક, કળી ના શકે ભૂર્ભવઃ સ્વર્ગલોક;
 અને યોગ કે જ્ઞાનથી તત્ત્વ સ્વરૂપ, મુની જાણવો તેજ આનંદ રૂપ. ૩૮
 સદા પ્રેમ પૂરો નહિ થાય ચૂરો, નહિ કોઈ કાળે કદાપી અધૂરો;
 નિજનંદની છે ખુબી કોઈ ન્યારી, મુનિ યોગી જ્ઞાની શકે છે વિચારી. ૩૯
 ચિદાનંદ રૂપે રહ્યું બ્રહ્મ આપી, પિછાને નહિં તેહને લોક પાપી;
 થઈ મૂઠ માયા વિષે જો ભમે છે, ફરે ઇદ્રિયો વિષયોમાં રમે છે. ૪૦
 ટળે જ્યાં લગી વાસનાનું ન મૂળ, રહે ત્યાં લગી જન્મ ને મૃત્યુ સળ;
 કઈ આ કઈ ના ઉઠે છે તુરંગ, ખિલાવે બહુ તેહને એ તરંગ. ૪૧
 કિડો કામનો કોષ આધીન થાય, મહા મોહથી ખાટમાં ડૂબી જાય;
 મહોન્મત્ત એ ભોભથી થાય ભારે, મળે ચિંતવ્યું તો બહુ મોજ મારે. ૪૨
 કદી ચીતવેહું નહિ હાથ લાગે, બળે જીવડો મારી લીધેલી આગે;
 નિરાશી થઈ તે પડે શોક ખાડે, રડેને વિધાતાતણો વાંક કાઢે. ૪૩
 વળી કોષ કામે પિડા થાય ઉડી, અહોરાત્ર એની ગતી થાય બૂંડી;
 રહે જીવ માયા વિષે પોરવાઈ, કાણું એક દેખે નહિં સુખદાઈ. ૪૪
 મળ્યું જાય ધાર્યું બહુ કાળ ચાલે, અનીતિ વિષે અંધ થઈ ખૂબ મહાલે;
 ગણે સવથી સુખીઓ દુનિયામાં, જવાનો નથી કોઈ દી કાળસામાં. ૪૫
 થતાં પાસ પૈસો વધે મોહ ભારે, કરે મર્ધ પાપી વધારે વધારે;
 નીતિ આંખતો ઝાંખથી થાય કાચી, કદી સાઈ થે ના સુએ વાત સાચી. ૪૬

૧ દેહરૂપી ધડામાં. ૨, તોય-પાણી પાપ રૂપી. ૩ પાણીનો સાગર. ૪ પાન
 કરકું-પીકું.

વધે જાંખને રોમનું મૂળ શેષે, અનીતિ કુકર્મો કરે કાળ કોષે;
 પછી આંખ તે મોતીઆંધી છવાયે, જતે દાહડે આંધળો છેક થાયે. ૪૭
 કરે પાપ તે પાછું વાળી ન જાયે, નહિ જોધ તેને શકે દેહ કોયે;
 હતા મૂળ ગાંડા અને ભાંગ પીધી, પછી ક્યાં થકી વાત દેખાય સીધી. ૪૮
 મુળે શેઠ અચાન ને દ્રવ્ય દીઠું, અભિમાન આવી મળ્યું મધ પીઠું;
 કરે છાકથી ઘેભાં કામ ઘેલાં, ઘણાં ફેલ શીઘરનાં નીચ મેલાં. ૪૯
 નડે દીનને કોઇ સંબંધ થાતાં, મરીખી છતાં ઉલટાં તે ઘસાતાં;
 પુરા સાથ પાતું પડે ના બલાજે, સહે સર્વ સંતાપથી દીલ દાઝે. ૫૦
 નહિ ચાકરો કે સગાં કોઇ રાજ, પછાડી કહે પાર્ષી એ દુષ્ટ પાજ;
 ખસી જાય મીઠાસ તો રહેજ વાતે, સહે આશ્રિતો જે રહ્યાં પેટ સાટે. ૫૧
 જહાં લક્ષ્મી ને વસે બહેન ન્હાની, કરે જોર માયા વડી બહેન માની;
 લપેટીજ લે મૂઠને મોહ બળે, નીતિ માર્ગ ચક્ષુવડે તે ન ભાળે. ૫૨
 અતિ દુષ્ટ માય બનવે અભાગી, અરે મૂઠ જો ઉઘ મધ્યેથી જાગી;
 નથી સાથ લાવ્યો નહિ લેષ જાશે, ચર્ધ કાની લક્ષ્મી અને કાની થાશે. ૫૩
 વિવેકે તજ ગર્વ એ ચંચળાનો, મતિ શુદ્ધથી એહને તુચ્છ માનો;
 સજી શુદ્ધ બુદ્ધિ ચિદાભાસ પેખો, પછી આંખ ઉધારીને અક્ષ દેખો. ૫૪
 ઘણા પંડિતો જ્ઞાનનો ડોળ ધાલે, નહિ જ્ઞાનના અંશને લેશ ભાળે;
 અભિમાન વિદ્યાતણું ચિત મ્હોંટે, ચઢે વ્હાણુ પંડિતનું માર્ગ ખોટે. ૫૫
 બતાવે બધી વાતમાં હું બણેલો, જહાં જાય ત્યાં ખોલશે સર્વ મ્હેલો;
 ખીંજા જે કહે તે નહિ ચિત ધારે, ચઢે એકલો આપ કરે લવારે. ૫૬
 મરૂરી ઘણી નીજ વિદ્યાની રાખે, અતિ આકરાં છાલકાં વેણુ બાખે;
 જરા સમ્યક્તાવાગોં કે મીઠી વાણી, બિચારે કદી સ્વપ્ન મધ્યે ન જાણી. ૫૭
 હમે ને હમાઈ કહી વાક્ય કાઢે, સભા મધ્ય સંતાપ કેવો પમાડે ?
 અહંકાર પંડિતમાં જૂત પેસે, ખીંજા લોકને શીખ શું સારી દેશે. ૫૮
 ખીંજા ધર્મજ્ઞતાતણો ડોળ ધાલી, ફસાવે ઘણી સેવકી સ્વાર્થવાળી;
 બતાવે બધું અક્ષ છે એકરૂપ, દીસે પાણી ખોદાવતાં સર્વ રૂપ. ૫૯
 સુણી એક એવો મતિમંદ મેલી, બને બાવહરી એકથી નાર ઘેલી;
 અનીતિ વિષે સંચરે લાજ મૂકી, મૂળે નારની જાતની બુદ્ધિ હંકી. ૬૦
 પતી સાથ જાણે સતી શુદ્ધ ચાલે, મહાજત મૂળ કયા ડોળ ધાલે;
 વળી કોઇ તો એકરાં કરી આશે, બળવે ગુરૂદેવની સેવ હોસે. ૬૧

શ્રુ વેદના યાનનો ડોળ રાખે, કુદ્ય કમથી ચર્મનો સ્વાદ ચાખે;
 દવા આપથી લાવવા દ્રવ્ય ખાજે, ધરણું કઢાવે શ્રુ દેવ લાખે. ૬૨
 કુપી રીતથી ઘેરથી ચોરી લાવે, પત્ની જાણતાં તે શુભાચ્યું બતાવે;
 સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો અતિ હોય ઉડાં, કળાએ નહિ દેવથી કર્મ શુડાં. ૬૩
 કરે ચોર વેદાંતની યાન વાત, નથી નીપજ્યું સર્વ છે સ્વપ્ન જાત;
 બધી સ્ત્રીઓ આ સંલિખાં લોક બાજે, નથી સત્ય પેદા થઈ કોઇ કાળે. ૬૪
 નથી જન્મ કે મર્ત્ય ને પુણ્ય પાપ, નથી આપવો કોઈ પાસે જવાબ;
 મજા મારવી જીવને જે ગમે તે, હરી સેવું બીજાતણું દ્રવ્ય હેતે. ૬૫
 નથી ચોરી છીનાળીમાં કાંઈ પાપ, હોંસે દોરડી તે નથી સત્ય સાપ;
 બગાવે બહા લોકને ભ્રમણીને, કહો ધીકઃ એ દુષ્ટ પંડિતજીને. ૬૬
 બગાડે સુનીતિ વધારે અનીતિ, નથી ચિત્તમાં રાખતા લેશ બીતી;
 પ્રજા એમ પેદા થતાં પાપવાળી, પીડા પામતી દુર્દશા મધ્ય ચાલી. ૬૭
 નહિ તીરમાં ને નહિ નીર મધ્યે, રજોમાં નહિ કે નહિ સત્ય લાધે;
 તમો વાળી સ્થિતિ વિષે દુઃખ પામે, નહિ શુદ્ધ માયા નહિ ચિત્ત રામે. ૬૮
 નહિ ભૂમિમાં કે નહિ સ્વર્ગ વાસે, રહી અંતરીક્ષે કુટાતા વિમાસે;
 અધૂરી સ્થિતિમાં પ્રજા એમ પેદી, ખરી જ્વાનિમાં રાંક રંડાઇ બેઠી. ૬૯
 રહે જો સતી તો અતિ કામ બાજે, રમે જનરી તો લોકનો માર સાથે;
 ધડીમાં વિચારે કંઈ ચાર પ્રીતિ, ધડીમાં ચહે રાખવી નીતિ રીતિ. ૭૦
 મજે સંમ જોવો મતિ તેમ ડાલે, ચહે જીવ આકાશ મધ્યે હિડાજે;
 હશે પંડિતો દેશમાં જે પ્રમાણે, અનીતિ નીતિ લોકમાં તેવી આણે. ૭૧
 યથા હોય રાજ પ્રજા થાય:તેવી, કહી કહેવતે વાત તે સાર્યો કેવી;
 કહી દુર્ગુણી બૂપતિ હોય માથે, ખરી પ્રીત જોડાય ના તેની સાથે. ૭૨
 બ્યભિચારનો દોષ ત્યાં લાગવાથી, પતિ સુખ શું પાળવું નાતરાથી;
 પરાધીનતા સ્વપ્નમાં સુખ નાહો, કહે તૃણસીદ્ધાસ એ સત્ય ચાહી. ૭૩
 નથી સુખ માયાતણા કારભારે, ઝૂરે:પ્રાણી સંસાર સિધુ અસારે;
 ક્ષણે સુખ ને છે ક્ષણે દુઃખ ભારો, મજે મિષ્ટ મેવા વિપતિ હજારો. ૭૪
 કહું તેટલા કાળ હું આર્થ બાધ, તજો એવી વિચિત્ર માયા સમ્રાધ;
 ભગ્નડો સદા સમિચ્છાનંદ સંમ, સ્વપ્ન જાલ યાતાં યશો એક રંમ. ૭૫
 “અહ” “અહ” વેદાંતવાળા વહે છે, અહ કેવલા દૈત્યો ભોધ દેશે;
 વિચિત્રાદિ અદૈત સમાનુભેનું, વળી શુદ્ધ અદૈત છે વૈષ્ણવોનું. ૭૬
 ક્રિયા માર્ગ મોખાંસકોએ બતાવ્યો, અણ્યો સ્વર્ગના સુખનો એજ પ્રાપ્યો;
 કલો ચોખનો માર્ગ તે મોક્ષ મારો, લઇ જાય તે આખરે યાન વારો. ૭૮

કપીલે કહ્યું જ્ઞાન તે છે અમુલ્ય, મૂળી પ્રકૃતી સર્વ સંસાર મૂલ;
કરે પ્રકૃતી વૃત્ય પુરૂષ પાસ, રહે એ સ્વયં જ્યોતિ રૂપે ઉદાસ. ૭૮

જીવે વૃત્ય એ નારનું જીવ જ્યારે, ખડું થાય સંસાર અસ્તિત્વ ત્યારે;
ખરી જાય દ્રષ્ટી થકી દૂર નારી, રહે એકલો શુદ્ધ એ નિર્વિકારી. ૭૯

કહે ન્યાયવાળા દીસે એક કર્તા, આજી દ્રવ્યનો તે પિતા શ્રેષ્ઠ ભર્તા;
પ્રભાણે કરી સિદ્ધતા તે બતાવે, તથા દુઃખથી મુક્ત થાવા જણાવે. ૮૦

વળી વૈશ્વશીકે કહ્યો એજ મર્મ, નથી બુદ્ધ કે જનનો અન્ય ધર્મ;
કરે કલ્પના સૃષ્ટિના મૂળ કરી, જરા ફર રાખી જીદી રીત પ્રેરી. ૮૧

બધા ધર્મનું મૂળ છે એક તત્ત્વ, બધા મ્હાથ છે શોધવા શુદ્ધ તત્ત્વ;
તજી જળ સંસારની મોહકારી, મથે છે બધા પામવા મોક્ષ બારી. ૮૨

બધા સંતનો હેતુ તો એક એજ, જીદી રીતથી મોક્ષ લેવા મથે છે;
કરે બોધ સૌ રાખીને મોક્ષ ખત, બધા પામશે મોક્ષમાં એક અંત. ૮૩

વિદ્વાંતી વહે નીજને ઝોળખી લો, પછી પૂર્ણ આનંદમાં નિત્ય મ્હાલો;
કહે સાંખ્ય જે નાચનારી વિરામે, બધા જીવ પોતાનાજી રૂપ પામે. ૮૪

ટળે વાસના જ્ઞાન વૈરાગ્ય થાયે, ધણા લોકમાં મોક્ષ તેતો ગણાયે;
બધા ધર્મનો એક મોટો વિવેક, સદાચારથી વર્તવું રાખી ટેક. ૮૫

કહી કોઇના જીવને ના દુભાવો, દયા ભાવને નમ્રતા ચિત્ત લાવો;
મહા પડરીપુને કરો ભરમ બાળી, પછી જાંઘી ભોગવો સુખવાળી. ૮૬

સુવિદ્યા સદાજ્ઞાન વૈરાગ્ય આણે, કુવિદ્યા નહિ પારકી પીડ જાણે;
રહી સ્વાર્થ અંધા કરે લોભ જીડો, અભિમાન મિથ્યા કરે કોપ કૂડો. ૮૭

વધુ દેશ મેળવવા લોભ ધારી, કરી મીઠા સેના કરે ભોમો બારી;
જગાવે લદાઇ કરે જંગ ભારે, ધણા લોકના જીવ લે એકીવારે. ૮૮

મહત્તા અને જ્ઞાન એમાં નથીરે, ખરી શ્રેષ્ઠ વિદ્યા ન પામ્યા લગીરે;
દુંકા ધાગ એ મોજતો મ્હાલવાના, પરંતુ પછી ધોર નકે જવાના. ૮૯

રહેવું સદા નીતિનો ધર્મ પાળી, કહેણી સદા રાખવી સત્યવાળી;
રૂઝ ઉદ્યમો મેળવી પેટ માટે, પ્રભુને ભજીને જવું મોક્ષ વાટે. ૯૦

ગણો ધર્મ પોતાતણો હીતકારી, કરો ખોજ તેની મતિ શુદ્ધ ધારી;
જીઓ શું કથું મુનિલોકે ચિત્તારી, બતાવી બધા ધર્મમાં મોક્ષ બહારી. ૯૧

ખોજી ધર્મનો દેવ ચિત્તે ન ધારો, તિરસ્કાર મોઢે કહી ના ઉચારો;
ખોજી ધર્મને માન દો રહી રીતે, પરંતુ તમારો ધરો શુદ્ધ પ્રીતે. ૯૨

બધા એક જૈતવા અંશ જાણો, જીદાઇની અજ્ઞાનથી ઉર આણો;

દયા ભાવ સૌ પ્રાણીઓ સાથે રાખો, કદ વેણુ ના કોઇ દી મૂખ બાખો. ૯૭
 વિવાદે કદી ના ચઢો ધર્મ કેરે, બધાંએ મરીને જવું એક ઘેરે;
 તહાં સર્વનો માર્ગ છે એક સીધો, મુનિએ અહીં એકતા મોઘ દીધો. ૯૪
 મયા મોક્ષ ધામે અખંડા વિનાશી, રહી છે હજૂ કીરતી સુપ્રકાશી;
 તમે તેમ તેવાં કરો પ્રુણ કર્મ, બધા ધર્મમાં એ ખરો શ્રેષ્ઠ ધર્મ. ૯૫
 મયાશક્તિ મેં આ રમ્યા સૌ ભુજંગી, રસીલા હૃદે ધારશે જે ઉગંગી;
 વિચારી વિચારી દ્રોને વિચારો, યશે તે થકી સંપના સહવિચારો. ૯૬
 જડામૂળથી વાસના રાગ દેવ, ટળી જાય તો પામશો જ્ઞાન બેશ;
 અખંડાવિનાશી તણું જ્ઞાન મોડું, લઘુ કાળનું જીવગી સુખ મોડું. ૯૭
 થયો સર્વ સંસાર જે શક્તિમાંથી, ગણી સર્વથી તે મહા શક્તિ મોટી;
 ક્ષિણ સૃષ્ટિ કેરી નથી કંઈ ખોટી, મઝા ચાખવી રાખવી નીતિ મોટી. ૯૮
 “અહ” ભાવના” ઝોડીને સુખ લેવું, પતારો બધું પૂર્વ કર્મોનું દેવું;
 પછી વાસના મુક્ત થૈ મોક્ષ પામો, અખંડાવિનાશી પદે જે વિરામો. ૯૯

શાર્દૂલવિકીરિત.

બ્રહ્માનંદતણે વિચાર કરીને, સૌ શ્લોક આ મેં કર્યા;
 ફંકી અક્ષય અનુભવી મતિ તણા, ઉદ્ધાર એમાં બધ્યા;
 જેને જેટલું રચશે હરખથી, તે સ્વાદથી ચાખશે,
 અખાલાસ અનંત કોટી જીવની, સેવાયો સુખી યશે.

૧૦૦

આરોગ્યતા અને બળવિષે લાવણી.

‘પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા.’

શ્રી રામચંદ્રના હૃત, અંજનિ સન, કંઠેણ મજાનૂત, વજની કાયા,
 જેના પુલસી વાલ્મિકે, શુણે બહુ ગાયા. ૧
 ઝો શરવીર હનુમાન, અતિ બળવાન, અમર યશમાન, જગતમાં પામ્યા;
 શ્રી રામચંદ્રનું કાર્ય કરી વીરામ્યા. ૨
 તમને જે નામું શીઘ્ર, જેડી આશિષ, તણી બક્ષીસ, મને જડ આપો;

બળ મળવાનાં સુખ દહ, દુઃખ ઝટ કાપો. ૩
 વિદ્યામુર બૃહસ્પતી, શારદા સતી, સુધારો મત્તિ, વળી ગણુ રાયા;
 સૌથી સર્વોત્તમ સુખ, નરી નર કાયા. ૪
 નિરોગી નરને નાર, પરસ્પર ખ્યાર, ધરી સંસાર, ચલાવવા મરિડે;
 કંકાસ કલેશનું ખીજ, અનીતિ છાંડે. ૫
 નીપજે તેથી સંતતી, નિરોગી અતી, દિન દિન પ્રતિ, ખીંચે બળવાળી;
 બહાલેશીનાં મન ફરે, નજર તે બાળી. ૬

કુંડ.

ધાવતું હોય જે બાળ, પૂરેપૂરી સંભાળ, માએ કરવી તે કાળ,*
 ખાવામાં વારંવાર, કરવો દરરોજ વિચાર, શરદી સ્પર્શ ન લગાર,
 રાખો નહીં મંદા પાસ, જ્યાં હવા હોય શુભ વાસ, તેવા સ્થળમાં નિવાસ,
 માતાએ કરવો ખાસ, રોતું સાંભળીં તે કામ, પડતું મૂકી સૌ કામ,
 સંભાળો આઠે જમ, નિયમોત કરે પયપાન, મળમત્તરમાં હેરાન,-
 નહિ યાય એટલું બાન, રાખો માતા મતિમાન,
 કર કષ્ટ સહન, ધરી દયા, વરસ લગી જયા
 સૌથી સર્વોત્તમ સુખ નરી નર કાયા. ૧

બાળક જેમ મ્હોડું થાય, અનાદિક ખાય, તેમ તે માય કાળજી રાખે;
 બહુ ખાડું ખાડું તિખું ગળ્યું નહિ ચાખે. ૧
 ના માફક હોયે ચીજ, મધુર ફળ-ખીજ, તોય હરગીજ, કદી નવ આલે;
 અતિશય ખાધે પણ રોગ ધણી ધર ધાલે. ૨
 સાદો હલકો ખોરાક, બનાવી મ્પાક, જૂજ કોષ્ટ શાક, બાછેની સાથે;
 આપી ખાતાં શીખવો પોતાને હાથે. ૩
 નાવણુ ધોવણુથી પાક, વિમલ પોષાક, ઉજળા ચાક, સરીખો ધારે;
 દુર્ગંધિ હવામાં જવા ન દે કોઈ વારે. ૪
 દર આઠ દિને જૂલાપ, નિયમસર આપ, પેટ રહે સાચ, અજીરણુ ટાળે;
 અચ્ચનિ શા'ણી માત એમ સંભાળે. ૫
 બાળુવાની ઉમ્મર થાય, નિશ્ચાળે જાય, નહિ રીસાય, જતાં હરખાય-
 ટેવ એ પાડે,

* તે વખતે. † પરિપક્વ.

નિર્દોષ રમત ગમતે શુભરે ઢાડો. ૬
 સોજત સારીમાં ધરે, ન જોડું કરે, વખતસર ધરે આવીને વાંચે;
 બદમાશ તણી સોજતે કદી નવ રાચે. ૭
 કસરત દેનારા ખેલ, કરાવો સ્હેલ, અતિ મુશ્કેલ કામ નહિ સોધા;
 સદ્વર્તનના સંસ્કાર, હૃદય પર છાપો. ૮
 જૂઠું વહેલું એ પાપ, કરે સંતાપ, બચાવે સાપ, સમુદ્ર ખડાધ;
 એ મહા મંત્ર દરરોજ બણાવો બાધ. ૯

કુલ.

જમવા માટે જ્યાં જાય, અકરાંતપણે નવ ખાય, શ્વાસની નળી ન દખાય,
 હોઝરી પોણી બરાય, તેટલું અખ યસ થાય, પાણીનો માગ રખાય,
 તો જીવ નહિ ગબરાય, પાચન વહેલું થઈ જાય, જે નિયમ નહિ સચવાય,
 જવર ખાંસીથી સંપડાય, બગડે લોહી સૂકાય,
 નિર્બળતા ધર બાંધીને કરે દદ પાયા.
 સૌથી સર્વોત્તમ સુખ નરી નર કાયા. (૨)

શુભર-હિન્દુનો ચાલ, પરણતાં *બાળ થાય બેહાલ શરીરને તોડે
 પરિપક્વ થતાંની પહેલ, વડું વર જોડે. ૧
 નિર્બળ નીપજ સંતતી, ન્હાની ઓઝૂતી, લોહિની ગતી, મંદ સા નાંડી,
 વામનજી સરીખાં રૂપ પિડાતાં ઢાંડી. ૨
 શરદીથી ઝટ સંપડાય, ગરમ જે ખાય, કલેજભાંય, બળતરા થાતી,
 કમ કાવત દેહે વધે રોમ બહુ જાતી. ૩
 અહમચર્ચ-વ્રત મજે, નિયમ ના પજે, શરિરથી મજે લીસની પહેલાં;
 જેઅક્કલનાં મઝાપ બને કુળ-ધેલાં. ૪
 મિથ્યા કુળનો અભિમાન-કરી અંગાન, બને હેવાન, બાળ પરણાવે;
 તનદુસ્તીનું સુખ, ન સ્વપ્ને પાવે. ૫
 કન્યા મ્હોટી થઈ જાય, ઝંતુવશ થાય, પછી મૂઝાય, બાળ-વર બણાવે;
 વિદાદેવીને તજી ગૃહસ્થી બનતો. ૬

* ન્હાની વયમાં.

વિધાબળ કયાંથી વધે ? કાર્ય નહિ સધે, અભાણુ કુલ મટે રહે હાનકાતો;
શારીરિક બળ પણ ખુબો, વિષય મદમતા. ૭

ચિંતામાં રહી અકચુર, ઘટાડે નર, વિષય સુખ પૂર, વિષે હુબો જાતાં;
બેરી છોરાં દુઃખી થાય, શરિર સ્પષ્ટતા. ૮

કાંઈ ધરો હવે મન લાજ, કુડા રિવાજ, છોડવા કાજ, પ્રયત્ને વળગો;
બળ હારી પાપી સડો કરીદો અળગો. ૯

કસરતથી આરોગ્યતા, જીવન સુખલતા વૃદ્ધિપામતાં કાયદાયતા, ખીજ બહુભારી;
બળ જાળવવા સ્વમંથી તંબે પરનારી ૧૦

આગસને આધુ* કરો, હવામાં ધરો, નંદી એ તરો, પ્રભુથી ડરો, પાપથી અટકો;
કર્તવ્યપરાયણુ થવા ધરો મન અટકો. ૧૧

સુલ.

વાંચી કરજો વિચાર, સૌ સુખ સાધનો સાર, છે નિરોમિતા બંડાર,
કેવળ નીતિ આચાર, આપે એ સુખનો ખહાર, નિયમિત રહેવું ધરખાર,
નહિ ચુકવો નિયમ લગાર, કુદરતનો મણી ઉપકાર, શાસ્ત્ર નોકરી સ્વિકાર,
તજવી કુડી નીતિ રીતિ તણી પણ હાયા,
સૌથી સર્વોત્તમ સુખ નદી નર કાયા ૩

આ શરીરમાં તાકાત, રહે બલીભાત, વીર્યનો પાત થાય નહિ ઝાઝો;
છે સાત ધાતુમાં વિર્ય સરવનો રાજો. ૧

એ રાજા જે બધો જાય, રોગ દેધાય, ક્ષીણ થઈ કાય પડે ઝટ વહેલી;
તે માટે રક્ષા વીર્યતણી કર પહેલી. ૨

જે કૃપણ હોય નરજાત, મથી દિનરાત, તોડશે માત્ર, દ્રવ્યને માટે;
ખરચે નહિ દમડી એક જીવને સાટે. ૩

એવી રીતે વીર્યને, મહાધન ગણે, વગર કારણે કાયા ન છણે, ઇશકને દંદે;
તે બીજમ સરીખો બને, જગત સૌ વંદે. ૪

કંજસાધ એ ખરી, શાસ્ત્ર શિખ ભરી, નીતિ આદરી સદા વાપરવી;
યશ સાથે શક્તિ શરીરની સંધરવી. ૫

* પાણીની નદી-કસરત સાથે. ખીજ સંસાર રૂપી નદી.

આરોગ્ય હોય શરીર, બળે શરીર, વડો તે ધીર શાંત મન રાખે;
 રહી ક્ષમાવંત ઉદાર ન મેહું બાખે. ૬
 એ સરળ ચિત્તનો હોઈ, ચહે સૌ કોઈ, જીંદગી સોઈ બરી ગૂંચરે;
 સૌ પ્રાણિ માત્રથી ઠરી, સરવને ઠારે; ૭
 કસરતને કચ્છથી ખંધ, યાનનો છંદ, ન વિષથી કંદ જેહને લાગે;
 તે થાય નિરાગી, બલી ભાગ્ય પણુ બાગે. ૮

કુલ

ટુંકામાં આપ્યો સાર, આરોગ્ય શક્તિ વિચાર, શાશ્વત સર્જન નર નાર,
 કરશે હૈયાનો હાર, તો સરળ થશે સંસાર, સંતની થશે સુખકાર,
 સંપત્ત પણુ જય જયકાર, આ ચોક કાન્યનાં ચાર,
 અંબાલાલ નિજ મતિ પ્રમાણે ગાયા,
 સૌથી સર્વોત્તમ સુખ નરી નર કાયા. ૪

મોઢ મિત્ર મંડળ.

પરમેશ્વરને પ્રણામ કરીને, સરસ્વતીને સંભારૂં,
 શ્રી શંકરસુતને આરાધી, મોઢ મિત્ર મનમાં ધારૂં;
 વિદ્યાદેવી વડી ધધરી, શક્તિ સહાય તું થાજે,
 મોઢમિત્ર મંડળનું વર્ણન, ચિત્તે ચઢી કંઈ આજે. ૮૬.
 મોઢેરા ઉપરથી જેનું, નામ પડેલું જણાય છે;
 આઠાણુ કેરી નાત મોઢની, ગુર્જર દેશે ગણાય છે;
 કપડવણુજમાં આવી વસીયા, છપ્પનીયાની છાપ પડી,
 ક્યારે કોણુ પ્રથમ આવ્યા તે, ખરી વાત હજુ નથી જડી;
 દલીલ ખાતર કહો ખાતરા, ખાત મહૂરત કરનારા,
 મૂળ ચાંબલી આવી રોપી, થયા પ્રથમ અહીં વસનારા.
 ધીમે ધીમે ખીજ ગામના, આવ્યા જથ્થા સાથ લાઇ,
 છસો સ્મૃતસો ધરની સંખ્યા, એ પ્રકારે બની ગઇ;
 અટક નિશાની ધરી આગવી, જૂદા જથ્થો જણાવવા,
 યમ યાગ પણુ કીધા ભારે, ઉંચા ફૂળમાં ગણાવવા;

બહોળા કુટુંબવાળા વિગ્રા, ધંધાથી ધનવાન બની,
 શાત વશ નીમિત્ત ધરી કરી, ભોજન તમિ કરી ધણી;
 વારંવાર જમાડી પોતે, આગળ પડતા બની ગયા,
 સારી રેણી કરણી કરતાં, સંપ જપથી સુખી થયા;
 નાના મોટા એજ પ્રમાણે, જથ્થા ચાળીશોક થયા,
 કાળે કરીને ધન સંતતિના, અભિમાનમાં ડુબી ગયા.
 ચઢતી પડતી વારા ફરતી, એ ત્રણ પેઢી જતાં થતી,
 ફાકટ ફૂલ ધરે છે માનવ, ધધરની છે ગહન ગતી.
 જળને ઠંકાણે સ્થળ થાયે, સ્થળ પણ જળમય બની જતું,
 પુણ્ય પાપનાં માપ રાખીને, જન્મ મરણ પણ નીપજતું.
 કુદરત કેરા નિયમ પ્રમાણે, ફળ વાવે તેવુંજ જડે,
 કરણી તેવી પાર ઉતરણી, એમાં ભૂલ ન કદી પડે.
 એવી રીતે મોઢ જાતિમાં, ઉચ્ચ પાચલ થયાં કરે,
 ફેટલાકના વંશ જાયને, કોઈ વડો વિસ્તાર ધરે.
 સુખ દુઃખના ચઢે વાવટા, ને પાછા નીચે ઉતરે,
 માયાનું બંધારણ એવું, માણસ હુંપદ ધરી મરે.
 અહંપણાથી અનેક કીલા, થાય અને વળી લય પામે,
 તે પ્રમાણે ખડું થયું આ, મોઢ મિત્ર મંડળ નામે
 સાખી.

પરમેશ્વર એ પર દયા ધરીને પાળે, ધરડા પણ મીઠી નજર કરી નિહાળે;
 વિદ્વાનજનો નિજ સહાયથી સંભાળે, ધર્મેથી રજેહું ધન ધનવંતા આલે,
 જેથી એ ઝાઝાં વર્ષ જીવતું ચાલે, સંપીને નાના જીવાન એમાં મ્હાલે,
 દંડ નિશ્ચયથી મળજૂત બાથમાં ધાલે, જેથી એ ઢીહું પડે નહિ કો કાળે.

મોઢ શાતની દસા હાલની, નિહાળતાં અંતર દાઝે,
 મોઢ મિત્ર મંડળનું વર્ણન, ચિત્તે ચહી કરે આજે.

૧

પૃથ્વી ઉપર પાપ બાર થઈ, દુકાળને મરડી ચાલે,
 બૂખમરાથી શરીર નખળે, જવરાદીક રોગો સાલે,
 મોઢ મિત્રને એ દુઃખ સાથે, બીજાં પાપ ધણું વળજે,
 વેર, ઝેર, ને કુસંપ ફેરી, ધણી દર ઘેરે સળગે;

વિદ્યાહિણુ ધર્મ ન સમજો, કર્મ બદ પમહું ભરતું,
 હરેક રીતે સ્વાર્થ સાધવા, હથિર થકી નથી ડરતા;
 ધર્મ પ્રમાણે પરપરાથી, ચાલ પડ્યો જે નહાવાનો,
 પશુકુદિએ પળાય છે તે, કેવળ અનાજ ખાવાનો;
 સંધ્યા પુંજ નિત્યકર્મનો, નાશ થયો નબળે કાળે,
 નીતિ ન્યાય અયાં છે નાસી, કેવળ અન્યાયે ચાલે;
 ઝોઝી અક્કલ શકે ન સમજ, વિવેકથી વિચાર કરી,
 હરેક ખોતે ડાહ્યા સમજ, મિથ્યા કરે મુખે લવરી;
 જ્ઞાત વિષે તકરાર પડે ત્યાં, પટેલાઇ સોને બાવે.
 જથ્થાવાળો જાપ જીતીને, સત્ય ન્યાયનું ના ફાવે;
 પક્ષપાતને દૂર કરીને, ન્યાય કોઇને નહિ મળે,
 એક ળીજની કરે ખોદણી, સ્વાર્થ સાધવા તર્ક ફળે.
 ધરડા ડાહ્યા ગયા ગૂંદરી, અક્કલ ઉડી જતી રહી,
 મોટાને મોટાઇ આપવી, સ્વપ્ને વાતો ગઇ વહી.
 ભાર ખોજ ના રહે કોઇનો, કહણી માર કજીઆખોરા,
 દોડ પટલ થઇ ફરે ન્યાતમાં, ફળતણુ કાચા દોરા,
 તુડી જતાં વાર ન લાગે, પ્રજાપતિ ધરની મટકી,
 સમાન થઈ છે જ્ઞાત આપણી, છેક ગઈ નીતિ છટકી;
 અમણિત એવાં પાપ થવાથી, પડતી દશા થવા લાગી,
 હરેક સમજી મોઢ મિત્ર તું, ઉંઘ તજી જોને જાગી.

સાખી.

જાગીને જે તુજ સંતતિનું શું થાશે? આ યુરા વખતમાં જીંદગી કેવી જાશે,
 વેપાર વણજ વિણ પેટ કેમ ભરાશે, ભિખવાનું આ કાળમાં નહિ પોસાશે;
 વિદ્યાવિણુ તુજને કોણુ રાખશે પાસે, કડછી બરછીનાં દુઃખ કેમ સ્હેવાશે,
 મોઢ મિત્ર પોતાની જગ્યા ઉઘાડતાં શું નહિ જાળે,
 મોઢ મિત્ર મંડળનું વર્ણન ચિત્તે ચહી કઈ આળે.

૨

બ્રાહ્મણનું કર્તવ્ય કર્મ શું? તે આપણુ સૌ જૂઠી ભયા,
 દેશકાળ બદલાઇ જવાથી, ધારા સારા મૂન થયા.
 શરીર કઈ પોપણુ રક્ષણુ, અજ વસ્ત્ર એથી થાયે,

તે પેદા થીયાને ખાણુસ, પ્રવતન કરવાને ચઢાવે;
 મુલમ પડે જોને ને સ્તો, તે તે હાથ કરી બેસે,
 અન વત્ત મેળવવા પૈસા, પેદા કરશે બહુ વેશે;
 બ્રાહ્મણ કેરો ધર્મ સાચવી, પૈસા પેદા કરતાતા,
 સમય હવે તે જતો રહ્યો છે, રહ્યા ન દેશી કપ ઢાંતા;
 તે માટે હરકોઈ ધધી, કરવા કેરી રજા પડે,
 વૈશ્યતણે વેણેરે અથવા, બુદ્ધે કાચી આથ ચડે;
 એ બે મધ્યે નહિ કાવતક, શુદ્ધપણું લેવા માંડ્યું,
 નીચ નેકરી સિવકારીને, બ્રહ્મકર્મ કુવળ છાંડ્યું.
 સમા પ્રમથણે વર્તન કરવું, શિખામણુ એ છે સારી,
 ધર્મ કાષ્ટ કાળે ન તજવો, એ લેવું ઉરમાં ધારી;
 પહેલી વાત વચી મન મધ્યે, બીજી તો વીસરી ગયા,
 તે કારણથી બ્રાહ્મણુ સઘળા, નીચ કર્મથી દુઃખી થયા.
 સારાસાર વિચાર કરીને, નેકરી જો પકડે પ્રીતે,
 ધર્મતણું રક્ષણુ પણ આતાં, પેટ ભરે સુંદર રીતે.

સાખી.

સામાન્ય નિયમ એ મોઢ મિત્રને લાગે, વિચાર કરો બ્રાહ્મણુ શું કરતા આગે?
 હાલમાં બ્રાહ્મણો રહે નહિ નિજ રાગે, તેથી તેઓને દૈવમાર બહુ વાગે.
 તેથી શુભ ચિંતક બળે ખેદથી આગે, આ મોઢ મિત્રતું હજી કેમ નહિ જાગે;
 અંધારે અથડાતાં રહેવું, એશું મિત્ર તને છાજે,
 મોઢમિત્ર મંડળનું વર્ણન કરવા ચિત્ત ચહે આજે.

નોકરી કરવા ચિત્ત ચઢાય છે, આજ કાલ સરવે જનનું,
 કંઈક લોચી આમ કમહો, સમાધાન રહેછે મનનું.
 કમ્ય જગર ખાલી ને ખાણુસ, તેને બીજું શું સરે ?
 જીવનસના સખત રોમની, ધાવ ક્યે રસ્તે રહે !
 એમ વિચારી કરે નોકરી, જો કે તે આકરી પડે,
 કારણ કે બીજા ધધામાં, આડચણુ આપત ચણી નડે,
 અનતણા કાતા ખેડતની, હાલતમાં કસ રહ્યા નથી,
 ધર્મ પુરવ કરવા કાચી—કેળવણીની ના અથ મતી.

ઢાંગી ને ધૂતારા પેદા, યથા ધણા આ કાળ વિષે,
 તેથી બાલણુ ધર્મી કર્મી, સાચો જૂઠો નહિ દીસે.
 શ્રદ્ધા ઉઠી ગઈ લોકમાં, સાર બીખમાં નથી રહ્યો.
 ટુંકમાં આ સમયતણો, હેવાલ મિત્ર તૂળને કહ્યો.
 નીતિ રાખી હોંમત દાખી, બાખી વાણી વિતત તણી,
 બાળકમાં સદ્ગુણ રોપવા, ધર્મતણી ઘો ફળવણી.
 ધર્મખીજ રોપેલું આગળ, જતાં ઉગી નીકળશે,
 ધર્મ સાચવી હરેક રીતે, ઉદયથી ખાવા મળશે.
 નીચ વ્યસન કે બદ્દેલીની, સોખતમાં પડતો અટકે,
 કુસંપ મદ ને અદેખાધનો, કટો કદી નહિ ખટકે.
 માખાપો છે દરજ તમારી, બાળકને વિદ્યા દેવી,
 મોટાં થતાં રક્ષણ કરશે, હર વાતે વિદ્યાદેવી.
 પાપ વિષે પડતો અટકાવી, પેટતણું પુરૂં કરશે,
 વિદ્યાદેવી વડી માવડી, સંપ કુટુંબ વિષે ભરશે.
 માત આપણી કપડવણુમાં, તેને એક કુટુંબ ગણો,
 મોઢ મિત્ર મંડળમાં તેનો, સમાવેશ છે એમ બણો.
 બહેલા મોડા સરવ એક થઈ, એકપણું દીલમાં ધરશે,
 મોઢમિત્ર જો તેઓ સાથે, નિત્ય વિનય ધરિ આચરશે.
 મજનન સજનનપણું ન છોડે, જીવ ગયે નહિ જાત તજે,
 જાત માતનો ટેક રાખીને, શંકર, શંકર, સદા ભજે,
 દેવ ઉપર શ્રદ્ધા ધરવાથી, બ્રહ્મ થનો અટકે પ્રાણી,
 માત બાધની સમક્ષ, અંખાલાલ વહે વિનવી વાણી.

સાખી.

લાગેછે માતી વિષે મને બહુ મનમાં, વિદ્યાનો ક્યારે વાસ થશે દર તનમાં;
 ક્યારે એ ચઢતી ગણાય વિદ્વજનમાં, ઝોછી કરશે ત્રાસના, પ્રિયા, ધર, ધનમાં.
 વડપણમાં વળગે ચિત્ત પ્રહ્મ ચિદ્વિનમાં, સ્થિતિ થતાં એ મોઢમિત્રની

માત યશસ્વી થૈ રાજે,

મોઢમિત્ર મંડળ વર્ણન, ચિત્તે ચઢી કર્યું આજે.

અંતઃકરણ ચતુષ્ટય.

પરબ્રહ્મ આત્મારામ, વ્યાસ સૌ કામ, બીજ સૌ નામ, માત્ર કહેવાયે,
ઓળખતાં સત્ય સ્વરૂપ કામ થે જાયે.

માયા જે શુદ્ધ સદાય, અનાદિ ગણાય, યુક્ત જો થાય, બ્રહ્મની સાથે,
અમર એ સંઘા ધરી સર્વને માથે.

એ કારણ કાયા ગણી, અનાદિ બની, સર્વનો ધણી, કહો તે માટે,
એમાંથી પ્રગટે સુદમ દેહ બહી બાતે.

સુદમમાં શીવ કહેવાય, અમર લેખાય, દૃષ્ટિની માય, સમષ્ટી કાયા,
એમાંથી પ્રગટે સ્થૂળ જગતની માયા.

ચૈતન્ય સ્થૂળમાં રહે, જીવ તે કહે, અનૂભવ લહે, જનમ ને મરણે,
કીધો નરતતુમાં નિવાસ અંતઃકરણે.

એનાં છે જુદાં નામ, જુદાં છે કામ, નહિ વિશ્રામ, જરા એ પામે,
રોકાયેલું એ રહે છે આઠે જામે.

હૃદય.

બુદ્ધિને અહંકાર, મન ચિત્ત નામ એ ચાર, જેવો જેનો સંસ્કાર,
૧ ૨ ૩ ૪

કર્મોને અનુસાર, ફળ દેવાને તૈયાર, જે પડવ થયું જે વાર,
તેવો કરશે વિચાર,

આચાર પછી તે નરનો તેવો થાયે.

ઓળખતાં સત્ય સ્વરૂપ કામ થઇ જાયે.

પેદા થાયે સંકલ્પ, તથા વિકલ્પ, વધૂ કે અલ્પ, ધર્મ એ મનનો,
નિશ્ચિન એ ચંચળ રહે વેગ પવનનો.

આદ્ય બધું દેખાય, ખરૂં લેખાય, ખડી એ થાય, કલ્પના મનની,
મનમાંથી પેદા થઇ સૃષ્ટિ સૌ તનની.

સ્થાવર જંમમ સૌ ચીજ, બની હરગીજ, સર્વનું બીજ, બન્યું મનમાંથી,
બુણ રૂપ મંધને સ્વાદ બને સૌ ત્યાંથી.

સૌ જાત તણી લાગણી, દેષ રાગની, વેદમાં મણી, પ્રજાએ મનની,
મન કક્ષિત પ્રતિજ્ઞા મણાય છે ચિદ્ધનની.

હૃદય.

મન પવન વેગીં અસવાર, દશ ઈન્દ્રિયો સરદાર,
છે અંધ મોક્ષ દેનાર, અદ્ભુત રૂપ તું ધરનાર,
સૌ કામ મતી કરનાર, પળમાં પ્રાપ્તું કરનાર,
નહિ કળાય એનો પાર, પ્રમદ્યો એથી સંસાર,
લયનો પણ એ આધાર, એ આદિ રહીત અવતાર,
અંતર્હાન થઈ બે રહે સ્થિર સમતાએ,
ઓળખતાં સત્ય સ્વરૂપ કામ થઈ જાયે.

ચિત્તનો કરી વિચાર, મનન કરનાર, કરે તૈયાર, કામ કરવાનું,
ચિંતવન કરવાનું કામ ચિત્તનું માનું.
હૃદીને દોડી જાય, મનડું કહેવાય, ચિત્ત તે ધાય, જઈ જ્યાં પડશે,
સ્થાનકમાં સ્થીરતા ધરી વિચારે ચડશે.
જોશે તે સાર અસાર, કરે પરકાર, આવશે પાર, ફાયદો જડશે,
કેવા સાધનથી કરે વિધન નહિ નડશે.
મુળ ચિદ્રૂપતણે પ્રકાશ, રહે ચોપાસ, તેહનો ભાસ, ચિત્ત તે જાણો,
અંતઃકરણે એ ગૂણુ રહે નહિ છાનો.

હૃદય.

ચિત્તો કરે વિચાર, બુદ્ધિ નિશ્ચય કરનાર,
સારા માદાનો સાર, શોધે શુદ્ધ બુદ્ધિ નાર,
સૌ સદ્ગુણનો બંડાર, બુદ્ધિ પેદા કરનાર,
વિવેક પતી વરનાર, ઓમ તત્ત્વ સતતે જોનાર,
બુદ્ધિદારા પરમાર્થ તત્ત્વ પરખાયે,
ઓળખતાં સત્ય સ્વરૂપ કામ થઈ જાયે.

ચોથો ગુણુ છે અભિમાન, ધણો બળવાન, જુલાવે જાન, મૂઝ વશનું,
અંતરને બુદ્ધિ વિનમ્ર બનાવે સંતું.
રાજસ તામસની સાથ, બીડાવે બાથ, કરે સંધાથ, મોહ સામાન્ય,
એ પ્રમદ્યો પહેલો પુત્ર પ્રકૃતી માને.
સંસારી ખડી આ કરી, મોહની ભરી, અહંપદ ધરી, ફલાની માયા,

બહાંડ વિશે બહુ ભય, તણી કરી કાયા.
 “હું ને મારું” એ દાસ, બનાવ્યા ખાસ, સહ રહી ખાસ, મોહમાં પડકે,
 એ તપ કુલશ્રુણુ શરે ઘેનમાં લટકે
 મારા તારાનો બેઠ, વડી એ કેઠ, કરાવે ખેઠ, ધરી અંધારે,
 અભિમાન જગતનું મૂળ, મહાપદ ધારે.

કુલ.

એ મહત્ત્વ કહેવાય, એમાંથી ચોવીસ થાય,
 સુદમ ને રચૂળ એ કાય, એ અહંતણો મહિમાય,
 અવળું એને દેખાય, સત્યની ન લેશે સ્થાય,
 અડકે જો એની છાય, અંધારે ગાથાં ખાય,
 દુર્ગુણ અંખાલાલ થકી ન વરણાયે,
 ઝોળખતાં સત્ય સ્વરૂપ કામ થે જાયે.

કારીગરોને ઉત્તેજન.

જગત જનેતા ગણેશ માતા, પુજ સુતને હું નમન કરી,
 બોલું છું એ બોલ સમયપર, આવી લેજો વિમ્ન હરી.
 સરસ્વતિ ભરપૂર ભરે રસ, રસવાળી રસના કરવા,
 આર્ય પ્રજાનો અસ્ત થયેલો, ઉદયચક્ર તેજે ભરવા.
 ભરતવંશના ઇષ્ટ શુર જો, વસિષ્ઠ તેને કહું પ્રણામ;
 ભરત વર્ષમાં વસન્તારાપર, પડતાં દુઃખો હરે તમામ.
 અમર યુગમાં આર્યજનોના, સુખ સિંધુની સૌમા નહિ;
 આ યુગમાં તે બહુ અધ હરતે, ચૂશી સૂક્ષ્મ કંધો સહી.
 મીન સરીખા હીન અધને, આર્ય બંધુઓ તરફડતા;
 જળવિષ્ણુ સકવર્ણ પડવાથી, ભૂખ્યા તરસ્યા રખડતા.
 પેટપૂર ખાવાનું ન મળે, ઉદય સઘળા ઉડી ગયું;
 હરત કળાનો અસ્ત થવાથી, કારીગર કંગાલ થયા.
 પૃથ્વીમાતા દેહી તેનો, રસકસ પણ દિન દિન ઘટતો;
 મહત જાય મહેનત ખેડતની, દેવું કરીને દુઃખી થતો.

આવક કરતાં જવક ઝાઝી, એ ધર ક્યાં સૂધી ચાલે;
 દરેક વરસે તૂટ પડે તે, પેઢી દુખે સરવાળે.
 સંપ વિનાતું ધર પશુ કોઇ, જંપી કદી નહિ બેસે;
 વઢી મરે બે બાંધવ ત્યારે, પડોશી આવીને પેસે.
 પડોશી શીટી ચામ ધરધણી, ધરના માલીક તો રઝળે;
 કુસંપ કેરી ખૂરી દશામાં, મત્સર પેડે સૌ મસળે.
 વિચાર ઉડો કરો તમે ઓ, આર્યબાઇ શી ગતી થઇ;
 સુખ સંપત આબાદાની ને, જહોઝલાલી વહી ગઇ.
 ચાર મીલોના માલીક થોડા, સુખ કદી હમણું દેખે;
 જૂબે મરતા ગરીબજનોની, હાય હેઠ્યમાં નહિ લેખે.
 અધારામાં રહેલ માણસ, અતિ અજવાળે જો આવે;
 આંખે ઝાંખ પડે તે વખતે, સ્પષ્ટ દેખવું નહિ શકે.
 ખેડેલાને ઉભા રહ્યાના, દુઃખની સમજ નથી પડતી;
 બણતરથી ગણતર કરશે તો, પરાંપકારી થશે મતિ.
 સશાધને સસ્તાઇ ચામ તેમ, હુન્નર પાછળ ખોળ કરો;
 સસ્તુ વેચી મન લલચાવો, સ્વદેશ ઉપર પ્રેમ ધરો.
 આહકનું મન ખેંચી લેવા, મૂકો પ્રથમ નરમ દોરી;
 આહકનું મન મોહ પામતાં, માલ જશે અધિકા હોરી.
 કળા અને કૌશલ્ય વાપરી, સશાધ માલ વિષે લાવો;
 પછી યુક્તિથી કરી યોજના, આહકનું મન લલચાવો.
 બહાલો હોય સ્વદેશ તમોને, તો હૈયામાં ઢાઝ ધરો;
 એથી સઘળો સ્વાર્થ સુધરશે, મનમાં ઉડો ખ્યાલ કરો.
 હાલ જરા હિંમત ને ધીરજ, રાખીને સસ્તુ મૂકો;
 યોગ્ય મળ્યોછે અવસર ત્યારે, લ્હાવો સેવા નહિ ચૂકો
 નેક રાજ્યમાં નેકી કરતાં, સૌને સારો સાર જડે;
 વશદાર થઇ હિંમત રાખો, વિદન દેશને નહિ નડે.

સાખી.

એમ કરતાં બાળક થશે તમારો મોટો, ટળી જશે રોગ જે હાલ નડેછે ખોટો;
 બહુ નફો થશે ના કદી દેખશે તોટો, ખમવો પડશે નહિ પીઠ ઉપર પર સોટો.

કેમ નહિ મોડો ધનવંતા નિજ અકલ્પ ઠીક વાપરવા ?

આર્ય પ્રજાનો અસ્ત થયેલો ઉદ્યાચલ તેજ ભરવા.

લોઢાનાં હથિઆર તમારા, દેશ વિષે જે બનાવતા;
 ટાંકણીથી તલવાર લખી સૌ, ઉચું પાણી ચઢાવના.
 છરા ચપ્પુ ને કાતર પાળી, જમ્મૈયા સંગીન કટાર;
 બાલા, બરછી, આરી, ફરસી, સુતાર સોનીનાં હથિઆર.
 લુહાર તેને જૂહાર કરીને, પરવારી નવરા બેઠા;
 ધંધો તેનો આગી પડતાં, લુહાર સોનીમાં પેઠા,
 ફાંશ મારે ધંધા માટે, એક બીજાપર પડી મરે;
 સવારથી તે સાંજ લગીમાં, રગી ન પૂરું પેટ ભરે.
 કપડાં બનાવનારા કેરી, એથી બૂરી થઇ દઢા;
 ધંધા માટે વતન છોડીને, ભમતા બીજે ગામ વસ્યા.
 ભાવસાર છીપા ને વણકર, સાળવી સુતરીઆ લોકો;
 રૂંકાંતી ઉઢર ભરનારી, નારી પણ પાડે પોકો.
 પર મૂલકનો ભાત ભાતનો, માલ જોધને મોહ થયો;
 વિવિધ રંગને ઝગક નિહાળી, દેશ બધો અંગ્રામ ગયો.
 સસ્તા ઉપર નજર કરી પણ, ટકવાનો ના ખ્યાલ રહ્યો;
 પૈસો ઉછળી પરમૂલકમાં, છલંગ ભરતો જાય વહ્યો.
 સાચી કેળવણી ના પામ્યા, અર્થશાસ્ત્રની સમજ નહિ;
 ઉંચી કામ પ્રથમ લોભાઇ, ભભડૂં પૂરમાં ગઇ વહી.
 તે જોધને હલકા લોકે, મોજ શોખનો સ્વાદ ધર્યો;
 કપડાંના ભભકાથી ધન-છત બતાવવાનો યત્ન કર્યો.
 અસલી ધરડા બચાવ કરીને, સોનું રૂપું સંધરતા;
 ઘાટ ઘડાવી સારે ટાણે, અંગે ફાગીના ધરતા.
 સોનું રૂપું ઉંચી ધાતુ, કાટ ફાટની ખડીક નહિ;
 દુકાળ વખતે ભૂખે મરતાં, કુટુંબ રક્ષણ થાય સહી.
 બૂલી ગયા તે વૃદ્ધ શિખામણ, નવો જમાંનો બદલાયો;
 એ અવસરમાં અફસરવંતે, ધન હરવા નાંખ્યો પાયો.
 આર્થ બધુઓ હવે સમજીને, અફસ ઠેકાણે લાવો;
 નહિ તો થાશે વધુ ખરાબી, શું લેશે જીવતર હલાવો.

સાખી.

સમજીને દેશી માલ ઉપર ધર પ્રીતિ, ધરનું ધન આવે કામ અસલ એ રીતિ;
 લઇને પાછું દે પ્રમાણિક જગ રીતિ, ઉધમાંથી જાગે રાત હવે ગઇ વીતી.

વીતીનો ત્રિમાસ કરી ઇચ્છે વતની વસ વાપરેવા,
આર્થ પ્રાપ્તિને અસ્ત થયેલો ઉદયાચક્ર તેને બરવા.

૨

દુકી વાત કહું તે મનમાં, લખી રાખજો મનન કરી;
પરદેશે જે દ્રવ્ય જશે તે, કદી ન જોશો તમે ફરી.
એક ગામમાં વ્યાળે નાણાં, ધીરનાર જે હતા ધણી;
મારવાડનો એક હતો ને, બીજો ગામ તણો વતની.
દુર્બળ સ્થિતિ એ ની થવાથી, ગયો ધરેણું હાથ ધરી;
મારવાડીએ એણે વ્યાળે, દાગીના પર ધીર કરી.
ત્રણસેના દાગીના ઉપર, બસે રૂપિયા ચાર આને;
વ્યાળે લાવી ધેરે આવ્યો, નહાલ થયો મનમાં માને.
એવી રીતે બીડ પડ્યાથી, બીજો જન પૈસા કાળે;
વતની ખાસે જઈ રૂપિયા, લાવ્યો પાંચ આને વ્યાળે.
ત્રણસેના દાગીના ઉપર, ધીરો બસે ને પચાસ;
પતીજ વતનીને મન પૂરી, પૈસા નથી જવાના લાસ
બીજો વરસે મારવાડના, શરાશને કંઈ કામ પડ્યું;
દેશ ગયો પોતાને ત્યાં પણ, અણચિત્યું કંઈ વિદન નડ્યું.
તે ના આવી ચક્રો ફરીથી, દુકાન પેઢી બંધ કરી;
વરસ પછી પેલા દાગીના-વાળાની સ્થિતિ સુધરી.
દાગીના એડી લાવવા, શક્તિ એની થઈ જમરે;
ખોળ કરીતો સમગ્ર પરવારી નિજ દેશ ગયો ત્યારે
પસ્તાવો તે પૂરે પાંચે, સસ્તે વ્યાળે લાવીને;
વ્યાળ લોભમાં અચૂં ધરેણું, ગયો વિદેશી ફાવીને.
વતની સરાજ કરી પેઢી, બાંગી ધંધો ના આવ્યો;
મુઠલ વ્યાળ લઈ બીજનો, દાગીનો પાછો લાવ્યો.
વતનીને પરદેશી એમાં, જુઓ કેટલો ફેર પડે ?
ફરક બાબતમાં એ રીતે, અનેક તમને લાભ જડે.
સગપણ સેનું તો પોતાનું, પ્રીત પીતળ તે પરબાનું;
બીડ પડે પોતા પાસેનું, કામ લાગશે અણધારું.
પરદેશીની પ્રીત કહેએ, ધાસ તપાસીની સરખી;
બાબતથી શું બાંધ જૂલીને, જવ તમે લેવા હરખી.

દિવેલ મૂકી આસલેટનો, થાય કેટલો તો ઉપયોગ;
મૂર્ખજનો તો નથી જાણતા, થાય કેટલો એથી રોગ.
અકસ્માત ઉપજવીને તે, કરે કેટલી નુકસાની;
શ્વાસોશ્વાસ લીધાથી એના, જીંદગીને પહોંચી હાની.
આંખે ઝાંખ ઝડપથી લાવે, ધરતી ઝેરી કરે હવા;
કુમળાં અચ્ચાં માંદાં પડતાં, અમણે પૈસે કરો દવા,
દિવેલથી દેખીતું સરતું, પણ અતે એતો મોંધું;
અભણજનોને નથી જાણતું, લોભાતા સેવા સોંધું.
દિવેલના શા કહું ફાયદા, જ્યાં લાગે ત્યાં શીતળતા;
ભોંય ઢંગેલું પાછું લાવે, કોડીઆની કેટલી મતા ?
ચીમની કેરા દામ ખર્ચાંનિ, જોખમ કેટલું સંભાળો;
ધણી ચીજોનું એજ પ્રમાણે, આંખ ઉધાડીને ભાળો.

સાખી.

લાકડી, છત્રીને બૂટ તણું પણ એવું, મોજાં, ચઢા, ખાંડ, બોંડી,
ખગડી મન લેવું, આકાશ તુટે થીગડું કહોં ક્યાં દેવું ?
સધળી ચીજોનું અહીં કેટલું કહેલું, ભણ્યા મળ્યા એ દેશી ભાઇ,
પરખો દેશી ગોળ-રવા,
આર્થ પ્રજનો અસ્ત થયેલો ઉદયાચલ તેજે ભરવા.

૩

અતિ ઉદ્દગારે પોકાર કરતાં, કાર્ય કરું નર્થો સુધરતું,
દેશ દાઝની ખરી બાગણી, ભાઈ હવે ઝટ મન ધરતું.
અવસર સોના સરખો આવે. તેને જતો નહિ કરવો;
હિંમત સાખી બાથ ભીડીને, બેટીને હૃદયે ધરવો.
હસરાને દહાડે ના દોડે, ઘોડું કહો ક્યા ખપનું ?
અવસર ચૂકી ભવસર ચૂકે, માનવી તેતો નાકવનું.
દેશ ચીજોની દુકાન રૂપી, ગાડી ચલાવવા કાળે.
કામધેનું રૂપ ભરતભૂમિના, પુત્રો બળદ બનો આળે;
મરદન ઉપર ધરી ધુસરી, અને તેટલું બળ આપી.
તન મન ધતથી તરીલાં તાણી, અક્ષયથી કળ ઘો સાંપી;

ચેતો ચેતો ભારત પુત્રો, પારસી, હિંદુ, મુસલમાન,
કુસંપ ન કરો માંહેમાઢી, ધરો જનેતાનું અભિમાન,
એક માતના જણેલ પુત્રો, બાધ બાધનો છે નાતો,
ધર્મ તણી જુજ ક્રિયા ફેરથી, કરો ન લઢવાની વાતો.
ધણા કાળથી સાથે બેઠા, સાથે રહીને મોજ કરી,
એકજ ધરના રહીશ આપણ, જુઠાઈની તજવી લવરી,
સર્વે સંપી એક ચિતથી, દેશી ઉદ્યમ જગાડવો,
દેશી ચીજો વાપરવા ધર-ધર ઢંઢેરો વગાડવો.

મુરલસ મુસલમાન થવાને, હિંદુ પણ કંગાલ બન્યા,
હરત કળાના ધંધા સઘળા, પરદેશી વસ્તુએ હણ્યા,
કારીગરો કરગરતા રવડે, નોકરી નોકરી જપ કરતા,
ગુલામ માફક કરી નોકરી, પેટ નથી પુરું ભરતા.
સઘળાને ના મળે નોકરી, મજૂર થં કામે લાગે,
સાધુ બાવા ફકીર વેશે, જૂપે મરતા બીખ માગે.
ઉમદા જેનો ખવાસ છે તે, બક્ષિશ ઉંચી કુદરતની,
ઉંદારતા તેણે વાપરવી, શિખામણ એ હજરતની.
હિંદ પ્રજાની હાલત એવી, બવિખ્યામાં કેવી થાશે ?
લાખો માણસ જૂખમરાથી, આ દુનિયા છોડી જાશે.
દયા એમની ઉરમાં આણો, ગરીબ પિતાતા જૂખ ત્રાસે,
જીવાળ તેનો દેવો પડશે, આંતે એક પિતા પાસે.
નેકી કરવા પુષ્કળ ધનને, અક્ષલ તમને આંખી ખાસ,
બાધ બંધુને જૂપે મારી, શું મ્હો લઈ જશે તે પાસ.
આવી રીતે અનેક વાતે, હિંદ તણી દિન દિન પડતી,
થાયે તેની અબણ જનોને, સમજણ પૂરી નથી પડતી,
બણેલ દુરદર્શીને ડાહ્યા, ફરજ બજાવે જો પોતે,
અણસમજીપર હેત ધરી, સમજણ પાડે સમજે તો તે.
દેશતણી ઉત્તિ ફેરી, મતિ કરવાતી મુજ નર્થી સકિત,
પણ ઉત્તિની ધચ્છા મારા, હૃદયે વળગી રહી અતી,
વિસ્તારી શું કવિ કહિ સકશે, તમે તમારા મનપર લો,
જૂપે મરતાના આંખથી, શીમતોનાં મન પલંગો.

ખીટન કેરા નેક રાજ્યમાં વિદ્યા હુમર અને કળા,
 ઉદાર દિલથી લિખવાડે છે પ્રેક્ષિતર ઇંગ્રેજ બલા;
 ઉચ પક્ષિતમાં મણ્ણવવાને લાયક તમને કરવાને,
 જ્યૌર્જ મહારાજ ખુદ પોતે ઇજ્જ છે સુખ ભરવાને.
 ઇંગ્રેજોના ઉચ ગુણોને અંતરમાં ખુળ ઠસાવવા,
 રાજ્ય ભક્ત રહિ વશદારીથી પ્રયત્ન કરવા સુખી થવા;
 સૌથી ઉત્તમ વિદ્યા-બળ તે દેવા માટે મહીપતી,
 વિદ્યા-ખાતે ખર્ચ પાડવા રક્ષો બક્ષે ધણી અતી.

સાખી.

વિસ્તાર કરી ના લખી શકું સૌ વાતો, બંદોબસ્ત એનો કરે હિંદની ગાતો
 દેશનો માલ જો થાય અહીં વપરાતો, તે ભવિષ્યમાં આ દેશ થાય કંઈ માતો,
 ઉઠો ઉઠો ઉત્તેજક પીવા-વાર લગાડો શું કરવા ?
 આર્ય જનોનો અસ્ત થયેલો, ઉદ્ધયાચળ તેજો ભરવા.

માયા ત્રિષે.

આ અમત્કાર સંસાર,-તણો વ્યવહાર, જણાય અસાર, અસત. એ માયા,
 પરબ્રહ્મ સત્ય સ્વરૂપ તણી છે છાયા.
 આદ્રવ્ય બધી છે જાળ, વડી વીકરાળ, ત્રાતપી કાળ, સર્વને મારે,
 અવતરે અમર ના કોઈ સરવ સંસારે.
 લીલા રમવી આદરી, સ્ફુરણ નિજ કરી, જગત નીપજબું,
 માયા શક્તિ મૂકીને બધું લપટાવ્યું.
 એકી રીતે એ એક, અસંખ્ય અનેક,-રૂપે દેખાયો,
 અગાનીને એ જુદો શીવ સમજાયો.

કુલ.

સ્ફુરણથી માયા થઈ, કારણને વળગી મઈ,
 સૃષ્ટિરૂપે એ રહી, આકાર બ્રહ્મને લઈ બની સૌ કાયા,
 પરબ્રહ્મ સત્ય સ્વરૂપ-તણી છે છાયા.

વેદાંતાચા વિવેક, હ્મણાવા એક, દૂસરા નાहीं,
 અજ્ઞાનપણા જિન્નતા શિવાચી પાહી.
 નિજ તેજ રૂપ તરંગ, માયેચા સંગ, ધરીતી જેઠ્ઠાં,
 અજ્ઞાન જીવહે જિન્ન સમજતી તેઠ્ઠાં.
 અદ્વુત લીલા ઈશ્વરી, માનુની સરી, મુની વીસરલે,
 નિજ રૂપાલા જાણ તે સંત જન તરલે.
 વીરાટરૂપ બ્રહ્માંડ, વ્યર્થ લચાંમ, એક હે જાણ, એક દેવાચે
 માયા સંગે અદ્વૈત બ્રહ્મતો નાચે.

કુલ.

મી બ્રહ્મરૂપ નિર્વાણ, નિશ્ચય એસા મનીં આણ, તું
 સ્વતઃ સ્વતાલા જાણ, માયા જગતાચી આઈ
 આણિતી જાયા, પરબ્રહ્મ સત્ય સ્વરૂપ પતઢી છે છાયા.

પરબ્રહ્મ સત્ય સ્વરૂપ-તણી છે છાયા.

આદમ ખોદાકા નૂર, ખલકસે દૂર, નહિં ખોદા હે.

ખે અક્ષલ આદમી કહે ખુદા બુદા હે.

ખુદ રોશન હે હરગીબ, બિતર સખ બીજ, નહિં હે ન્યારા,

શાની દુનિયાકા ફેલ બનાયા સારા.

સમ્યા વો આપહિ એક, હંમેરાં નેક, નહિં બદલાતા,

બૂદી માયા કે લીયે બૂદાખ પાતા.

તું આપહીકોં પેઝાન, જોરકર બન, ન દુસરા કોઇ,

ફિલસફીકે જ્યાનસે એક રૂપ હોઇ.

કુલ.

સ્થાવર જંગમ સખ માલ, જડ ચૈતનકા કયા હાલ,

ક્રિયા જીને આપકા ખ્યાલ, છૂટી ઉસડી જંગલ,

ખુદ આપ અમર વો જનમ મરણ નહિ પાયા,
પરબ્રહ્મ સત્ય સ્વરૂપ-તણી છે છાયા

By the Almighty's grace, great progress,
આઇ ધી ઑલ માઇટીજ ગ્રેસ ગ્રેટ પ્રોગ્રેસ
various race, in Europe made.

વેરિઅસ રેસ ઇન્ યુરપ મેડ
Tovrards religion best attention paid.

ટેવર્ડસ રીલીજન બેસ્ટ આટેનશન પેડ
Sophism in the vest, Ideem best, eternal rest
સોફીજમ નઇ ધિ વેસ્ટ આઇડિમ બેસ્ટ, ઇટર્નલ રેસ્ટ
mau obtains;

મ્યાન ઑબટેન્સ
Alpervading dimself Unns he reigns.

ઑલ્વરવેડિંગ હીમ્સેલ્ફ યુનસ હી રેન્સ
Self-Knowing is esseuce, Supreemus sense;

સેલ્ફ નોઇંગ ઇન્ ઇસેન્સ સુપ્રીમસ સેન્સ
Thinks two pence, all this case.

થીંક્સ ટ-પેન્સ ઑલ ધિસ કેસ
It seems real but is really hopelees.

ઇટ સિમ્સ રિઅલ બટ ઇન્ રિઅલી હોપલેસ
By thinking very deep throwring off sleep,
આઇ થીંકીંગ વ્હેરી ડીપ થ્રોઇંગ ઓફ સ્લીપ
light beholds;

લાઇટ બીહોલ્ડ
Thou art God thyself who made this worlp.

થો આર્ટ ગોડ થાઇસેલ્ફ હુ મેડ ધિસ વર્લ્ડ
He is not distinct, brutal instinct, says he else
દી ઇન્ નોટ ડીસ્ટીંક્ટ બ્રુટલ ઇન્સ્ટીંક્ટ સેઝ હી એલ્સ
Because delusion great within him dwells.

બીકૌઝ ડીલ્યુઝન ગ્રેટ વિધીન્ હિમ ડવેલ્સ

Before this creation, there was one, Self-alone,
બીફાર ધિસ ક્રિયેશન ધ્યેર વૉન વન, સેલ્ફઅલોન.
great Almighty
ગ્રેટ ઓલમપટી
Divided he himself into Trinity.
ડીવાયડેડ હી હિમ્સેલ્ફ ઇન્ટુ ટ્રીનીટી

સામ્રી.

For self diversion Universe he made
ફૉર સેલ્ફ ડામવર્જન યુનીવર્સ હી મેડ.
This whole Universe is only His shade,
ધિસ હોલ યુનીવર્સ ઇઝ ઓન્લી હીઝ શેડ,
Only they see who have great thinking head
ઓન્લી થે સી હુ હેવ ગ્રેટ થીંકીંગ હેડ
According to Vedant Ambalal said
એકોર્ડીંગ ટુ વેદાન્ત અંબાલાલ શેડ
Man knows real Essence philosophy via.
મ્યાન નોન રિઅલ ઇસેન્સ ફિલ્સુફી વાયા
પરબ્રહ્મ સત્ય રૂપરૂપ-તણી છે જાયા.

સર્વત્ર ઐક્ય.

પરબ્રહ્મ સર્વનો બાપ, ખુદા તે આપ, ગોડ પશુ તે છે,
બૂડી બાપામાં જુદાં નામ સૌ દેછે.
અચાની ઝગડો કરે, લઢીને મરે, ધર્મને નામે,
પશુ સૌ જાતીનો એક વસે સૌ ઠામે.
ગદ્ગદ દૂર દૂર છે દેશ, તેથી દરવેશ, જુદા સૌ કીધા,
થંડી ગરમીના પ્રમાણમાં એ લીધા.
ખોરાક વિષે પશુ તેમ, ચયા છે નેમ, જુમી ને આલે,
જેને જેવું ઝટ મળે પેટ તે ધાલે.
વિદ્યાએ શક્તિ કરી, જુમી સુધરી, મતિ દોડાવી,

प्राणी लक्षणी देव अर्पण अर्पण.
गाने उडा उतर्या, नियम शुभ कर्मा, प्राणीने पाणे,
शी मतलब भार्या तर्पण अर्पण अर्पण.

अर्पण.

रीतभात आल रीवाण, अर्पण मानवनां काण, सुधरी नम लोक समान,
शास्त्रां उपयोगी साण, जे विना न आसे राण, ते करतां न अर्पण लाण,
अर्पण आर्पण नहि धर्पण, ते करी अर्पण नहि ताण,

अर्पण आर्पण अर्पण अर्पण अर्पण अर्पण
अर्पण आर्पण अर्पण अर्पण अर्पण अर्पण

नीति विषयी उपदेश, मुनीनी बेश, वर्णिला जाणा,
सधळ्या शास्त्रांत समान, मनीं तो आणा.
जननाचा जिन प्रकार, तथा आचार, जिन आर्पण,
जो तो अनुकूल साधने, स्वताची घेतो.
आराध्य वस्तुती एक, धरुनियां टेक, सर्व मानीती,
निर नीराळ्या पद्धती मूनी दावीती.
कर्ताचे आर्पण लेक, पितातो एक, सत्य जाणावे,
बंधुत्व मनीं आर्पणनी, सदा वागावे.

अर्पण.

इस्लाम आर्पण पारसी, ख्रिश्चनादिकांचा शशी,
आहे एकची आर्पणी, निरनीराळ्या मानसी,
प्रकृती ठेविष्टि जशी, जिनता जासती तशी,

सर्वीचे एकचि ब्रह्म ध्यनंत कलेचें.

જૂદી ભાષામાં જૂદાં નામ સૌ દે છે.

કહતે હૈં મુસલમાન, રામ રહિમાન, દોનું હે બાઈ,
અચ્ચે એકહિ આપકે નહિ જૂદાઈ.

દિલસુદ પઢકર કુરાન, મિલાકર ગાન, કરે પૈછાન, રહે મરતાને
કાફર કીસીકો કહે નહિ વેા દાને.

ખુદને એ પૈદા કરી, ખલક સખ ભરી, આદમી પરી, બનાઈ જતાં,
ખોજસે કરો દરિઆહ મઝબકી ખાતાં.

જૂદાઈ કહાંસે આઈ, કહો સખ ભાઈ, કોણુહે દુગ્ગ,
અસકી પ્રીશ્વન પારસી કરત હૈં પૂજ.

કુલ.

આદમ જે પહિલે બના, આદિમ આર્યોને ગિના, જુજ જૂદા ખાના પિના,
ઉસમે હે કયા બડી બિના, કોઈપે રખના નહિ કિના, દૂર કરો ઝતુની સિના,

માલીક દુનીઆકા દેર બેઠકે ખેચે,

જૂદી ભાષામાં જુદાં નામ સૌ દેછે.

Doctrines of Christion—hood are but good

ડોક્ટ્રીન્સ ઓફ ખ્રિશ્તન હુડ આર બટ ગુડ

Similar to us

સીમીલર ડુ અસ.

They do not vary but are Unanimous

ધે ડુ નૉટ વેરી બટ આર યુનાનીમસ.

In thsir holy reign Trinity chain

ઇન ધેયર હોલી રેન ટ્રીનીટી ચેન

great they have

ગ્રેટ ધે હેવ.

Indian Vishnu, Vidhatrn and Mahadeva

પન્ડીયન વિષ્ણુ વીધાટ્રન મહાદેવ.

Learned meu do confess Aryau race in one

લર્નૅડ મેન ડુ કન્ફેસ આર્યૅન રેસ ઇન વ

place, lived formerly

પહેલે લિલે દિર્ઘલી.

migrated they from there in times early

માઝિરેઃ ધે દૂમ ધેર ઇન ટાઇમ્સ અર્લી

Families many were begotten there, where they lived

ફમીલીઝ મેની વેર બિગાટન ધેર ંહેર ધે લીંડ

In various forms and modes God believed

ઇન વેરીઅસ ફોર્મ્ઝ એન્ડ મોડ્ઝ ગોડ બીલીન્ડ

Almighty Father One, next to none most Supreme

આલ્માઇટી ફાદર વન નેક્સ્ટ ટુ નન મોસ્ટ સુપ્રીમ

Merciful Goodness all I Him deem

મર્સીફુલ ગુડનેસ આલ આઇદીમ ડીમ.

જીલ

Where is alienation, All are but one Nation of Omni

ંહેર ઇન્ એલિએનેશન આલ આર બટ વન નેશન ંઆશ ંઓમની

Potent One Who dwells in the Heaven

પોટન્ટ વન હુ ડવેલ્સ ઇન ધી હેવન

Who are philosophers, brother-hood they say

હુ આર ફિલોસોફર્સ બ્રદરહુડ ધે સે

જીડી બાવામાં જીદાં નામ સૌ દેછે.

પરચુરણ સાંસારિક.

અંતઃકર્ણુ વિષે નરો અધમ થૈ, રાખે કુડી કામના,

જાત્રી બાવળને કરે જમ વિષે, કાંટા તણી નામના;

લાલાજી બનીને કુસંગત વિષે, કાયા નકામી કરે.

જાગે લાંછન ફળને જનમ સંધી દુઃખ પામી મરે.

साक्षोःसंग वशात्तु पातक शतं, याति, क्षणानष्टताम्

राजन्तै खद्युतेन सद्य पुरुषाः सर्वैर्गुणै र्मीमिताः

ગયા નામ સ્વસ્ય દુર્ગુણ ગણાન્ વેગેન વૈ વર્ધતે.
તસ્માદ્બુદ્ધિ વિચાર શીલગુણિન્નિ રાઘંતુ સંગૃહ્યતામ્

વર્ધી શાદર ઓઢ ઓલ વન હી નો ધ્યાન હી બેટર
સૌનો એક પિતા બધા જગતમાં, વ્યાપી રહ્યો ધૈર્ય,
સર્વાયા કરુણાયુ ધૈર્ય પિતા, ત્યા વીણ નાહી પર
અદલા મીર ફકીરકા ખગક સારીકા બડા પેદર.

બ્રહ્મ વિષે સવાલો.

૧ (અ) શું ? અગર કાણુ છે ? (બ) શા માટે છે ? અગર કોને
માટે છે ? (ક) ક્યાં છે ? (ડ) કેટલું છે ? અગર કેવું છે ?
(ઈ) ક્યાં સુધી છે ? (ફ) કેવું છે ? (જ) ક્યાંથી છે ? (ચ)
એનું શું થવાનું છે ? (આઈ) ક્યારથી છે ?

૨ બ્રહ્મ, માયા, નીયતિ, સંવિત્, ચિત્ત, મન, બુદ્ધિ, અહંકાર,

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૮ ૮

ને જીવન.

૯

એ ફરેકની ટુંકી, સ્પષ્ટ, અને સમ્પૂર્ણપણે સમજાય એવી વ્યાખ્યા
આપો.

૩ જગતમાં બધા પ્રાણીઓને (જૂદી જાત, ધર્મ, વર્ણના અને દેશના
બધા દેશ કાળમાં) એક સરખી રીતે પ્રીય લાગે એવી એક વસ્તુ
કય ?

૪ જ એવો કયો સૌથી ચઢીઆતો શ્રેષ્ઠ સહયુક્ત છે કે જે બરાબર
સખત રીતે પાળવાથી ખીન્ન કોઈ પણ દુર્ગુણ બાલુસમાં પેસી
શકે નહીં ?

૫ કયો એવો દુર્ગુણ છે કે તે તજવાથી બધા દુર્ગુણ દૂર થાય ?

- ૫ ઐ પાંચ ગુણોદ્રિયોમાંથી વધારે વપરાતી અગર ઉપયોગમાં આવતી કય છે? અને વધારે ગુણા કાનાથી બને છે ?
 ૬ પાંચ ક્રમેન્દ્રિયોમાંથી વધારે વપરાતી કય? અને કાનાથી વધારે ગુણા બને છે ?
- ૬ વાં ને માં એમાં પ્રથમ કોણુ ? વાં માં કાંઈ વધવાથી માં થાય કે માં માં કાંઈ ઘટવાથી વાં થાય?
- ૭ હથિર કર્તા કહીએ તો તેણુ મરવાનો બય પ્રાણીમાં મૂક્યો તેવો મારવાનો બય તેનામાં કેમ નહિ મુક્યો ?
- ૮ કોઈ પણ પ્રાણી અગર ચેતન દ્રવ્ય પાંચ કરતાં એક પણ ઓછા તત્ત્વનું બનેલું હોય છે ?

મિત્રમંડળ પાંડવાષ્ટક.

આર્યા.

- કુંતા કર્ણુ તજેલી, પરપુષા પહેલી જણી સુરજ બળથી;
 પછી ત્રણ પ્રસવી રક્ષા, એ માદ્રીના થયા સુ-રજ-બળથી. ૧
- યુધિષ્ઠિર સત્યવાદી, સર્વગુણી નીતિવાન નર વિમળ;
 ધર્મ નામ લઈ જનમ્યો, કર્ણુ પ્રતાપી સમાન નરવિ-મળ. ૨
- ભીમ શરીરે જખરો, અક્ષલ ફેરું કરે બળીદાન;
 વજ્ર થયો વિખ બક્ષી, અસુરોનું અર્પતો બળીદાન. ૩
- અર્જુન મધ્યમ અક્ષલ, ચપલ વીજળી ખરે સુ-શર કરથી;
 યુક્તિ મહેનત. એની, ધારેલું કાર્ય શિઘ્ર સર કરી. ૪
- નકૂલ વરણાગીનું, નખોદ વાળે નમે ન નર કોથી;
 ભવ ભમ બેગી કરવા, કરે અખાડા ડરે ન નરકોથી. ૫
- સહદેવ સહે શહ સૌની, પણ કોની શહમાં ન લેવાયે;
 મૌન મતી કરી શુભ દગ, પણ જોયા વચ્ચે ધસે ન લેવા એ. ૬

- એ રૂપ કૃષ્ણ કરાં, મોટા નાના ખરા અને ખોટા;
 ચાતુર્ય બુદ્ધિ હળ-કળ, અનુક્રમે એ સુગંધના ગોટા. ૭
- કૃષ્ણાશ્રયથી પાંડવ, ધરને બાહર સુવાદ ઝોચરતા;
 સત્ય અચર પાખડે, શ્રેષ્ઠ મગજનો સવાદ એ ચરતા. ૮
- સરવે બાહ્ય ધ્રુવે, પાર્થ દ્રૌપદી બળે મઢી લાવે;
 શંકર સમીપ જૈન, ભોગવશે ભોગ રોગ દીક્ષા એ. ૯
- ઉત્તમળ કૃષ્ણ પ્રતાપે, પાંડવ ગીતા કળી નવી પ્રગટી;
 આઠ વિષે એ વૈષ્ણવ, બાકીની શીવ લીન વિમ્બ-કંટી. ૧૦
- અખાસાસે બ્લાકી, પાંડવ ગીતા તણી ગુથી કલગી;
 કૃષ્ણજી સુવાસ લેવા, હેત ધરી ધારશે સ્વ નાક લંગી. ૧૧

॥ ૐ શ્રી ॥

શ્રીજીકરાચાર્યવિરચિત

મણીરત્નમાલા.

મંગલાચરણ.

શાદૂલવિકિડિત છંદ.

અન્નાનંદતણી લહેર લગિરે લાગે કદી ને મને,
અબ્યાસે વધતી જશે, અનુભવે ગાઢી થશે ચિહ્વને;
ને શ્રી શંકરતી શિખામણુ ભરી માળા મળે ધાલશે,
જીવનમુક્ત રહી અહીં જગ વિશે આનંદમાં મહોલશે.

અપારસંસારસમુદ્રમધ્યેનિમજ્જતોમેશરણંકિમસ્તિ ॥

ગુરોકૃપાલોકૃપયાવદૈતદ્વિશ્વેશપાદાંબુજદીર્ઘનૌકા ॥૧॥

શાદૂલવિકિડિત.

આ સંસાર અપાર સાગર વિશે મૂંઝી ખરે હું મરૂં,
મારા પુન્ય ગૂરૂ કહેા શરણુ હું કેાને જવાથી તરૂં;
મેં દયા શ્રીગૂરુદેવ શિષ્ય સુણુ સારી શુદ્ધ ભક્તિ બળે,
પામે પાર મહેશના પગદંપી હોડી કદી ને મળે. ૧

વદ્ધોહિકોયોવિષયાનુરાગીકોવાવિમુક્તોવિષયેવિરક્તઃ ॥

કોવાસ્તિધોરોનરકઃસ્વદેહસ્તૃષ્ણાક્ષયેઃસ્વર્ગપદંકિમસ્તિ ॥૨॥

વસંતતિલકા.

તે બદ્ધ ને વિષયને વળગી રહ્યા છે,
તે મુક્ત ને વિષયથી અળગો થયો છે;

આ ધોર નર્કસથ છે નર દેહ તારી,
તૃષ્ણા ટળે સ્વર્ગની મળિ જાય આરી. ૨

સંસારહત્કસ્તુનિજાત્મબોધઃકોમોસહેતુઃકથિતઃસપ્થ ॥
દ્વારાંકિમેકંનરકસ્યનારીકાસ્વર્ગદાપ્રાણમૃતામર્હિસા ॥૩॥

ઉપદ્રવશ્ચ.

સંસાર જીતાય નિજાત્મ જ્ઞાને, વિરામ પામે નિજરૂપ જાણે;
સ્ત્રીસંગથી નર્ક વિશે જવાયે, હાંસા તજે સ્વર્ગ નિવાસ થાયે.

શેતેસુલ્લંકસ્તુસમાધિનિષ્ઠોજાગાર્તિકોવાસદસદ્વિવેકી ॥
કેશત્રવઃસંતિનિજેન્દ્રિયાણિતાન્યેવાધિત્રાણિજિતાનિકાનિ ॥૪॥

ઉપદ્રવશ્ચ.

સમાધિવાળો સુખથી સુવે છે, જાગી વિવેકી સદ્ અસદ જુવે છે;
દશેન્દ્રિયો શત્રુ સમાન જાણે, તે મિત્ર થાશે વશ થિત આણે.

કોવાદરિદ્રોહિવિશાલતૃષ્ણઃશ્રીમાંશ્ચકોયસ્યસમસ્તિતોષઃ ॥
જીવન્મૃતઃકસ્તુનિરુદ્ધમાયઃકોવામૃતાસ્યાત્મુલ્લેખાનિ ॥૫॥

શાર્દૂલાવેકીડિત.

તૃષ્ણા જેનિ વિશાળ તે જન સદા કંગાલ બીખારડો,
જે સંતોષ-ધને રહે મગન તે શ્રીમંત જાણે વડો;
જીવંતો નર જેહ ઉદમહિજી તેને મુખ્યો માનવો,
આશા પારકિ મૂકિ અમૃતતણે ખાણે મળે માંડવો. ૫

પાશોસ્તિકોયોમમતાભિધાનઃસંમોહયત્યેવસુરેવકાલી ॥
કોવામહાંધોમદગાતુરોયોમૃત્યુશ્ચકોવાઽપયશઃસ્વર્કીયમ્ ॥૬॥

શાર્દૂલાવેકીડિત.

માફ હું અભિમાન એ જગતમાં છે અંધનાં સાધનો,
સ્ત્રી મોહ મહિરા સમાન નરને ઉધો પછાડે ધણે;
કામાતૂર અભાગિયો જન હશે તે આંધળો છે અતિ,
બારે મોતયિ શું કહો જગતમાં ? પામ્યો છુટો કીરતી. ૬

કોવાશુર્યોદિહિતોપદેષ્ટાશિષ્યસ્તુકોયોગુરુમક્તૃવ
કોદીર્ઘરોગોભવૃવસાધેકિમૌષધતસ્યવિચારૃવ ॥ ૭૫ ॥

ઉપેદ્રવશ્ચ.

ગુરુ ખરો જે હિત બોધ આપે, તે શિષ્ય જે સદ્ગુરુ ભક્તિ રાખે;
સંસાર છે રોગ તણી વખાર, તેનું ખરે ઓસડ તરતિવચાર.

કિંભૂષણાદ્ભૂષણમસ્તિશીલં, તીર્થપરંકિસ્વમનોવિશુદ્ધં ॥
કિમગ્રહેયંકનકંચકાંતાશ્રાવ્યંસદાકિંગુરુવેદવાક્યમ્ ॥ ૮ ॥

ઉપેદ્રવશ્ચ.

સૌથી વડૂ ભૂષણ શીવ-વ્રત, સૌથી વડૂ તીર્થ પવિત્ર ચિત્ત;
કાંતા અને કાંચન બે વિસારો, જાની થવા શુદ્ધ વિરેક ધારો
કેહેતવોબ્રહ્મગતેસ્તુસંતિસત્સંગતિર્દાનવિચારતોષાઃ ॥
કેસંતિસંતોઽસ્થિલવીતરાગાઅપાસ્તમોહાઃશિવતત્ત્વનિષ્ઠાઃ ॥ ૯ ॥

વસંતતિલકા.

લાગે કહો કવણ રીતયિ બ્રહ્મ રંગ ?
સંતોષવૃત્તિ સુવિચાર સદા સુસંગ;
વૈરાગ્ય-પૂર્ણ, વળિ મોહજ મારનારો,
તે બ્રહ્મનિષ્ઠ જન સાધુ ગણાય સારો. ૯

કોવાજ્વરઃપ્રાણમૃતાંહિંચિતામૂર્ચોસ્તિકોયસ્તુવિવેકહીનઃ ॥
કાર્યામયાકાશિવવિષ્ણુભક્તિઃકિંજીવનંદોષવિવર્જિતંયત્ ॥ ૧૦ ॥

ઇદ્રવશ્ચ

ચીંતા સદા સર્વથી તાવ ભારે, મુખે કયો જે ન વિવેક ધારે.
કિંમ શું કરવી શિવ વિષ્ણુભક્તિ, પૈસા રળો ના કરિ પાપ જીવંતી. ૧૦

વિદ્યાહિકાબ્રહ્મગતિપ્રદાયાબોધોસ્તિકોયસ્તુવિમુક્તિહેતુઃ ॥
કોલાભઆત્માવગમોહિયોવૈજિતંજગત્કેનમનોહિયેન ॥ ૧૧ ॥

૧ તે ઇદ્રિયો વશમાં લાવવાથી મિત્ર સમાન થશે.

૨ તત્ત્વ એટલે તે, એટલે બ્રહ્મવિચાર-ભવ-જગત્ અસાર છે એવો વિચાર.

ઉપદ્રવશ્ર.

વિદ્યા ખરી પ્રહ્લભતી બતાવે, તે બોધ જે પ્રોક્ષનું ભાન લારે;
આત્મા પિછાની ભર લાભ સારો, છતે જગતકો મન મારનારો. ૧૧

શૂરાન્મહાશૂરતમોસ્તિકોવામનોજવાણૈર્વ્યથિતોનયસ્તુ ॥

પ્રાજ્ઞોતિધીરશ્ચસમસ્તિકોયઃપાસોનમોહંલલનાકઠાક્ષૈઃ ॥૧૨॥

વસંતતિલકા.

તે શૂરવીર સૌથી અધિકો ગણાયે, જે કામ બાણુ થકિ ના લગિરે ધવાયે;
ત્રી હાવભાવ નયને નહિ મોહ પામે, તે જ્ઞાનવાન નર ધીર ધરી વિરામે. ૧૨

વિષાદ્વિષંકિંવિષયાઃસમસ્તાદુઃસ્વીસદાકોવિષયાનુરાગી ॥

ધન્યોસ્તિકોયસ્તૂપરોપકારીકઃપૂજનીયોનનુતત્ત્વનિષ્ઠઃ ॥૧૩॥

વસંતતિલકા.

સૌ વીપથી વિષય ચિંતન વીપ ભારે, તે દુઃખિ જે વિષયનું દૃઢ ધ્યાન ધારે;
તે ધન્યવાદ નર જે પર ઉપકારી, સત્ તત્વજ્ઞાનદરથી નર પુબ્ધભારી. ૧૩

સર્વાસ્વવસ્થાસ્વપિકિંનકાર્યંકિંવાવિધેયંવિદુષાંપ્રયત્નાત્ ॥

સ્નેહશ્ચપાપંપઠનંચધર્મઃસંસારમૂલંહિકિમસ્તિચિંતા ॥૧૪॥

ઉપેદ્રવશ્ર.

કદાપિ ના શું કરવું જરૂર? માયા અને પાપયિ રહેવું દૂર;
અબ્યાસને ધર્મ સદૈવ સ્થાપો, તૃણા જગત દુઃખનું મૂળ કાપો. ૧૪

વિજ્ઞાન્મહાવિજ્ઞતમોસ્તિકોવાનાર્યાપિશાચ્યાનચવશ્ચિતોયઃ ॥

કાશંસ્વલાપ્રાણભૃતાંચનારીદિવ્યંવ્રતાંકિંચનિરસ્તદૈન્યં ॥૧૫॥

ઉપેદ્રવશ્રા.

સૌથી મહાજ્ઞાનિ કયો ગણાય, જે ડાકિણી નારથી ના હણાય;
ખેડી નરોત્તી ખરિ જાત નારી, અહીંનતા નિર્મળ વૃત્તી સારી. ૧૫

જ્ઞાતુંનશ્ચયંહિકિમસ્તિસર્વેર્યોષિન્મનોયશ્ચરિતંતદીયં ॥

કાદુસ્ત્યજાસર્વજનૈર્દુરાશાવિશાવિહીનઃપશુરાસ્તિકોવા ॥૧૬॥

વસંતતિલકા.

અણી શકાય નહિ શું જગમાં અધાયે.
સ્ત્રીનાં ચરિત્ર મન ના ફરી પારખાયે;
આજા છુરી કહણુ સર્વથી છુટવાની,
વિધા હિણા નર પશુ બની જાય રાની.

૧૬

વાસોક્તસંગઃસહકૈર્વિધેયોભુર્જેશ્વપાયૈશ્ચબલૈશ્વનીચૈઃ ॥

દ્યુધુહુર્ણકિંચરિત્તંત્રિજેવંસત્સંગતિર્નિર્મયતેજશક્તિઃ ॥૧૭॥

શાદ્દલવિક્ષીડિત.

પાપી મૂખીં અને વળિ ખળ જનો કે નીચતા સંગમાં,
રે'તું કે વસતું નહોં પ્રળ નથા ફરી તણા રંગમાં;
ધ્રુવ મોક્ષાનિ રાખનાર ગુણીએ કિવિ રિતે વર્તવું ?
સાધ સંગત ને વળિ પ્રભુ પદે નિષ્કામ બાવે જવું.

૧૭

લઘુત્વમૂલંચકિમાર્થૈતૈવયુરુત્વવીજંપદયાચનંકિમ્ ॥

જાતોસ્તિકોયસ્યપુનર્નજન્મકોવામૃતોયસ્યપુનર્નમૃત્યુઃ ॥૧૮॥

કંદવપ્ર.

નીચાપણાનું મુળ બીખ-હેવા, મ્હોટામનું મુળ પ્રભુનિ સેવા;
તે જન્મ જે ના ફરિ જન્મ લાવે, તે મોત જે ના ફરિથી સતાવે. ૧૮

મૂકોસ્તિકોવાબધિરશ્ચકોવાયુક્તનવક્તુંસમયેસમર્થઃ ॥

તથ્યંમુપધ્યંનશ્રુણોતિવાક્યંત્રિશ્વાસપાત્રંનાકિમસ્તિનારી ॥૧૯॥

વસંતતિલકા.

જેણે થયા સમય વાત વહી ન જાણી,
જેણે ગુર મુખનિ ના શુભિ શુદ્ધ વાણી:
મૂઝો તથા બદિર તે જન એમ જાણો,
વિશ્વાસ નારિ વચને કહિયે ન આણો.

તત્ત્વંકિમેકંશિવમદ્વિતીયંકિમુત્તમંસચ્ચારિતંયદસ્તિ ॥

કિંકર્મકૃત્લાનવશ્ચોચનીય કામારિકંસારિસમર્ચનાભ્યં ॥૨૦॥

અભિનતા-પ્રશ્નામત નહોં ફરવી તે.

વસંતતિલકા.

સૌથી સાર-વિવેક નત્ય જગમાં અદ્વૈત ભાવે થવું,
 સૌથી ઉત્તમ કાર્ય એ વિમળ નિતિથી સદા વર્તવું;
 શું કીધાથી સમૂળ રોગ ટળશે ? સંસારના શોકનો.
 બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ એ ત્રિપુટીને એકી સ્વરૂપે ગણો. ૨૦

શ્વેતોર્મહાશ્વતરોસ્તિકોવાકામઃસકોપાનૃતલોભતૃષ્ણઃ ॥

નપૂર્યતેકોવિષયૈઃસપ્ત કિંદુઃસ્વમૂલંમમતાભિધાનમ્ ॥૨૧॥

વસંતતિલકા.

શનૂ બધા દુઃશ્વમનોથકો કાણે ખોટો ?
 તૃષ્ણા અસત્ય સ્મર^૧ કોષજ લોભ ખોટો;
 ના તૃપ્ત થાય વિષયી મન કોઈ દાંડો,
 છે દુઃખ મૂળ મમતા અભિમાન ગાદો. ૨૧

કિમંડનંસાક્ષરતામુસ્વસ્યસત્યચર્કિંભૂતાહિતંતદેવ ॥

ત્યત્તવામુસ્તંકિંસ્ત્રિયમેવસમ્યક્કદેયંપરાંર્કિત્વમયંસદૈવ ॥૨૨॥

ઇંદ્રવજ્ર.

શી મૂખ શોભા ? વદ ઇશ્વરનામ^૧ તે સત્ય જે છે પરમાર્થ કામ;
 શી સંગ છેડો સુખ થાય થોફે, આપો સદા નિર્ભય દાન લોક. ૨૨

કસ્યાસ્તિનાશેમનસોદિગોક્ષઃકસર્વથા નાસ્તિમયંવિમુક્તૌ ॥

કલ્યપંરંકિંનિજમૂર્ચતૈવકેકેહુપાસ્યાગુરવદ્વશ્વદ્વાઃ ॥૨૩॥

ઇંદ્રવજ્ર.

મુક્તો મળે છે મન મારવાથી, ભીતી ટળે જ્ઞાન ધરે જવાથી;
 અજ્ઞાન શત્રુ વડિ નીજ વેરી, સેવા બળવો ગુરૂં વૃદ્ધ કરી. ૨૩

ઉપાસ્થિતેપ્રાણહરેકૃતાંતેકિમાશુકાર્યંસુધિયાપ્રયત્નાત્ ॥

વાકાયચિતૈઃમુસ્વદંયમદ્રંમુરારિપાદાંબુજમેવચિન્ત્યમ્ ॥૨૪॥

ઇંદ્રવજ્ર.

આવી ચઢે જ્યાં જમદત પાસે, સંભારવું તે વખતે શું હેસે ?
 વાક્યચિત કાયા ત્રણ એક ધારી, યમજ એવા બળવા મુશરી. ૨૪

કેદસ્યવઃસંતિકુવાસ્યનાસ્ત્યાઃકઃશોભતેયઃસદાસેમવિધઃ ॥
જ્ઞાતેવકાયામુખદામુવિદ્યાકિમેષતેદાનવજ્ઞાતુમુવિદ્યા ॥૨૫॥

ઈદ્રવજ્ઞ.

સાધુ તથો ચોર કુવાસના છે, જ્ઞાતી સભામાં રથી પેઠે રાજે,
વિદ્યા મુશાંતી સમ સૂખ દેછે દેતાં બીજાને અધિકી વધે છે. ૨૫

કુતોદિભીતિઃસતતંવિધેયાલોકાપવાદાદ્ભવકાનનાશ્ચ ॥
કોવાસ્તિબંધુઃપિતરૌચકૌ વાવિપત્સહાયઃપરિપાલકૌયૌ ॥૨૬॥

ઈદ્રવજ્ઞ.

સાધુ જનોને બધા બે પ્રકારે, લોકાપવાદે બધા સિંધુ ખારે;
તે બાઈ જે સંકટ સૌ દરે છે, માખાપ તે પોષણ જે કરે છે. ૨૬

બુદ્ધવાનબુદ્ધંપરિશિષ્યતેર્કિશિવંપ્રજ્ઞાન્તં મુખબોધરૂપમ્ ॥
જ્ઞાતતુકસ્મિન્વિદિતંજગત્સ્યાત્સર્વાત્મકેબ્રહ્માણિપૂર્ણરૂપે ॥૨૭॥

શાદૃલવિકીડિત.

એ તે શું શુભ જ્ઞાન જે સમજતાં આકી ન કાંઈ રહે,
તે તો બોધ અપાર જ્ઞાત શિવના એકાગ્ર ચિત્તે લહે;
એવા આત્મ સ્વરૂપને નિરખતા સંસાર મિથ્યા થશે,
પોતે પૂર્ણ સ્વરૂપ સર્વ સ્થાનમાં, બ્યાપી રહ્યું બાસશે. ૨૭

કિંદુર્લભંસદ્ગુરુસ્તિલોકેસત્સંગતિર્બ્રહ્માવિચારણાચ ॥
ત્યાગોહિસર્વસ્યનિજાત્મબોધઃકોદુર્જયઃસર્વજનૈર્મનોજઃ ॥૨૮॥

વસંતતિલકા.

સંસારમાં કંઠણુ શી મળવાની વાત, સત્સંગતી મુગ્ધ બ્રહ્મવિચાર બ્રાત;
જ્ઞાતી થતાં સરવ વિષય ત્યાગ થાયે, સૌ લોકથી મદન શત્રુ નહિ જતાએ. ૨૮

પશ્ચોઃપશુઃકોનકરોતિધર્મપ્રાર્થાતશાસ્ત્રોપિનચાત્મબોધઃ ॥
કિંતદ્વિષંભાતિસુધોપમસ્ત્રીકેશત્રવોમિત્રવદાત્મજાયાઃ ॥૨૯॥

વસંતતિલકા

નીચા પશુચિ નર ધર્મતણા વિરોધી,
શત્રુઓ બંધુઓ પણ અન્ધો નહિ અત્મને બોધી;
સુધા સમાન વિષ કેવળ ગત નારી,
પુત્રાદિ મિત્ર ગાળુએ પણ એજ વેરી. ૨૯

વિશુચલંક્રિધનયૌવનાયુર્દાનંપરંકિચસુપાત્રદત્તં ॥

કંઠંગતૈરપ્યમુભિર્નકાર્યંકિવાવિધેયંપલિનંશિવાર્ચા ॥૩૦॥

શાદૃહાવેકીડિત.

ગતી રહે વિજગી સમાન ધન સૌ આયુ અને યૌવન,
એતો દાન અરેખરૂં સમજયું, સત્પાત્રે દીધું ધન;
કંઠે પ્રાણ જલાય તોય નખળું ના કામ કાંઈ કરો,
લેતાં આખર શ્વાસ અંત સમયે ભકતી પ્રભૂની ધરો.—૩૦

કિંકર્મયત્પ્રીતિકરંધુરારેઃકાસ્થાનકાર્યાસતતંપવાન્ધૌ ॥

અહર્નિર્ગંકિષરિચિન્તનીયંસંસારમિદયાત્વાશિવાત્પ્રત્નત્ત્વમ્ ॥૩૧॥

શાદૃહાવાકીડિત

જેથી થાય પ્રસન્ન હૃદયર સદા તે કામ રહુ કરો,
આ સંસાર સમુદ્ર ઉપર જરા આસ્થા કદી ના ધરો;
દા'ડો ને વળિ રાત ધ્યાન ધરવું સામગ્રિ સારી સજી,
“સંસારે નજરે જણાય વસતુ તે સર્વ છે શીવજી” ૩૧

કંઠંગતાવાશ્રવણંગતાવાપ્રશ્નોત્તરાશ્રયા મળિરન્નમાઢા ॥

તનોતુમોદંવિદુષાંમયત્નાદ્રમેશગૌરૈશિવદૌમુસેવ્યા ॥૩૨॥

શાદૃહાવિવેકીડિત

આ માળત્ર વ્રતસીશ રસોક્તશ્ચિ તે કાન જિભે જે ધરે,
કીવા પંડિત લોક જે અવરને સુણાવશે આદરે;
રહું તે સૌનું થશે સફળ આ જીવ્યું થશે સર્વદા,
સેવા શંકર વિજ્યના પર જશે સંસારની આપદા. ૩૨

અંત

કાંધી જે પ્રભુ શંકરે જગતમાં આચાર્ય રૂપે રહી,
ભાષા આર્ય વિષેજ તે ગુરુજનો ભાષા વિશે મેં કહી;
અંબાલાલ ધણું મની નહિ કશું પોતાનું ઉમેરતો,
વાંચી ધ્યાન ધરી ઠસારી મનમાં આનંદમાં ખસાવતો. ૩૩

॥ अथ चर्पटपंजरिका स्तोत्र. ॥

दिनमर्पेरजनीसार्यप्रातःशिशिरवसंतौपुनरायातः ॥

कालःक्रीडतिगच्छत्यायुस्तदपिनमुंचत्याशावायुः ॥१॥

भजगोविंदंभजगोविंदंभजगोविंदंमूढमते.

प्राप्तेसन्निहितेभरणेनहिनहिरक्षतिदुकृञ्करणे ॥१॥

अग्रेवन्दिःपृष्ठेभानूरार्त्राचुबुकसमर्पितंजानुः

करतलभिक्षतिस्तंलवासःतदपिनमुंचत्याशापाशः ॥

भजगोविंदंभज ॥२॥

यावद्विचोपार्जनशक्तःतावन्निजपरिवारो रक्तः

पश्चाद्भावतिजर्जरदेहेवार्तापृच्छतिकोऽपिनगंहे ॥

भजगोविंदंभज ॥३॥

जटिलोमुडीलुंचितकेशःकाषायांवरबहुकृतवेशः ॥

पश्यन्नपिचनपश्यतिमूढ उदरनिमित्तंबहुकृतवेषः ॥

भजगोविंदंभज ॥४॥

भृगध्वाताकिंचिदधीतागंगाजललवकणिकापीता ॥

सकृदपियस्यधुरारिसमर्चातस्ययमःकिंकुरुतेचर्चा ॥

भजगोविंदंभज ॥५॥

अंगंगलितंपलितंमुंडंदक्षनविहीनंजातंतुंडं ॥

वृद्धोयातिगृहीत्वादंडंतदपिनमुंचत्याशापिंडं ॥

भजगोविंदंभज ॥६॥

बालस्तावत्क्रीडासक्तःतरुणस्तावत्तरुणीरक्तः ॥

वृद्धस्तावच्चितामयःपरमेष्ठिप्रणिकोऽपिनलग्नः ॥

भजगोविंदंभज ॥७॥

पुनरपि जननं पुनरपि मरणं पुनरपि जननी णठरे शयनं ॥

इह संसार खलु दुस्तारे रुपयाऽपारं पाहि मुरारे ॥

भज गोविंदं भज ॥८॥

पुनरपि रजनी पुनरपि दिवसः पुनरपि पक्षः पुनरपि मासः ॥

पुनरप्ययनं पुनरपि वर्षं तदपि न मुंचत्याश्रामर्षम् ॥

भज गोविंदं भज ॥९॥

वयसि गते कः कामाविकारः शुष्के नीरे कः कासारः

नष्टे द्रव्ये कः परिवारः ज्ञाते तत्त्वे कः संसारः ।

भज गोविंदं भज ॥१०॥

नारी स्तनभरन । भिनि वेसं मिथ्या माया मोहावेशं ॥

एतन्मांसवसादिविकारं मनसि विचारय वारंवारं ॥

भज गोविंदं भज ॥११॥

कस्त्वं कोऽहं कुत आयातः कामे जननी को मे तातः

इति परिभावय सर्वं सारं विश्वं त्यक्त्वा स्वप्नविचारं ॥

भज गोविंदं भज ॥१२॥

गेयं गीतानामसहस्रं ध्येयं श्रीपतिरूपमजस्रं ॥

नेयं संजनसंगे चित्तं देयं दीनजनाय च वित्तं ॥

भज गोविंदं भज ० ॥१३॥

यावज्जीवो निवसति देहे कुशलं तावत्पृच्छति गेहे ॥

गतवति वा यौ देहाभार्या विभ्यति तस्मिन्काये ॥

भज गोविंदं भज ० ॥१४॥

सुखतः क्रियते रामाभोगः पश्चाद्धंतशरीररोगः ॥

यद्यपि लोके मरणं शरणं तदपि न मुंचति पापाचरणं ॥

भज गोविंदं भज ० ॥१५॥

रथ्याचरपटविरचितकथा पुण्या पुण्यविवर्जितपंथा ॥

नाहं न त्वं नायं लोके तदपि किमर्थं क्रियते शोकः ॥

भज गोविंदं भज ० ॥१६॥

कुस्तेगंगासागरगमनं व्रतपरिपालनमथवादानं ॥

ज्ञानविहीने सर्वमनेन मुक्तिर्न भवति जम्भश्वतेन ॥

भज गोविंदं भज० ॥१७॥

कातवकान्ताकस्ते पुत्रः संसारो यमतीव विचित्रः ॥

कस्य त्वं वा कुत आयतस्तत्त्वं चिंतयत दिदं भ्रातः ॥

भज गोविंदं भज० ॥१८॥

सुरतस्तटिनीमूलनिवासः श्रैयाभुतलं मजिनंवासः

इति परिग्राहे भोगत्यागः कस्य सुखं न करोति विरागः

भज गोविंदं भज० ॥१९॥

इति श्रीमत्संकराचार्यविरचितं चर्पटपंजरिकास्तोत्रं संपूर्णम् ॥

अर्धपञ्जरिकानुं भाषान्तर.

गीत-दुभरीनी राह.

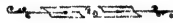
अण जिन्धारी, अण त्रिपुरारी, अण अन्धरे अण भूढ मती,
सण सुपकारी संगत सारी, कर नैयारी भोक्ष गती. १८६.
सांण सवार निशादिन कहावे, मास ऋतु जघ पाछां आवे;
काण त्रिला थकि छुं हर्गो गती, आशावास नथी मुकाती. अण० १
आगण अग्नि पाछण आनु, रात्र आसन अण जिछानु;
आजी भाय वने जर्घ पोढे, तोपणु आशा पास न छोडे. अण० २
ज्यां क्षणि पाणवानी हर्तो शक्ती, सुत पैरीअ राप्पी अकित;
अंग गणी थयुं धडपणु ज्यारे, आव न कोष्ठ पुछे त्यारे. अण० ३
जटा धरे वाण मुंड मुंडावे, अगवां धरि अहु पश आनावे;
जत्रत पणु नलि हेमे कांठ, पेट शीकरथी गत सुकांठ. अण० ४
अगवतभीता नं मुअ भापे, गंगानुं निर्भण जण आपे;
जे वणज्यो शिव शंकर हेडे, यम किंकर तेने नलि छेडे. अण० ५
अंग गज्युं शिर आस सहैती, हांत गया अहु थाय इजेती;
धरडे लाकडि अली आले, आशा पास विशेष मन म्हाले. अण० ६

બાળપણ રસવામાં ખોલું, જન્માનિ વિષે જીવતી જરૂર છે;
 ધડપણમાં દુખની સુખ ક્રેણું, પરમહા વિષે મિત્ર ના કદિ યોગ્ય. બન ૭
 જાતમ મરણ તરફ દેડા હોડે, માના મર્ગ વિષે જઈ પોઢે;
 આ સંસાર કઠણ છે તરવે, કૃપા કરિ દરિ આ કર ધરવે. બન ૮
 ફરિ ફરિ રાત દિવસ ને આવે, પક્ષમાસ ઋતુ અયન ખતવે;
 વર્ષ નવું ફરી નેવું ખેસે, આજ્ઞા જાય ન છુટ દેશે. બન ૯
 દૃઢપણે નહિ ક્યમ જગાડે, નિર્જળ સુષક નિરર્થક ખાડે;
 સ્ત્રી સુત બુદ્ધે ન નિર્ધન સાસુ, બ્રહ્મ નિરપતાં જગત નુકામું. બન ૧૦
 તસતસતી કાંચળિ હિર બાળી, મૂઢ બન્યા બહુ કાયા ગાળી;
 પણ એ માંસતણા છે લોચા, સમજ મુઢ એ રસવિણ કૂચા. બન ૧૧
 કોણ હું તું વાળ કયાં થકી આવ્યા, માતપિતા સૌ કયાં થકિ લાવ્યા;
 અનુભવિ લેજો મિથ્યા માયા, સ્ત્રમ લક્ષી આ કામી માય. બન ૧૨
 મીતા પાઠ પઢી હરખાવું, શ્રીહરિ નામ નિરંતર ગાવું;
 સાધુ મંગ સદા ધરિ રેવું, દાન પિઠાતા જનને દેવું. બન ૧૩
 જ્યાં લગિ દેહ પ્રાણ રહે છે, ત્યાં લગિ ધરના અળર પુછે છે;
 કાયા પ્રાણ તજે છે જ્યારે, શય દેખી સ્ત્રી પણ લય ધારે. બન ૧૪
 સ્ત્રી મંજોએ સુખથી મ્હાલ; હાય !! પછી રોગો ધરમાં બાલે;
 મોત ભમે માથે જગમ્હાલિ, તોપણ પાપ તજે નહિ કોઇ. બન ૧૫
 ગાલા ચુથા કોપિન બાલે, પાપ પુણ્યથી અળગો ચાલે;
 હું તું કે આ જગ નથિ કાંઈ, મિથ્યા શોક કરે શિદ્ધ ભાઈ. બન ૧૬
 ગંગા સ્નાન કરે જઈ પ્રીતે, જપ વ્રત દાન કરે શુભ રીતે;
 પણ જો જ્ઞાનદણો નર હોયે, મુક્તિ ન સો જનમે કદિ થાયે. બન ૧૭
 કોનાં છાયાં છોકર નારી, વિચિત્ર જગ રચના છે ભારી;
 કોનો તું ને આળ્યો ક્યાંથી, કર ખોજ અને દિલ શુદ્ધપણથી. બન ૧૮
 ગંગા પાસે તર તલ વાસે, ભોંય પથારી કોપિન ધારી;
 મમતા ભોજ તણ મન મારી, લે વૈશગ્ય સદા સુખકારી. બન ૧૯
 અખાલાઈ મતી લધુ ધારી, શંકર વાણિ વિવેક વિચારી;
 મુર્ખોમાં મરી ભાવ છતાં, સત મંગતની સતિ બલિહારી. બન ૨૦

ક્ષેપક.

શ્રોતા પ્રત્યે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જાનો ગાણ્ય ધણા જગમાં જન, તેહ સમિપ હું છેજ છોટો;
જેમ મહા ઉદ્ધવી જગમાં પાશે ધન, બિદુ તણો પરપોટો.
આમ્રફળે અડવા ઉર ચાલ્યો અપંગ કદી કરમાં ધરી સોટો;
હિંમત તેહ સમાન ધરી જગ-માં નથી મહાસુખથી જડ મોટો.

ધશ્વર સ્તુતિ.

અમૃતધ્વની છંદ.

જય જય જય જગદાતારા, જય પ્રભુ અસત્ય હરનારા;
જય વિભુ વૃદ્ધિ કરનારા, સૌ સ્થળમાં સુખ દેનારા.
જય જગ સ્વામી, નિર્ભય નામી, સદા અકામી, હો બહુનામી;
રતિ નહિ ખામી, પ્રભુ સુખધામી, અંતર્યમી, હો વિશ્રામી.
સુખોઆ તારી, શક્તિ સારી, કરુણાકારી, સૌ નર નારી;
સ્તુતિ તમારી, કરશે સારી, તે દીવ ધારી, લો ઉમારી.
પ્રભુપદ મળવા, ફળ શુભ રળવા, પાપ પ્રજળવા, અંધન બળવા,
દુઃખ દુર ટળવા, દા'ડો વળવા, અકળિત કરવા, ગુણ સાંભળવા.
જય ધરણીધર, જય કરુણાકર, જય અજરામર, જય પ્રભુ સુખકર,
શુભ મતિ ઉર ધર, બવપતિ બવહર, પ્રભુ દુઃખ દુર કર, અરુણ ઉર ધર.
મતિ સુધરશે, ગુણ સાંભરશે, અંધ નહિ કરશે, ધન વાવરશે,
શુભ કૃત્ય કરશે, સુખ શિર ધરશે, બવથી તરશે, નહિ અવતરશે.
મંગળદાતા, હો રસ રાતા, પ્રભુ સુખદાતા, પિતા માતા;
શ્રેષ્ઠ મણીતા, ભક્ત જણીતા, તે ગુણ ગાતા, પ્રભુ પ્રખ્યાતા.

પ્રભુ અરિ ગંજન, પરદુઃખ બંજન, નાથ નિરંજન, છો ભયભંજન;
ગરવા ગંજન, પ્રભુ સમિદ્ધન, બાણો બંધન, મહાસુખ રંજન પ્રભુ આરા;
જય જય જય જમદાધારા, જય પ્રભુ અસત્ય હરનારા,
જય વિભુ વૃદ્ધિ કરનારા, સૌ સ્થળમાં સુખ દેનારા.

રાગ માઠ.

પ્રભુ સુખ કરનારા, ભય હરનારા, પ્રીતમ પ્યારા, અર્જ સુણો મારી આજ,
વિભુ વિશ્વાધારા, શુભુ મહ તારા, મોહન મારા, મ્હેર કરો મહારાજ. ટેક.
ભારતવાસીની મંદ મતિ ટાળી, સુમતિ આપો આપ;
જે થકી સૌને સુખ સોંપડશે, પ્રલય થશે પરિતાપરે. પ્રભુ.
કુસંપનું વૃક્ષ કાપી નાંખીને, સંપ સળવો હાલ;
જો અભિમાન અંતરથી ન છોડે તો, વિપરીત થાશે હાલરે. પ્રભુ.
દારનું વ્યસન દૂર કરાવોને, જે થકી બચશે દામ;
દૂર દશા ટળશે દેશી જનની, સુખ થાશે સૌ કામરે. પ્રભુ.
જરૂર જન કો ઝો જગસ્વામી, રમે ન જરી જુગાર,
એવી મતિ પ્રભુ આપો અંતરમાં, મિથ્યા ન થાય ખુવારરે. પ્રભુ.
ભાવ રાખી નિજ બાળ બચાવે, એવા વિભુ દો વિચાર,
ઉંચાં ધોરણનું જ્ઞાન વધે તો, પામશે સદાચારરે. પ્રભુ.
કન્યા વિક્રયનું કામ કરી જે, કસાઈથી ખૂરા થાય,
ઝો કરણાળુ તારી કૃપાધી, (એવા) પાપી પ્રલે થઇ જાય રે. પ્રભુ.
ફલણુ સમ ફલાઈ મોટા, વરા કરે ન લગાર,
જે થકી દેવામાં હુમે ન જન કો, વેચાય નહીં ધરભાર રે. પ્રભુ.
બાળલગ્ન પ્રભુ બંધ કરાવોને, બાળકો દુઃખી ન થાય;
બાળલગ્ને બધો દેશ બગાડ્યો, પ્રજા નિર્બળ જણાય રે. પ્રભુ.
કાણુ મોકાણની રીત મૂકાવો, જે ચાલે જૂની રીત,
છાજીઆં લેવાની રીત છોડાવી, ખુશી તું કર ખચીતરે. પ્રભુ.
બાળતું જોડતું બંધ કરાવોને, તળવો ચોરીતું કામ,
જહાના કાગળો ઝટ કાપી કહાડો તો, સુખ પાથે સૌ ગામરે. પ્રભુ.
બણી મણી ડાહ્યા ડમરા બનીને, પૂરે છે જૂડી શાખ,
ખલકમતિ આ ખલકમાંથી એવા, દુષ્ટોનો કર બાળી આખરે. પ્રભુ.
ભર્તૃભૂમિની પ્રજા વશાદારી, નરેશનું હીત મ્હાય,

બેવફાદારીની દુર્ભતિ ટાળે, અતિશય આનંદ થાયરે.
કોધરૂપી જે કાયાનો શત્રુ, તેનો વિણુ કર નાશ,
એ કોધ શત્રુ જ્યાં વિચરે ત્યાં, વાળે છે સત્યાનાશરે.
ભારતવાસીનાં સંકટ ટાળી, આપ સદા પ્રભુ સુખ,
નરસિંહસુત કપડવંજવાસી, ભાષે છે બદ મહાસુખરે.

પ્રભુ.

પ્રભુ.

પ્રભુ.

દ્રવ્યનો વ્યય વિદ્યામાં નહિ કરનાર
શ્રીમંત પ્રત્યે ઉક્તિ.

મનહર.

ધનવાન ધારી. લેજે, વડુ છું વિમળ વાણી,
સાગરના વારિ* સમ, પશુ શ્રેયકારી છે;
આજ કાલ અંતરમાં, ધનનું ગુમાન ધરી,
વરા મોટા કરવાની, વૃત્તિ તેં વિચારી છે;
રાગ રંગ કરવામાં, રોજ તું રાજ જણાય,
સમગ્ર જનોએ તારી, રીત એ ધિકારી છે;
મોટે માફ વેણુ માની, હજી તું હૈયામાં ચેત,
નહિ તો સમય જતાં, ફળેતી થનારી છે.
ધરણીને ધરણું ધ-ડાવીને, ધણો તું મહાભે,
પશુ મરીખોનું દુઃખ, ધટમાં ન આણુતો;
શાણો શરાફ બનીને, શેરમાં રકમ રોકે,
રેલમાં રીબાય રંક, તેને નહિ જાણુતો.
મોટો લાભ મેળવવા, મીલનો માલીક બને,
મરફી દુકાળ દુઃખમાં, ન દામ આપતો;
વડો વેપાર વધારી, વિદેશમાં વસે પશુ,
દર્દી જનતણું દુઃખ, દીલથી ન કાપતો.
વિણુએ વસુ*ધરામાં, તારાપર ઠાલ ધરી,
નથી ધન આપ્યું મહેલ, મોટા મોટા બાંધવા;
વળી નથી આપ્યું નાત, જમવા જમાડવાને,
નથી આપ્યું કાયળા બ-રીને બસા સાંધવા;

૧

૨

નથી આપ્યું ગાનતાન, કરવાને તને ધન;
 આપ્યું તને અતિ ધન, દીન દુઃખ ટાળવા;
 માટે મદ મૂકી હવે, મનમાં વિચારી શિખ,
 કેળવણી આપી દીન, જનો સદા પાળવા.
 વિદ્યા દાન આપવામાં, વિવેક વિસારી દીધો,
 આવલાં ખેસાડવાને, બાહોશ બન્યો બહુ;
 સર્ગાનું સંકટ શાન્ત, કરી ન સાબાશી લીધી,
 ચીતરેલો ચાંડ લીધો, તેને ન વખાણું હું;
 જાતબાધ તણું જરા, દુઃખ જોઈ દાઝ્યો નહિ,
 મેળવ્યું સભામાં માન, તેને તો ધિક્કારું હું;
 કહે મહાસુખ ધન, વિવેક વાપરી જણો,
 ત્યારે તારી પ્રશંસા હું, મારા મુખથી કહું.

૩

૪

પદ ૧

રાગ—ભોજ ભગતના આખખાનો.

જે જન સદાચારમાં ફરે, તે તો ભવસાગરથી તરે. ૨૬.
 જન્મ ધરી આ ધરા વિષે જે, ધ્યાન હરીનું ધરે,
 કૂડ કપટ કરશે નહિ દો દો, તે ડગમાં ના હરેરે. જે જન૦ ૧
 મહી વિષે મસ્તાન થઈને, મેળળ સમ મદ ધરે,
 એવા જન આ અવની વિષે, ફોગટ ફેરા ફરેરે. જે જન૦ ૨
 ગાદી ટકીઆ જોઈવીને ધણી, શેઠ સાહેબી કરે,
 પણ પરમારથ સાધે નહિ તે, પાછળ પસ્તાઈ મરેરે. જે જન૦ ૩
 ધરા મહી ધનવાન થવાને, હરામી થઈ ધન હરે,
 દયા કરે દીલથી દૂર પોતે, કસાઈસમ કૃત્ય કરેરે. જે જન૦ ૪
 દીકરી સાટે દામ ગ્રહીને, વરા વધારે કરે,
 જરી જુગાર રમશે જે જન, તે જગમાં ના તરેરે. જે જન૦ ૫
 બાકણુ થઈ બલધર્મ બૂલીને, અનાચાર આચરે,
 દીનજનોનું દુઃખ ન જાણે, દાડ પીતાં ન ડરેરે. જે જન૦ ૬
 શિક્ષક થઈ સદગુણ પાળે નહિ, તે શિષ્યો શું કરે?
 ફેસ બધો દુર્ગુણથી હુએ, તેનું પાપ શિર ધરેરે. જે જન૦ ૭

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય, શૂદ્ર જે, ધર્મ પોતાનો ધરે,
મહાસુખ કહે છે મહા સુખ પામી, જન્મ સફળ તે કરેરે. જે જન ૦ ૮

પદ ૨ બું.

રાગ ઉપરનો.

મન તું માની લે શિખ ભારી, નહિ તો ચાય શ્લેષી તારી. ૧૬ક.
માયા, મમતા, મોહ ધરીને, મદ કીધો તેં ભારી,
માન પિતાને અળગાં રાખી, સુખમાં રાખી નારીરે. મન તું. ૧
સંતજનોની શિખ સાંભળવા, વાત વહે તું નકારી,
ગુણકા ગાયન ઘટમાં ધાલે, શ્રવણ કરે દીલ ધારીરે. મન તું. ૨
ભણી ગણી ભવમાં ભૂલે છે, ધનની કરે બહુ ચારી,
અતિથીને આદર નહિ આપે, ભારે જનની ભારીરે. મન તું. ૩
સાધુજનની સેવા કરતાં, લાજ આવે છે ભારી,
પણ શુદ્રોની સેવા કરતાં, લાજ ઘટે ના તારીરે. મન તું. ૪
શાણો થઇ શિખામણ આપે, સકળજનોને સારી,
સ્વાસ્થ સાથે સ્વધર્મ છોડી, નીતિ ધરે નકારીરે. મન તું. ૫
ભોળા જનને ભોળવવાને, ભક્તિ કરતો ભારી,
હરનીશ મુખે હરી જપે પણ, મનમાં ધન ને તારીરે. મન તું. ૬
ખોટું માન મેળવવા માટે, કરતો મારા ભારી,
પણ મુક્તિ મળવા માટે તેં, ગાયા નહિ ગિરધારીરે. મન તું. ૭
ઉત્તમ દેહ ધરી અવનીપર, જોયું નહિ વિચારી,
મહાસુખ કહે છે રાખ તું રીતિ, સદાચરણની સારીરે. મન તું. ૮

પદ ૩ બું.

જીવ તું જન્મ સફળ લે કરી, અહરનીશ ભજ તું મન શ્રીહરી. ૧૬ક.
આ મહીમાં મુક્તિ મેળવવા, મનુષ્યદેહ તેં ધરી,
પણ તેનો તું લાભ ન લેતો, આબ્યો તેમ જાય મરીરે. જીવ. ૧
દીનજનોનું દુઃખ હરવા નહિ, હુતરની શોધ કરી,
મોજ મજામાં મહાલે નીશ્ચિન, અવનીમાં અવતરીરે, જીવ. ૨
ધતર પ્રાણીને ધન આપતાં, રહ્યો ન દીલમાં ડરી,

જૂનળમાં જમવાન જાગ્યો નહિ, માયા ભેગી કરીરે.	શ્રવ. ૩
શિશુપલ્લુ અગ્નિને ખોયું, યુવાની મદથી ભરી,	
વળતી તું વિમાસો કરશે, દેહ થશે જર્જરીરે.	શ્રવ. ૪
મન રંજન કરવાને તેતો, જાત્રા ઝાઝી કરો,	
પણ જાતિભાષનું દુઃખ જાણી, તેં આપ્યું જર ના જરીરે.	શ્રવ. ૫
અધ અપંગને અનાજ વસા, આપી દુઃખ લે હરી,	
વગી સહાય કર સહવિદ્યા વધવા, તન મન ધનથી ખરીરે.	શ્રવ. ૬
મોટા મોટા મહેલ મુક્યા પણ, ધર્મશાળા ના ધરી,	
નવાણથી નહિ નામ રહ્યું તો, કીર્તિ ગમ પરવરીરે.	શ્રવ. ૭
પરનિંદા, પરનારી પરહરી, ફર ડગલું ભર ડરી,	
મહાસુખ કહે છે જગપતિ રીઝે, જય જગત આ તરીરે.	શ્રવ. ૮

પદ ૪ થું.

હરનીશ કર તું હરીરસ પાન, અંતે સુવું છે રમશાન;	
સાચા ધર્મકર્મને માન, રાખી નીતિનું નિશાન.	૨૬.
માળા લષ મંદીરમાં બેસી, ધરે હરીનું ધ્યાન;	
પણ સુનીતિ સમજે નહિ તો, આખર છે નુકશાન.	હરનીશ૦ ૧
કાંસી લષ કીર્તન કરતો ને તંબુરા પર તાન;	
ગોપી થઈ નાચે રાચે પણ, નીતિ વિણ હેવાન.	હરનીશ૦ ૨
મંડળી માંહે ચૂકંગ ઠોકી, બની રહે મસ્તાન;	
પણ નીતિ વીણ નાથ ન રીઝે, ફાકટ ફેરો જાણ.	હરનીશ૦ ૩
સમય વિચારી સંકટ હરવા, લે દે માનનું દાન,	
સર્વ દાનમાં શ્રેષ્ઠ દાન એ, શિખ તું ઉરમાં આણ.	હરનીશ૦ ૪
વિદ્યાથી સુખ સંપત્તિ બધશે, મળશે ઘટમાં માન;	
માની થઈ ગુણવાન થશે તો પ્રભુ કરે કલ્યાણ.	હરનીશ૦ ૫
જય જય કરતી નારી જાતી, દેવ મંદીરે જાણ;	
પતિ સેવા પડતી મૂકે તે, છે શિલા સમાન.	હરનીશ૦ ૬
વિધવા થઈ વિચરે પરમંદીર, નાર નશ્ટ તે જાણ;	
સંકટ વેડી સ્વધર્મ પાળે, તે છે ચતુરસુજાણ.	હરનીશ૦ ૭
બાળપણમાં બોધ મળે ને, માય પ્રભુનું માન;	
મહાસુખ કહે છે મોટપણમાં, થાશે આતમમાન.	હરનીશ૦ ૮

પદ ૫ મું.

વિધવા બેની પાળ આચાર, જેથી જાય તરી સંસાર.	ટેક.
વિધવા બેની વૈભવ માટે, સગ્ને નહિ શણુગાર;	
સાઢાં પટકુળ પહેરી પોતે, સડા વસો નિજ ઘાર.	વિધવા૦ ૧
દેવનાં દરશન કરવા બહાને, જશો તથા ધર ખાર;	
આખર સંકટ આવે ત્યારે, વેચાશે ધરખાર.	વિધવા૦ ૨
સુંદર શોભા સાથે સજ્જતી, કડાં કંડી ને હાર;	
દોરા કંઠે દીપાવે એ, વિધવાને ધિક્કાર.	વિધવા૦ ૩
જગવાં દેખી ભોળપણામાં, ભૂલ ખાતી બહુ વાર;	
જર્ઘ સાધુના પાય તળાંસે, વળતી ધરે વિકાર.	વિધવા૦ ૪
ધ્યાના પતિતું ધ્યાન ધરીને, છપી અંતર ઉતાર;	
સનમુખ આવી ઉભા જાણી, નમ તું વારંવાર.	વિધવા૦ ૫
એ રીતે નિત્ય વંદન કરશે, તો રીઝે મોસાર;	
વિધવા વૃત્ત સચવાશે સાફ, ધન્ય તારો અવતાર.	વિધવા૦ ૬
માત પિતા સાસુ સસરાની, શિખામણુ ધર સાર;	
દીયેર, જેઠ, બાધ, સુતતણી, શિખ ઉપર કર વિચાર.	વિધવા૦ ૭
સ્વછંદે વર્તો નહિ ભવમાં, વિધવા સધવા નાર;	
મહાસુખની શિખામણુ માનો, તો સુધરે સંસાર.	વિધવા૦ ૮

પદ ૬ હું.

સધવા બેનો ઉર ધરી ધ્યાર, સુણજો શિખામણુ આ સાર.	ટેક.
બાળપણામાં માત પિતાને, દુઃખ ન દેવું લગાર,	
વડીલ જનોનો વિવેક રાખી, કરવો શુભ સત્કાર.	સધવા૦ ૧
શુભપણામાં ઉલટ ધરીને, પતિપર ધરવો ધ્યાર,	
કદી ખીજો તો ખેદ ન કરવો, પતિ છે પ્રાણાધાર.	સધવા૦ ૨
સધવા બેની આ ભવમાં તું, પતિ પરમેશ્વર ધાર,	
પતિને મૂકી અન્યને પુજ, નશ્ટ દીસે તે નાર.	સધવા૦ ૩
સાસરીમાં જો સંપ સગ્ને તો, સુખ પામે સંસાર,	
તેથી પ્રિયેરને મોસાળ પક્ષની, કીર્તિ વરે હાપાર.	સધવા૦ ૪
અંતતિ સાથે શાણી બેનો, નીતિ ન તોડો લગાર,	

બહુ મંતરે જૂઠાં જાણી, ઠગાઓ નહિ તલભાર.	સંધવા૦ ૫
નાથતણી સ્થિતિ નિહાળી, નિભાવવો સંસાર,	
ઉત્તમ આણુપણ પતિસેવા, કહે શાસ્ત્રો રચનાર.	સંધવા૦ ૬
જો ધન્યર સંતતિ આપે તો, ધરો ન ઉર અહંકાર,	
વળી સંતતિ વિણ શોક ધરો તો, રૂઠે જગદાધાર.	સંધવા૦ ૭
પતિ સેવા પૂઠે પ્રભુ સેવા, છે પૂરણ હિતકાર,	
મહાસુખનું વેણ માનો નિશદિન, સરળ થાય અવતાર.	સંધવા૦ ૮

મનને શિખામણ.

માનીલે શિખામણ મારીરે—સંસારી જીવડાં	૨૬.
બાળપણમાં બહુ ભમ્યો, જીવાનીમાં રંગ રમ્યો,	
જરાપણે નહિ નમ્યોરે—સંસારી જીવડાં.	૧
અતિ અભિમાન ઠીધું, દીનને ના દાન દીધું,	
પ્રભુનું ન નામ લીધુંરે—સંસારી જીવડાં.	૨
રૂઠો ન વિચાર કર્યો, ફેગટનો ફેરો કર્યો,	
દીલમાં તું નહિ ડર્યોરે—સંસારી જીવડાં.	૩
નીચ સંગે નિત્ય ખેલ્યો, કદી ન કુસંગ મેલ્યો,	
વિપય વિહારે રેલ્યોરે—સંસારી જીવડાં.	૪
શિખામણ દીધી સારી, અંતરમાં ન તેં ઉતારી,	
એવું મન તું અવિચારીરે—સંસારી જીવડાં.	૫
જોને તું વિચાર કરો, મોટા મોટા ગયા મરી,	
રહ્યા નહિ કોઈ ઠરીરે—સંસારી જીવડાં.	૬
લોભ ને લાલચ ધરી, કૂડાં ફૂલ્ય કોટી કરી,	
માયા મૂકી ગયા મરીરે—સંસારી જીવડાં.	૭
લય પડ્યો લંકાપતિ, જોણે દરો સીતા સતી,	
રહી ન સમૃદ્ધિ રતીરે—સંસારી જીવડાં.	૮
નગને નહુશ ગયા, બાંધે બાણ નહ થયા,	
ભક્ષા જુડા ગુણ રહ્યારે—સંસારી જીવડાં.	૯
હરિશ્ચંદ્ર સત્યવાદી, દીલિપ દુષ્યંત આદિ,	
ઉઠી ય ધણી ગાદીરે—સંસારી જીવડાં.	૧૦
ખાટે તું વિચારી લેજે, દીનજનોને દાન દેજે,	
તેથી પ્રભુ પુરા રીઝેરે—સંસારી જીવડાં.	૧૧

- સદા કરે તું સંગ સારો, સફળ થશે ભવ તારો,
 ઉગરવાનો એથી આરોરે—સંસારી જીવડા. ૧૨
- પોતે પુણ્ય કયું ભાવે, તેજ સાથે ચાલી આવે,
 પાછળનું ન કામ આવેરે—સંસારી જીવડા. ૧૩
- સદા સદ્ગુણ સજી, દીલથી દુર્ગુણ તજી,
 લે ભૂધરને ભાવે બજારે—સંસારી જીવડા. ૧૪
- વધુ હુંતો તારે સાર, બલે ગણે તું નકારે,
 તેમાં તો શું જશે માંડરે—સંસારી જીવડા. ૧૫
- અતે મુશો સોડ તાણી, ત્યારે ખરું ખોટું જાણી,
 મહાસુખની શીખ લેશો માનીરે—સંસારી. ૧૬

મનોપદેશ.

રાગ ધીરાનો.

- મુરખ મન મારારે, પ્રભુજીને પેખ્યા નહિ;
 કરીને કુધારારે, ગુમાવી તેં કીર્તિ સહી—ટક.
- સંત પુરુષની શિખ સુણી નહિ, ઉરમાં ધર્યો અહંકાર,
 પાપ કરતાં કદી પાછું ન જોયું, બહાલો કયો વ્યભિચાર
 આળ તારું મોઢુંરે, જોવાને હું રાજી નહિ—મુરખ. ૧
- જારી, જુગારમાં જોડાઇ ભારે, કેક કરી જગમાંલ્ય,
 દયા તજી દીનને દુઃખ દીધું, ડચું નહિ દીલમાંલ્ય;
 એવું તું અચાનીરે, સંત થાક્યા કહી કહી—મુરખ. ૨
- ચતુર થઇ તેં ચોરી ચાડી કરી, લીધી લોકોની લાંચ,
 પુઠે બધાં ફટ ફટ કરે કદી, વખાણે નહિ જન પાંચ,
 તોપણ જીંડા તારીરે, રાસબસમ મતિ રહી—મુરખ. ૩
- ખસકપતિને ખુશી નહિ રાખ્યા, ખેડ્યા તેં ખોટા ખેલ,
 ધિક્ક જનેતા ભારે મારી જીંડા, દવે કુદ્રષ્ટિ મેલ;
 પાપી તું પ્રભુધીરે, રહેજે સદા ડરી ડરી—મુરખ. ૪
- મોહ ખામી પરનારી સાથે, પુરણ બાંધી પ્રીત,
 ગુમાવી મુંડી ગાંઠની જીંડા, માનજે વેણ ખચીત,

અંતે રેશે રાહરે, જ્યારે કેશ જશે ખરી—મુરખ.	૫
ધુતી ધુતીને ધન બેઝું કરી, બધાબધા મોટા મહેલ, પરમારથમાં પાછ ન આપી પણ, ભોગવતું નથી સ્થેલ; જ્યારે ત્યારે તારીરે, પ્રભુ લેશે ખખર ખરી—મુરખ.	૬
ન્યાય કરતાં તે નજર ન રાખી, પૂરાં કયોં પક્ષપાત, ધડી પા ધડી નહિ પ્રભુને ગાયા, કીધો ધણો ઉત્પાત; ચોરે ચોટે બેશીરે, બીજની બહુ નિદા કરી—મુરખ.	૭
આ કાને સુણીને આ કાને કાઢ્યો, જોણે દીધો રૂડો બોધ, બોધ સુણી બોધ દેનાર સાથે, બાંધી બેઠું તું વિરોધ; છેક ગયું છાકીરે, બોળી સાત પેઢી ખરી—મુરખ.	૮
મારું કહ્યું ને નહિ માને તો, ખાઇશ જમનો માર, માટે મન તું વિચારી મારા, બજી લે જગદાધાર; અમુદ્ય દેહ તારીરે, ફરી ફરી આવે નહિ—મુરખ.	૯
ને મળવા મહાસુખ ચાહે તો, હજી બાજી છે હાથ; પાપ કર્મનો પરતાવો કરી પછી, છોડ કુસંગીનો સાથ; બાવ ધરી બીતરરે, બજ સદા હરી હરી—મુરખ.	૧૦

શુદ્ધિપત્ર.

પ્ર.સ.	લી.લી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧	૧	શાન્તિ દયાક્ષમો	ધૃતિઃક્ષમાદમો.
૧	૨	ધીં વિદ્યા	ધીં વિજ્ઞા.
૧	૨	ક્રોધં.	ક્રોધો.
૨	૧૭	બ્રહ્મતપશ્ચં	બ્રહ્મતપશ્ચં
૩	૨૫	નેતી નેતી	નેતિ નેતિ
૪	૧૯	દોતાં	દો'તાં
૫	૨૮	ત'ટે	ટ'ટે.
૬	૫	કુટી	કુટી
૬	૮	રંડાએ	રંડા એ
૭	૩	દેખે	દાખે
૧૦	૨૫	બુદ્ધી	બુદ્ધિ
૧૧	૨૦	સદેશે	સદેશે
૧૫	૧૯	સ્વાભાવીકપણે	સ્વાભાવિકપણે
૧૬	૨	બુઢા	બુઢા
૧૭	૮	રટાય	રટાય
૧૭	૨૧	મે	મેં
૧૯	૪	આચરવાના	આચરવાના
૧૯	૫	લાકે	લોકે
૧૯	૧૩	મે	મેં
૨૧	૩૦	મિથ્યા	મિથ્યા
૨૨	૨૪	નથ	નથી
૨૪	૧૮	સોને	સૌને
૨૫	૨	દેખે	દેખે
૨૫	૭	અનરથ	અનર્થ
૨૫	૨૪	ગરી	ગરી
૨૭	૨૫	સારૂ	સારૂ
૨૮	૨૦	અત	અતિ
૨૮	૨૧	શક્ષા	શિક્ષા
૨૯	૨૨	શક્ષા	શિક્ષા

૨૮	૨૩	શિઘ્ર	શિઘ્ર
૨૯	મથાળું	ચાતિ વધે	પરિપુ વિષે
૨૯	૧	સ્વગ	સ્વર્ગ
૨૯	૨૯	ચાઈ	ચાર
૩૦	૧૫	શરરિનું	શરીરનું
૩૧	૧	ત્યા	ત્યાં
૩૧	૧	લક્ષ્મીનો	લક્ષ્મીનો
૩૧	૭	દુર્ગધી	દુર્ગધી
૩૨	૨૪	પ્રતી	પ્રીતિ
૩૨	૨૫	નિમળ	નિર્મળ
૩૫	૧૮	ભણતર	ભણતરનું
૪૦	૧૫	પરસાદ	પ્રસાદ
૪૦	૭	સવાદ	સ્વાદ
૪૪	૧૦	ગિરી	ગિરિ
૪૪	૧૦	પ્હાડા	પ્હાડા
૪૪	૨૩	ગતી	ગતિ
૪૫	૮	તુટી	તુટી
૪૬	૩	ખતાવ્યા	ખનાવ્યા
૪૮	૧૧	શિખમણ	શિખામણ
૪૮	૨૦	દખાવી	દખાવી
૫૧	૧૦	શતીને	શ્રુતિને
૫૩	૨	કચ્છાંથી	કચ્છાંથી
૫૪	૧૪	ખરૂ	ખરૂં
૫૫	૭	દિન	દિન
૫૬	૯	એકેકાએ	એકેકાએ
૬૦	૪	અનૃપ	અનૃપ
૬૦	૧૮	આપત્તી	આપત્તિ
૬૩	૧૩	અનુમાન	હનુમાન
૬૪	૧૬	વણુયો	વણુયો
૬૫	૬	માનેદ્રિ	માનેદ્રિ
૬૭	૫	કદી	કહી

૬૭	૬	શૃંગારી	શૃંગારી
૬૭	૨૦	યાતી	ભાતી
૬૮	૧	સતં	સત્યં
૬૮	૧	જ્ઞાનમનન્ત	જ્ઞાનમનન્તં
૬૯	૨૩	સરપસમ	સર્પસમ
૭૦	૨	નિદા	નિંદા
૭૧	૧૫	રાત્રે	રાત્રિએ
૭૨	૨૬	પુછ	પુચ્છ
૭૪	૧૫	શૂનં	શૂનં
૭૪	૧૬	મુચતિ	મુચ્ચતિ
૭૭	૧૪	નત્રતા	નત્રતા
૮૪	૭	ખાર	ખહાર
૯૧	૫	પપુરિડ્	પડ્ડિપુ
૯૧	૬	કમ	કર્મ
૧૧૦	૪	તકરારિ	તકરારે
૧૧૭	૨૨	ઝટ્ટી	ઝટ્ટિ
૧૧૮	૧૨	પદતાતાં	પદતાતા
૧૧૯	૩	સોર	શોર
૧૩૦	૨૦	એલોકિક	એલોકિક
૧૪૦	૨૬	સમગ્નદી	સમગ્નવી
૧૫૧	૧	સારદા	સારદા
૧૭૪	૮	વર્તમને	વર્તમન
૧૭૬	૫	સતતિને	સંતતિને
૧૮૮	૧૬	ગોથા	ગોથાં
૧૯૩	૨૮	ભળી	ભાવી
૧૯૫	છેલ્લી	સત્ય	સત્ય
૧૯૫	,,	ચિત્ત	ચિત્ત

આ પુસ્તકે મળવાનું ઠેકાણું.

કર્તા પાસેથી...	...	...	...	કપડવણ્ણ.
રા. દલપતરામ દલસુખરામ.	...	}		અમદાવાદ.
રા. ચંદુલાલ હરગોવિંદ.	...			રાયપુર—નાખવાડો.
રા. યુનીલાલ અમથાશાહ	...	...	...	અમદાવાદ.
				જૈન વિદ્યાવિજય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.
રા. માધવલાલ હરગોવિંદ સરકલ ઇન્ડપેક્ટર.	...			વીરમગામ.
રા. ચંદુલાલ પરસોતમ...				ગોધરા.
				ડી. ડે. ક. સા. કલાર્ક.
રા. ઉત્તમરામ નરસિંહરામ...	...	...	...	ભરૂચ.
રા. સોમેશ્વર પરસોતમ	...	...	...	કલ્યાણી.
રા. દોશતરામ નરસિંહરામ...	...	...	...	ભાળજ તા. આણંદ.
રા. મહાસુખરામ નરસિંહરામ ..	...	...	...	થામણા—પોષ્ટ ઉમરેઠ.

